T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVUSTURYA-MACARİSTAN'IN BOSNA HERSEK'İ İŞGALE KARŞI BOŞNAKLARIN DİRENİŞİ (1878)

ENES TURBIĆ

DANIŞMAN
PROF. DR. İLKER ALP

2018
EDİRNE

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.....TARİH..... ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enes TURBİC..... tarafından hazırlanan

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İşgaline Karşı Başlatılan Direniş (1878)

Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 28.06.2018..... günü saat .....11:30..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. İlker ALP	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. Nurten ÇETİN	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi H. Serdar TAŞKOĞLU	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10197382
Yazar Adı / Soyadı	ENES TURBIC
T.C.Kimlik No	99046318156
Telefon	5050093580
E-Posta	turbic.enes@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İşgale Karşı Boşnakların Direnişi (1878)
Tezin Tercümesi	The Resistance Of Bosniaks During The Austro-Hungarian Occupation Of Bosnia And Herzegovina (1878)
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	182
Tez Danışmanları	PROF. DR. İLKER ALP
Dizin Terimleri	Balkanlar=Balkans ; Boşnaklar=Bosnians ; Avusturya-Macaristan=Austria-Hungary ; Osmanlı Devleti=Ottoman State
Önerilen Dizin Terimleri	Boşnaklar, Bosna-Hersek, Berlin Kongresi, Boşnakların Direnişi

28.06.2018

İmza:.....

ÖZET

Tezin Adı: **AVUSTURYA-MACARİSTAN'IN BOSNA HERSEK'İ İŞGALE KARŞI BOŞNAKLARIN DİRENİŞİ (1878)**

Hazırlayan: **Enes TURBIĆ**

1878 yılının yaz aylarında Avusturya-Macaristan monarşisi tarafından gerçekleştirilen Bosna-Hersek'in işgali, bu Balkan ülkesi açısından yakınçağdaki en önemli tarihi olaylardan biridir. İşgal, ülkedeki sosyo-politik ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Avusturya-Macaristan monarşisinin güney sınırlarını genişletmek amacıyla Osmanlı devletinin iki batı vilayetini (Bosna ve Hersek vilayetler) işgali etmeyi planlamaktaydı. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i hızlı bir şekilde ele geçireceği o dönemde en yaygın görüştü. Lakin Boşnakların çetin direnişleri bu düşünceleri boşa çıkarmıştır. Avusturya-Macaristan'a karşı direniş bazı bölgelerde birkaç ay sürmüş hatta Bosna ve Hersek vilayetlerinin bazı bölgelerinde bu direniş hareketleri kısmen başarıya ulaşmıştır.

Tezimizin amacı, işgal sürecinin analiz edilmesi, Boşnakların işgale karşı örgütlenmesi, silahlı direnişi, işgalin sonuçları ve bu sonuçlara Boşnakların direniş hareketlerinin etkisini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Boşnaklar, Avusturya-Macaristan Monarşisi, Bosna-Hersek'in işgali, Osmanlı İmparatorluğu

ABSTRACT

Name of Thesis: **THE RESISTANCE OF BOSNIAKS DURING THE AUSTRO-HUNGARIAN OCCUPATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (1878)**

Prepared by: **Enes TURBIĆ**

The occupation of Bosnia and Herzegovina by the Austro-Hungarian Empire in the summer of 1878 is one of the most important events in the modern history of this Western Balkan country. The occupational process had a direct influence on the socio-political relations in the country. The plan to enlarge the Austro-Hungarian border included occupation of the Western Ottoman province (the province of Bosnia and Herzegovina). Although it was thought that the occupational process will unfold quickly and efficiently, the Bosnians demonstrated a strong resistance. The resistance movement lasted few months and it was successful in several locations.

The aim of this master's thesis is to analyze the resistance movement, the organization of the armed resistance by the Bosnians and the outcome of the occupation.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Austro-Hungarian Monarchy, Invasion of Bosnia, Ottoman Empire

ÖNSÖZ

1878 yılındaki Balkan Kongresi'nin 25'inci Maddesi uyarınca, Avusturya-Macaristan monarşisine Osmanlı devletinin Bosna ve Hersek vilayetlerini işgal etme ve idare yetkisi verilmiştir. Antlaşmaya göre, ayrıca bu orta Avrupa devletinin Yeni Pazar Sancağında askeri garnizonlar kurma hakkına sahip olması gerektiği de şart koşulmuştur.

Osmanlı devletinin Rumeli topraklarındaki vilayetlerinde düzen, barış ve dinsel hoşgörüyü muhafaza etmelerinin imkânsızlığı gerekçesiyle 13 Haziran'da başlayan ve 13 Temmuz'a dek devam eden Berlin'deki büyük Avrupa ülkelerinin (İngiltere, Rusya, Osmanlı devleti, Avusturya-Macaristan, Almanya, Fransa ve İtalya) bir araya gelmesiyle birlikte kongre gerçekleştirilmiştir. Balkan topraklarının yeni düzenini belirleyen kararlar alınmıştır. Böylelikle Balkanlara yönelik genişlemeyi içeren Avusturya'nın hedefleri, Berlin Kongresi'nde 25'inci maddeye göre, Avusturya-Macaristan'ın planlarında olmayan Yeni Pazar Sancağı dışında, Bosna ve Hersek topraklarını işgal edebileceklerine karar verilince nihayet gerçekleşmiştir. 1878 yılın ilkbaharından itibaren Osmanlı hükümetinin Bosna ve Hersek vilayetlerini Avusturya-Macaristan monarşisinin idaresine bırakmasına yönelik çalışmalar başlamıştır.

İşgal ile alakalı haberler Berlin Kongresinin sona ermesinden önce dahi vilayete gelmeye başlamıştır. Bu haberler Saraybosna başta olma üzere Bosna ve Hersek vilayetlerindeki tüm şehirlerde büyük huzursuzluklara neden olmuştur. Saraybosna'da Avusturya-Macaristan ordusuna silahlı direniş hazırlıkları başlatmak adına bir Ulusal Komite kurulmuştur. Bab-ı Ali'nin direnişe karşı olsa da 7 Temmuz 1878'de Halk Komitesi Bosna'daki Osmanlı ordusunun başkomutanı Veli Paşa'nın istifasına neden olacak kadar güçlenmiştir. Bosna vilayetinin valisinin istifa etmesiyle 27 Temmuz 1878 yılında Halk Hükümeti kurulmuş ve direnişinin önderliğini üstlenmiştir. Ordu hizmetleri için Smail Bey Selmanović Taslidžak ve Muhamed Hadžijamaković, kamu işleri için Abidaga Gačanin ve Ahmed Efendi Nako, telgraf dairesi için Šerif Zildžić göreve getirilmiştir. Halk Hükümeti tüm Müslüman ve Hristiyanlardan savaşabilecek durumda olan vatandaşların savaşa katılmasına yönelik çağrılarda bulunmuşlardır.

4 Temmuz 1878 gününde Bosna-Hersek'in işgal edilmesine yönelik karar verildikten hemen sonra Avusturya-Macaristan'ın hazır bulunan ordusunu derhal harekete geçirmiştir. Halk Hükümeti tarafından silahlı direnişe yönelik hazırlıklar esnasında 29 Temmuz 1878 tarihinde Bosanska Gradiška ve Bosanski Brod şehirleri üzerinden Avusturya-Macaristan ordusunun Sava nehrini geçmeye başladığına yönelik haberler telgraf aracılığı ile merkeze ulaşmıştır. Böylece işgal süreci başlanmıştır.

Şüphesiz ki hiçbir çalışma kusursuz ve tam anlamıyla bitmiş değildir. Çalışmamdaki tüm hatalar tarafıma aittir. Avusturya-Macaristan monarşisi tarafından planlanan ve düzenlenen Bosna-Hersek'in işgali birçok sebepten dolayı yeteri kadar incelenmemiştir. Kanaatimizce 1878 yılındaki Berlin Kongresi ardından gelen Bosna-Hersek'in işgali Yakınçağ Bosna tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca sonraki dönemlerde de meydana gelen olayları tetikleyen unsurlardan biri olmuştur.

Bu bilimsel çalışmamın hazırlanmasında karşılaştığım zorlukları aşmamda yol göstericiliği ile bana ışık tutan değerli tez danışmanım Prof. Dr. İlker Alp hocama şükran borçluyum. Ayrıca, bilgi, birikim ve desteğiyle her zaman yanımda olan Saraybosna Üniversitesi öğretim üyesi değerli Prof. Dr. Smail Čekić Hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamız esnasında Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Balkan Araştırma Enstitüsü ve de Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesinin öğretim üyeleri ve elemanları, Bosna-Hersek Milli Kütüphanesinde, Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesinin Kütüphanesinde yer alan hocalara ve elemanlara teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak manevi destekleri ile her zaman yanımda olan aileme şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....**i**
ABSTRACT.....**ii**
ÖNSÖZ.....**iii**
İÇİNDEKİLER.....**v**
KISALTMALAR.....**vii**
GİRİŞ.....1
I. BÖLÜM: BOSNA-HERSEK'İN KISA TARİHÇESİ.....4
1.1. Bosna Toprakları ve Boşnakların Kimliği.....4
1.2. Bosna Banlığı Ve Krallığı (XII-XV yy.).....14
1.3 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Bosna 1463-.1878).....26
II. BÖLÜM: BERLİN KONGRESİ VE BOSNA-HERSEK'İN İŞGAL KARARI...40
2.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki İç ve Dış Meseleler.....40
2.2. Hersek İsyanı (1875).....50
2.3. Berlin Kongresi'ndeki Bosna-Hersek'in İşgal Edilmesine Dair Kararı.....58
III. BÖLÜM: AVUSTURYA-MACARİSTAN TARAFINDAN BOSNA-HERSEK İŞGALİ VE İŞGAL SÜRECİ.....**66**
3.1. İşgalın Başlaması (Temmuz 1878).....66
3.2. İşgale Karşı Tepkiler ve Direnişin Organize Edilmesi.....74
3.3. Hacı Loyo (Salih Vilajetović) ve Arkadaşları Önliderliğinde Boşnaklar'ın İşgale Karşı Direnişi.....84
IV. BÖLÜM: ŞEHİRLERİN İŞGALİ.....**100**
4.1. Saraybosna'nın İşgal Süreci.....100
4.2. Bosna-Hersek'in Diğer Şehirlerinin İşgal Süreci.....106
V. BÖLÜM: İŞGALİN TAMAMLAMASI.....**118**

5.1.Direnşçilerin Yargılanması.....118

5.2. Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan Monarşi Sisteminin Yerleştirilmesi ve Kurulması.....124

5.3. Bosna-Hersek'te Yaşayan Toplumların İşgale Karşı Tepkisi ve Boşnaklar'ın Göç Hareketi.....131

VI. SONUÇ.....144

VII. KAYNAKÇA.....149

VIII. EKLER.....160

KISALTMALAR

Alm.	Almanca
BEKK	Boşnak Entelektüeller Kongre Konseyi
BHBSA	Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi
Bkz.	Bakınız
Boş.	Bosnakça
Fra.	Fransızca
Hrv.	Hırvatça
İng.	İngilizce
SBSA	Sırp Bilim ve Sanat Akademisi
SHS	Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı
Srp.	Sırpça
Tür.	Türkçe
YSFC	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Avusturya-Macaristan ordusu Bosna'nın her yerinde çetin direniş ile karşılaşmıştır. Direnişin ana noktası Bosna vilayetinin merkezi Saraybosna'ydı. Direnişin liderleri din farkı olmaksızın herkese vatan savunmasına katılmak için davette bulunmuşlardır. Saraybosna'dan organize edilen çeteler Bosna nehri vadisinin (Bosanski Brod – Doboj – Zenica – Saraybosna) istikametinde hareket eden Avustruya-Macaristan kuvvetlerinin ana birliklerine karşı harekete geçmiştir. Avusturya-Macaristan ordusu Sava nehrini geçerek neredeyse hiçbir direnişe rastlamayarak kuzey Bosna topraklarının kontrolünü sağlamıştır. İlk yenilgisine 3 Ağustos gününde Maglaj kasabasında uğramıştır. General Jovanović liderliğinde Avusturya-Macaristan birlikleri Hersek topraklarına geçerek Mostar'ı ele geçirip Stolac istikametine doğru yola çıkmışlardır.

Direnişçilerin (Avusturya tarafından silahlı direnişe katılan Bosnalılara ve Boşnaklara verildiği isim) direnişi organize etmelerine ve saldırıya geçmelerine rağmen General Filipović bunları büyük bir tehtid olarak görmemiştir. Fakat büyük direniş Maglaj, Žepče, Kakanj yakınlardaki Klokot ve Visoko kasabalarında gerçekleştirilmiştir. Avusturya-Macaristan birlikleri Ağustos ayının ortalarında Bosna vilayetinin merkezi olan Saraybosna'ya yaklaşıp kuşatma operasyonlarını başlatmışlardır. Kuşatma operasyonlarını sürdüren General Filipović 14.000 subay ve asker ile birlikte 9 batarya ağır silahlarla birlikte şehrin etrafında konuşlanmışlardır. Saraybosna'nın direnişi Muhamed Efendi Hadžijamaković başta olmak üzere Salihaga Merhemić, Edhemaga Ćersija, Muhamedaga Šogolj, Mehaga Hadžić, Muzaferija kardeşleri, Ahmed Efendi Nako, Ismet Paşa Uzurnić, Smailbeg Selmanović, Aleksandar Kezić ile birlikte organize edilmiştir. Direnişçilerin sayısı 5.000 kişiydi.

Daha güçlü olan Avusturya-Macaristan birlikleri çetin, büyük ve aynı zamanda beklemediği bir direnişle karşılaşmıştır. 19 Ağustosta meydana gelen Saraybosna şehrindeki çatışmalarında erkeklerle beraber kadınlar ve çocuklar da yer almıştır. Şehrin kuşatması sırasında General Filipović'in birlikleri zalimliğini göstermiştir. Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanlığı raporlarına göre Saraybosna'nın kuşatılması sırasında yaralanmış ve hayatını kaybetmiş asker sayısı 370 idi.

Direnişçilerin tarafı söz konusu olunca, 350 kişinin hayatını kaybettiğini ve 1.500 kişinin yaralandığı tahmin edilmektedir.

Saraybosna'nın ele geçirilmesi Bosna-Hersek'te tüm direnişin sonunun geldiği anlama gelmemekteydi. İşgal güçleri Hersek, Krajina (Serhat, kuzeybatı) ve kuzeydoğu Bosna bölgelerinde çetin mücadelelerini sürdürmekteydi. Bosna Krajina bölgesindeki Kozarac, Prijedor ve Ključ şehirlerinin işgali sırasında General Filipović ek askeri birlik talep etmek zorunda kalmıştır. Direniş gösteren son noktalar Bihać şehri 19, Kladuša ise 20 Ekim 1878 tarihinde Avusturya-Macaristan ordusu tarafından ele geçirilmiştir.

Beklemediği çetin bir direniş ile karşılaşan Avusturya-Macaristan ordusu birkaç defa ek ordu birlikleri talep etmek zorunda kalmıştır. 3 aylık işgal sırasında Avusturya-Macaristan ordusu 76 muharebede yaklaşık 300.000 asker görevlendirmiştir. Bunlardan yaklaşık 5.000 hayatını kaybetmiştir. Resmi bir rakam olmamasına rağmen, Boşnaklardan ve diğer Bosnalılardan direnişe katılanların sayısı 93.000 kişiydi. Direnişte yer alan ve hayatını kaybeden savaşçıların sayısı tam olarak bilinmemektedir.

Ekim ayının sonuna kadar süren Krajina bölgesindeki tüm askeri operasyonları bitmeden yeni devlet idare sisteminin kurmasını başlamıştır. Bununla birlikle, sistemin kurulması ilk günleri direnişte yer alanlar ve destek verenlerin tutuklaması, kınaması ve zülüm görmesiyle işaretlenmiştir. Bunlardan bazılar gözaltına alınıp Macaristan, Çekya ve Slovakya'ya göndererek cezasına çaptırılıp bazılar ise ölüm cezasına çarptırılmıştır. 1878 yılındaki Bosna-Hersek'in işgali nüfusunun göç etmesinin sebebi olurken Boşnak nüfusunun Rumeli ve Anadolu'daki Osmanlı devletinin topraklarına göç etmesine yol açmıştır.

Tezin amacı, Avusturya-Macaristan devleti ve sonraki dönemlerde Sırp-Hırvat-Sloven (başka adıyla Yugoslavya Kralliyeti) ve YSFC tarafından bu konuya yeterince yer vermemesi ve incelememesiyle birlikte 1878 yılında Boşnakların yanı sıra diğer Bosnalıların yer aldığı Avusturya-Macaristan ordusuna karşı olan direniş hareketini ve mücadeleyi göstermek ve analiz etmektir. Tezimde kullanılan kaynaklar söz konusu olduğunda Almanca olan Viyana arşiv malzemeleri başta olmak üzere, Türkçe ve

İngilizce olan kaynakların yanı sıra Güney Slav dillerinde (Boşnak, Sırp, Hırvat, Makedon kaynakları), arşiv malzemeleri, Bosna-Hersek'in işgaliyle ilgili olan kitaplar, makaleler, tezler de kullanılmıştır.

Bu tezin önemi Avusturya-Macaristan devleti tarafından Bosna-Hersek'in işgaline karşı Boşnakların mücadelesinin ve direnişinin belli bir soruna odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki beklenmeyen ve büyük ölçüde gerçekleştirilen direniş Avusturya-Macaristan ordusunu yavaşlayarak çetin çatışmalara sebep olmuştur. Bununla beraber, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'na ait lisansüstü tezlere ilişkin tarafımızca yapılan katalog taramasında 1878 yılındaki Bosna-Hersek'in işgali sırasında Boşnakların direnişi ile ilgili çalışmalarının çok az olduğunu tespit edilmiştir.

Bu bağlamda tezin analitik yapısı beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Ortaçağ Bosna devletinin (Bosna Banlığı sonra da Bosna Krallığı) oluşumundan 1878 yılındaki Avusturya-Macaristan tarafından düzenlenen işgaline kadar Bosna tarihi özetlemektedir. Tezinin ikinci bölümünde 19. yüzyıldaki Osmanlı İmparatorluğunun durumunu ve karşılaştığı sorunlar, Bosna işgalinden önce meydana gelen Hersek İsyanı, Berlin Kongresi ve kararları incelemektedir. Üçüncü bölümde işgalin başlaması ve Bosna-Hersek'in kuzey topraklarının ele geçirilmesi ve Ağustos ayına kadar olan Boşnakların direnişi kaleme alınmaktadır. Dördüncü bölümde ise Bosna Vilayetinin merkezi Saraybosna'nın kuşatılması ve işgali, ardından da Ekim ayına kadar olan diğer Bosna ve Hersek şehirlerinin işgal süreci analiz edilmektedir. Son olarak, beşinci bölümde yeni devletinin Bosna-Hersek'te sistematik olarak kurulması ve düzenlemeleri, ayrıca işgalin sonuçlarından biri olan Boşnakların Bosna-Hersek topraklarından göç etmesi incelenmektedir.

Enes TURBIĆ

Edirne, 2018.

I. BÖLÜM: BOSNA-HERSEK'İN KISA TARİHÇESİ

1.1. Bosna toprakları ve Boşnakların kimliği

"Tarih tek başına kendini oluşturan bir madde, sebep ile sonuçların, kader ve olayın zinciridir. Bu zincirin oluşmasına da tarihin ta kendisi sebep olmaktadır."

Cees Nooteboom

Tarih, eski Romalıların da söylediği gibi hayatın öğretmenidir. Hayat ile ilgili olarak geçmişten öğrenip bugün için değerli dersler çıkartılabilecek birçok konu bulunmaktadır. Bu bağlamda Bosna-Hersek'in geçmişini düşündüğümüz zaman, hiç kuşku yok ki tarihten öğreneceğimiz ve bu alanda bizi araştırma yapmaya yönlendiren birçok olgu karşımıza çıkmaktadır. Bosna-Hersek'in tarihini incelediğimiz zaman, Avusturya-Macaristan Monarşisinin Bosna-Hersek'i işgalini ve bu işgale direniş olarak bilinen 1878 olaylarını incelemeden Bosna-Hersek'in tarihi hakkında detaylı bilgiye sahip olmamız oldukça güçtür.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Viyana kabinesi tarafından Bosna-Hersek'in işgalini içeren planlar yapılmaktaydı.[1] Avusturya yönetiminin düşüncesine göre, Osmanlı devletinin bu vilayeti işgal edilerek İstria ve Dalmaçya bölgelerinin güvenliği sağlanacak ve başta maden ve geniş orman kaynakları olmak üzere zengin doğal kaynaklar kendi yönetimleri altında olacaktı. Avusturya temsilcileri, Eylül 1814-Haziran 1815 tarihleri arasında düzenlenen Viyana Kongresi'nde *"Bosna'nın, İmparatorluğun genişleme bölgesini temsil ettiği ve bu eyaletin bir bıçak gibi imparatorluk topraklarını askeri ve ekonomik yönde bir birinden ayırdığını, bu sebeple Dalmaçya hinterlandını güvensiz hale getirdiğini belirterek"* Bosna'nın işgal edilmesi gereğini açıkça vurguladılar.[2] İşgal seçeneği ciddi bir şekilde ifade edilmiştir ve Maraşal *Redetzki* ve Amiral *Teshethof'un* raporları, muhtemel işgalin önemini

[1] Josif Holeček, *Bosna i Ercegovina za vreme okupacije*, Štamparija Ace M. Stanojevića, Belgrad 1902, s. 89.

[2] Martin Gabriel, *Bosnien und die Herzegovina in den militerstrategischen Planungen der Habsburgmonarchie (1700-1870),* Kakanien, Klagenfurt 2011, http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/MGabriel2.pdf, s. 4. (10.11.2017)

vurgulayan Viyana hükümetine gönderilmiştir.[3] Bosna meselesi, Avusturya-Macaristan sınırları üzerinde büyük bir Slav devletinin kurulmasını önlemesi açısından önem teşkil etmekteydi. Zira bu önem arz eden mesele "*Çiftbaşlı Monarşi"* için büyük ve direkt bir tehdit oluşturmaktaydı.[4] Ayrıca, imparatorluk içinde ciddi oranda Slav nüfusu bulunmaktaydı. Olası bir ulusal hareketin bir devlet kurma amacıyla organize olması için Avusturya-Macaristan ideal bir imkan sunmaktaydı. Avusturya'nın Bosna-Hersek meselesine olan müdahalesinin yanı sıra, Bosna'nın doğu komşusu olan Sırp Prensliğinin de Bosna'ya hem bir etkisi hem de bir etmeni söz konusuydu. Sırbistan'ın, Sırp bölgesi olarak gördüğü Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katmaya yönelik planları ve arzuları XIX. yüzyılın başından beri süregelmekteydi. 1844 yılında Ilija Garašanin (Tr. İliya Garaşanin) tarafından yazılan "Načertanije" (Tr. Naçertaniye) adlı Büyük Sırbistan programında, Sırbistan'ın etrafındaki "Sırp toprakları" ile birleşmesinin gereği ve Sırp toprağı olan Bosna-Hersek'in de büyük ve güçlü bir Sırp devletine dönüşmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.[5] Birleşmenin savunulduğu bu politika XIX. yüzyılda nasılsa XX. yüzyılda da öyle devam etmiştir. 1849 yılından beri düzenli bir şekilde Sırbistan'dan gelen gizli örgütler, sistemli bir şekilde Bosna-Hersek'i tehdit altında bırakacak tüm bölgeleri çevreleyerek huzursuzluk çıkarmayı ve birleşme fikrini güçlendirmeyi amaçlamaktaydılar. Belgrad yönetimi iki yüzyılı kapsayan tüm zaman diliminde, Bosna-Hersek'i *'bir Sırp ülkesi'*, Boşnakları ise *'İslamlaştırılmış Sırplar'* olarak görüyorlarmış.

XIX. yüzyılda Osmanlı devleti zayıflamasıyla Avrupa güçlerinin Osmanlı bünyesindeki süreçlere müdahalelerinin ve baskılarının artması tarihte *"Şark Meselesi"* (İng. Eastern Question) olarak anılan büyük bir politik sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun en batıdaki bölgesi olan Bosna-Hersek, doğrudan bu sürecin bir parçası olmuştur. Bosna'nın kaderine 1878 yılının Haziran ayındaki Berlin Kongresi'nde, 400 yılı aşkın Türk egemenliğinin ardından Avusturya-Macaristan'ın ilhakına bırakılması olduğuna karar verilmiştir. Bu

[3] M. Gabriel, *a.g.e.*, s. 5.
[4] Orijinal adı *Die Doppelmonarchie Österich-Ungarn*, Avusturya-Macaristan Monarşisi için kullanılan bir terimdir.
[5] Sırp entelektüelleri ve tarihçileri tarafından kullanılan terim, örneğinde bkz: Jovan Cvijić, *Aneksija Bosne i Hercegovine i Srpski problem*, državna štamparija Kraljevine Srbije, Belgrad 1908, s. 25.

ilhak bölge halkının ve Müslümanların yani Boşnakların direnci olmaksızın gerçekleştirilemezdi. Bu süreç Bosna tarihinde, sadece erkeklerin değil kadınların, çocukların ve yaşlıların da Avusturya-Macaristan işgaline karşı koyduğu bir direniş olarak kaydedilmiştir.

Yeni yönetim ve yeni sistem, Avusturya-Macaristan hükümetinin kuruluşundan ardından kendi vatanlarından bırakarak, halen Osmanlı devleti kontrolünde olan Balkanlar'daki bazı bölgelere ve Anadolu'ya geçmek zorunda kalan Boşnaklar için büyük bir psikolojik darbeye sebep olmuştur. Avusturya-Macaristan, işgalinden 20 yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi sorunlardan yararlanarak Bosna-Hersek'i topraklarına katmış ve gerek siyasi gerek hukuki çerçevede Bosna-Hersek'in mutlak yöneticisi olmuştur.[6]

Konuya başlamadan önce Bosna tarihine kısa bir giriş yapmamız gerekmektedir. Bosna'nın tarihini dönemleri, ilk bölüm Ortaçağ'da *Bosna Banlığı* ve de akabinde *Bosna Krallığı* olarak karşımıza çıkarken daha sonra 415 yıl devam eden *Osmanlı İmparatorluğu* dönemi, kırk yıllık *Avusturya-Macaristan* dönemi, Büyük Savaş olarak adlandırılan Birinci Dünya Savaşının ardından başlayan ve XX. yüzyılın doksanlı yıllarına kadar devam eden *Yugoslavya* dönemi ve son olarak ise 1992 yılının baharında başlayan çağdaş dönem yani egemen ve bağımsız Bosna-Hersek dönemidir. Mustafa Imamović'e göre ise Bosna-Hersek tarihi üç döneme ayrılabilir. Bunlardan ilki feodal Bosna devleti dönemi, bir diğeri Osmanlı egemenliği altında geçen dönem, sonuncusu ise Avusturya-Macaristan işgali ile başlayıp günümüze kadar devam eden dönemdir.[7] Noel Malcolm'a göre ise Bosna'nın tarihi şu şekilde sıralanabilir; ilk olarak, 1180 yılına kadar karışık erken feodal dönem, 1180 ve 1463 yılları arasında Ortaçağ Bosna dönemi, 1463 ve 1878 yılları arasında Osmanlı egemenliği dönemi, 1878 ve 1918 yılları arasında Avusturya-Macaristan dönemi, 1918-1992 yılları arasında iki Yugoslavya'da Bosna dönemi ve 1992 yılından bu yana çağdaş Bosna-Hersek dönemi olarak sıralanabilir.[8] Osmanlı tarihçisi Ömer Efendi ise 1131 ve 1257 yılları arasında Banlar tarafından Bosna bölgesinin tam kontrolunun ve iktidarının sağlandığı dönem,

---

[6] Bosna-Hersek'in ihlak ile iligili detaylı biligler için bkz: William Seton-Watson, *Die Südslavische Frage im Habsburger Reiche*, Meyer und Jessen, Berlin 1913, s. 201-205.
[7] Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Saraybosna 1997, s. 7.
[8] Noel Malcolm, *Bosna; kratka povijest*, Dani, Saraybosna 1995, s. 29-30.

1257 ve 1314 yılları arasında Banların güçlerini kaybettikleri dönem, 1314 ve 1377 yılları arasındaki dönemi *Kotromanić* hanedanlığının dönemi, 1377 ve 1463 yılları arasını Bosna Krallığı dönemi, 1463 ve 1528 yılları arasını Osmanlılar ile Macarlar arasında Bosna topraklarının kontrolunu ele geçirmek için mücadele içerisnde geçen dönem, 1528 ve 1878 yılları arasını ise Osmanlı egemenliği dönemi olarak ortaya koymaktadır.[9]

Boşnakları incelediğimizde, Bosna da ikamet edenler, siyasi ve genel etnik olarak bu bölgenin alt tabakalarını oluşturanlar, Bosna Krallığının siyasi uzantısı yahut doğrudan devlet hukuku olarak Bosna Paşalığını ve akabinde eyaletini oluşturmaktaydılar. *Boşnak* yahut *Bosnalı Müslüman* adı, tarihsel Bosna topraklarında etniksel olarak erken Ortaçağdan beri Bosna'nın altında ayrılmaz bir parça olarak biçimlendirilmiş, ayrıca daha sonra *Hersek* olarak adlandırılan *Hum* bölgesini de yurt tuttukları anlaşılan Güney Slavlarını[10] ifade etmektedir.[11] Elbette Sandžak (Tr. Yeni Pazar Sancağı) bölgesini de bu denlem içine katmamız gerekmektedir.[12]

Bab-ı Âli'nin pek çok resmi belgesinde, Boşnak adı bölgesel ve ulusal bir unsur olarak çeşitli şekillerde yer almaktadır: *Boşnaklar, Boşnak taifesi, Bosnalu takımı, Bosnalu kavm.*[13] Boşnak terimi, XIX. yüzyılın Bosna'daki en önemli idarecilerden biri olan Ali Paşa Rızvanbegoviç (Boş. Ali-paša Rizvanbegović) tarafından da

---

[9] Bkz: Ömer Efendi (Bosna kadısı), *Bosna Savaşları*, Ötüken, İstanbul 1977, s. 45.

[10] Slav kökenleri dışında, Boşnakların kökenlerinde Gotlar, Hunlar ve Peçenekler de bir role sahiptir. Bkz: İlker Alp, ''1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek'', *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:1, S:1 Edirne 2011, s. 11.

[11] Mustafa Imamović, *Historija...* s. 10.; Bosna-Hersek'in çoğunluğunda bulunan bir halk olarak Boşnaklar hakkında hemen hemen her döneminde ezici bir çoğunluğa sahiptiler. XX. Yüzyıl için detaylar icin bkz: Muhamed Filipović, *Bosna i Hercegovina: Najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i povijesne činjenice,* Compact, Sarajevo 1997, s. 38-40.

[12] İktidarının güçlü döneminde, Osmanlı İmparatorluğu üç kıtaya yayılmış bir devletti ve birkaç yüz Sancağı- idari birimini sayılmaktaydı. 19. yüzyılın başında, daha doğrusu 1800 yılında, Osmanlı Devleti'ndeki 25 eyalette bulunan sancak sayısı 290 idi. İmparatorluğu güçünün azaltmasıyla birlikte sancak sayısı giderek azalmıştır ve 20 Ocak 1921 senesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin çikardığı kanunla idari birimi olarak tamamen kaldırılmıştır. Bundan sonra, siyasi ve diplomatik alanda yalnızca iki sancak vardı. Bunlar, Türkiye-Suriye sınırındaki İskenderun (Alexandrette) ve Yenipazari sancaktı. İskenderun Sancağı, iki komşu ülke arasında uzun süredir devam eden bir anlaşmasızlık söz konusuydu ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İskenderun sancağı gerşekleştiren referandum sonucunda Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına katmıştır. İskenderun, Türkiye Cumhuriyeti'nde Hatay vilayeti haline gelmiştir ve bu yüzden sadece dünyada sancak adı altında tek kalan Yenipazar sancağı olmuştur. Detaylı bilgiler için bkz: M. Imamović, *Historija...,* s. 12.; Ayrıca bkz: Muhamed Filipović, *Jedno dugo, dugo putovanje uz Lim i oko Peštera*, Svjetlost, Saraybosna 2001.

[13] Aydın Babuna, "Nationalism and Bosnian Muslims", *East European Quarterly*,University of Colorado Boulder, Boulder 1999, s. 199.

kullanılmıştır.[14] Dalmaçya'daki Avusturya yönetim ile Zadar'daki Boşnak tüccarlar arasındaki 1568 yılına tarihlenen ve sonuçlanan bir çalışma ile olan yazışmalarda Boşnaklar *"Mussolmani di Bossina"* olarak belirtilmiştir.[15] Avusturya-Macaristan işgalinden sonra 1878 yılının sonbaharında, İslam dinine mensup olanlar için Muhammed'i takip eden anlamında gelen Almanca "*Mohammedaner*" terimi resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır.[16] Bu adlandırma basılı materyallerde de kullanılmaya başlandı ancak halk bu adlandırmayı kabul etmeyerek "*Boşnak*" ya da "*Türk*" adlandırmalarını kullanmaya devam ettiler. Bošnjak (Tr. Boşnak) ve Behar gazetelerinde yayınlanan gazetelerde, Boşnak halkı 1900 yılında, mezhepsel, rencide edici ve resmi kullanıma uygun olmadığı için "*Muhamedanac*" Muhammed'i takip eden adlandırılmasının çıkartılıp yerine Musliman (Tr. Müslüman) adlandırılmasının getirilmesini talep etti.*[17]* Boşnaklar tarafından konuşulan dil ise, Ortaçağda sıklıkla *Slavca* ya da daha sonraları *Boşnakça* olarak adlandırmaktaydı.

Yazı biçimi olarak Kiril alfabesi Bosna ve Hum bölgesinde daha yaygınmıştır. Dolayısıyla bu bölgelerde Kiril harfleri kullanılarak oluşturulmuş kitabeler daha fazla korunmuştur. Us Kiril alfabesi, yöresel bir yazı biçimi olarak hazırlanırken hızlı bir şekilde kabul gördüğü bölgelerde, kendine özgü bazı grafiksel özelikler kazanmıştır. Klasik doğu Kirilinden sıyrılmış, batı tarzında Bosna Kirili yahut "*Bosančica*" (Tr.

---

[14] Ali Ağa ya da Ali Paşa Rizvanbegović Stočević olarak bilinen Osmanlı devlet adamı 1783 senesinde Stolac'da (Tr. Stolats) dünyaya gelmiştir. Stolac şehrinin kaptanı olan Zulfikar'ın oğluydu. 1813 ve 1833 yılları arasında Stolac kapetanlığı görevini üstlenmiştir. Benzer düşünceyi paylaşanlarla birlikte bir toprak sahibi ve devlet adamı olan Hüseyin kapudan (kaptan) Gradaščević'in hareketına karşı çıkmıştır. Ali Ağa Rizvanbegović'in, ilk önce Stolac'daki kendi ailesinde neredeyse 20 yıl süren ve Počitelj (Tr. Poçitely), Mostar, Ljubuški (Tr. Lyubuşki), Gacko (Tr. Gatsko), Nevesinje (Tr. Nevesinye), Nikšić (Tr. Nikşiç) ve hatta Trebinje (Tr. Trebinye) gibi diğer şehirlere genişleyen iktidar mücadeleleri sürmüştür. Sonraki zamanlarda da hemen hemen tüm Hersek bölgesi için iktidar mücadeleler devam etmiştir. Gradaščević ile mücadelede itibarı kazandığından dolayı Bab-ı Âli, her zamanki geleneksel yasalardan olmayan bir yasa çıkarıp 1833 senesinde Rizvanbegović'i Hersek sancakbeyi olarak görevlendirmiştir ve Rizvanbegović, o zamandan 1851 yılındaki ölümüne kadar neredeyse özerk bir şekilde Hersek bölgesini yönetmiştir. Detaylı bilgiler için: Hamdija Kapidžić, *Ali-paša Rizvanbegović i njegovo doba*, Akademija nauka i umjetnosti BiH (Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi), Filizofski Fakultet Univerziteta u Sarajevu, Saraybosna 2001.

[15] M. Imamović, *Historija...*, s. 14.

[16]Muhamedaniler (Boş. Muhamedanci, Alm. Mohammedaner), Bosna-Hersek'teki Boşnak Müslümanlar için Avusturyalılar tarafından kullanılan terimdir. Örneğinde Müslüman toprak sahibi (Alm. Mohammedanishce Landsbesitzer). Bkz: Martha M Čupić-Amrein, *Die Opposition gegen die Österreichisch-ungarische Herrschaft in Bosnien-Hercegovina 1878-1914.*, Verlag Peter Lang un Cie AG, Bern 1987, s. 18.

[17] M. Imamović, *Historija...*, s. 14.

Bosançitsa) adı ile anılan yerni bir tür ortaya çıktı.[18] Boşnakça dili adı ilk kez *3 Temmuz 1436* yılından kalma *Kotor* şehrinde bir noter belgesinde yer almaktadır. Bu belgede kentin prensinin 15 yaşında *"Boşnak asıllı ve heretik (sapkın) inançlı, Boşnakça'da Djevena olarak adlandırılan"* bir kızı satın aldığı kaydedilmiştir. Ayrıca Nin piskoposu bir keşişe 1581 yılında Boşnakça ile yazılar yazmıştır. XVII. yüzyılın başlarında Dubrovnikli elçilerin Osmalı padişah ile İtalyanca değil bunun yerine Boşnakça konuşacaklarını Zvornik'te Bostancı Mehmet Bey adlı birine söyledikleri kaydı düşülmüştür.[19] İlk Boşnakça sözlük, ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin de bahsettiği *Muhamed Hevai Uskufi*[20], tarafından 1631 yılında hazırlanmıştır.[21]

Duvanj piskoposu Fr. Pavle Dragičević, Bosna'da bazı rahiplerin dini ritüellerde Klilise Slavcası bilmediklerinden dolayı Boşnakça kullandıklarını 1735 yılında yazmıştır.[22] 1858 yılında Ivan Kukljević'in olduğu gibi 1842 yılında da *Matija Mažuranić* Boşnakça hakkında konuşmuşlardır.[23] *Boşnakça* yahut *Bosna dili* adlandırması Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı sırasında kullanımda kalmıştı. Daha doğrusu 1878 yılından *4 Ekim 1907* yılına kadar Bosna-Hersek Devlet Hükümeti yeni düzenlemeyle tüm devlet organlarına resmi dilin *Sırp-Hırvat* yahut *Hırvat-Sırp* dili olduğunu duyurmuştur. Ancak Boşnaklara resmi kurumlarda *Boşnakça* yahut *Bosna dili* adlandırmasını kullanmalarına izin verilmiştir. 1918 yılının ardından Sırp-Hırvat-Sloven (Boş/Srp/Hr. Država Srba Hrvata i Slovenaca) devleti ortaya çıktığında[24], daha sonra Yugoslavya Krallığı ve sonraki zamanlarda Yugoslav

---

[18] Dževad Jahić-Senad Halilović-Ismail Palić, *Gramatika Bosanskoga jezika*, Dom štampe Zenica, Zenica 2000, s. 44.
[19] M. Imamović, *Historija*..., s. 15.
[20] Muhamed Hevai Uskufi 1601 yılında o zamanki Zvornik Sancağı'na bağlı Tuzla şehrinin yakınlarındaki Dobrinja'da (Tr. Dobrinya) dünyaya gelmiştir. İstanbul'da eğitimini aldıktan sonra memurluk görevini yerine getirmek üzere Bosna'ya dönmüştür. Uskufi, yazar, Alhamijado edebiyatı şairi ve ilk Boşnakça-Türkçe sozlüğü yazarıydı. Detaylı bilgiler için: Noel Malcolm, *Bosna*… s. 82.
[21] Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Balkanlar, Anadolular, Arap Yarımadası, Kuzey Afrika'nın alanlarını ayrıntılı olarak anlatan Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli gezginlerinden biri. Detaylı bilgiler için bkz: Robert Dankoff-S. Kim, *An Ottoman traveler-Selection from the Books of Travels of Evliya Çelebi*, Eland Books, Londra 2011.
[22] M. Imamović, *Historija*..., s. 15.
[23] M. Imamović, *Historija*..., s. 18.; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Belgrad 1980, s. 15-18.
[24] SHS (Sırp-Hırvat-Sloven) devletinin oluşturulmasıyla Boşnaklar ve onların dili marjinelleştirildi. Bu sadece Bosna'da değil Sandzak'ta da yapılmıştır. Bkz: Sulejman V. Aličković, *Sandžak u arhivskim dokumentima*, BKZ, Tutin 2012, s. 2-3.; SHS krallığının oluşturulması hakkında detayli bkz: Ferdo Čulinović, "Raspad Austrougarske i postanak Jugoslavenske zajedničke države", *Naučni skup u povodu 50-te godišnjice raspada Austro-Ugarske monarhije i stvaranja Jugoslovenske države*, Zagreb 27.-28.

Sosyalist Federal Cumhuriyetine (Boş. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija) dönüşen devletinde bu pratik devam edilmemiştir ve bu süreç basın aracılığıyla 1991 yılının 1 Mayısında geri dönmüştür.

Müslümanların[25] sayısal durumlarına gelindiğinde XX. ve XXI. yüzyıllarda Boşnaklar, *31 Mart 1971* nüfus sayımına göre, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde *1.729.932* kişi, başka bir değişle toplam Yugoslav nüfusunun *% 8.4'ünü* oluşturmaktaydılar.[26] 1991'de, Yugoslavya'daki 2.376.646 kişi kendilerini Müslüman olarak açıklamışlardı.[27] Müslüman nüfusun %80'i Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti'nde yaşamaktaydı (Boş. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina). Bosna-Hersek'te o dönemde yaşayan Müslümanların toplam sayısı 1.905.018 idi. Bu da Bosna-Hersek'in toplam nüfusunun %43'üne denk gelmekteydi. Karadağ Sosyalist Cumhuriyetinde 89.932 Müslüman yaşamaktaydı ve bu sayı Karadağ nüfusunun %14,6'sına denk gelmekteydi. Bunun yanı sıra Voyvodina Özerk Bölgesi'nde 6*.079* yani toplam nüfusun *% 0.3*, diğer özerk bölge olan Kosova'da *57.408* yani toplam nüfusun *%2,9,* Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nde *173.871* yani toplam nüfusun %*3,0,* Hırvatistan Sosyalist Cumhuriyeti'nde *47.603* yani toplam nüfusun %*1,0,* Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde *70.000* yani toplam nüfusun %*3,3* ve son

---

decembar 1968. godine, Zagreb 1969, s. 18-21.; Bosna-Hersek'in yeni bir devlete kavuşması ve kurulmasına ilişkin bkz: Hamdija Kapidžić, *Bosna i Hercegovina pod Austro-Ugarskom upravom*, Svjetlost, Saraybosna 1968, s. 262-264.

[25] Bu terim 1971'den 1992'ye kadar Yugoslavya döneminde Bosnalılar için kullanılmaktaydı. Boşnaklar adı 1970 yılında Enver Redžić (Tr. Reciç) tarafından önerilmiş olsa da, bu terim SFYC'de resmi olarak kullanılmamıştır. 1970'lerde Yugoslavya Merkez Komitesi sadece Müslümanları (Boşnaklar) Bosna-Hersek ve Sancak için değil, Yugoslavya'daki diğer Müslümanları (Kosova'dan Arnavutlar, Makedon Müslümanları, Makedonya'dan Türkleri kapsayan) kullanan Müslüman terimini kullanmaya karar verdi. Bkz: Dejan Jović, "Identitet Bošnjaka/Muslimana", *Politička misao*, Y:50, S: 4, Zagreb 2013, s. 137.

[26] Muhamed Hadžijahić-Mahmud Traljić-Nijaz Šukrić, *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini*, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Saraybosna 1977, s. 32.

[27] *Savezni zavod za statistiku i evidenciju FNRJ (Federativne Narodne Rebulike Jugoslavije) i SFRJ (Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije),* popis stanovništva 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991. godıne. (Tr. Federal İstatistik Enstitüsü ve Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti ve de Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti kayıtları, nüfus sayımı 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 ve 1991 yıllarında nüfus sayımı) http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1991/pdf/G19914018.pdf (17.07.2017.); Ayrıca bkz: Republika Bosna i Hercegovina, *Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine*, (Tr. Bosna-Hersek Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Enstitüsü) Nacionalni sastav stanovništva, rezultati za republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991. godine, Aralık 1993 Saraybosna. https://docs.google.com/gview?url=http://fzs.ba/wp-content/uploads/2016/06/nacion-po-mjesnim.pdf (17.07.2017.); Ayrıca 1991 yılındaki sayımında Bosna-Hersek'in nüfüs istatistiği için bkz: http://popis2013.net/popis1991.php (17.07.2017).

olarak Slovenya Sosyalist Cumhuriyeti'nde *26.725* yani toplam nüfusun *1,36%* Müslüman nüfusu bulunmaktaydı.[28] Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde en yüksek doğum oranının ve en düşük ölüm oranının Boşnaklarda yani Müslümanlarda olduğunu önceki 1971 yılında nüfus sayımı göstermektedir. 2013 yılındaki son sayımına göre, Bosna-Hersek'te *3.531.159* kişi yaşamaktadır ve bunların *% 50.11'i* Boşnak'tır.[29]

Bosna, bu isimle anılmaya başlandığı dönemden itibaren günümüzde bulunduğu coğrafyada varlığını sürdürmeyi başarmıştır. kendi tarihi boyunca bulunduğu bölgeden ayrılmadan bir süreklilik içerisinde varlığını devam ettirmiştir. Aynı adı taşıdığı nehrin üst kısımlarındaki kaynağının etrafından bugünkü sınırlarına farklı yönetim biçimlerinden geçerek ulaşmıştır.[30] Jeopolitik merkezi daima Saraybosna, Visoko ve Zenica havzası oldu.[31] MS 395 yılında Büyük Theodosius Roma İmparatorluğu'nu Doğu ve Batı'ya olmak üzere ikiye böldüğünde Bosna iki kültür ve medeniyet için bir sınıra dönüşmüştür (batıda Latin *Roma-Katolik*, doğuda *Rum Ortodoks*). Bizans ve Frank devletleri daha sonra Sırbistan ve Macar-Hırvat krallığı arasında kültürel kimlik savaşı yüzyıllar boyunca devam etmiştir.

Bilimsel araştırmalarda Bosna isminin anlamı ve kökeni üzerine bir fikir birliği bulunmamaktadır. Eski yazarlar ve araştırmacılar, Bosna adını, aynı isimlendirmenin nehre de verildiği Trak kabilesi olan Besa ile ilişkilendiriyorlar. Ancak daha sonra bilim adamları, bu Trak kabilesinin Bosna'da iz bırakmadığını ve dolayısıyla Bosna'nın bu Trak kabilesinden geldiği tezinin güçlü bir dayanağı olmadığını ortaya koymuşlardı. *Lajos Thalloczy* ve *Karl Patsch*, Bosna adının kökeni *İlir* dilindeki "*Bos*" sözcüğüne (ki bu sözcüğün anlamı tuzun yıkandığı yerdir) dayandırarak anlamının da "Tuz memleketi" olduğunu düşündüler.[32] Bu tez, *Usora* ve *Soli* bölgeleri ile

---

[28] Snježana Mrdjen, "Narodnost u popisima. Promjenjiva i nestalna kategorija.", *http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982x/2002/0038-982X0201077M.pdf* (19.07.2017), s. 90-96.
[29]https://www.klix.ba/vijesti/bih/pogledajte-nacionalnu-strukturu-stanovnistva-bih-na-nivou-kantona-i-opcina/160630084 (18.07.2017) Detaylı bilgiler için bkz: *Popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine.* http://fzs.ba/wp-content/uploads/2016/06/PopisNaseljenaM.pdf (18.07.2017).
[30] Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Saraybosna 1998, s. 55.
[31] M. Imamović, *Historija...*, s. 23.
[32] Bosna topraklarındaki yaşayan İlirler hakkında detaylı bilgiler için bakınız: Enver Imamović, *Historija Bosanske vojske*, Bosanski korijeni, Saraybosna 1999, s. 13-15.

ilişkilendirilebilir. Ancak, bu bölge Bosna devletinin erken zamanlarında Bosna'ya ait değildi. Söz konusu olan tez bu sebeplerden dolayı tartışmalıdır. Ayrıca bazı araştırmacılar, bugünkü *Zenica* ve *Travnik* bölgesinde bulunan, Bosna adlandırmasın Latince karşılığı olan *Basante* sözcüğü ile ve de 530 ve 533 tarihli *Salonik Sabbaths* kayıtlarında yer alan, Roma kenti *Bistua Nova* ile bağlantı kurmaktadırlar. *Anton Mayer* Bosna kelimesinin, bugünkü çevirisinin "suyun akışı" olduğu eski Hint-Avrupa kökenli "Bos" yahut "Bhog" sözcüğü ile ilgili olacağını ortaya sürmüştür. *Bathinus Flumen'i* veya İlirlerin *Bassinus'u* bazı Roma kaynakları, Bosna adının temelini "suyun akışı" çevirisi ile karşılanabileceğini ortaya koyuyor. Ayrıca pek sık kullanılmayan Latince bir sözlük olan *"Bosina"* (sınır) sözcüğü VI. yüzyılda Bizans'a sınırları olan Frenklerin konuşmasında yer almaktadır.

Bunun dışında, sözcüğün Slavca olduğu ve VI. yüzyılda Slavlarla birlikte geldiğine dair bir tez de bulunmaktadır. Bu sözcük, Karpatlar'da bir yerde Slavların ilk yerleşimlerinde ortaya çıkmış bir kabilenin ya da kabilenin büyüklerinin adlandırması olabilir. Ayrıca Bosna adı Dalmaçya, Hırvatistan, Macaristan ve Slovakya'daki Ortacağ kitabelerinde erkek ve kadın adı yahut yer ismi olarak yer almaktadır.[33]

Bosna-Hersek'te yaşayan insan topluluğuna değinirsek, burada çok sayıda kültürün, medeniyetin, halkın ve etnik grupların birbirine karıştığını görürüz. Haklarında bilgi sahibi olduğumuz Bosna'nın en eski yerleşimcileri İlirlerdir. Onlar kuzey-batı, kuzey ve orta Bosna, bugünkü Hersek bölgesinde ve ayrıca Hırvatistan'ın bazı bölümlerinde, Dalmaçya'da İstria'dan güney daha doğru ifadeyle bugünkü Dubrovnik'e kadar olan bölgede yaşamaktaydılar. Ayrıca, İlir kabileler grubu günümüzdeki Karadağ'ın kıyı kesiminde ve Arnavutluk topraklarında yaşamıştır. Bugünkü Arnavutça ile ilgili olduğu düşünülen bir Hint-Avrupa dili konuşmuştur. Genellikle sığır, keçi, koyun ve domuz yetiştiriciliği ile uğraşmıştır.[34] İlirler'in yanı sıra, yeni çağdan önce I. ve II. yüzyılda Romalıların geldiği Bosna'nın eski yerleşimcilerine Skordiskleri de dahil etmek gerekir. Araştırmacılara göre, bunlar

[33] Macaristan'daki Veszprem yakınlarındaki bir yer „Bosna" olarak anılmaktadır. Ayrıca Slovakya'daki Nitra yerleşkesi için de 1130 ve 1138 arasındaki dönemde „Bosna" adı kayıtlara geçmiştir. 1103 yılında Dalmaçya'daki *Biograd na Moru* şehirde „Bosna" adında bir keşişten bahsedilirken XI yüzyılda Zadar Priore'sinin hanımının „Bosna" adını taşıdığı bilinmektedir. Bkz: M. Imamović, *Historija...*, s. 4.
[34] Noel Malcolm, *Bosnia, a short history*, New York University Press, New York 1996., s. 23.

kuzeydoğu Bosna'da yaşayan karışık bir İlir-Kelt kabilesiydi.[35] M.Ö. 9. yılda Romalılar İlir kabilelerinin direnişini tamamen kırarak Bosna'yı hakimiyetleri altına almıştır. Ortaçağın erken dönemlerinde Hristiyanlık Romalılarla birlikte Bosna-Hersek topraklarına gelmeye başlamıştır. V. yüzyılda Bosna bölgesine, III. yüzyıldan beri Balkanlarda diğer bölgelere akınlar düzenleyen Germen kabilesi Gotlar gelmeye başlamıştır. Çar İustinius onları Bosna'dan kovmayı başardı ve bu dönemde Bosna resmi olarak Bizans topraklarına katılmış olmuştur. Gotların yanı sıra kuzey Bosna topraklarına IV. ve V. yüzyıllarda Hunlar da, V. ve VI. yüzyıllarda Avar, Peçenekler ve Slavların da yapacakları gibi akınlar düzenlemeye başlamışlardır. Bizans, Hırvat ve Bulgar orduları tarafından yenilen Avarlar uzun süre bu çoğrafyada kalmamışlardır. Özellikle Ortaçağ Bosna ve Hırvatistan olmak üzere Balkan ülkelerinin tarihlerinde sıkça rastlanan "Ban", "Župan" (Tr. Jupan) ve "Župa" (Tr. Jupa) ünvanlarının Avarlara daynadığı düşünülmektedir.[36]

Yerel halk, geleneksel kabile temelinde örgütlenmişti. Hiyerarşi *'Zadruga'* birleşme, kooparatif ünvanı taşıyan ailelerden başlamaktaydı, aileler aşiretlere, aşiretler de kabilelere donuştu. Bir kabilenin "Župa"adı verilen toprakları, "Župan" adı verilen yönetici tarafından yönetilirdi.[37] Söz konusu Bosna olduğunda VII. ve XI. yüzyıllar arasındaki dönemde siyasi durum oldukça karışıktır. IX. yüzyılın başlarında kuzey ve kuzeybatı Bosna, Frank kralı Büyük Karlo tarafından fethedilmiştir.[38]

Bizans İmparatoru ve tarihçi Konstantin Porfirogenet X. yüzyılda, daha doğru ifadeyle 958 yılında "De Administrando Imperio" adlı eserinde "Horion Bosna" tabiriyle, Bosna nehrinin orta ve üst akış güzergahında olarak bir yer, ayrıca *Katera* ve *Desnek* adlı iki şehir belirtmiştir.[39] Katera, genel bir bulgu yerini olarak işaret etmektedir ve muhtemelen bugünkü Saraybosna'nın açıklarında bir yerde bulunmaktadır. İkinci şehir olan Desnek ismi çok sayıda bilim insanı tarafından bir İlir kabilesi olan, bugünkü Breza ve Visoko şehirleri arasındaki Orta Bosna'da yaşamış

[35] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 23.
[36] Pavao Anđelić, *Periodi u kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Saraybosna 1970, s. 200.
[37] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 27.
[38] P. Anđelić, *a.g.e.,* s. 202-203.
[39] O. Ibrahimagić, *Državno-pravni...*, s. 7.

olan Destiyatlar kabilesi ile ilişkilendirilir.[40] Konstantin Porfirogenet yazılarında Bosna'nın yanı sıra tuz şehri "*Salines Ad Salinas*" ve daha sonra *Trebinje* (Tr. Trebinye), *Zahumlje* (Tr. Zahumlye) ve *Pagania* bölgelerinden (*Neretlja* (Tr. Neretlya) bölgesinden) bahsetmiştir.

1.2. Bosna Banlığı ve Krallığı (XII-XV yy.)

Erken feodal dönemde devlet kavramından bahsetmek oldukça zordur. Mustafa Imamović'e göre bu durum, Bizans imparatorları ve Roma başpiskoposlar tarafından konumları tayin edilen liderlerin kendi hakimiyetlerini sağlamaya çalıştıkları büyük, sıkı olmayan, bölgesel olarak oldukça gergin kabilelerin ittifakıymıştır.[41] Daha önce belirtildiği gibi, Bosna bölgesi İustinius döneminden beri Bizans kontrolu ve etkisi altındaymıştır. Makedon hanedanlığının egemenliğnin sona ermesi ve *Komnen* hanedanlığının iktidara gelmesiyle Bizans'da feodal dönem başlamıştır.[42] Bizans'ta ortaya çıkan feodalleşme aynı zamanda Balkanların batısındaki Slavların da feodalleşmesi anlamına gelmektedir. Bizans'ın güç kaybetmesi bazı Slav ittifaklarının ve birliklerinin, veya başka adıyla Župalar'ın, devlete dönüşümü sağlayan gerekli alanların açılmasında büyük rol oynamıştır. Bizans'ın yüce iktidarı XI. yüzyılın ortalarında güç kaybetmeye başlamıştır. Böylece 1042 yılında *IX. Konstantin Monomachos*, bağımsızlığını güvence altına almaya çalışan *Duklja* (Tr. Duklya)[43] kneze karşı yapılan savaşta imparatorluk güçlerine katılması için Bosnalı Bana rüşvet vermek zorunda kalmıştır.[44] Papaz Dukljanin'in (Tr. Duklyanin) yıllığına göre, Saraybosna ve Visoko havzasındaki orta bölge ile Drina'dan üst Vrbas'a ve Adriyatik havzasının üst kısımlarına kadar olan Župalar'ın (Tr. Jupalar) birleşimi, bölgede lider konumunda olan banların gücüyle Bosna'nın ilk siyasi-hukusal birliğini oluşturmaya

[40] N. Malcolm, *Bosnia...*, s. 23.
[41] M. Imamović, *Historija...*, s. 29.
[42] M. Imamović, *Historija...*, s. 29.
[43] Günümüzdeki Karadağ sınırlar içinde yer almaktadır.
[44] Enver Imamović, *Bosanska dinastija Kotromanića*, Saraybosna 2008. s. 2-3. https://www.academia.edu/13107320/BOSANSKA_DINASTIJA_KOTROMANI%C4%86A (22.08.2017).

götürmüştür. 1137 yılına ait Macar belgeleri Bosna'nın bağımsızlığını kanıtlamaktadır.[45]

İlk Bosna Banı 1154 yılından 1164 yılına kadar hüküm süren Ban Borić (Latin kayıtlarında Boricio Bano olarak yer alır) olduğundan bahsedilir. 1143 ve 1186 yılların arasında Manuel Komnenos zamanında Bizans'ın gücü yenilenme sürecindeyken bu kısa süreli bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Bizans iktidarını tüm Balkanlar'da tekrardan sağlarken Komnenos kaçınılmaz bir şekilde aynı bölgedeki Macar hakimiyetine karşı koymak zorunda kalmıştır. Ban Borić (Tr. Boriç), Bizans ve Macaristan arasındaki savasın vuku bulduğu dönemde Bosna'nın bağımsız bir hükümdar olarak ortaya çıkmıştır.[46] Vjekoslav Klaić'e göre, Ban Borić, Macar devletinin bir hizmetkarı değil yalnızca Macarlar tarafından takdir edilen, değer verilen ve ödüllendirilen müttefleriymiş.[47] Bu savaşta Ban Borić, Sırbistan'ın kuzeydoğusundaki Braničevo kenti kuşatması sırasında Macar Ordusu'na katılmıştır. İmparator Komnen şehre vardığında Macar ordusu şehrin kuşatmasını durdurmuştur ve ayrıca, Ban Borić Sava nehri boyunca ülkenin iç kesimlerine geri çekilmiştir.[48] Bu dönem ile ilgili olarak Bizanslı tarihçi Cinnamus kroniğinde, Bosna'nın Büyük Sırp Županlığı'na bağlı bir bölge olmadığını zira bu bölgedeki insanların kendilerine özgü bir sosyal hayatlarının ve yönetim biçimlerinin olduğunu yazmıştır.[49] Ancak, 1166 ve 1167 tarihlerinde Komnenos ilk ve tek kez Bizans toprakları olarak anıldığı dönemde, Dalmaçya'yı, Hırvatistan'ın bir bölümünü, Srijem'i (Tr. Sriyem) ve Bosna'yı fethetmiştir.[50]

Bir sonraki hükümdar (Latin kaynaklarında *Banus Culinus dominus Bosne* ya da *Culin, magno bano Bosnie* olarak geçer) Ban Kulin'dir. Ban Kulin'in Stjepan I. Kotromanić ve Tvrtko I. Kotromanić ile birlikte Ortaçağ Bosna devletinin tarihinde en önemli hükümdarlardan olduğunu rahatça söyleyebiliriz. 1203 yılında Papanın elçisi Ivan de Casamaris onun hakkında "büyük Ban, soylu ve güçlü adam yahut koca" diye

[45] Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvtrkove krunidbe 1377. godine*, Eminex, Zagreb 1994, s. 34.
[46] Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne (do propasti kraljevstva)*, Svjetlost, Saraybosna 1990, s. 49.
[47] V. Klaić, *a.g.e.*, s. 51.
[48] N. Klaić, *a.g.e.*, s. 51., 56.
[49] Ioannes Kinnamos, *Historia*, TTK, Ankara 2001, s. 79-87.; O. Ibrahimagić, *Državno-pravni*..., s. 9.
[50] M. Imamović, *Historija*..., s. 31.

yazmıştır.[51] Büyük ihtimalle 1180 yılında Bizans İmparator Manuel'in ölümünden önce Bizans'ın bir vasalı olarak iktidara geldi ancak önemli olan diplomatik belgelerde bir Dukalık (ducatus), bölge (terra, districtus), Banlık (banatus) ve en sonunda Krallık (regnum) olarak anılan Bosna'yı güçlü bir devlet haline getirmesidir.[52] Onun döneminde Bosna, Usora, Soli ve Sana nehrin etrafındaki Donji Kraji bölgelere kadar uzanan topraklarla Drina'dan Grmeč'e kadar devletin sınırları genişletilmiştir.[53] Ekonomi yüksek seviyedeydi, madencilik ve başta Dubrovnik Cumhuriyeti olmak üzere komşu ülkelerle yapılan ticaret ekonomik refahı getirmiştir.

Dubrovnik cumhuriyetiyle kurulan ticari ilişkiler 29 Ağustos 1189 tarihli bir sözleşme olan ve Bosna ile Ortaçağ Bosnasının hüviyeti konumundaki Kulin Ban'ın beratı ile taçlandırılmıştır. Kulin Ban'ın bu beratı ile Dubrovnikli tüccarların Bosna topraklarında güvenli ve barış içerisinde yolculuk edip ticaret yapmaları garanti altına alınmıştır. Bugüne gelmeyi başarmış Kulin Ban'ın beratı Bosna-Hersek'in devlet olma geleneği için çok önemli bir tarihi belgedir. Orjinal nüshalardan biri St. Petersbug müzesinde bulunmaktadır. Madencilik ile birlikte ekonominin bel kemiğini oluşturan ticaret sayesinde Neretva nehrinin sol kıyısında Drijevo (Tr. Driyevo), Visoko ve bugünkü Saraybosna'da yer alan Vrhbosna bir ticaret merkezine dönüşmüştür.[54] Ayrıca, organize edilmiş bir iktidar, belirli bir yasal sistem ve mahkeme düzeni oluşturulmuştur.

Bosna devletinin özelliklerinden birisi de, Macar hükümdarı ve Vatikan papaları tarafından sapkın kabul edilen Bosna Kilisesine sahip olmasıdır. 1199'da Zeta dükü Vukan, İnnocentius III'e Papa'ya, Bosna'daki sapkınlık faaliyetlerinin kendi bölgelerinden diğerlerine sıçradığını ve Bosna'yı çevreleyen ülkeleri de tehdit ettiğini bildirmiştir. Ayrıca, Kulin Ban ve eşininin de sapkın (heretik) tarikata mensup olduğunu, kendileri ile birlikte binlerce Bosnalı yerleşimciyi de sapkın tarika

---

[51] Kulin ban döneminde bir ifade ile ilişkilendirilir "*Od Kulina Bana i dobrijeh dana*". Bu ifade "*Regno de gli Slavi*" eserinin 351 numaralı sayfasına 1601 yılında Orbina tarafından kaydedilmiştir. Detaylı bilgiler için: Noel Malcolm, *Bosnia, a short history*, New York University Press, New York 1996.
[52] M. Imamović, *Historija...*, s. 31.
[53] Osman Karatay, "Kulin Ban Zamanında (1180-1203) Bosna", *Birinci Uluslararası Balkan Dil, Kültür, Medeniyet Sempozyumu,* 08.10.2010 Tiran, s. 248.
[54] M. Imamović, *Historija...*, s. 32.

geçirdiklerini eklemiştir.[55] Papa, Zenica yakınlarındaki *Bilino Polje'de* bulunan Kulin Ban ile birlikte diğer devlet adamlarla Katolik prensipleri kabul eden halka Bosna kilisesinin ve Katolizmin öğretileri arasındaki farkı bilmediklerinden dolayı Nisan 1203'te kendi heyetini göndermiştir. Ortaçağ Bosnası ile ilgili tartışmalara neden olan bu konuyla ilgili görüş ve varsayımlar bulunmaktadır. Bosna Kilisesi üyelerinin aslında Bogomil mezhebine mensup oldukları ile ilgili olan ilk görüşler 1876 yılında Božidar Petranović tarafından yazılan "Bogomili" ve Franjo Rački'nin eserinde "Bogomili i Patareni" çalışmalarında ortaya atılmıştır.[56]

Bosna kilisenin Bosna tarihinde oynadığı rol Boşnak kimliğinin oluşması süreci açısından oldukça anlamlıdır. Bosnalı kilise genellikle Maniheizm ile ilişkilendirilmiştir. Bu inanış, III. yüzyılda kurulduğu yer olan İran'dan gelip Balkan Yarımadası dahil olmak üzere Roma İmparatorluğuna yayılmıştır. Çoğu tarihçi, bu kilisenin üyelerini Balkanlar'ın güneydoğusundaki Bogomillerle ve kuzey İtalya'da ve güney Fransa'daki çeşitli dualist heretik mezheplerle ilişkilendiriyor. Ante Babić'in görüşüne göre, Küçük Asya'dan Pirinea'ya doğru 16 hareket ortaya çıkmıştır.[57] Bosna kilisesinin Bosna Banlıklarında daha sonra da Bosna Krallığındaki başarısı ve gelişiminin önü açan, doğudaki ve batıdaki diğer kiliselerin üyelerin de görüldüğü üzere Bosna Kilisesi üyelerinin büyük toprak talep etmemeleridir. Bu yolla Bosna yönetimi kendilerini muhalif görmeyip destek vermiştir.[58] Bosna kilisesinin aslında bir Bogomil inancı olduğu tezinin yanı sıra Ortodoks kilisesinin bir parçası olduğu tezi de bulunmaktadır. Božidar Petranović ve Vaso Glušac tarafından temsil edilen bu tez Sırbistan sınırları dışında kabul görmeyip sadece söz konusu çoğrafyada kendine savunucular bulmuştur.[59]

Öte yandan, Hırvat tarihçileri Bosna kilisesi ayrı bir kilise olarak değil, Katolik Kilisesinin bir uzantısı olarak görmektedirler.[60] Jaroslav Šidak'a göre, Bosna kilisesi

---

[55] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 41.
[56] Detaylı bilgiler için bkz: Božidar Petranović, *Bogumili, crkva Bosanska i krstjani*, Pečanja Demarki-Ružier, Zadar 1867.
[57] M. Imamović, *Historija...*, s. 86.
[58] Caner Sancaktar, "Osmanlı Hakimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2 Yıl: 2015 (23-44), İstanbul 2015, s. 26.
[59] M. Imamović, *Historija...*, s. 87.
[60] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 30. Bogumil Kilisesi'nin Ortodoksluk ile benzerliğini vurgulamak gerekir çünkü Joseph Holeček (Tr. Holeçek), her iki kilisenin de Hıristiyan ideallerine yönelik öğretilerinin yanı

Slav ibadet yöntemlerine tabi olan tamamen bağımsız bir Hıristiyan kilisesidir. Patriklere, Eski Ahit'in peygamberlerine karşı saygı duymaktaydılar ve onların Haç'a, ikonlara karşı tutumlar, Bogomil öğretileri ile çelişen şeyler kadar radikal değilmiştir.[61] Bu tez daha güvenilir görünmektedir. Zira doğudan veya kuzey İtalya ve güney Fransa gibi batıdan gelen sapkın öğretiler ile Bogomillerin ve Bogomilizmin öğretisinin etkisi gibi herhangi bir dış etkiden bağımsız olarak düşünüldüğünde, Bosna kilisesi, konu hakkında yazan Noel Malcolm'a göre, Ortodoks kilisesinde olduğu gibi Katolik kilisesinde de bulunan dini törenler ve dini ritüelleri gerçekleştirmekteydi. Bununla birlikte, Bosna kilisesi her zaman kutsal metinlerde "özel bir kilise" olarak vurgulanmaktadır. Osmanlı devleti, Bosna'yı fethettikten sonra kendilerinin yaptıkları ilk nüfus sayımındaki gruplamalarda Müslüman kimliğinden başka Katolik ve Ortodoks kimliklerini belirtmiş bir gruba da atıfta bulundukları "gebr" (kafir, gavur) ifadesini kullandılar ve üçüncü defterlerle ilgili kayıtlarda Hristiyan işareti ile işaretlenen bu grup mensup Bosna'da yaklaşık 700 kişinin varlığı ile ilgili veriler bulunmaktadır. Bu grup muhtemelen Bosna kilisenin mensublarıydı. Bu gruba özgü işaretlerden bazıları Bosna ve Hum (bugünkü Hersek) topraklarında bulunan "Stećci" (Tr. Steçtsi) adı verilen mezar taşlarıdır. Bu mezar taşlarının iki formu vardır. Bunlardan ilki taş levhalar, diğeri ise dik duran taş bloklardır. Sayıları yaklaşık 58.000 civarındadır ve büyük çoğunluğu günümüze korunmuş durumdadır.[62]

Latinlerin ve Bizans'ın elinde olan Konstantinopolis'in 1204'te düşüşü, hemen hemen tüm Balkan ülkelerinin siyasi durumu değiştirildi. Geleneksel Bizans İmparatorluğu ve Macar Krallığı arasında süre gelen yanı sıra Balkanlar'da egemenlik kurma mücadelesi yeni bir faktörü ortaya çıkmıştır. Bu mücadele Doğu Akdeniz ile Balkanlar'daki güçlerin siyasi dengelerini önemli olçüde etkilemiştir. Avrupa siyasi haritasinda bu yeni unsur Venedik Cumhuriyetiydi.[63] 1204'te Konstantinopolis'in

---

sıra her iki kilisenin de ataerkil demokrasinin sosyal bir ideal olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Öte yandan, dogmatik farklılık ve aşırı Katolik şekilciliği Bogomil'in Katolik Kilisesi'nden ayrılmasının nedenleriydi. Bkz. Josif Holeček, *a.g.e.*, s. 52.

[61] Jaroslav Šidak, *Problem heretičke crkve bosanske u najnovijoj historiografiji (1962-1975)*, Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb 1975, s. 35.

[62] Bkz: Ibrahim Pašić, *Od stećka do nišana u Bosni i Hercegovini*, Preporod, Saraybosna 2017, s. 23-27.; Ayrica bkz: Dubravko Lovrenović, *Stećci; Bosansko i Humsko mramorje srednje vijeka*, Rabic, Sarajevo 2009, s. 27-29.

[63] O. Karatay, *a.g.m.*, s. 254.

düşüşü, Doğu Akdeniz'de Bizans'ın deniz ve ticaret baskınlığının sona ermesine, Venedik'in sömürge alanlarının genişlemesine neden olmuştur.[64] Bosna doğrudan doğruya bu yolda ve haçlı ortusunun yağma sağası içinde değilmiştir. IV. Haçlı ordusu Katolik ve Ortodokslar arasındaki uçurumu derinleştirerek Bosna'ya ve Bosna Kilisesine olan baskının artmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Haçlı ordusunun Heretik "sapkınlara" olan hoşgörüsüzlüğü de ortaya çıkmıştır.[65] XII. yüzyılın başından 1232 yılındaki Ban Matej Ninoslav (Tr. Matey Ninoslav) dönemine kadar olan süreçte Bosna'da Bosna kilisesi üyelerinin sayısı ve güçleri artmıştır.[66] Bu nedenle Papa, Macar kralını, soyluları ve rahipleri Bosna'ya ve Bosna kilisesine karşı harekete geçmek için yardıma çağırmıştır.

Kral Andrew II 1255'te krallığın diğer yükümlülükleri ile meşgul olduğundan, Bosna'daki heretikleri (sapkınları) temizleme görevini Bosna, Usora ve Soli Kaloç başpiskoposuna vermiştir.[67] İşler çok yavaş ilerlediği için daha sonra yeni bir elçi olarak Kardinal Yakob gönderilmiştir.[68] Kardinal, Ban Matej Ninoslav'ı Katolik inancın ilkelerini kabul etmeye zorlamıştır. Ban'ın oğlunu bir garanti olarak alıkoydu ve Macaristan'a götürmüştür. Ayrıca Bosna piskoposluğu için Alman Dominik İvan Teutonius göreve getirilmiştir. Ban Ninoslav'ın tekrardan heretiklere yaklaştığına dair 1234 yılına ait rapor, haçlıların tahrip ettiği ancak Bosna ve Bogomil kiliselerini yıkmayı başaramadıkları Bosna'ya karşı 1238 yılına kadar sürecek olan bir haçlı seferi başlatmak için yeterli bir sebep olmuştur.[69] Balkanlar'daki amaçları yüzünden kendi iktidar sahasını ihmal eden Macar Krallığına karşı Dalmaçya şehirlerinin duvarlarına kadar ulaşan 1241 ve 1242 yıllarında Karpat'ladan gelen Tatar istilasi merkez Avrupa'ya ve Balkanlar'ın batısına büyük değişimler getirmiştir. O dönemde Split Trogir'e karşı savaş başlatmış ve Bosna Banı Ninoslav'dan yardım istemiştir. Bunun üzerine Ban Ninoslav yardım isteğini geri çevirmemiştir. IV. Bela, 1244 yılında yeni

[64] M. Imamović, *Historija...*, s. 98.
[65] N. Klaić, *a.g.e.*, s. 98.
[66] N. Klaić, *a.g.e.*, s. 90.
[67] Macar kralı I. Stefan Kaloç Başpiskoposluğunu kurdu. İlk Başpiskopos altın tacı Vatikan'dan Macar Kralına götüren aziz Astrik'tir. Yaklaşık 1010'da bu başpiskoposluğun ilk kilisesi inşa edilmiştir. 1135 yılında Kalac Başpiskoposu Bac ile birleşti ve Kaloç-Başka Başpiskoposu kurulmuştur. Detaylı bilgiler için bkz: Gergely Balint Kiss, "Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije", *Scrinia Slavonica*, Sveučilište u Pečuhu, 9 (2009), UDK 262.3 (439) 10/12 (07.07.2017), s. 353.
[68] M. Imamović, *Historija...*, s. 40.
[69] N. Klaić, *a.g.e.*, s. 97-98.

bir savaş tehdidi ile Bosna bölgesine girmiştir. Bunun üzerine Ban Ninoslav yetkile Bosna piskoposluğuna teslim ederek IV. Bela'nın egemenliğini tanımıştır. Yine de o zaman ait belgelerden Bosna piskoposluğunun yeterince başarılı olamadığını ve kendi yerleşimini Slavonya'ya Đakovo (Tr. Cakovo) şehrine doğru kaydırdığını görülüyör.[70] Bosnalı Ban olan Matej Ninoslav'ın 1249 yılından sonraki son bahsedeğer eylemi Dubrovniklilerle 1253 yılında sözleşme yenilemesi ve IV. Bela'nın bunun üzerine Bosna'ya karşı savaşı yeniden başlatması ve ülke çapında direnişi aşmayı başarması olarak söylenebilir.

IV. Bela, Ninoslav'ın kuzeni Kotromanić (Tr. Kotromaniç) hanedanlığının kurucusu olarak kabul edilen Prijezda'yı (Tr. Priyezda) yeni Bosna Banı olarak başa getirmiştir. Prijezda, Bosna askeri birlikleriyle birlikte Macaristan bayrağı altında Çek kralı Pšemisla Otokara'ya (Tr. Pşemisl Otokar) karşı savaşa katılmıştır.[71] Onun döneminde de seleflerinin dönemlerinde bir gelenek haline dönüşen Dubrovniklilerle ticaret anlaşması imzalanmıştır. Prijezda'nın bir Ban olarak 1287 yılında yazdırdığı ve içerisinde Bosna'nın büyük asilzadelerin de onaylamasıyla Yukarı Vrbas bölgesinde bulunduğu Zemljanik'i (Tr. Zemlyanik) veya başka adıyla Zemunik Jupayı Sana'daki Babonić Vodički sülalesinden olan kendi damadına teslim ettiği yer almaktadır. Prijezda, Bosna Banlarının liderliğini, Dubrovniklilerle kurulan sıkı bağları devam ettirecek olan oğlu Stjepan (Tr. Styepan) I. Kotromanić'e miras bırakmıştır.[72] O dönemde Katolik kilisesine göre mürted ve sapkın olan Bogomillere karşı yapılan zulum durmuyor ve etkisiz kalan Dominikanlar yerine Macar feodalitesinin vasalı olan ve Belgrad bölgesini de kapsayan "Mačvanska" Banlığının yöneticisi, ayrıca "Srem Kralı" olarak bilinen *Stefan Dragutin'in* önerisi üzerine Fransiskanlar göreve getirilmekteydi. Onun zamanında, Raška bölgesinden kuzeye doğru Sırp-Ulah sömürgeleştirme dalgası başlamıştır.[73]

1291 yılında Katolik tarikatı Dominikanların yerine diğer tarikat Fransiskanlar Bosna'ya gelmişlerdir. Yaklaşık 50 yıl boyunca ''sapkınlığı'' ortadan kaldırmaya, Bosna'da büyük aileleri ve küçük esnaf sınıfını köylüler gibi asimile etmeye çalışan

[70] O. Ibrahimagić, *Državno-pravni...*, s. 10.
[71] M. Imamović, *Historija...*, s. 46.
[72] N. Klaić, *a.g.e.*, s. 118.
[73] M. Imamović, *Historija...*, s. 47.

ancak başaramayan Katolik tarikatı Dominikanları zamanla Bosna'dan çıkartmışlar. Mustafa Imamović'e göre, Fransiskalar, öncüllerinden çok daha farklı yöntemler kullanmıştır. Her ne kadar güç ve sorgulayıcı yöntemleri tamamen reddetmediyseler de odak noktalarını halkı kademeli fakat kalıcı olarak dönüştürmekti.[74] Bu yaklaşım, kesinlikle meyvelerini verdi ve öncüleri olan Dominiklerden farklı olarak kısmen Bosna'yı ve Bosna'daki yaşamı Katolikliğe ve Roma Katolik öğrenmesine yaklaştırmayı başarmışlar.[75]

1302 yılında merkezi Šibenik (Tr. Şibenik) ve Skradin bölgesinin hinterlandında olan ve ilk kez Dalmaçya'da XIII. yüzyıldan itibaren topraklarını genişletme imkanı bulan ve de bu bölgede Šibenik (Tr. Şibenik), Trogir ve Split şehirlerine hükmeden daha sonra da Neretva'nın alt kısımlarına da hükmetmeye başaran Šubić (Tr. Şubiç) ailesinin büyüklerinden Pavao I. Šubić kardeşi Mladen'i Bosna Banı olarak görevlendirmiştir. Bosnalı Ban Stjepan I. Kotromanić kararlı bir şekilde direnmiş ve taht savaşı 1304 yılına Mladen Šubić hayatını kaybedene kadar devam etmiştir. Onun yerine Pavao Šubić "Bosna'nın Efendisi" olarak nitelendirilen Mladen'in oğlu II. Mladen'i göndermiştir. Bu, Šubić ile Kotromanić ailesinin de dahil olduğu Bosnalı soylu aileler arasındaki ilişkilerle oluşan vasallık sistemine dayanmaktaydı.[76] Ancak bu taht kavgalara rağmen, Stjepan, Bosna hükümdarı kalmayı başarmıştır.

Stjepan I. Kotromanić'in ölümünden sonra Šubić de dahil olmak üzere Hırvat hükümdarı karşı savaşan güçlü ve kararlı Karl Robert Anjou ile bağlantıları olan oğlu II. Stjepan'ın tahta çıkmıştır. Bu Stjepan II. Kotromanić'in Šubićlerin gölgesinden çıkarak Sava'dan Adriyatik denize, Cetine'den Drina'ya, ve bugünkü Hersek bölgesi olan Hum topraklarının Bosna'nın bir parçası olduğu 1322'den 1326'ya kadar olan dönemde bir iktidar kurmasını sağlamıştır.[77] İlk Bosna parasının basımı II. Stjepan

---

[74] M. Imamović, *Historija...*, s. 48.

[75] Noel Malcolm'a göre, 1385'te, yani Fransiskan teşkilatının Bosna Bölgesine gelmesinden 94 yıl sonra dört manastır aktif hale geldi. Bunlar Visoko'da, Travnik Lašva'da, Kaknja Sutjeska'da ve Olovo'da idi. Bkz. Noel Malcolm, *Bosnia, a short history*, New York University Press, New York 1996.

[76] Vladimir Ćorović, *Istorija Bosne*, Srpska kraljevska akademija, Belgrad 1940, s. 217.

[77] Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Srpska književna zadruga, Belgrad 1964, s. 88-90.; Boris Nilević, "Bosanske Države", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata,* editör: Ibrahim Tepić, Bosanski kulturni centar, Saraybosna 1998, s. 63.

Kotromanić döneminde gerçekleşmiştir. İlk Bosna parasına *dinar* (veya *dinarius*) adı verilmişti ve para için gerekli madenler Srebrenica'da (Tr. Srebrenitsa) olduğu gibi Fojnica'daki (Tr. Fojnitsa), Ostružnica (Tr. Ostrujnitsa) ve Deževica (Tr. Dejevitsa) madenlerinden elde edilmekteydi.[78] II. Stjepan, 1353'te kızını Elizabethe Macar-Hırvat Kralı Ludwig I Anjou ile evlenerek itibarını güvence altına aldı ve Avrupa'nın yüksek siyasi dünyasına bir adım daha yaklaşmış oldu.[79] Aynı yıl, oğlu I. Tvrtko Kotromanić' yerine geçti. Hükmdarlığın başları Tvrtko için çok kolay geçmemiştir. Zira Macar Kralı I. Ludovic, Hrvat asilzadelerinin direncini kırdıktan sonra, Bosna'ya yönelerek Tvrtko'yı Batı Hum bölgesini Elizabeth'in çeyizi olarak kendisine vermesi için zorlamaya başlamıştır. Ayrıca, 1358 yılındaki Zadar barışının sonuçları gerekçesiyle Dubrovnik'in Bosna Banı yerine, Pelješac (Tr. Pelyeşats) adası'nın tazminatı olarak kendisine vergi ödemesini talep etmiştir. Sonunda, Bosna'daki sapkınlara karşı Haçlı ordusu harekete geçti ve 1363 yılında iki ordu toplanmıştır. Biri I. Ludovik önderliğinde Sava nehirden Jajce'ye (Tr. Yayçe) doğru hareket ederken diğeri ise Nikola Kat önderliğinde Usora ve Soli bölgelerine ulaşmıştır.[80] Ludovik, Tvrtko'nun ordusuyla Jajce'deki Pliva nehri üzerinde Sokol kalesinin yakınlarında karşı karşıya gelirken Nikola Kat liderliğindeki diğer ordu Tvrtko'nun birlikleriyle Srebrenik'te karşı karşıya gelmiştir. Her iki mücadeleden de Ban Tvrtko'nun güçleri galip çıkmıştır.[81]

1366 yılında Bosna asilzadeleri I. Tvrtko'ya karşı bir isyana kalkıştılar ve Bosna Banlığına Tvrtko'nun kardeşi Vuk'u getirmeye çalıştılar ancak Tvrtko, I. Ludovik'ten aldığı yardım ile isyanı hızlı bir şekilde bastırmayı başarmıştır.[82] 1369 yılında Tvrtko mutlak iktidarını oluşturdu ve önündeki 20 yıl boyunca Bosna Balkanların en büyük ve en güçlü devleti olmuştur.[83] Nikola Altomanović'e (Tr. Altomanoviç) karşı kazanılan zafer, Piva, Tara ve Polimlje (Tr. Polimlye) ile birlikte yukarı Podrinje'yi (Tr. Podrinye) de topraklarına katmasını sağlamıştır.[84] Kısa süre

[78] M. Imamović, *Historija...*, s. 58.
[79] B. Nilević, *a.g.e.*, s. 64.
[80] Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne*, El-Kalem, Saraybosna 1999, s. 20.
[81] M. Imamović, *Historija...*, s. 59.
[82] S. S. H. Muvekkit, *a.g.e.*, s. 18.
[83] N. Klaić, *a.g.e.*, s. 266.; O. Ibrahimagić, *a.g.e.*, s. 13.
[84] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 33.

sonra, Trebinje (Tr. Trebinye), Konavle ve Dračevica (Tr. Draçevitsa) Jupanlıkları alarak Bosna sınırını Boka Kotorska'ya kadar taşımıştır. 10 Nisan 1377'de Prijepolje[85] yakınlarındaki Mileševa (Tr. Mileşeva) Manastırı'nda "Srbljem i Bosne i Primorjem i Zapadnomm Stranam" (Tr. Sırbistan, Bosna, Sahil ve Batı bölgelerin) kralı olarak taç giymiştir.[86] Doğudaki fethinden sonra yüzünü batıya ve Adriyatik sahile (Boş. Primorje) dönmüştür. 1382'de Bokokotor körfezi girişinde Novi limanını kurdu, bir sonraki yıl ise Opuzen yakınlarındaki Brštenik kasabasını inşa ettirmiştir.[87] 1390'da Ludovic'in ölümünden sonra Macar-Hırvat krallığında yaşanan krizi kullanarak eski Hırvat topraklarının önemli bölümlerinin Bosna Krallığına kazanmıştır. Brač (Tr. Braç), Korčula (Tr. Korçula) ve Hvar adalarıyla Split, Trogir ve Šibenik (Tr. Şibenik) gibi şehirler Bosna topraklarına dahil olmuşlardır. Tvrtko'nun egemenliğinin sonuna doğru, Osmanlıların ilk birlikleri, Bosna ve Hum topraklarına gelmeye başlamışlardı. Osmanlı birliklerinin ilk akını 1386'da meydana geldi. Tvrtko tarafından 1389 yılında Kosova Savaşına gönderilen ve onun voyvodası olan Vlatko Vuković'in (Tr. Vukoviç) Neretva vadisine kadar Bosna topraklarına girmiş olan Osmanlıları durdurmayı başarmıştır.[88] Kral Tvrtko iki yıl sonra vefat etmiştir. Her şeyden önce Tvrtko'nun Bosna tarihindeki önemi güçlü bir merkeziyetçi devlet kurmasıdır. Bunun yanı sıra sınırlarını doğuya, batıya ve Adriyatik denizin sahillere (Boş. Primorje) bölgesine doğru genişletmiş ve buraları güçlendirmiştir. Ayrıca Bosna krallığının ilk tacını giyen kraldır.

Bununla birlikte, hükümdarlığı süresince, kendi soyundan gelen asilzadeleri güçlendirdi ve bu gücü kalıcı bir hale getirmek için temeller atmıştır. En güçlü ve etkili aileler arasında Hrvatinići (Tr. Hrvatiniçi), Hranići Kosače (Tr. Hraniçi Kosaçe) ve Radinović Pavlović'in (Tr. Radinoviç Pavloviç) knezleri bulunmaktaydı.[89] Onlar

---

[85] Yeni araştırmalar, Bosna kralı Birinci Tvrtko Kotromaniç'in taçlandırılması Prijepolje yakılnarındaki Mileşeva Manastırı'nda değil, Orta Bosna'nın Visoko şehrinin yakınlarındaki Mile'de gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Detaylı bilgiler için bkz: Pavao Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*, Sarajevo Publishing, Saraybosna 2004.
[86] N. Klaić, *a.g.e.*, s. 255.
[87] S. Ćirković, *a.g.e.*, s. 148-149.; S.S.H. Muvekkit, *a.g.e.*, s. 20.
[88] V. Ćorović, *a.g.e.*, s. 327.
[89] Aralarında en güçlüsü Lašva jupalığını, Sana'daki Ključ şehirlerini, Hlivno'yu, Kotor Varoš ve Jajce'yi elinde tutan Hrvoje Vukčić Hrvatinić idi. Onun yanı sıra Sandalj Hranić Kosača, daha sonra sözü edilen aralarında Foča i Dobrun gibi önemlilerin de bulunduğu Drina nehirdeki jupalıkları elinde tutan Vlatak Vuković bulunmaktaydı. Detaylı bilgiler için bkz: M. Imamović, *Historija...*, s. 69.

büyük asilzadeler gibi Ortaçağ düşüncesinde hukukun üstünlüğü fikrini bir kenara bırakıp topraklardan ve vergilerden gelen gelirlere el koymayı amaç edinmişlerdi. Böylece, I. Tvrtko Kotromanić'in ölmünden sonra Bosna asilzadeleri onun halefi olarak onun kuzeni Stjepan Dabiša'yi (Tr. Styepan Dabişa) göreve getirmişlerdi. Bosna'nın yeni hükümdarı, Đakovo'da (Tr. Cakovo) 1393 yılında bir anlaşmayla Macar tahtı için yapılan savaşta kazanan 1387 yılında Stjepan'ın (Tr. Styepan) tacını kabul eden Sigismund'a Dalmaçya ve Hırvatistanı bırakmaya zorlanmıştır.[90] 4 yıl süren hükümdarlığının ardından yerine Stjepan Ostoja (Tr. Styepan Ostoya) geçmiştir.[91] Bu arada Macaristan hükümdarı Sigismund Luxemburg hızlı bir şekilde birlikler ve eski düşmanlarını topluyor ve doğudan Avrupa'ya karşı büyük bir tehlike oluşturan Osmanlı devletine karşı büyük bir Haçlı ordusu hazırlıyormuştur.[92]

Hırvat asilzadelerinin yardımıyla bu göreve getirilen ve kendi kendini kral ilan eden Macar-Hrvat kralı Ladislav'ın 1403 yılında Zadar'daki taç giyme töreninde bulunan, Bosna krallığının siyaset sahnesinde en güçlü figür haline gelen ve Ladislav'ın desteği gören Hrvoje Hrvatinić'ın baskısında dolayı Stjepan Ostoja Sigismund'un himayesinde dokuz sene hüküm sürdükten sonra 1404 yılında görevden alınmıştır. Ostoj'un yerine I. Tvrtko'nun oğlu II. Tvrtko Kotromanić geldi.[93] Celje (Tr. Celye) kontlarının yardımıyla Ladislav'ın gücünü kıran Sigismund 1408 yılında hala Hrvoje Hrvatinić'in büyük etkisi altında olan Bosna'ya girip Modriča'da (Tr. Modriça) yaşayan halkı kılıçtan geçirmiştir.[94] Hrvoje Hrvatinić 'in Sigismund ile barışmasına rağmen, 1409 yılında asilzadeler II. Tvrtko'yu ele geçirdiler ve Stjepan Ostoja'nın Macar yanlısı oğlu Stjepan Ostojić'i tahta çıkarmışılardı.[95] Sigismund kendi durumunu sağlamlaştırdığında Hrvoje Hrvatinić'in gücünü tamamen ortadan kaldırmaya ve Brač (Tr. Braç) ile Hvar adalarını almaya karar vermiştir. Bunun üzerine Hrvoje Osmanlılardan yardım istedi.[96] 1414 yılında I. Mehmet Hrvoje'nin davetini kabul etti ve Bosna'ya girip Bosna asilzadeleri Osmanlı devletinin yardımıyla Sigismund'un

[90] V. Ćorović, *a.g.e.*, s. 339.
[91] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 34.
[92] S. S. H. Muvekkit, *a.g.e.*, s. 32.; V. Ćorović, *a.g.e.*, s. 353.
[93] S. Ćirković, *a.g.e.*, s. 204.
[94] S. Ćirković, *a.g.e.*, s. 210.; S.S.H Muvekkit, *a.g.e.*, s. 33.
[95] V. Ćorović, a.g.e., s. 405.
[96] B. Nilević, a.g.e., s. 76.; V. Ćorović, *a.g.e.*, 406, s. 411-412.

ordusunu Doboj (Tr. Doboy) yakınlarda yenmiştir.[97] Kral Ostoja'nın (Tr. Ostoya) oğlu Stjepan Ostojić'in (Tr. Styepan Ostoyiç) kısa süren iktidarından sonra, iktidar tekrardan II. Tvrtko'nun eline geçti ve 1443 yılına kadar da elinde kalmıştır. Onun egemenliği Bosna devletinin ekonomik yükselişi ile şekillenmiştir. Ayrıca, 1428 yılından itibaren Bosna'daki etkisi her geçen yıl daha da artarak devam eden Osmanlı devletine vergi ödemek zorunda kalmıştır.[98] 1443'de II. Tvrtko'nun ölümünün ardından yerine Stjepan Ostojić'in oğlu Stjepan Tomaš (Tr. Styepan Tomaş) geçmiştir.[99]

Stjepan Tomaš iktidarını kalıcı kılmak ve batıdan daha doğrusu Papa ve Roma'dan destek almak için 1445 yılında Katolikliği kabul edip Bosna kilisesi mensuplarına karşı zulme başlamıştır.[100] Bununla beraber Osmanlının doğudan gelen etkisi azaltmamaktaydı. 1448 yılında Osmanlılar Vrhbosna ile Hodidjed (Tr. Hodidjed) kalesini fethederek orada bir askeri üs kurmuşlar. Katolikliği kabul eden kendi sonu için endişe edip Stjepan Tomaš, Hersek kontrolündeki ve Osmanlı kontrolü altında bulunan Hersek'e kaçan Bosnalı Bogomillere zulum ve yok etme sözü vermiştir.[101] Vatikan ile olan resmi yazışmalarda şikayet eden ve seçim hakkı kalmayan Tomaš, Osmanlı devletine haraç teklif etmiş ve sadece dört yıl içinde 160.000 dukat (altın) ödemek zorunda kalmıştır.[102] Onun zamanında, özellikle 1460'ların başında madencilik, özellikle Fojnica (Tr. Foynitsa) ve Srebrenica (Tr. Srebrenitsa) çevresindeki gümüş ve altın madenleri gelişmiştir.[103] Kral Tomaš öldükten sonra yerine oğlu Stjepan Tomašević (Tr. Styepan Tomaşeviç) geçmiştir. Babasının ayak izlerini takip ederek kısa iktidarı süresince Osmanlı devletine karşı olacak bir savaşta yardım istemek için bir çok kez Papaya mektup yazmıştır. Papa dışında, Janos Hunyadi'nin oğlu Matia Korvin'den de yardım talep etmiş ancak talepleri her defasında cevapsız kalmıştır.[104]

---

[97] V. Ćorović, *a.g.e.*, s. 417.
[98] S. Ćirković, *a.g.e.*, s. 256.; M. Imamović, *Historija...*, s. 75.
[99] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 35.; S. Ćirković, *a.g.e.*, s. 276.
[100] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 48.; Franjo Rački, *Bogumili i Patareni*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1869, s. 147-148.
[101] F. Rački, *a.g.e.*, s. 166-167.
[102] M. Imamović, *Historija...*, s. 79.
[103] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 36.
[104] M. Imamović, *Historija...*, s. 81.

1.3. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bosna (1463-1878)

Osmanlının Balkanlar'da hızlı bir şekilde ilerlemesi iki gerçeğe dayanır; bunlar, Balkan devletlerinin zor durumları ve genel feodal sistemin çökmesi ile Osmanlı devletinin çetin devlet politikası ve ayrılma taktikleridir.[105] Balkan feodal devletler sıkça birbirleri ile çatışma halindeydi ve o dönemin Avrupa gücü olan Macaristan'a, XII. yüzyıldan itibaren Venedik Cumhuriyetine karşı da ayaklanmaktaydı. Ayrıca söz konusu olan feodal devletler bu süreçlerde sık sık Osmanlı devletinden yardım istemekteydi. 1371 yılındaki Meriç Muharebesi ve 1389 yılındaki Kosova Savaşı'ndan sonra Osmanlılara bağlı Balkanlar'da küçük vasal devletler ve knezlikler kurulmuştur. Bizans kraliyet ailesinden Paleologlar bile Osmanlı sultanından Bizans imparatorluk tahtı için diğer ailelerle olan savaşlarında yardım istemişlerdir.[106]

Osmanlı'nın Bosna fethi söz konusu olduğunda bu fetih kısa sürede hızlı bir şekilde gerçekleşen bir süreç değilmiş. Bosna üzerindeki Osmanlı etkisi 1463'te Bosna'nın fethedilmesinden önce dahi hissedilmekteydi. Bosna bölgesinin fethi 1463 yılından 1592 yılında Bihać (Tr. Bihaç) şehrinin düşmesine kadar geçen 130 yıl devam etmiştir.[107] Fetih, XV. yüzyılın yirmi ve otuzlarında yavaş yavaş başlamıştır ve bu süreçte Osmanlı ordusunun bir askeri garnizonu olarak, askeri eylemlerin ve gözlemlerin çoğunun başladığı Üsküp şehri bu dönemde büyük etkiye sahipti. Üsküp şehrinin o zamanki yöneticisi İshak Bey'in oğlu İshak Bey İshakoviç, Saraybosna'nın kurucusu kabul edilir.[108] 1396 yılında Zvečan'da (Tr. Zveçan), Doğu Bosna sınırında Osmanlı ordusu bulunmaktaydı. Ayrıca, 1416 yılında İshak Bey Evrenos Paşa'nın yardımıyla Aşağı Bosna'ya, Višegrad (Tr. Višegrad) kalesine, Sokol'a, Saraybosna'ya, Farih'e ve Bosna nehrinin kaynağında bulunan kalesiyle birlikte Kresavica (Tr. Kresavitsa) kasabasına saldırı gerçekleşti ve tamamen yok etmiştir.[109]

---

[105] M. Imamović, *Historija...*, s. 103.
[106] M. Imamović, *Historija...*, s. 103.
[107] O. Ibrahimagić, *a.g.e.*, s. 15.
[108] S. S. H. Muvekkit, *a.g.e.*, s. 64.; Behija Zlatar, "Bosna i Hercegovına u okvıru Osmanskog carstva (1463-1593)", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata*, editör: Ibrahim Tepić, Bosanski kulturni centar, Saraybosna 1998, s. 104.
[109] S. S. H. Muvekkit, *a.g.e.*, s. 37.

Aynı zamanda Novi Pazar'da (Tr. Yeni Pazar) kadıdan bahsedilmesi bölgede Müslüman varlığın oluşmaya başladığı anlamına gelmektedir. Bu tarihsel veriler ışığında henüz Bosna kralı ünvanı ile taç giyen I. Tvrtko Kotromanić döneminde, Bosna'nın siyasi ve ekonomik olarak zirveye ulaştığı dönemde bu bölgelerde Müslüman nüfus mevcuttu ve Polimlje bölgesinde (Tr. Polimlye) yerleşmişlerdi.[110] XV. yüzyılın başlarında Bosna asilzadeleri arasında yer alan Sandalj Hranić (Tr. Sandaly Hraniç) Beyazıd'in oğullarından ve Osmanlı devletinin tahtının talibi olan Süleyman'a yaklaştığı fark edilmeye başlandı. Hranić, 1411 yılında kendi topraklarında diğer asilzadelerle olan savaşlarında kullanmak için 7.000 Osmanlı askerini bulunduruyordu.[111] Aynı yıl, Hrvoje Vukčić (Tr. Hrvoye Vukçiç), I. Sigismund'a karşı olan savaşta Osmanlı sultandan yardım istemiştir.[112] 1448'de Osmanlılar bugunkü Saraybosna yakınlarındaki bulunan ve daha sonra tüm Bosna bölgesini fethedmeyi mümkün kılacak olan Hodidjed'de (Tr. Hodidyed) bir garnizon kurmuştur.[113] XV. yüzyılın otuzlu yıllarında Osmanlılar Ustikolina'da bir cami inşa etmişler,[114] ve bu cami Bosna-Hersek topraklarında kayıtlı en eski cami olarak kabul ediliyor.[115]

Son Bosna kralı Stjepan Tomašević'in ailesiyle birlikte idam dildiği ve Ortaçağ Bosna devletinin ortadan kaldırıldığı Jajce'nin 1463'te alınmasından sonra, Fatih Sultan Mehmed bu kalede küçük bir askeri garnizon bırakmıştır.[116] Aynı yılın kışı gelmeden hemen önce Matia Korvin ordusuyla birlikte şehri işgal eder. Jajce kalesi Mohaç Muharebesinden bir yıl sonra, 1526 yılında tekrar Osmanlıların eline geçmiştir. Matia Korvin Jajce'den sonra Osmanlı ile diğer tarafta Macarların egemenli altında olan Slavonya arasında bir tür tampon bölge olan Jajce ve Srebrenik Banlıklarını da kurmuştur.[117] Bu bölge, 1512'de Osmanlı'nın Srebrenik'ı fethine kadar mevcudiyetini sürdürmüştür. Fethedilen bölgede Osmanlılar Bosna Sancağını kurmuşlar. Bosna

[110] M. Imamović, *Historija...*, s. 106.
[111] B. Nilević, *a.g.e.*, s. 76.
[112] B. Nilević, *a.g.e.*, s. 76-77.
[113] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 35.
[114] Jugoistočna Bosna.
[115]Bkz:http://www.islamskazajednica.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=22240:niste-ni-zapamtili-a-vec-ste-zaboravili&catid=201&Itemid=457 (18.07.2017).
[116]Joseph von Hammer, *Historija turskog (osmanskog) carstva*, Štamparski zavod Ognjen Prica, Zagreb 1979. s. 196.
[117] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 47.; J. Hammer, *a.g.e.*, s. 196.

Sancağının yanı sıra XV. yüzyılın sonunda Hersek ve Zvornik sancakları da kurulmuştur.[118] Hersek bölgesi 1466 yılında fethedildi ve dört yıl sonra 1470 yılında Foča (Tr. Foça) merkezli Hersek Sancağı oluşturulmuştur. 1572 yılında ise sancağın merkezi Pljevlja'ya (Taşlica) taşınmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren Mostar, Hersek Sancağının merkezi olarak anılmaya başlandı ancak resmi olarak 1833 yılında merkez olarak kabul edildi.[119] 1483 yılının Haziran ayının başlarında Zvornik, Srebrenica, Gornja ve Donja Tuzla (Tr. Gornya ve Donya Tuzla) kasabalarını kapsayan Zvornik Sancağı kurulmuştur. Bu bahsedilen her üç sancak da Rumeli Eyaletinin bir parçasıydı ve 1580 yılında Bosna Eyaleti kurularak bahsi geçen sancaklar aynı isimli eyaletin parçası olarak şekillendiler.[120]

Osmanlıların Bosna'ya gelişiyle birlikte timar sistemi de başlatılmıştır. Bu sistem, Osmanlı devletinin askeri ve memuri ihtiyaçlarına hizmet eden klasik bir Ortaçağ sistemiydi. Osmanlı İmparatorluğu tüm ekilebilir araziyi Osmanlı devletinin malı olduğunu ilan etti lakin vakıflara tanınan mülkiyet hakları özel statüdeydi.[121] Fatih Sultan Mehmed döneminde devletin menfaati için arazi edinimi, halefi olan II. Beyazid zamanında olandan çok daha önemliydi. Yine de Selim ve Muhteşem Süleyman zamanında ola ekilebilir arazinin %87'si devlet kontrolu altındaydı.[122] Bu sistemin özü, at binicilerinin birliği olan Sipahilere ve mülklerin yöneticisi konumunda olan tımar sahipleri ile ilişkiliydi. Bunlar arazilerin sahipleri değil, sadece bu arazileri işleyen köylülerden vergi alma yetkisi olan ve devlet için ödenecek vergileri toplayan kişilerdi. Devlet, mümkün olduğunca çok ekilebilir arazinin işlenmesi ve devlete daha fazla gelir getirmesi için tımarlarına köylüleri yerleştirmeleri için sipahileri cesaretlendirmekteydi.[123] Buna ek olarak, Sipahilerin hırsızları bulup tutuklama gibi görevleri de vardı ancak onları yargılama yetkisi Sipahilerde değil yerel

---

[118] B. Zlatar, *a.g.e.*, s. 97.
[119] M. Imamović, *Historija...*, s. 111.
[120] Vakıflar tarafından vakıf olarak %80 XVI. yuzyıl sonundan itibaren kaldırılan Bosna şehirlerinin gelişimi o dönemde başladı. Bkz: Hatidža Čar Drnda, ‘’Mostar, a Legacy of Islamic Culture and Civilization’’, *Proceedings of the second international symposium on islamic civilisation in the Balkans*, 4-7 Aralık 2003, Tirana-Albania, IRCICA (Research center for islamic history, art and culture, İstanbul 2006, s. 175.
[121] Bosna'daki vakıflar ve tarihi hakkında detaylı bilgiler için bkz: B. Zlatar, *a.g.m.*, s. 99.; *Vakufi u Bosni i Hercegovini, historijat, trenutno stanje i perspektive*, Islamska zajednica BiH-Vakufska direkcija Sarajevo, Bemust, Saraybosna 2010.
[122] M. Imamović, *Historija...*, s. 114.
[123] M. Imamović, *Historija...*, s. 115.

kadılara (yerel mahkemelere) verilmişti. Bosna'nın özgünlüğü de bu konu ile ilgilidir. İdarenin başlarında, özellikle XV. yüzyılın sonlarına doğru kayıt defterlerinde tımarların yerli halka dağıtıldığı gerçeğini ortaya koyan ve 1516 yılında yasalarla ilgili olarak imzalanan kanunname yer aldığı gibi Hristiyan sipahiler de bulunmaktaydı.[124]

Osmanlı devletinin XV. yüzyılda gelişi muhtemelen Balkanlarlar'ın ve Bosna bölgesinin İslam'la olan ilk teması değilmiştir. Mekke ve Medine kutsal şehirlerinden başlayarak kuzeye, kuzeybatıya Akdeniz'e kadar yayılan erken dönemdeki Arap-İslam genişlemesi Güney İtalya ve Güney İspanya'da da olduğu gibi Girit ve Sicilya'ya hızla yerleşmiştir. Ayrıca, bu genişleme Müslüman tüccarları ve korsanları Dalmaçya kıyılarına kadar getirmiştir. Bu kıyılardaki köle ticareti muhtemelen daha önceki dönemlerde de yaygınmıştır.[125] X. yüzyılda Sarazen hükümdarının 13.750 Slavdan oluşan ordusu bulunmaktaydı.[126] Bosna nüfusunun büyük bir bölümünün Osmanlı devletinin yönetimi altındaki İslamlaşması, Bosna'nın yeni tarihinin en belirgin ve en önemli özelliğidir. Bu konuda birçok teori bulunmaktadır. Ancak 1940'larında Osmanlı arşivlerinin ciddi bir şekilde incelenmeye başlandığı döneme kadar bir çok tarihi gerçek ve ifadeler bilinmemekteydi.[127]

Bunun yanı sıra Bosna'da İslamın kabulune ilişkin bilgileri Papalık elçilerinin raporlarından öğrenebiliyoruz. Bu bilgilere göre, Bosna'da İslamın kabulu yavaş olduğunu, yaklaşık 250 yılda gerçekleşen bir süreçtir. Ayrıca, 1526 yılındaki Mohaç Muharebesi'nden sonra İslama geçiş bir ivme kazanmıştır.[128] Böylece, İslamlaşma süreci 1878 yılındaki Avusturya-Macar ilhakından önceki son yirmi yıla kadar devam eder. Ancak bu süreç Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde gerçekleşen 150-200 yıllık dönemdeki gibi yoğun ve güçlü değilmiş.[129] 1468-1469 yılına ait Osmanlı defterlerine bakıldığında yeni dini Orta ve Doğu Bosna bölgesinde sadece bir avuç insanın kabul ettiği sonucuna ulaşabiliriz. Aynı defterlerdeki kayıtlara baktığımızda, Bosna'da 37.125 Hristiyan ve 332 Müslüman ailenin yaşadığını görüyoruz.[130] Nedim

[124] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 118.
[125] M. Hadžijahić, M. Traljić, Nijaz Šukrić, *a.g.e.*, s. 21.; N. Malcolm, *Bosna...*, s. 52.
[126] Vladimir Mažuranić, *Südslaven im Dienste des Islams*, Zagreb 1928, s. 21., s. 27.
[127] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 52.
[128] B. Zlatar, *a.g.e.*, s. 118.; M. Imamović, *Historija...*, s. 140.
[129] M. Imamović, *Historija...*, s. 140.
[130] N. Malcolm, *Bosna*, s. 52.

Filipović'e (Tr. Filipoviç) göre, ilk yıllarda Müslümanların en kalabalık bulunduğu yer Hodidjed idi. Bu görüş oldukça akla yatkındır çünkü Hodidjed Bosna'nın Osmanlı yönetimine giren ilk bölgelerindendir.[131] Bir sonraki defter 1485 yılına aittir ve Müslüman sayısındaki artışı göstermektedir. Bu deftere göre 30.552 Hıristiyan aile ve 4.134 Müslüman aile yaşıyormuştur. Her ailenin 5 ferdi olduğunu varsaydığımızda, 15.5251 Hristiyan ve 21.734 Müslümanın o dönemde Bosna'da yaşadığı sonucuna ulaşabiliriz.

XVI. yüzyılın sonunda Bosna'da 98.095 Hristiyan ve 84.675 Müslüman yaşamaktaydı.[132] Hersek bölgesinde İslamlaşma süreci de hız kazanmıştı. 1509 yılından kalma bir Ortodoks keşiş düştüğü kayda göre, pek çok Ortodoks İslam'a dönmüştür. Bosna'nın kuzey kısımları daha sonra Osmanlı devleti tarafından fethedildiğinden dolayı bu süreç yavaş gerçekleşmekteydi. 1533 senesinde bölgenin tamamında nüfusun üçte birini Müslümanlar oluşturmaktaydı. Bu sayı 1548 yılında bölge nüfüsünün %40'ına kadar ulaştı. İslamlaşma süreci papaz veya Fransiskanlar rahiplerinin etkisi ile kiliselerden uzak olan bölgelerde ve köylerde daha kolay gerçekleşmekteydi.[133]

XVI. ve XVII. yüzyılda Müslümanlar Bosna'da büyük bir avantaj elde etmiştir, ancak Osmanlı devletinde o şekilde defterin (istatistiklerin) yazma geleneği bittiğinden dolayı kesin verileri bulmak oldukça güçtür. Papa'nın Arnavut asıllı ziyaretçisi Peter Masarechi'nin (Tr. Masareki) raporuna göre, 1642'de Bosnalı yerleşimcilerin 450.000 Müslüman, 75.000 Ortodoks Kilisesi mensup iken 150.000 kişi ise Katolikti.[134] Noel Malcolm'un görüşüne göre de, Bosna'daki İslamlaşma süreci uzun ve yavaş bir süreçtir. Bosna'da yalnızca bir aile üyesi İslam'ı kabul ederdi (baba ya da oğul) ve kalan üyelerin Hristiyan olduğu ailesi ile birlikte yaşamaya devam ediyordu. Bu süreçte genellikle gönüllülük esastı.[135] 1463 yılında Bosna Kilisesi üyeleri ve Fatih

---

[131] Nedim Filipović, "Napomene o islamizaciji Bosne i Hercegovine u XV. vijeku", *Godišnjak Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 7*, Centar za balkanološka ispitivanja 5, Saraybona 1970.
[132] Dominik Mandić, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, Hrvatski povijesni institut, Roma 1967, s. 154.
[133] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 53.
[134] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 43.
[135] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 54.

Sultan Mehmed öncesinde İslamı kabul edenler toplandığı Jajce'nin Haziran ayında düşmesinin ardından hemen İslamlaşma sürecinin başlamasına dair teoriler ve fikirler bulunmaktadır. Buna göre Jajce'ye gelen ailelerin sayısı yaklaşık 36.000 idi.[136] Burada sultana ve devlete bağlılık sözü verdiler ve aralarından 30.000 genç Yeniçerilerin emrine girmiştir. Bu teori, 1724 yılında İstanbul'da hayata geçirilen Yeniçeri Kanunu ile ilgili olan kayıtlarda doğrulanmaktadır. Bu teoriye ek olarak Polonya tarihçisi Jan Dlugosz'un (Tr. Yan Dlugos) kaydettiği bir belgede hızlıca İslamlaşma teorisi olarak, Papa elçisi Petar Masarechi 1624 tarihli raporuna atıf yaparak 100.000 kişinin Bosna'dan sürüldüğü ve bunların 30.000'nin genç erkeler olduğu ve Yeniçerilere katıldığını bildirmiştir.[137]

Hiç şüphe yok ki nüfusun belli bir kısmı İstanbul'a götürülmüştür. Ancak 1724 Yeniçeri Kanun'a yapılan atıf iki basit nedenden dolayı geçerli değilmiş. Birincisi, yasanın olaydan 250 yıl sonra yazıldığı ve gerçek olaylarla iç içe geçmiş çeşitli mit ve geleneklerin etkisinde kaldığıdır. Diğer neden ise Yeniçeri ocağına gönüllü olarak 30 bin kişinin katılmasının mümkün olmadığıdır. Zira Fatih döneminde Osmanlı ordusunun bu askeri düzeninin birkaç bin askerden oluştuğu ve daha sonra sayının artmadığı bilinmektedir.[138] Bosna Müslümanlarının büyük çoğunluğunu Ortaçağ Bosna devleti döneminde çoğunluğu oluşturan eski Bosnalı Bogomillerin torunlarının oluşturduğu düşünce özellikle Boşnaklar arasında çok popüler ve yaygın bir görüştür. Katoliklerden ve Ortodoks Hıristiyanlardan gelen büyük ve sürekli saldırı ile baskı nedeniyle, Bosna Klisesi mensupları, bu görüşe göre, İslam'ı hızla kabul etmişler.[139] Bu teoriye şüphe ile yaklaşmak gerekir çünkü tarihsel kaynaklar, Stjepan Tomaš ve son Bosnalı Kral Tomaš Tomašević'in zamanında Bosna Kilisesi'nin neredeyse tamamen kapatıldığını ve az sayıda inananın hayatta kalmayı başardığını göstermektedir.[140]

---

[136] M. Hadžijahić, M. Traljić, Nijaz Šukrić, *a.g.e.*, s. 39.; E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 55.
[137] M. Imamović, *Historija...*, s. 139.
[138] Srećko Matko Džaja, *Die Bosnische Kirche und das Islamisierungs problem Bosniens und der Herzegowina in den Forschungen nach dem zweiten Weltkrieg*, Münih: Trofenik 1978, s. 93.; E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 55.
[139] M. Imamović, *Historija...*, s. 138.
[140] M. Hadžijahić, M. Traljić, Nijaz Šukrić, *a.g.e.*, s. 39.

Bazı tarihçilere göre, Bosna'daki İslamlaşma sürecine fiziksel ve psikolojik baskılar damgasını vurmuştur. Bu tezlerde Sırp tarihçi Radovan Samardžić (Tr. Samarciç) ve Hırvat tarihçi Dominik Mandić (Tr. Mandiç) özellikle ısrar etmektedirler. Tezlerine göre Osmanlılar, Bosnalıların ve genel olarak Balkan bölgesinin İslamlaşması sürecinde ağır ve baskıcı bir tutum sergilediler. Ayrıca, İslamın kabul edilmesinin nedenlerinden biri olarak da köleliği kaldırarak kölelerin özgür vatandaşlar olmalarını vaat etmeleri olduğunu savunmaktadırlar.[141] Zorla İslamlaşmanın en önemli örneği olarak da Hristiyan çocuklarının toplatılmasını veya halk arasında bilinen "*kan vergisi*" (Boş. "Danak u krvı") süreci yahut Devşirme sistemi olduğu iddia edildi. Bu tez, çoğunlukla Sırp akademik çevrelerinden gelen bazı akademisyenler tarafından öne sürülüyor ve Osmanlı döneminin *kasvetli, karanlık* ve *kölelik* dönemi olarak tasvir edilmeye çalışılıyordu.[142] Gerçek şu ki devşirme sistemi uygulanmaktaydı ve bu süreçte Edirne ve İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim merkezlerinde eğitim almaları için Balkan yarımadasından yaklaşık 200.000 çocuk alınmıştır. Devşirme sistemi ihtiyaçtan dolayı gerçekleştirildi ve bazı Batı Balkan tarihçilerinin belirttikleri gibi düzenli değildi. Zira Fatih Sultan Mehmed döneminde yalnızca bir kez gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, sadece Hristiyan çocuklarının toplandığını söylemek çok doğru bir söylem olmayacaktır. Zira Müslüman çocukları da toplanmıştır. Bu bağlamda *Boşnaklar, Arnavutlar* ve Kafkaslar'dan *Abhaza* halkına da bu sistem uygulanmıştır. Ayrıca, gönüllülük temelinin esas olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bosnalı Müslüman çocukları, Boşnaklar ile devlet arasındaki anlaşma gereği *Acemi oğlan* (Boş. *Adžemi Oglan*) olarak XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren daha doğrusu 1515 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek okullarına alındılar.[143] Bu şekilde, Bosnalılar Osmanlı devleti'nde çok önemli idari ve devlet görevlere girmişlerdir.[144]

Müslüman olmak, Osmanlı hukuk-siyasi hiyerarşisinde yüksek pozisyonlara erişme imkanı demekti. Ancak, aynı zamanda, Osmanlı padişahın her şeyi iptal ederek

---

[141] M. Imamović, *Historija...*, s. 144-145.
[142] Detaylı bilgiler için: *Andrić i Bošnjaci,* Zbornik radova- Bibliografija, Preporod, Tuzla 1999.
[143] Aleksandar Solovjev, *Nestanak Bogumilstva i islamizacija Bosne*, Godišnjak istorijskog društva Bosne i Hercegovine, Saraybosna 1949, s. 51-52.
[144] Safet Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Bosanske Pošte, Saraybosna 1900, s. 59-60.

kişiyi tekrar köle statüsüne taşıma yetkisi vardı.[145] İslam'a geçenlerin zenginlik elde etmesi geçerli bir sebep değildi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Balkan (Rumeli) ve Anadolu'daki Müslümanların çoğu sıradan köylülerdi ve birçoğu çok zor koşullarda yaşamaktaydı.

Bütün eski Bosnalı hükümdarların mülklerini korumak için İslam'ı kabul ettikleri inancı, halk destanında ve çeşitli geleneklerde ortaya çıkan popüler önyargılardan biridir. Bu konu ilgili, Karadağlı piskopos Njegoš (Tr. Nyegoş) tarafından 1847'de *Gorski Vijenac* (Tr. Gorski Viyenats) kitabında, 1851 yılında olduğu gibi, "*Slavoljub Bošnjak*" (Tr. Slavolyub Boşnak) takma adı altında Bosnalı Fransiskalar'dan *Ivan* Franjo Jukić (Tr. İvan Franyo Jukiç) de yazmıştır. Aynı konu hakkındaki bilgileri Hırvat tarihçisi Vjekoslav Klaić (Tr. Vyekoslav Klaiç), 1878'de "Bosna; çoğrafya ve tarih hakkında bilgiler" adlı eserinde aktarıldı. Klaić, Bosnalı beylerin yaşlılık ayrıcalıklarını dikkatlice koruduklarını ve eğer Hristiyan bir hükümdar Bosna'ya hükmederse dahi bu şartların geçerli olacağını yazıyor. Benzer şekilde, İslam'ın kabul edilme süreci Sırp düşünür ve tarihçi Jovan Cvijić (Tr. Yovan Tsviyiç) tarafından da yorumlandı. *"La Peninsula Balkanique - Geographie Humaine"* adlı eserinde Bosnalı yetkililerin üstünlüklerini korumak için İslam'ı kabul etmesinin mümkün olduğu yargısında bulmuştur.[146]

Bosna makamlarının toprak mülkiyetini korumak için İslam'ı kabul ettikleri inancı, Osmanlı devletinin yapısı ve sistemi hakkında bilgi eksikliğini ortaya koyuyor. Osmanlı İmparatorluğu, bazı özel mülkler ve vakıflar hariç, toprağın sadece devlete veya sultana ait olduğu, sıkı sıkıya merkezileştirilmiş bir devlettir. Bosna'yı fethederek, diğer fethedilen ülkelerde ve krallıklarda olduğu gibi, Osmanlılar Bosna soylularının çoğunluğunu fiziksel olarak tamamen yok etmiştir. Bosna'nın fethinden hemen sonra Ključ'ta (Tr. Klyuç) fiziksel olarak tasfiye edilen son Bosnalı kral Tomaš Tomašević olduğu gibi Kovačević (Tr. Kovaçeviç) ve Pavlović (Tr. Pavloviç) soylu aileleri buna örnek gösterilebilir.[147] Bosna'daki büyük arazi sahiplerinin tarihinde çok fazla değişiklikler vardır ve böylelikle XIX. yüzyıl sonunda ve XX. yüzyıl başında

[145] M. Imamović, *Historija...*, s. 147.
[146] M. Imamović, *Historija...*, s. 152.
[147] J. Hammer, *a.g.e.*, s. 196.

Müslüman büyük toprak sahipleri Ortaçağ Bosna devleti devlet yapısı ile doğrudan bağlantılı kişiler değillerdi.[148]

Osmanlı devleti gayrimüslimleri İslamlaştırma konusunda resmi bir politika yürütmemekteydi. Bu bağlamda, ülkede örgütlü herhangi bir dini propaganda yapılmamıştır. Ulema bazı bölgelerde İslam'ın tanıması ve İslam'a geçişin ardından aktif şekilde harekete geçmeye başlamıştır.[149] Gönüllü olarak İslama geçiş esastı ve gayrimüslimlerin dini özgürlükleri haraç adı verilen vergileri ödedikleri sürece garanti altındaydı. Din özgürlüğü hakkındaki deliller ve Fatih Sultan Mehmed tarafından Fransiskan tarikatına teslim edilen Ahıdname dini özgürlük uygulamalarını göstermektedir.[150] Orijinal Ahıtname bugüne kadar korunmuş ve Fojnica'daki Fransiskanlar manastırında tutulmuştur. Dini özgürlüğe ek olarak, birçok yüksek ve önemli devlet görevli gayrimüslimlere emanet edilmiştir. Böylece Hristiyan sipahiler, Nahi voyvodaları, Kale koruyucuları, üyeleri Müslümanlardan oluşan Yeniçeri ocağı hariç farklı askeri teşkilat üyeleri devlete görev alırlardı.[151]

Bosna'nın ve Balkanlar'ın İslamla ilk temasının Osmanlılar'ın fethi sırasında olmadığı, Serezenler'in İspanya ve Güney İtalya bölgesine, Akdeniz adalarına girişleri sırasında olduğu sonucuna varılabilir. Gerçek şu ki, XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıların gelişleri ve egemenliği Bosna'da İslam'ın varlığını yoğunlaştırmıştır. Ancak, bazı tarihçilerin göstermek istedikleri gibi bu süreç zorlama ile değil gönüllülük temelinde gerçekleşmiştir. İslam'ın zorla kabul ettirililmesine ilişkin tezin savunucuları, devşirme, kölelikten kurtulma ve mülkiyetin muhafaza edilmesi konularını dile getiriyorlar ve bunun yanı sıra yeni bir inanca geçiş sebebi olarak Müslüman olmanın daha az vergi yükü ile kolay bir hayat anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Ancak bu tarihsel gerçeklerle çatışmaktadır. Zira devlet arazinin çoğunun sahibi olduğu ve Bosna Eyaletindeki toprakların da sahibi olduğu açık bir şekilde bilinmektedir. İslam'a geçiş özgürlüğü, kölelikten kurtulmayı ve hatta rahat bir yaşamı garanti etmedi. Örneğin, XVII. yüzyıldan sonra Bosna kırsalının çoğunda rahat bir köylü hayatı olmayan Bosnalı Müslümanlar'dan oluşmaktaydı. Buna ek olarak,

[148] M. Imamović, *Historija...*, s. 154.
[149] M. Imamović, *Historija...*, s. 143.
[150] M. Imamović, *Historija...*, s. 144.
[151] M. Imamović, *Historija...*, s. 145.

gayrimüslimlere birçok önemli devlet görevi emanet etmiştir. Devlet kayıt defterlerinde, çok sayıda ileri seviye ticari işlerle ve Osmanlı devletinde el sanatlarıyla uğraşan Yunan, Yahudi, Ermeni zengin gayrimüslimler gibi birçok Hristiyan sipahi de kaydedilmiştir.

Bosna'nın XV. yüzyıldaki fethinden sonra, bu bölge Osmanlıların batıya doğru genişlemesinde savaşların başlangıç noktası haline geldi. XVI. yüzyıl Bosna açısında doğrudan Osmanlı devleti olaylarla ilgili olan savaşlar ile uğraşmakla geçti. Her şeyden önce bu 1593-1606 yılları arasında Osmanlılar ve Habsburglar arasındaki savaşla ilgilidir ve bu savaş döneminde Bosna Eyaleti maddi açıdan zayıflamış ve askeri olarak tükenmiş durumda kaldı. Bunu takip eden birkaç on yıl, 1615-1625 yılları arasındaki dönemde, tüm imparatorlukta devletin resmi para biriminin devalüasyonu ve enflasyonda iyileşme emareleri görülmektedir.[152] Aynı yüzyılda Osmanlılar'ın Venediklilere karşı yürüttükleri yirmi beş yıl süren uzun savaş 1669 yılında son buldu ve bu muharebe sırasında Bosna Eyaleti'nde bulunan tüm Osmanlı ordusu yer almıştır. 1645 yılında söz konusu olan Osmanlı birlikler Dalmaçya'ya girmiş ancak herhangi bir başarı sağlayamamıştır.[153] Ciddi sonuçlar doğuran en büyük kayıplar, Osmanlıların Avusturyalılara karşı yenildiklerinde Macaristanı kaybetmesiyle ve böylece Avrupa'daki toprakları kaybetme sürecinin başlamasıyla, 1683-1699 yılları arasında gerçekleşti. Bu savaşın, Slavonya ve Macaristan bölgelerinden gelen çok sayıda mülteci nedeniyle Bosna'daki ilişkiler üzerine doğrudan etkisi vardır. Bu mülteci dalgasında 30.000 Müslümanın Bosna'ya sığınarak Bosna-Hersek nüfusunun etnik yapısını önemli ölçüde değiştirdiği düşünülmektedir.[154] Ayrıca, çok sayıda Müslümanın Lika bölgesinden kaçmayı başarmıştır. Ancak, kaçamayanlar baskı altında kalıp Katolik inancına geçen sayıları yaklaşık 1.700'u bulan Müslümanın olduğu düşünülmektedir.[155] Ferdmareşel Ferdinand Zaprar değiştirilerek, Eugene Savoy'un Osmanlılara karşı savaşan Avusturya askeri kuvvetlerinin genel sekreterliğine gelmesiyle birlikte her şey değişti. Osmanlı birliklerine karşı 1697'de

[152] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 70.
[153] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 70-71.
[154] Martin Gabriel, *a.g.e.*, s. 1.; N. Malcolm, *Bosna...*, s. 71-72.
[155] Alexandre Popović, *L' islam Balkanique, Les Musulmans du Sud-Est europeen dans la period post-ottomane*, Osteuropa-Institut an der Freien Universitet Berlin. Balkanoligische Veröffentlichungen, Bd. 11, In komission bei Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1986, s. 259.

Macaristan ve Sırbistan topraklarındaki savaşı başarıyla idare eden enerjik genç subay Savoy, sadece 6.000 asker ile Saraybosna'ya kadar girmeyi ve burayı ateşe vermeyi başardı.[156]

Karlofça Barış Antlaşması Osmanlı devletinin Macaristan, Slavonya ve Voyvodina bölgesinden çekilmesi anlamına gelmekteydi. Bunun sonucu olarak, çoğunlukla Bosna kendilerine barınak bulan bu bölgelerden büyük bir mülteci dalgası daha bulunmaktaydı.[157] Avusturya, Bosna'yı işgal etme niyetini gizlemedi ve bundan dolayı 1737 yılında Bosna Eyaleti'ne ordu göndermiştir. Savaşan taraflar Banja Luka (Tr. Banya Luka) şehrinin yanındaki savaşa yönlendiriliyordu. Bu sebeple bu olay Banja Luka Muharebesi olarak tanındı. Bu dönemde başta Boşnaklar olmak üzere Osmanlı ordusuna Ali Hekimoğlu önderlik ediyor ve Avusturya ordusunu Sava nehrinden çekilmeye zorluyordu.[158]

1780 yılından bu yana Avusturya, Bosna'yı fethetme girişimleri için bazı hazırlıklar yapmaktaydı. Çoğunlukla bu girişimler, askeri istihbarat bilgilerini toplamaları için ajanlar göndererek yapılmaktaydı. Avusturya ajanları, Bosnalı Katolikleri ve Fransisknalar'ın Katolik tarikatı tarafından destek verip yardım etmekteydi. Bunların arasında özellikle Orta Bosna'da daha doğru ifadeyle Kreševo (Tr. Kreşevo) kasabasında doğan Fransiskan mensubu Augustin Boteš-Okić (Tr. Boteş-Okiç) özellikle vurgulanmalıdır.[159] Savaşın ilaniyle birlikte Avusturya İmparatoru II. Joseph Bosnalı halka bir bildiri gönderdi ve Bosnalı Müslümanları barışçıl bir teslim olmaya davet etti. Bu durumda, kişisel ve mülkiyet güvenliğini, İmparatorluktaki diğer dinlerle birlikte İslam'ın da tamamen eşitlikten faydalanacağı garanti edilmektedir. Ayrıca, imamların ve diğer İslam dini görevlilerin devlet hazinesinden maaşlarının ödeceği bildirildi.[160] Bu bildiri kabul edilmedi ve Bosna Müslümanları, Sava nehrinde yer alan Avusturya ordusuna sert bir direniş gösterdi.[161]

---

[156] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 71.
[157] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 72.
[158] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 72.
[159] Barbara Jelavich, *History of the Balkans, Eighteenth and Nineteenth centuries*, Cambridge University Press, Cambridge 1983, s. 90.
[160] M. Imamović, *Historija...*, s. 323.
[161] Srećko Matko Džaja, *Konfesionalitat und Nationalitat Bosnien und der Herezegowina, Vorempanziopatorische Phase, 1463-1804*, Münih Oldengorg 1984, s. 98.

Avusturya, Bosna'ya 51/000 askerden oluşan iki birlik göndermiştir.[162] 12.000 kişiden oluşan Slavonya Kolordusu Gradiška'dan (Tr. Gradişka) Šabac'a (Tr. Şabats) kadar olan bölgede konuşlanırken, Lika-Dalmaçya sınırından Dubica'ya (Tr. Dubitsa) uzanan bölgeyi 39.000 askerden oluşan bir Hırvat birliği kaplamıştır.[163] Savaşın merkezi Dubica çevresidir ve bu sebeple tüm bu askeri hareket Dubica Savaşı adı altında bilinmektedir.[164]

Ağustos 1788'de Avusturyalılar beş ay süren bir kuşatmadan sonra Dubica'yı ele geçirmiş[165], ve aynı yılın Ekim ayının başında Bosanski Novi kontrol altına alınmıştır. 1789 ve 1790'da ise Gradiška'yı işgal etmişlerdir.[166] Sırbistan cephesinde, Avusturya ordusu'nun Slavonya Kolordusu Šabac'ı 1788 baharında aldı.[167] Cephede Avusturya ordusunun zayıf performansı dışında Rus çariçesi Katarina da kısa ve belirsiz savaşlarla ve İsveç'in Finlandiya'ya saldırısı ile meşguldü. Ayrıca İngiltere ve Prusya, Avusturya'nın ilerlemesine karşı çıkmış ve bunun sonucunda 1791 yılında Ziştovi'de barış ilan edilmiştir.[168] Bu barış ile Dubica, Bosanski Novi ve Gradiška Bosna'ya yanı Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmiştir. Bosna'nın kuzey sınırında Ziştovi Antlaşması ile barış sağlanmasının ardından kökten bir değişiklik olmamıştır. Ancak bu anlaşma Bosna'nın günümüzdeki sırını için zemin hazırlamıştır.[169]

XIX. yüzyılın başında İstanbul'da Osmanlı idaresi ile birlikte, İmparatorluğun yapısında ciddi biçimde ele alınması gereken sistemik zayıflıklar olduğu netleşti. Fransız Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki ilişkileri doğrudan etkileyen ulusal duyguları uyandırdı ve her şeyden önce Hristiyanların Osmanlı iradesinden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmelerine yönelik isteklerini ortaya çıkardı.[170] İlk sırada Rus İmparatorluğu'nun yardımıyla bu fikir ile ilişkilendirilen Yunanlar, Sırplar ve

---

[162] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 104.
[163] M. Imamović, *Historija...*, s. 324.
[164] E. Imamović, *Historija bosanske...*, s. 106.; Enver İmamoviç'in görüşüne göre, Dubica kuşatmasında, 18.000 Avusturyalı askerine karşın, büyük bir çoğunluğunu Boşnakların oluşturduğu 8 bin Osmanlı askeri savaşa katılmıştır.
[165] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 73.
[166] Hašim Šerić, *Dubički rat*, Gajret, Saraybosna 1938, s. 109-125.
[167] Gunther E. Rothenberg *Military border in Croatia 1740-1881,* University of Chicago Press, Chicago 1966, s. 72-73.
[168] J. Hammer, *a.g.e.*, s. 264.
[169] E. Imamović, *Historija bosanske...*, s. 108.
[170] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 92.

Bulgarlar bulunmaktadır. Bu vesileyle, XIX. yüzyılın başında öne çıkın Sırp Ayaklanmaları ve XIX. yüzyılın otuzlulu ve kırklı yıllarında da Yunan Ayaklanmaları ile imparatorlukta isyanlar baş göstermeye başladı.[171] Avrupa gücleri, özellikle Avusturya ve Rusya, kendi haklarını ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanların (Katoliklerin koruyucusu olarak Avusturya, Ortodoksların koruyucusu olarak ise Rusya) haklarını müdafaa ettikleri görünümünde Osmanlı topraklarını elde etme amacıyla çeşitli reformları gerçekleştirmesi için padişahlara baskı yapmaktadırlar. XIX. yüzyılın ilk yarısında devletin karşılaştığı ikinci büyük sorun, giderek güç kazanan ve İstanbul'daki merkezi yönetimin etkisinden uzaklaşan yerel yöneticilerdir.[172]

Bosna Eyaletinde sorun, Bosna Valisi Ali Paşa Silahdar'ın ve yerel güç beyleriyle görüş ayrılıklarıyla, Vali Saraybosna'ya itaat etmeleri için askeri birlik göndermek zorunda kaldığında, 1813 yılında ortaya çıkmaya başladı.[173] Ertesi yıl, ordu Mostar'ın kontrolünü ele geçirmek üzere gönderildi. 1820'de, Cellaletin Paşa komutasındaki askeri birlikler Mostar ve Srebrenica'da eylemler gerçekleştirdiler ve Banja Luka ve Derventa'daki kapudanları öldürdüler.[174] 1826'da Sultan II. Mahmud'un Yeniçeri ocağını kaldırılması Bosna bir isyana sebep oldu. Bosna'da Yeniçeriler, eyalette sosyal koşulları etkileyen ayrıcalıklı bir sosyal kurumdu. Böylece, 1827 yılında, Saraybosna'da bir isyan patlak verdi. Askeri müfrezesiyle Abdurahman Paşa Belgrad'dan çıkıp Saraybosna'daki isyankar Yeniçerileri bastırdı.[175] Gradačac (Tr. Gradaçats) Kapudanı Husein Gradaščević'in liderliği altında Ayanlar, Kapudanlar ve yerel güçlü beyler ülkede reformlara isyan ettiklerinde, Bosna'dan altı nahiyeye el koyulmuş ve imparatorluk içinde özerklik kazanan Sırbistan'a katılmaları sürecinde 1831 senesinde yeni çatışmalar meydana geldi.[176] Bir yıl sonra isyan bastırıldı ve

---

[171] XIX. yüzyılın başlarındaki Sırp isyanlarla ve bağımsızlık kazanma çabalarıyla ilgili detayları bkz: Selim Aslantaş, *Osmanlıda Sırp İsyanları, 19. yüzyılın Şafağında Balkanlar*, Kitap yayınevi, İstanbul 2007, s. 66-72.; S. Aslantaş, a.g.e., s. 107-123.

[172] N. Malcolm, *Bosnia...*, s. 92.

[173] Midhat Šamić, *Les Voyageurs francais en Bosnie a ala fin du XVIII siecle et au debut du XIX et la pays tel qui'ls l'ont vu*, Coll. "Etudes de litterature etrangere et copmaree", M. Didier, Paris 1960, s. 193-194.

[174] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 92.

[175] Ami Boue, *La Turquie d' Europe*, Keesinger Legacy Reprints, Paris 2010, s. 375-377.

[176] Hüseyin Bey Gradaşçeviç'in (Husein Beg Gradaščević) hayatı ve mücadeleleri hakkında detaylı bilgiler için bkz: Hamdija Kreševljaković, *Husein kapetan Gradaščević, Zmaj od Bosne*, Hrvatska tiskara, Saraybosna 1931.

Hüseyin kapudan İstanbul'a gönderildi. 1836, 1840, 1849 ve 1850 yıllarında da Bosna'da küçük çapta isyanlar meydana geldi.[177] XIX yüzyılın altmışlı yıllarında Topal Osman Paşa Vali'ye geldiğinde, Bosna'daki genel durumda bir ilerleme kaydedildi. Onun yönetimi süresince İslami okullar ve Gazi Hüsrev Bey Camii'ndeki kütüphane kuruldu, bir baskı makinası tedarik edildi ve burada kitaplar ile birlikte haftalık Türkçe ve Boşnakça *"Bosna"* gazetesi basıldı. Ayrıca bir yıl içinde Saraybosna-Bosanski Brod yolu, Banja Luka'dan Hırvatistan sınırına kadar uzanan demiryolu hattını tamamladı ve Saraybosna'da bir hastane yapıldı.[178]

Bosna'ya refah ve iyi bir durum getiren bu kısa dönemin ardından, 1870'lerde başlayan yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Doğudan Sırp milliyetçi düşüncesi uyanırken batıdan da Hırvat milliyetçiler uyanmaktaydı. Bu durum ilişkilerin gerilmeleri beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce Avusturya'nın işgal arzusu ve bu amacın peşinde koşması Selanik'in kontrol altına alması doğururken, diğer taraftan Rusların Balkanlar'daki çıkarları doğrultusunda Osmanlı devletine karşı savaşta Ortodoks nüfusa sürekli yardım ve destek sağlanması gibi dış etkiler istikrarın bozulmasının temel etkenlerindendir.[179]

---

[177] Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni*, Veselin Masleša, Saraybosna 1991, s. 68-69.

[178] Josef Koetschet, ***Osman Pascha, der letzte grosse wesier bosniens, und seine nachfolger***, Drug und verlag von Daniel A. Kajos, Saraybosna 1909, s. 1-5, s. 11-12. ; T. Herlaković, ***Vorgeschichte der Occupation Bosniens un der Herzegovina***, Druck von Milivoj Majcen, Zagreb 1906, s. 8-10.

[179] Bkz: İlker Alp, ***Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası***, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Edirne 2008. s. 80-85; N. Malcolm, ***Bosna...***, s. 100-102.

II. BÖLÜM: BERLİN KONGRESİ VE BOSNA-HERSEK'İN İŞGAL KARARI

2.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki İç ve Dış Meseleler

XVIII. yüzyıl, başta merkezi hükümeti olan Bab-ı Ali'nin zayıflamasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel yönetimlerin olan Ayanların güçlendiği birçok bölgede kontrolü kaybederek, Avrupa'da toprak kayıpları ile damgasını vurmasına rağmen, Avrupa'ya doğru kademeli olarak açılması ve 1718-1730 yılları arasında "Lale Devri" (Boş. Doba lala) adı altında hüküm süren III. Ahmed'in dönemi sırasında başlayan kültürün gelişmesi ile ayırt edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu için bir sonraki XIX. yüzyıl Sırbistan, Yunanistan, Eflak ve Boğdan'daki ulusal ayaklanmalarda olduğu gibi merkez hükümetle sık sık çatışmaya giren yerel Ayan güçleri biçimindeki iç sorunlarla mücadelenin devamıydı. Avrupa, Afrika ve Arap yarımadasındaki birçok bölge eyalet yönetiminin köntrölünden çıkmıştır. Bunun başlıca nedeni ise yerel yöneticilerin İstanbul'dan gelen emirleri çoğu zaman uygulamamasıydı. Bu Ayanların etkisinin artmasına uygun zemin hazırlamıştır. Merkezi hükümetin zayıflaması yalnızca alternatif bir siyasi merkez oluşturmanın yanı sıra, neredeyse tüm bölgelerde yasal ve yasadışı silahlı çetelerin mevcut olması sonucunu doğurdu. Bunlara yukarıda bahsedilen Ayanlar, Kırcaaliler, eşkıyalar, Yeniçeriler, Bosnalı kapudanlar (kapetanlar) da dahildir. Ayrıca, hem yasal hem de yarı yasal olan Ulah silahlı çeteleri, şehir makamları ve isyancı polisler ve de Eflak'taki Pandurlar (Polis çeteleri) gibi Krajina (Tr. Krayina) bölgesindeki Sırp çeteleri de dahildir.[180] Bu soruna ek olarak, imparatorluk çeşitli ayaklanmalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu da XVIII. yüzyılın son on yılında Sırbistan, Trakya, Epir, Arnavutluk ve Karadağ topraklarında ulusal hareketlerin oluşturulması ve harekete geçirilmesinin gerçekleşmesine kadar gelmiştir.[181]

---

[180] Barbara Jelavich, *"Balkan Tarihi, 18. ve 19. Yüzyıllar*, Kure Yayınları, İstanbul 2009, s. 217-218.
[181] Robert Mantran, "Doğu Sorunu'nun Başlangıçları (1774-1839)", Çev: Server Tanilli, *Osmanlı İmparatorluğu tarihi II*, editör: Robert Mantran, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 9.

Bu yüzyılın en geniş dönemi, daha kesin bir ifadeyle 1804 ve 1878 yıllar arasındaki dönem, ulusal ayaklanmalar ve yeni yönetimlerin oluşması ile kaydedilmiştir. Bu dönemde Bulgaristan'ın kurulduğu gibi Yunanistan'ın bağımsızlığı, Sırbistan ve Romanya'nın özerkliği sağlanmıştır. Ayrıca, Arnavutluk'taki bir ulusal hareket fark edilmekteydi. Her şeyden önce bu olayların asıl nedeni olarak ulusal bağımsızlık ideolojisinin oluşması ve kabullenmesini buluyoruz. İkincisi, değişen ekonomik koşullar ve üçüncü olarak çeşitli sorunlara yol açan bütün büyük Avrupa devletlerinin giderek artan müdahalesidir.[182] Balkan'daki Osmanlı devletinin var oluşu meselelerinin çözülmesi, bu bölge XIX. yüzyılın büyük güçlerinin ilgi alanı haline geldiğinde daha da karmaşıklaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, başta Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya olmak üzere, Avrupa güçlerinin etkisi altındaydı ve Balkanlar ve de Ortadoğu'daki topraklar çıkarlarının doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu üzerinde baskı uygulandı ve böylece topraklarının bir bölümünü devralmayı amaçlanmıştır.[183] Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması, ulusal ayaklanmalar, Avrupa'nın bu soruna karışması Şark Meselesi olarak adlandırılan önemli bir sorunu ortaya çıkardı. Bu mesele, büyük güçlerin eşi benzeri olmayan bir sorunu ve diplomatik mücadelesi haline gelecek ve Viyana Kongresi, Kırım Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'na da neden olacaktır.[184]

XIX. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda, sistemi modernleştirmeye ve kendini Avrupa ülkelerinin ilkelerine göre standartlaştırmaya çalışan Batılılaşma adlı bir dizi önemli reform dönemiydi. Bu reformlar her şeyden önce, 1826'da yapılan eski geleneksel askeri birlikleri olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını, beş yıl sonra ise 1831 yılında Tımar sisteminin kaldırılmasını ve bir dizi askeri, ekonomik ve eğitim reformunu içermekteydi. 1856 yılındaki dini, etnik ve milli bağlılığına bakılmaksızın ülkenin tüm vatandaşlarının eşitliğini garanti altına alan Hatt-ı Humayun'un olduğu gibi 1839'da halka bildiren ismini Topkapı Sarayı'ndaki gül bahçelerinden alan Gülhane Hatt-ı Şerifi fermanı reformlarını vurgulamak gerekir. Bu dönemde devlet

[182] B. Jelavich, *"Balkan Tarihi...*, s. 195.
[183] İ. Alp, *Şark Meselesi...*, s. 22-23.
[184] Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, Službeni list, Belgrad 1996, s. 1-2.; B. Jelavich, *"Balkan Tarihi...*, s. 210.

büyük ekonomik sorunlarla da karşılaşmış ve bu nedenle 1854 yılında yurtdışından ilk kez borç kredi almıştır.

Genel olarak Osmanlı devleti tarihinin bu dönemi göz önüne alındığında aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

- XIX. yüzyılın başlangıcı halkın Osmanlı idaresine karşı isyan etmesi ve Sırbistan'daki daha doğrusu Belgrad Paşalığı'ndaki 1804'te Birinci Sırp Ayaklanması ve daha sonra İkinci Sırp Ayaklanması ve de 1806-1812 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Bükreş'te Osmanlı'nın Besarabya'yı kaybetmesiyle barış ile sona eren yeni bir savaş başlamasına neden olan Yeniçeri otokrası hareketiyle işaretlenmiştir.[185]
- XIX. yüzyılın yirmili yılları, daha doğru ifadesiyle 1821 yılında Yunanistan'da ortaya çıkan 1829'da Edirne şehrinde barış antlaşmasında bağımsızlık kazanılmasıyla ve de 1830'da Sırbistan, Moldova ve Eflak'ın geniş bir özerklik kazandığı bir ayaklanma patlak vermiştir.[186] *"Hasta Adam'ın"* (Avrupa devletleri tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun o zamanki görünüşü) zayıflığını istismar etmeye çalışan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ile çıkan çatışma nedeniyle Bab-ı Ali 1833'te Rusya'yla bu devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun tek koruyucusu olarak tanımlayan bir antlaşma imzalamaya zorlandı[187]. Ülkenin Avrupalılaşması adına Sultan II. Mahmut, çeşitli reformları devam ettirmiştir.

Reformlar, yargıyı Avrupa'ya bir örnek olarak düzenleyen 1839-1861 yılları arasında hüküm süren I. Abdulmecid tarafından devam ettirildi ve merkezi idare yönetimini başlamıştır. Mehmet Ali Paşa'nın zayıflamış devlete yönelik yeni tehdit krize neden olmuştur ve bu nedenle İngiltere, Prusya, Rusya ve Avusturya Monarşisi 1840'da Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkılmaktan kurtarmak için Bab-ı Ali'nin katılmadığı Londra Antlaşması'nı imzalamıştır. 1853 yılında Ruslar, 1853'ten 1856'ya kadar süren Kırım Savaşı'na neden olan Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiştir, ancak Osmanlı devletinin toprak bütünlüğü korunmuş olsa da Avrupa güçlerinin siyasi ve

[185] R. Mantran, *a.g.e.*, s. 33.
[186] R. Mantran, *a.g.e.*, s. 33.
[187] 1825 ve 1855 yıllar arasında Rus Çarlığın tahtasında kalan Birinci Nikola tarafından adlandırılınan Osmanlı devleti.

ekonomik etkisine kapılmıştır. Osmanli İmparatorluğu'nda yaşanan ayaklanma ve özellikle de Hristiyan ulusların bölücü talepleri devleti giderek tehlikeye atmıştır. 1859'da Eflak ve Boğdan birleşti ve Bab-ı Ali 1861'de yeni kurulan Romanya'yı tanımıştır. Girit'te 1866'da özerkliğin tanınmasıyla sona eren bir isyan çıkmış ve aynı zamanda 1875-1876 yıllar arasında Bosna-Hersek, ayrıca Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'da da ayaklanmalar patlak vermiştir.

XVIII. yüzyılın olaylarını aşağıdaki satırlarda belirtmek ve analiz etmek mümkündür. 1789 yılında Avrupa'nın yakın tarihindeki en önemli olaylardan biri olarak kabul edilen ve sonraki yıllarda meydana gelen bir dizi ulusal hareket ve karışıklıklara neden olan Fransız Devrimi'ne aynı zamanda olan III. Selim'in gelişi, I. Abdülhamid[188] döneminde Avrupa'da modellenen ve tüm sistemi yeniden organize etme amaçlı reformlara devam edilmiştir. Sultan III. Selim, Avrupa ülkelerine büyükelçiler gönderip düzenli olarak bu kıtadaki olaylarla ilgili raporlar ve bilgi almıştır. Getirdiği Fransız, İngiliz ve Alman subayların yardımıyla 1794 yılında *Nizam-ı Cedid* ismini alan yeni bir askeri müfreze kurmuştur.[189] Kara kuvvetlerine ek olarak deniz filosunu da modernize etmiştir.[190]

I. Abdülhamid'in kısmen başlatılan reformlarını sürdüren III. Selim döneminden sonra, IV. Mustafa 1807'de Osmanlı devletinin tahtına gelmiştr. Onun kısa süren yönetimi sırasında reformlar askıya alınması ve Yeniçerilerin tekrar eden büyük etkilerine kadar gelinmiştir.[191] Fakat IV. Mustafa uzun süre tahtta kalamadı ve ertesi yıl onun yerine II. Mahmut gelmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyılın başından itibaren öncüsü III. Selim'den çok daha kararlı bir şekilde reformlarla devam eden bir sultan olarak kaldığı akıllara kazınmıştır. Bulgaristan'ın etkili Ayanı Alemdar Mustafa

[188] Sultan Birinci Abdülhamit, Küçük Kaynarca Antlaşmasının hemen ardından devletin askeri alanında reformları başlatmıştır ve her şeyden önce Avrupalı askeri uzmanları Osmanlı ordusunun modernize edilmesi amacıyla getirtmiştir. Osmanlı sultanı I. Abdülhamit ordunun topçu kısmı modernize edilmesi için Macar asıllı Baron de Tott, İskoçyalı Campbell ve de Fransız Ambert uzmanları getirtmiştir. Osmanlı filosunun yeniden organize edilmesi için Fransız mühendisler Le Roi ve Durest'in yanı sıra Cezayırlı Gazi Hasan sorumluluğu üstlenmiştir. Bkz: Robert Mantran, "Doğu Sorunu'nun Başlangıçları (1774-1839)",*Osmanlı İmparatorluğu tarihi II,* editör: Robert Mantran, Cem Yayınvi, İstanbul 1995.
[189] R. Mantran, *a.g.e.,* s. 14.
[190] R. Mantran, *a.g.e.*, s. 15.
[191] R. Mantran, *a.g.e.*,s. 22.

Paşa'nın yardımıyla iktidara geldiğini unutmamak gerekmektedir.[192] II. Mahmut döneminde ilk en önemli olay 29 Eylül 1808 tarihinde İstanbul'da imparatorluk yönetiminin etkili ve güçlü Ayanlar ile imzaladığı bir anlaşma olan *Sened-i İttifak'tır*.[193] Yönetimin ilk senelerinde II. Mahmut iki ayaklanma ile karşılaşmıştır; Arabistan'da *Vahabi* Hareketi ve Balkanlar'da *Birinci Sırp Ayaklanması*.[194] Suudi ailesi liderliğindeki Vahabi hareketi Arap Yarımadasında büyük bir tehdit oluşturulmuş; bu nedenle Mısır'ın Arnavut asıllı valisi Mehmet Ali *Paşa* başarıyla gerçekleştirmiş olduğu ayaklanmayı bastırmakla yükümlü olmuştur.[195] İkinci isyan, 1804 yılında Kara Yorgi'nin (Srp. Karađorđe) liderliğinde Sırbistan'da başlamış ancak padişaha karşı bir ayaklanma olarak değil, İstanbul'un emirlerini yerine getirmeyi reddeden Yeniçerilerin otokrasine karşı mücadele olarak gösterilmiştir.[196] Napolyon'un Rusya'ya karşı savaşı ve ülkeyi fethetme tehdidi, Rus İmparatorluğu'nun bu isyan üzerindeki belirleyici etkisini azalttı ve 1813'te Niş, Vidin ve Bosna'dan gönderilen Osmanlı güçleri tarafından bastırılmıştır.[197]

Ekim 1820'de İran, Bağdat ve Şehrizor bölgelerine saldırarak II. Mahmut'u İran'la savaş ilan etmeye itmiştir. Kuzeyden gelen orduyu komuta eden Erzurum valisi Hüsrev Paşa ve güneyden gelen Memlük Ordusu, kuşatılmış toprakları geri kazanmak için Bağdat'a doğru yola çıkmışlardı. Bu savaştan galip olarak çıkan İran Erzurum ve Diyarbakır şehirlerini fethetmeye başladı ancak kolera İran ordusunun çoğunu yok etmiş ve ilerlemeyi engellemiştir. Bundan sonra, 28 Temmuz 1823'te Erzurum'da bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya istinaden, İranlı hacı ve tüccarlar

---

[192] Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, cilt II Reform, devrim ve cumhuriyet: Modern Türkiye'nin doğuşu 1808-1975*, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 1994, s. 25.

[193] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 26.

[194] R. Mantran, a.g.e.,s. 19. Vahhabilik, 1745 yılında meydana gelen dini ve aynı zamanda siyasi bu hareketinin kurucusu Muhammed ibn Abdulvehab geçmektedir: bu dini lideri 1703-1792 yıllar arasındaki Suud kabilesinin liderli olan Muhammed ibn Suud ile anlaşarak hareket Arap yarımadasında hızlıca yayılmıştır. Bkz: Jane Hathaway, *Osmanlı Hakimiyetinde ArapToprakları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 271-272.

[195] John Arthur Ransome Marriot, *The Eastern Question, an historical study in European policy*, Oxford at the Clarendon Press, Oxford 1917, s. 205-206.; S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 36.

[196] B. Jelavich, *Balkan Tarihi...*, s. 221.R. Mantran, *a.g.e.*,s. 26.;

[197] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 40-41.

Osmanlı yönetiminden, serbestçe dolaşmak ve Osmanlı topraklarında ticaret yapmak için izin almıştır.[198]

Osmanı İmparatorluğu'nun Avrupa toprakları ve orada yaşayan halkları söz konusu olduğunda, önde gelen uluslardan biri Yunanlılardı. Onlar, Osmanlı toplumunda değer verilen ve o dönemde Osmanlı devleti ile Avrupalı devletler arasındaki ticaretin çoğunu gerçekleştiren, deniz filosunu geliştiren ve modernleştiren çok önemli bir ticaret tabakasıydı.[199] Fransız Devrimi'nin yarattığı ulusal uyanışla kışkırtılan Yunanlılar, Ukrayna liman şehri Odesa'da devletin diğer bölgelere, başta Yunanistan, Eflak, Boğdan olmak üzere İstanbul'un merkezi gibi kısa bir sürede nüfuzunu genişleten *Filiki Eterya* adında gizli bir örgütü kurmuşlardı. Bu gizli örgütün fikir ve amacı, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktı.[200] Bu fikir Avrupa'da sosyal yaşamın önde gelen insanlarının açık bir desteğini almıştır. Bu ayaklanmaya sadece Yunanistan topraklarında değil Avrupa ülkelerde de şahsen birçok kişi katılmıştır. Bunların arasında Fransız General ve Büyükelçi *Charles Nicholas Fabvier* ve İngiliz şair *Lord Byron* vardı. Söz konusu Lord Byron (tam adı *George Gordon Byron*) 1824'te yaşamını yitirdiği *Missolonghi* şehrinde Yunanistan ayaklanmasının en etkili destekçilerinden biriydi.[201]

O yıllardaki ulusal hareketlere karşı mücadelede en başarılı Ayanlardan biri, Ayan ve Yanya valisi olan Yanyalı Ali Paşa idi, ancak devlet ordusunun onu devirmek için gönderilmesiyle 1820 yılında bir ayaklanma başlatılmıştır. Kendini Yanya şehrindeki kaleye kapatmıştır ve sadece iki yıl sonra bağışlanacağı umuduyla yetkililere teslim oldu ancak idam edilmiştir.[202] Yanyalı Ali Paşa'nın devletin bu toprakların siyasi manzarasından kaybolması sonrasında Yunan isyancılarının elleri serbest kalıp bir ayaklanma başlatılmıştır.[203] Sultan II. Mahmut bu hareketi bastırabilecek durumda değildi ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya yardım çağrısında bulunmuştur. Böylece, Mehmet Ali Paşa sultana sadık bir devlet adamı olduğunu

[198] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 43.
[199] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 44.
[200] B. Jelavich, *Balkan Tarihi...*, s. 229.; Robert Mantran, *a.g.e.*, s. 34-35.
[201] Edouard Driault, *Şark Mes'elesi, Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar*, Çev: Nafiz, Derleyici: Dr. Emine Erdoğan Özünlü, Berikan, Ankara 2005, s. 170.
[202] R. Mantran, *a.g.e.*,s. 35.
[203] B. Jelavich, *"Balkan Tarihi...*, s. 241.

göstermek istemiştir, ancak onun dışında isyancıları da cezalandırmak istemiş çünkü bunlar her şeyden önce Girit ve onun Mısır valiliği ile Yunan adaları arasındaki ticareti olumsuz etkileyen bir faktördü. Böylece, 1826 senesinde oğlu İbrahim Paşa önderliğindeki 17.000 askerden oluşan bir ordu isyanı hızla bastırmıştır.[204]

Sultan II. Mahmut reformlarla devam ederek ilmiye sınıfının da desteğini elde etmek istemiştir ve bu nedenle dini konusuna özel bir dikkat göstermiştir. Birçok cami, vakıf ve diğer İslami kutsal yerler inşa ettirmiştir. Özellikle Yeniçeri Ocağı düzeninin kaldırılması konusuna gelindiğinde, ulemanın desteğinin çok önemli olduğunu farkındaydı. Çünkü, Yeniçeriler Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun soluklu bir meseleydi. Yeniçeriler oldukça sık isyanlar çıkarıp sultanları devirmişlerdir ve II. Mahmut'un kendisi de bundan korkmuştur. Hükümdarlığının başından itibaren orduyu yeniden düzenlemesi onların etkilerini azaltmıştır. Bu etkili askeri ocağına son darbe 15 Haziran 1826 senesinde Yeniçeri kışlasına bir top ateşi emriyle verilmiştir ve böylece onları tamamen yok etmiştir.[205] Bu olay İstanbul'un sokaklarında Yeniçerilerin kendilerinin yarattığı bir ayaklanma ve kargaşaya neden olmuş ve bu nedenle Sultan II. Mahmut bu düzeni sonlandırmak için o anı kullanmıştır. Ayrıca Yeniçerilere çok yakın olan ve çok sayıda *Bektaşiler* yandaşını infaz eden Bektaşi tekkeleri de kapatmıştır.[206] Yeniçeri düzeninin kapanmasının hemen ardından sultan yeni askeri birlikler kurmuştur.[207] Bu birliklerin müzik takımını modernleştirmek amacıyla sultan tarafından getirtilen Guiseppe Donizetti, askeri birliklerin Avrupa tarzında tekrardan düzenlenmesi için 1828'den 1856'ya kadar Osmanlı ordusunda görev almıştır.[208] Kara kuvvetlerde meydana gelen değişiklikler yanında, deniz filolarında da önemli değişiklikler ve modernizasyonlar gerçekleştirilmiştir. 1827'den 1828'e kadar görevde kalan Topal İzzet Mehmet Paşa, Osmanlı Deniz Filosunun başına getirilmiştir. Denizcilerin aylık maaşları arttırıldı ve müslüman denizcileri Yunan denizcilerin yerine getirilmiştir.

---

[204] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 45-46.
[205] E. Driault, *a.g.e.*, s. 168.; R. Mantran, *a.g.e.*,s. 37.
[206] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 48.
[207] Yeni garnizonların kurulmasıyla birlikte yüzbaşı *Helmuth Karl Bernhard von Moltke* getirelerek belçika tufeklerin ve ingiliz kılıçlarının yanı sıra sarık yerine fes kullanılmaya emir vermiştir. Bkz: Edouard Driault, *a.g.e.*, s. 167-169.
[208] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 51.

Rusya ile Osmanlı arasındaki ilişkide gerginlik azalmamış ve Sultan II. Mahmut bu nedenle Akif Paşa tarafından yönetilen Divan-ı Hümayun tavsiyesini kabul etmiş ve böylece yeni bir savaşın yolunu açmıştır.[209] O dönemde, Haziran 1827 senesinde Mısır birliklerinin yardım ettiği Osmanlı ordusu Atina'yı işgal ederek Yunan Ayaklanmasını tamamen bastırmıştır.[210] Navarin'de, Osmanlı ve Mısır filosu Avrupa devletleri muhalif filolar tarafından kuşatıp 3 saat içinde 57 Osmanlı gemisinin battığı yerde 8.000 Osmanlı askeri hayatını kaybetmiştir.[211] Bu olayların ardından sultan II. Mahmut Boğazı kapatıp Rus çarı I. Nikola'ya savaş ilan etmiştir. Savaşın ilanından bir hafta sonra, Rus ordusu halihazırda Boğdan, Kafkasya bölgesi ve Doğu Anadolu'yu elinde bulundurmaktaydı. 16 Haziran'da Ruslar İbrail ve Dobruca'yı ele geçirmiştir. Ermenilerin yardımıyla Temmuz 1828'de Kars'ı da ele geçirmişlerdi.[212] Aynı zaman içerisinde Avrupa devletleri Londra'da bir araya gelmiştir; burada, prensin öncülüğünde küçük bir bağımsız Yunanistan devleti kurmaya karar verilmiştir. Prenslik kalıtsal bir monarşiydi ve yeni oluşan devlet her yıl vergiyi Osmanlı İmparatorluğu'na ödemekle yükümlü olacaktı.

Osmanlı-Rus savaşı devam etmiş, ancak cephe hatlarında Osmanlı ordusunun direnişi zaten 1829 yılında düşmüştür. Ruslar Doğu Anadolu'da Erzurum'u işgal ederken diğer tarafta Edirne şehrine kadar da gelmişlerdir. Sultan II. Mahmut, büyük Avrupa güçlerinin yardımına başvurdu ve buna dayanarak 1829 yılında Edirne şehrinde barış sağlanmıştır.

Bu antlaşmaya istinaden Rusya, Dobruca'dan ve Prut'un güneyinde kalan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. Rusların Tuna nehrinde ticaretine izin verildi ve doğuda kendi sahalarında Kafkasya ve Gürcistan'ın yanı sıra Nahcivan ve Erivan da kalmıştır. Öte yandan, Rus askeri güçleri Erzurum ve Beyazıt'tan çekilmek zorunda kaldılar. Sırbistan, Yunanistan, Eflak ve Boğdan prensliği Rus İmparatorluğu'nun himayesine girmişlerdi. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu 400 milyon kuruşla Rusya'ya savaş tazminatı vermek zorunda kaldı ve bu devletin

[209] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 58.
[210] R. Mantran, *a.g.e.*,s. 40.
[211] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 59.; Edouard Driault, *a.g.e.*, s. 176.
[212] E. Driault, *a.g.e.*, s. 179.

ekonomisine büyük darbe olmuştur.[213] Böylece 1830 yılında Yunanistan prensin yerleştirildiği tamamen bağımsız bir devlet haline gelmiştir[214] ve 1832'de Sisam ve Kiklad adaları aynı şekilde Avrupa güçlerinin yardımıyla bağımsız prenslikler olarak ilan edilmiştir. Aynı yıl 5 Temmuz'da Fransa, Kuzey Afrika'da Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli topraklarından biri olan Cezayir'i işgal etmiştir.[215] Sultan II. Mahmut 29 Ağustos Edirne Antlaşmasının ardından Sırbistan'a özerklik getirdiğini kabul etmiştir. Bu karara göre Sırbistan prens başkanlığındaki bir özerklik olarak tanınmıştır. Böylece, Sırbistan, kalıtsal bir knezlik haline geldi ve Bosna ve Vidin'den ele geçirilen başka 6 bölge (Sancağı), Sırbistan Prensliğine bağlanmıştır.[216]

Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, Osmanlı sultanın Yunanistan'daki ayaklanmayı bastırma konusundaki sözünü yerine getirmediği gerçeğinden ötürü isyan etmiştir. Mehmet Ali Paşa Suriye'yi istiyordu ancak Bab-ı Ali ona o vilayet yerine Girit'i vermiştir. Mehmet Ali'nin memnuniyetsizliğinden dolayı olaylar Mısır valisi ve İstanbul'daki padişah arasında bir çatışmaya kadar gelmiştir. Böylece 1831 ve 1832 yıllar arasındaki döneminde Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Suriye'yi ele geçirmiştir.[217] Bab-ı Ali ve Mehmet Ali Paşa arasındaki başarısız müzakerelerin ardından İbrahim Paşa 21 Kasım 1832'de Konya şehrini kontrol altına almıştır.[218] Rus İmparatoru I. Nikola Ortadoğu'da yeni bir güçlü devlet kurulmasını istemediğinden Osmanlı sultana yardım teklif etmiş.[219] İbrahim Paşa Konya'dan sonra batı yönünde Kütahya'yı alarak yürüyüşü devam ettirdi ve padişah için alarm niteliğinde olan Bursa'daki kışlaya kendi birliklerini koymak için izin istemiştir.[220] Sultan II. Mahmut, Rus çarının yardımını kabul etti ve kısa süre sonra Rus askerleri Boğaz kıyılarında inip İstanbul halkı ve uleması arasında bir ayıplamaya neden olmuştur. İkinci Mahmutun bu hareketi zaten Rus varlığı konusunda endişeleri bulunan İngiltere ve Fransa'yı hayal kırıklığına uğratmıştır.[221] Bunun ardından Mısır valisi ile mümkün olan en kısa

---

[213] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 61.
[214] Otto von Witelsbach, Bavyera asilzadesi, çağdaş Yunanistan Cumhuriyetinin ilk kralıydı. Bkz: E. Driault, *a.g.e*., s. 185-186.
[215] S. J. Shaw, E. K. Shaw., a.g.e., s. 61.
[216] R. Mantran, a.g.e.,s. 41.
[217] J. A. R. Marriot, *a.g.e.*, s. 206.
[218] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e*.,s. 62.
[219] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 62.
[220] J. A. R. Marriot, *a.g.e.*, s. 207.
[221] J. A. R. Marriot, *a.g.e.*, s. 209.

sürede anlaşma sağlanması için yukarıda bahsedilen devletlerden sultana bir baskı yapılmıştır. Oğlu İbrahim Paşa Cidde'de bir valilik elde ederken Mehmet Ali Paşa Mısır ve Girit idaresini elde etmiştir.[222]

1839 senesinde Sultan II. Mahmut vefat edip oğlu Abdülmecid onun yerini almıştır. Abdülmecid babasının izinden devam etti ve önceden başlatılan reformları durdurmadı. Yeni hükümdarın saltanatının ilk iki yılı, merkez yetkililerin Suriye'den vazgeçtiği ve Nil Nehri vadisini aldığı bir anlaşmaya varmayı başaran Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ile yeni bir çatışma ile damgasını vurmuştur.[223] Tahta geçen yeni Osmanlı sultanı, ondan önce başlatılan reformlarla devam etmis ve kararlı bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleştirmeye gitmiştir. Her şeyden önce imparatorluk yönetimi çeşitli bakanlıklara bölündü; Dışişleri Bakanlığı kurup ona Dış Ticaret Dairesini eklemenin yanı sıra Ekonomi Bakanlığını da oluşturmuştur.[224] Ayrıca ulemaya ve okul tesislerine zarar vermediğini dikkat ederek birçok okul açarak eğitimde reform yapmıştır.[225] 3 Ekim 1839 yılında, daha doğru ifadeyle Sultan Abdülmecid'in yönetiminin ilk aylarında, Topkapı Sarayı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm vatandaşlarının eşitliği, yeni düzeni ve modernizasyonu ve devletin Avrupalılaşmasını ilan eden Gülhane Hatt-ı Şerif'i ilan edilmiştir.[226] Yargıdaki değişiklikler ve reformlarla birlikte 1858 yılında da olduğu gibi ülke çapındaki çiflik reformlarıyla da devam etmiştir.[227] Fakat, imparatorluğu kurtarma yönündeki reformlar ve girişimlere rağmen yeni gerginlikler ve huzursuzluklar vardı. 1841'deki Libya krizinde olduğu gibi Mısır Sorunu tekrar yerinden oynamıştır.

Bu krizlerin yanı sıra 1853-1856 yılları arasında süren Kırım Savaşı olarak bilinen yeni bir Osmanlı-Rus muharebesi başlamıştır. Bu savaşın başlangıç nedeni Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortodoks nüfusu üzerinde Osmanlı tarafının reddettiği bir himaye talebiyidi.[228] Savaşın başlamasından sonraki yıl Osmanlı tarafında, İngiltere ve Fransa, 1855'te Sardunya Krallığı'nın katıldığı bir savaşı

[222] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 63.
[223] R. Mantran, *a.g.e.*,s. 43.
[224] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 49.
[225] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 52.
[226] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 55.
[227] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 82.
[228] Matthew Smith Anderson, *The Eastern Question*, Macmillan Press Londra 1966, s. 123.

başlatmıştır. Üç yıllık savaş, 25 Şubat ile 16 Nisan 1856 tarihleri arasında Paris'te sağlanan bir barışla sona erdi ve yapılan müzakerelerde Rusya Sivastopol ve Balaklava'yı geri almaya başarmıştır fakat Osmanlı devletinde bulunan Ortodoks nüfusu üzerindeki himayesini, Besarabya güney bölgesini ve Kars şehrini olduğu gibi terk etmek zorunda kalmıştır.[229] Karadeniz askerden arındı ve Boğaz savaş gemilerine kapatılmıştır. Birkaç yıl sonra, daha doğrusu 1866 senesinde Girit adasında bir isyan çıkmaya başlamıştır.[230] Ayaklanma bu bölgedeki çok sayıda Türk ve diğer Müslüman nüfusun ölümüyle sonuçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalan bölgeleri de huzur bulamadı. Batı Balkanlar da aynı şekilde o yıllarda yabancı Avrupa güçlerinin büyük etkisi altında kızgın bir yerdi. Bosna-Hersek toprakları daha doğrusu bu toprakların güneydoğu kesiminde yer alan bölge XIX. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen sivil kargaşa, ekonomik ve siyasi sorunlarla karşılaştı ve bu da 1875'te Hersek Ayaklanması olarak bilinen bir diğer ayaklanmaya yol açmıştır.

2.2. Hersek İsyanı (1875)

Ayaklanmanın resmi başlangıcını farklı tarihsel veriler ve raporlar nedeniyle tespit etmek zordur. Ayaklanma öncesi birkaç yıl önce meydana gelen ufak çaplı yerel çatışmalar ve karışıklıklar büyük bir isyana öncülük etmiştir. Karışıklığın ilk işaretleri 1872 senesinde Bosna Paşalığı sınırları dışına köylü ailelerin kaçmasıyla başlamıştır.[231] Sorunun devamı ve derinleşmesi iki kriz oluşturuldu. İlki, Jusuf aga Mučina'nın (Tr. Yusuf Ağa Muçina) Podgorica'da öldürüldüğü 10 Ekim 1874'deki Podgorica kriziydi [232] ve Müslümanlar, yirmi kadar Karadağlı tüccarı öldürerek misilleme yapmıştır. Bu gergin olaylar Osmanlı İmparatorluğu'na sınırları güçlendirmek için bir sebep olmuştur. Karadağ prensi Nikola bu konuda Avusturya ve Rusya'dan yardım çağrısında bulundu, bu nedenle bu ülkeler Bab-ı Ali'ye bir nota

---

[229] Alan John Percivale Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe (1848-1918*), Oxford at the Clarendon Press Oxford 1954, s. 84-86.
[230] S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*,s. 116.
[231] Milorad Ekmečić, *Ustanak u Bosni i Hercegovini 1975-1978*, Veselin Masleša. Saraybosna 1973, s. 25.
[232] Ferdo Šišić, *Kako je došlo do okupacije a onda do aneksije Bosne i Hercegovine (1878. odnosno 1908.)*, Matice Hrvatske, Zagreb 1938, s. 32.

göndermiştir.[233] İkinci kriz, Kasım 1874 Nevesinje'de (Tr. Nevesinye) Ortodoks nüfusunun isyanı olmuştur.[234]

12 Kasım 1874 tarihinde Avusturya-Macaristan konsolos başvekili, Mostar'a 6 saat uzaklıkta bulunan Nevesinye Kadılığının altı köyündeki öşür vergisini reddeden tüm Hristiyanları Osmanlı yönetimine karşı isyan çıkardıklarını Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Aynı zamanda Stolac kadılığında 40 eşkıyadan oluşan bir çete ortaya çıkmıştır.[235] Birçok araştırmacıya göre, Hersek isyanı 19 Haziran 1875 yılında, Don Ivan Musić (Tr. İvan Musiç) liderliğindeki Katolik asilerin ilk isyanı Batı Hersek'teki Gabela yakınlarındaki Dračevo'daki (Draçevo) Krupa nehri kıyılarında patlak vermiştir.[236] Bundan kısa bir süre sonra ayaklanma Doğu Hersek'teki Ortodoks nüfusunun Nevesinye, Gacko (Tr. Gatsko), Stolac ve Trebinje illerde ilerlemiştir.[237] Çoğunlukla Sırp tarihçilerinin eserlerinde bulunan ikinci değişik versiyona göre, ayaklanmanın başlangıcı 9 Haziran 1875 senesinde Nevesinye ovası yakınlarındaki Krekovi köyüne yakın olan Grebovac (Tr. Grebovats) tepesinde gerçekleşti.[238]

Aslında en batıdaki Osmanlı eyaleti olan Bosna Hersek ve Balkanların batı kısımları açısından Hersek ayaklanmasının, Şark Meselesinin çözümüne yönelik süreçte doğrudan etkisi vardır. Özellikle Güney Slav literatüründe ifade edilen ayaklanmanın nedenleri arasında köylülerin zor sosyo-ekonomik durumları vardır.[239] 77.000 aileden oluşan köylü özgür halkın % 95'i Müslümanlarda yani Boşnaklar'dan oluştururken geriye kalan %5'lik kısım ise Ortodoks ve Katoliklerden oluşmaktaydı ve dolayısıyla bu sorun Hristiyan kökenli köylülerin sosyo-ekonomik durumu ile ilgiliydi. Bazı küçük istisnalar haricinde, 6000-7000 toprak sahibi Boşnak Müslüman

---

[233] Mihovil Mandić, *Povijest okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine*, Matice Hrvatske, zagreb 1910, s. 8.
[234] Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1869.-1878*., Planjax, Teşany 2013., s. 442.
[235] G. Šljivo, *a.g.e.*, s. 442.
[236] Don Ivan Musić, 24 Aralık 1824 yılında Hersek'teki Ljubuski kasabasının Klobuk köyünde dünyaya gelmiştir. Papaz olan Ivan Music 1875 ve 1878 yıllar arasındaki meydana gelen Hersek Ayaklanması'nda asilerin liderlerden biriydi. 1888 yılında Belgrad şehrinde vefat etmiştir. Detaylar için:http://www.donivanmusic.net/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=58 (25.08.2017)
[237] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 99.
[238] Milorad Ekmečić, "Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875-1878.", *Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanaka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878. godine,* Saraybosna-İlica 1-3 Ekim 1975., s. 55.
[239] Bkz: Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina u doba okupacije 1878. godine*, ANUBiH, Sarajevo 1973, s. 11.

ailenin arazilerde çalışan Katolik ve Ortodokslardan oluşan yaklaşık 85.000 çiftçi aile bulunmaktaydı.[240] Feodalizmin yıkımı bu Osmanlı topraklarında gecikmişti.[241] Avusturya Monarşisi'nin kırsalındaki feodal sistem 1848 senesinde Avrupa'yı saran isyan sırasında yıkılırken, ayaklanmadan sonra Sırbistan'da ortadan kayboldu ve Bosna'da bu sistem güncellenmiştir; bu nedenle Bosna-Hersek nüfusunun % 90'ı kırsalda yaşayan bir ülke olarak kalmış ve bu eğilim Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin gelişiyle bile değişmemişti.[242] Bosna kırsalındaki tarım ile ilişkili temel meselelerden biri de devlete verilen onda bir vergi ile arazi sahibine verilen üçte bir vergidir. 1858 yılından olan Sefer Yasası gereği devlet yetkilileri tarafından kırsal, ilçe, il ve eyalet düzeylerinde öşür vergilerinin toplanması başarılı olmuştur. Vergiler zamanla köylüler için bir yük haline gelmiştir.

Ayaklanmanın diğer nedeni siyasi etkenli ve komşu ülkelerden gelmişti. Sırbistan'ın ilk temel arzusu, Bosna-Hersek'i topraklarına katmak olup, daha sonra ayaklanma sırasında Bosna'nın toprakları Sırbistan'a ait olması ve Hersek'in Karadağ'a katılmasının gerektiği düşünülüyordu ve böylece büyük bir Slav devletinin oluşturulması için bir yol oluşturulacaktı.[243] Sırp hükümeti isyancılara açık bir şekilde destek vererek ayaklanma oluşturma görevinde bulunanlar Bosna şehirler olan Bijeljina (Tr. Biyelyina), Tuzla ve Brčko'da (Tr. Brçko) bulunan görevlilere ödeme yapmaktaydı.[244] Bosna-Hersek'i tehdit eden gizli Sırp örgütler 1849 yılından beri tüm eyaletin çevresinde sistematik bir şekilde mevcuttu ve bu Osmanlı topraklarındaki çıkıntılı ve kesilmiş alanda bir ayaklanma başlatma amacına sahiplerdi.[245] Bu faaliyet gösteren tüm örgütlerin ortak yanı, Bosna'da uyumsuz birkaç dini birime bölünmüş bir Sırp milleti yaşadığı düşüncesiydi.[246] Ne askeri ne de maddi yardım eksikti. Böylece, Hersek Ayaklanması sırasında Hersek'teki tüm Ortodoks nüfusu silahlanmış ve askeri olarak örgütlenmiştir [247] ve hatta buna Sırp ordu çeteleri de katılmışlardır. Bu ilk kez

[240] M. Ekmečić, "Istorijski značaj"..., s. 52.
[241] 19. yüzyılda meydana gelen Bosna-Hersek'teki tarım sorunuyla ilglil detayli bkz: Thomas Herlaković, *a.g.e.*, 5-6.
[242] M. Ekmečić, *Istorijski značaj...,* s. 52.
[243] E. Imamović, *Historija bosanske...*, s. 220. G. Jakšić s. 13.
[244] G. Šljivo, *a.g.e.,* s. 461.
[245] M. Ekmečić, *Istorijski značaj...,* s. 58.
[246] M. Ekmečić, *Istorijski značaj...,* s. 58.
[247] M. Ekmečić, *Istorijski značaj...,* s. 55.

1875 yılın yaz aylarında Sırp Prensi Milan'ın bilgisi dahilinde Jovan Panić (Tr. Yovan Paniç) liderliğindeki Sırp askeri birliklerinin Bosna Vilayetinin Zvornik şehri yakınlarındaki Drina nehrinin üzerine vilayete geçmesiyle gerçekleşti.[248] Sırpların yardımına ek olarak, isyancılar Karadağ Prensi Nikola'dan düzenli askeri yardım almaktaydı.[249] 1875 yazında ayaklanmanın başlangıcında isyacı birlikler, 16 taburdan oluşuyordu ve 1878'de tabur sayısı 53'e çıktı ve 326 çete olarak sınıflandırıldı.[250] Belgrad ve Cetinje'deki (Tr. Tsetinye) hükümetler Rus yardımına güveniyordu. Rusya kendi ulusal çıkarları doğrultusunda çizgiler çizmişti ancak Rus İmparatorluğu'ndan Bab-ı Ali'ye karşı Balkan'daki ayaklanmacılara askeri ve mali yardım esirgememiştir.

Ayaklanma ve doğrudan Bosna-Hersek'in kaderi ile ilgilenen o zamanki başka bir Avrupa gücü ise Avusturya-Macaristan Monarşisiyidi. Viyana kabinesinde Bosna-Hersek'i işgal etme arzusu on yıllardır mevcuttu.[251] Bu Osmanlı vilayetini işgal ederek İstria ve Dalmaçya'nın hinterlandı korunacak ve başta madenler ve Bosna meselesi, Avusturya-Macaristan sınırında bir Slav devleti kurulması ve bu kurulacak devletin Avusturya-Macaristan içindeki Slav menşeili unsurlara etkisinin olabileceğinden dolayı monarşiye büyük ve deoğrudan bir tehlike oluşturacağı düşüncesi ve bunu önleme girişimleriydi. Bu nedenle "Çiftbaşlı monarşi" böyle bir devlet oluşumunu önlemek adına askeri olarak da hazır olmuştur.[252]

Ayrıca, Viyana'nın ve özellikle Dışişleri Bakanı Julius Andrassy'nin (Tr. Yulius Andraşi) önlemek istediği temel şey, Avusturya-Macaristan Monarşi'si içinde Hırvatistan merkezli büyük bir Slav devletinin kurulmasını önlemekti. Böyle bir durumda monarşi yapısının ikili biçimini zorunlu olarak yıkacak ve Macarlar sahip oldukları pozisyonlarını kaybedeceklerdi.[253] Aynı zamanda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, her şeyden önce Katolik isyancılarına uzun süredir arzulanan Bosna-

---

[248] G. Šljivo, *a.g.e.*, s.458.
[249] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 100.; Berislav Gavranović, *a.g.e.*, s. 5.
[250] M. Ekmečić, *Istorijski značaj...,* s. 57.
[251] Bekir Sitki Baykal, "Pitanje Bosne i Hercegovine Osmanska država 1878. godine", prevod: Jasna Šimić i Ekrem Čušević, *Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini,* Saraybosna 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Sarajevo 1979. s. 95.
[252] Viyana kabinesi Rus ajanların yardımıyla büyük Sırbıstan ülkesinin kurulacağına dair endişeler mevcuttu. Bkz: Grgur Jakšić, *Bosna i Hercegovina na Berlinskom Kongresu*, SANU, Belgrad 1955, s. 8.
[253] M. Ekmečić, *Istorijski značaj...,* s. 67.

Hersek'i işgal etmek için iyi bir fırsat olarak gördüğü ayaklanmaya dolaylı destek vermiştir.[254] Avusturya İmparatoru I. Franz Josef'in Nisan ve Mayıs 1875 senesinde Dalmaçya'ya ziyaretinde katkıda bulunmuştur.[255] Başta Almanya, Fransa ve İtalya gibi Avrupanın diğer güçleriyle birlikte İngiltere, Rusya'nın Balkanlar üzerindeki etkisi ve dış politikasındaki Boğazları ele geçirme arzusundan çekinerek Paris Antlaşması'nı korumayı planlarken, Bosna-Hersek Sorunu ile o kadar ilgili olmadılar.

Başından beri ayaklanma bir gerilla savaşı özelliği taşıyordu, bu yüzden isyancılar birtakım çetelere düzenlendirip ve bu gruplar zaman zaman pusular kurarak düzenli Osmanlı ordusuna saldırmaktaydı. İsyancılar özgürlük ve toplumsal mücadeleler fikrini vurgulayarak, Avrupa kamuoyunun desteğini ve dikkatını elde etmiştir. Hem isyancılara hem de sayıları 100.000'i aşan mültecilere yardım komiteleri de kurulmuştu. Ayrıca, çatışmaların çoğunun gerçekleştiği Doğu Hersek bölgesine gönüllüler gönderilmiştir.[256] Büyük Avrupalı güçler derhal bir çözüm bulmaya çalışarak bu soruna katılmıştır. Zaten Ağustos 1875 senesinde Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Andrassy, Üç İmparatorluk İttifakı temsilcilerinin bir toplantısını talep etmiştir.[257] Bab-ı Ali'ye bazı tavsiyeler verilmişti ancak bu hareket istenilen başarıya ulaşamadı, çünkü Osmanlı hükümeti kendi iç sorununa yabancı güçlerin karışmasına yanaşmıyordu. Gerginliği gidermek için yapılan bir sonraki teşebbüs Aralık 1875 yılında Viyana Memorandum idi ancak bu da başarısız olmuştur. Sorunların çözülmesi ve gerginliklerin hafifletilmesi konusunda, istenilen talepleri yerine getirmeyen Osmanlı tarafı kadar isyancılar da bu durumun çözümüne yönelik isteksiz davranmışlardı. Onlar isyanın başlangıcından itibaren komşu Sırbistan ve Karadağ'dan askeri ve maddi yardım almışlardı.[258] Hersek Ayaklanması da Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerindeki olayları etkileyip Bulgaristan'daki Müslüman ve Ortodoks nüfus çatışmalarında altmış civarında köyün yakıldığı bir kargaşa

[254] F. Šišić, *a.g.e.,* s. 46.
[255] Thomas Herlakovich, *Vorgeschichte der Occupation Bosniens un der Herzegovina*, Druck von Milivoj Majcen, Zagreb 1906. s. 46.; G. Šljivo, *a.g.e.,* s. 448.
[256] N. Malcolm, *Bosna...*, s. 100.
[257] G. Jakšić, *a.g.e.,* s.8 .; M. Mandić, *a.g.e.*, s. 9.
[258] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 10.

yaşanmıştır.[259] Ayrıca İstanbul, Selanik ve İzmir'de de ayaklanmalar patlak vermiştir.[260]

Tüm bu olaylar nedeniyle Berlin'deki Almanya yetkilileri, Avusturya ve Rusya temsilcileri Mayıs 1876 senesinde bir araya gelerek Berlin Memorandumu olarak adlandırılan bir dizi öneri ileri sürdüler. Fransa ve İtalya tarafından da kabul edilen ortak bir eylem arayışı vardı ancak İngiltere, bu hareketin nedeni olarak Paris Barış Antlaşması'nın çöküşünü gerekçe göstererek, bu soruna müdahale konusunda karşı çıkmıştır.[261] Ancak bu memorandumun öncesinde İstanbul'da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Sultan Abdülaziz iktidardan uzaklaştırıldı ve onun yerine V. Murat getirilmiştir. Bu hareketin birçok nedenlerden biri tahtan indirilen padişahın müsrifliğidir. Yeni sultan, ayaklanmanın durması halinde Bosna sakinlerine genel af ve altı haftalık ateşkes düzenlemesine karar verdi, ancak bu teklif reddedilmiştir.[262] Sultan V. Murat'ın psikolojik sorunları nedeniyle kısa bir süre içerisinde tahtta bir değişiklik meydana gelmiş ve II. Abdülhamit, Osmanlı İmparatorluğu'nun 34. padişahı olarak yerine geçmiştir.[263] O sırada Sırbistan ve Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş başlatmaya karar verdiler.[264] Belgrad ve Cetinje hükümetleri, Osmanlı'nın gücündeki bu değişimi Bosna-Hersek'in bahsi geçen ülkelere katılma fikrini gerçekleştirmek için bir fırsat olarak gördüler.

Böylece, Belgrad hükümeti resmi olarak 27 Haziran'da İstanbul'a Bosna'nın Osmanlıya vergiye bağlı kalacağı ve prens Miloš'un (Tr. Miloş) Bosna üzerindeki bir idareyi istediği bir ültimatom göndermiştir. Bu seçenek reddedildiğinde Sırbistan ve bir süre sonra Karadağ resmi olarak Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. General Alimpić (Tr. Alimpiç) önderliğindeki Sırp ordusu kuzeybatı Bosna'da Bijeljina kasabasına nüfuz ederek Osmanlı ordusu ve Bijeljina Boşnak Müslümanları tarafından yenilgiye uğramış.[265] Sırp ordusu Kasım 1876'ya kadar yenilmiş ve Osmanlı

[259] B. Gavranović, *a.g.e.,* s. 5.
[260] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 11.
[261] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 11.
[262] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 12.
[263] Yeni Osmanlı Sultanı devletinde din fark olmakzısın bütün vatandaşların eşitliği garante edilen bir yeni anayasayı ilan edilmiştir. Bkz: B. Gavranović, *a.g.e*, s. 5.
[264] M. Imamović, *Historija...,* s. 346.
[265] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 13.

ordusu Aleksinac'ı (Tr. Aleksinats) işgal ederek Belgrad istikametinde harekete geçmiştir. Bu olayların gelişimi Rusya'nın katılımını sağladı ve dolayısıyla Sırbistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki müzakerelerin arabuluculuğu başlamıştır. Aralık ayında bir barış antlaşması imzalanmış ve aynı gün İngiltere'nin daveti üzerine bir İstanbul Konferansı'na başlanmıştır.[266]

Bir taraftaki Osmanlı İmparatorluğu ile öbür taraftaki Sırp ve Karadağ ordusu arasında savaş çıktıktan birkaç gün sonra iki ülkenin devlet çıkarlarının ele alındığı Çek'te bulunan Reichstadt kalesinde Avusturya ve Rusya'nın temsilcilerinden oluşan bir toplantı düzenlenmiştir.[267] Görüşmelerden kısa bir süre sonra, Sırp ve Karadağ ordularının yenilmesi halinde Bab-ı Ali'ye karşı tutumlarının değişmemesi gerektiği konusunda gizli bir anlaşmaya varılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi halinde barış sonucunda Sırbistan, Bosna'nın Drina nehri boyunca olan bir bölümünü, Karadağ ise Doğu Hersek'in sınır bölgesini alacak ve geri kalanı Bosna toprakları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilecekti.[268] Öte yandan Rusya, Asya'daki topraklarını genişletecek ve Avrupa'da toprakları Karadeniz'e kadar uzatılmış olacaktı. Slav devleti kurulması Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından reddedilmiştir.[269]

Sözü edilen İstanbul Konferansında Bosna-Hersek'in özerkliği ve Hristiyan bir valinin buraya atanması önerilmiş ancak bu öneri Osmanlı sultanı ve Bab-ı Ali tarafından reddedilmiştir. Sözü edilen İstanbul Konferansı'nda, Hristiyan bir valilik Bosna-Hersek'in özerkliğini önerilmiş ancak bu öneri Sultan ve Bab-ı Ali tarafından reddedilmiştir. Londra Protokolü de Mart ayından bu yana meyvelerini vermemiştir. Bütün bu anlaşmazlıklar gerginliğin daha üst bir seviyeye yükselmesine ve yeni savaşların olasılığına neden olmuştur. Çıkarlarının korunması uğruna Rusya ve

---

[266] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 14.

[267]Mehmet Yılmazata, *Savaşa Giden Yol 1908, Bosna-Hersek'in İhlakı*, Doğu Kutuphanesi, İstanbul 2012, s. 61. E. Imamović, *Historija bosanske...,* s. 221.; G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 14-15.

[268] B. S. Baykal, *a.g.e.,* s. 97.; Sırbıstan'ın Bosna-Hersek topraklarını ele geçirmesini Hersek Ayaklanması ve Berlin Kongresinden sonra da devam etmiştir. Bu sorunla ilgili Sırbistan'ın siyasi eylemleri Birinci Dünya Savaşı'nın ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasına kadar aktif kalmıştır. Avusturya-Macaristan monarşisi dönemindeki Sırbistan devletinin planları ile ilgili. Bkz: Adin Ljuca, *"František Valoušek- Sudionik i svjedok zbivanja u Istočnoj Bosni u vrijeme Aneksione krize", Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918 Zbornik radova,* Saraybosna 2011, s. 354.

[269] M. Mandić, *a.g.e*., s. 14., Bkz: M. Imamović, *Historija...,* s. 347.

önerilen önergenin reddedilmesinden memnun olmayan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş seçeneği dikkate alınmıştır. Bu, Rusya'nın resmi olarak savaş ilan ettiği Nisan ayında olmuştur. Rusya'nın Balkanlar'daki çıkarlarını korumak için Avusturya-Macaristan'ın askeri çatışmalara aktif olarak katılacağından duyduğu korku, bu devletin önceden güvence altına alınmasını sağlamış ve Osmanlı-Rusya savaşı konusunda tarafsızlık kurduğu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile anlaşma imzalamıştır.[270] Diğer Avrupa devletleri, Rusya'yı İstanbul, Süveyş Kanalı ve Mısır'a saldırmamaları için uyarıda bulunan İngiltere dışında bu konuda tarafsızlıklarını dile getirmişler.[271]

Rus ordusu kentleri ve kaleleri fethederek Rumen toprakları boyunca hızla ilerlemiştir. Osmanlı ordusunun büyük direnişi Bulgaristan'daki Plevne şehrinde sağlandı ancak şehir 10 Aralık 1877'de teslim olmuştur.[272] Ocak 1878'de Rus ordusu Edirne'yi ele geçirdikten sonra İstanbul'a giden yol açılmıştı ve bu sadece İstanbul'da değil, aynı zamanda Londra'da da bir uyarı başlatmıştır. Kendi çıkarlarına karşı olan tehditleri düşünen İngiltere, Rus tarafını da Türk temsilcilerinin önerdiği müzakereleri kabul etmesi için etkilediği bir filoyu Marmara Denizi'nde Çanakkale'ye kadar göndermiştir. 31 Ocak'ta Edirne'de Mütareke Antlaşması imzalanmış ve 3 Mart'ta İstanbul yakınlarındaki Sanstefan'da (Ayastefanos) bir barış antlaşmaya imza atılmıştır. Rus İmparatorluğu, Osmanlı hükümetine karşı ağır barış koşulları getirdi ancak Osmanlılar getirilen talepleri kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu barış antlaşması uyarınca, Romanya, Sırbistan ve Karadağ, Türkiye tarafından kabul edilen bağımsızlıklarını kazanmıştır. Sonra da, Besarabya Rusya'ya teslim edilmiş ve Romanya Dobruca bölgesini sınırlar içine katmıştır. Bulgaristan prensliği Osmalı devleti ile doğrudan ilişkilerde kalmış ancak sınırları önemli ölçüde genişletilmiştir, bu nedenle Makedonya'nın tamamı ve Halkidik adasının olduğu gibi yeni Bulgaristan'a katılmıştır. Bosna-Hersek bu anlaşma ile özerklik kazanmıştır. Tuna Nehri boyunca Osmanlı kaleleri yıkılmak zorundaydı ve savaş tazminatı da 1410 ruble olmuştur. Osmanlı devletinin parası olmadığından Kars ve Batum şehirlerinin yanı sıra Tuna

[270] 1877 yılın yazında imzalayan gizli olan *Reichstadt* ve *Budimpeşte* Sözleşmelerden kastedilmektedir.
[271] Leften Stavros Stavrianos, *The Balkans since 1453.*, Hurst, Londra 2000, s. 407.
[272] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 16.

nehrinin ağzında olan Dobruca şehri de Rusya'ya teslim edilmiştir. Çanakkale ve Boğaziçi bu sözleşmenin 24. maddesine dayanarak tarafsız gemilere açılmıştır.[273]

2.3. Berlin Kongresi'ndeki Bosna-Hersek'in İşgal Edilmesine Dair Karar

Mart 1878'deki Ayastefanos Barış Antlaşmasından sonra, Rusya ve Bulgaristan dışında Avrupa'da hiç kimse memnun olmamıştır. Rusya, bu şekilde hem Avrupa hem de Balkan ülkelerini rahatsız etmiştir. Bölgesel kayıplara ek olarak, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın Balkanlar'daki daha büyük nüfuzundan memnun olmayıp bu nüfuz ülkede Rus etkisine maruz kalabilecek çok sayıda Ortodoks olduğu için Osmanlılara yeni bir tehdit oluşturabilirdi. Aynı şekilde Avusturya-Macaristan Monarşisi da bundan memnun değildi çünkü bu antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğu'nda Bosna-Hersek'e verilen özerklik yakın gelecekte Sırbistan ve Karadağ ile birleşmenin yolunu açabilirdi.[274] Bu devlette Ayastefanos Antlaşması'nın ilan edilmesinden kaynaklanan heyecan yüksekmiştir. Viyana, Rusya'nın Reichstadt ve Budapeşte Sözleşmesindeki sözünü tutmadığı düşüncesiyle endişeliydi.[275] Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun memnuniyetsizliğinin derecesi Andrassy Ayastefanos Antlaşmasının "Ortodoks Slav vaazları" olarak adlandırılmasına yansımaktaydı.[276] Rus İmparatorluğunun Dışişleri Bakanı İgnatiev, Üç İmparator İttifakı çatısı altında birlikte yer aldığı Avusturya-Macaristan ile ilişkileri yumuşatmak için 26 Mart 1878 senesinde Viyana'ya yolculuk etmiştir. Avusturya-Macaristan'a sözleşmede herhangi bir değişiklik yapılmaksızın Bosna-Hersek'nin işgali teklif edilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, komşusu olan Büyük Bulgaristan'ı güçlü Slav devletlerinden biri olarak kabul edemedi. Avusturya-Macaristan tarafı,

---

[273] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 16-17. G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 20.

[274] Rade Petrović, "Pokret otpora protiv Austrougarske okupacije 1878. godine u Bosni i Hercegovini", *Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini,* Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Sarajevo 1979. s. 33.

[275] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 21. Viyana Kabinesinin 19. yüzyılın ikinci yarısında izlediği siyasetle ilgili Bkz: Arhur May, *The Hapsburg Monarchy, 1867-1914.*, Norton, New York 1968.

[276] Mustafa Imamović, "Bosna i Hercegovina između Osmanske i Habsburške carevine u Istočnoj krizi 1875-1878.", *Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini,* drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878., urednik: Rade Petrović, ANUBiH (Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine) Saraybosna, s. 348.

Bosna-Hersek'teki işgaline ilaveten, demiryoluyla Viyana'ya bağlanacak başkent Selanik'le birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Makedonya'nın özerkliğini de önermiştir. Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan gelen bu talebi reddederek bu başarısız görevi tamamlamıştır.

Büyük Avrupa güçlerden olan İngiltere de özel bir kınama yapmıştır. Balkanlar'da artan Rus etkisi devlet çıkarlarına yönelik tehdit göz önüne alındığında bu Avrupa gücünü endişelendirdi. İngiltere, Paris Antlaşması'nı ihlal eden Ayastefanos Antlaşması'nı revize etmeyi istemiştir, Rusya ise tam bir revizyon değil yalnızca bazı bölümlerin değiştirilmesini kabul etmeye hazırmıştır. Bu, İngiltere ile Rusya arasındaki bir gerginliğe ve savaş olasılığına neden olmuştur. Bununla birlikte, İngiliz liderliğine halkın desteğinin kesilmesi ve Rus ordusunun Türk-Rus harbi tarafından tükenmiş olması bu fikrin terk edilmesinin başlıca nedenleri ve değişikliklerin ve revizyonların dikkate alınacağı bir antlaşma ya da kongre savunucusuydu. Fransa da Balkanlar'daki yeni güç düzeninden memnun değildi ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne kadar uzatılmasını kabul edememiştir.[277]

Avrupa ülkelerinin yanı sıra Balkan ülkeleri de durumdan memnun değillerdi. Bulgaristan'ın komşu ülkesi Sırbistan da aynı şekilde antlaşmanın Sırp topraklarının bir bölümünün Bulgaristan ile birleşmesine ilişkin kararlardan memnun olmamıştır. Rusya'nın yanı sıra tek memnun olan taraf adı geçen Bulgaristan'dı. Sınırlarını komşularının zararına kadar genişletmesini ne suçlu ne de borçlu olarak kazanmıştır. Bu antlaşmaya istinaden Bulgaristan, Karadeniz, Tuna, Timok, Šar (Tr. Şar) Dağı, Drim nehri ve güneyde, Selanik bölgesi ve Trakya hariç olmak üzere Epir, Teselya ve takımadalara kadar geniş bir alana sahip olmuştur.[278] Büyük Bulgaristan'ın, Bulgaristan çıkarları nedeniyle değil de Rusya'nın etkilerini bu şekilde önemli ölçüde genişleterek ve aynı zamanda büyük jeopolitik ve ticari önemi olan Boğaz ve Çanakkale üzerinde kendi çıkarlarını gözetmesi nedeniyle kurulduğunu hatırlatmak gerekir.

[277] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 28.
[278] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 20.

Tüm Avrupa devletleri, Ayastefanos Antlaşması'nın kararlarını revize etmeye kararlıydılar. Ayastefanos Barış Antlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra, Avrupa güçlerinin hükümetlerinin revizyonun yeri ve tarzı hakkındaki diplomatik eylemleri başlamıştır. Bu süre zarfında, Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Andrassy, İstanbul'da diplomatik bir eylem başlattı. Andrassy, İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Monarşisi Büyükelçisi Zichy aracılığı ile İstanbul yönetimini en batıdaki Osmanlı vilayetlerinin bulunduğu zayıf durumun yanı sıra, vilayetin iç sosyo-ekonomik sorunlar ve ulusal sorunlar göz önüne alındığında Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a teslim edilmesinin iyi ve mantıklı bir hareket olacağına ikna etmeye çalışmıştır.[279] Büyükelçi Zichy ayrıca Osmanlı padişahı Osmanlı devleti için yıkıcı bir faktör olabilecek olan büyük bir Slav ülkesine yani Bosna-Hersek'in Sırbistan ve Karadağ ile birleştirilmesi tehlikesine karşı "uyarmıştır". Ayrıca Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'in işgali konusunda Avrupa'dan destek aldığını ve İstanbul'dan olumsuz bir yanıt gelmesi durumunda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Avrupa ülkelerinin yapacağı herhangi bir görüşmede veya gerçekleşeceği kongrede Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarını başta kendi olmak üzere korumayacağını da sözlerine eklemiştir.[280] Andrassy, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dürüst ve sadık olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu vilayetlerde kontrolü elinde bulundurduğu sürece Bosna'ya asla sahip olmaya çalışmadığı kanısındaydı.[281]

Osmanlı sultanı gibi İstanbul kabinesi de bu topraklardan vazgeçmeyi düşünmedi bile.[282] İşgalin Bosna-Hersek'teki nüfus tarafından kabul edilmeyeceğini düşünüyorlardı. O tarihte Bosna vilayeti, 240.000 Müslüman, 239.000 Ortodoks, 83.000 Katolik, 6.638 Roman ve 1.250 Yahudi olmak üzere toplam 533.000 nüfusa sahip 6 Sancaktan oluşmaktaydı.[283] Müslüman ve Ortodoks nüfustan önemli ölçüde çok daha az olan Katoliklerden başka kimse işgale elverişli bir çözüm olarak bakmamıştır.

---

[279] B. S. Baykal, *a.g.e.*, s. 97.
[280] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 22-23.
[281] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 23.
[282] B. S. Baykal, *a.g.e.*, s. 97.
[283] B. S. Baykal, *a.g.e.*, s. 96.

Büyükelçi Zichy ile yapılan görüşmelerden birinde padişah II. Abdülhamid, Osmanlı devletinin bu tekliften şaşkın olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun daha küçük şeyler için savaştığını söyleyip böyle bir şeyin onaylanmasının mümkün olmadığını söylemiştir.[284] 26 Nisan'da Osmanlı Bakanlar Kurulu, Büyükelçi Zichy'nin önerdiği işgali olumsuz olarak reddetmiştir.[285] Osmanlı hükümeti Mayıs ayında yeni bir öneriyle ortaya çıktı. Avusturya-Macaristan'a, Osmanlı ordusu ile breaber askeri güçlerinin Bosna-Hersek topraklarına girmelerini ve bu bölgelerde barış ve düzen kontrolünü sağlamalarını önermişlerdir. Buna göre, Avusturya-Macaristan bu eylemler sırasında sivil konulara müdahale etmemekte ve askeri birliklerinin belli bir süre sonra Bosna vilayetinden çekilmesi söz konusuydu.[286] Ancak bu öneri Viyana tarafından reddedilmiştir. O sırada Viyana hükümeti işgal için destek sağlamaya çalışmıştır. Mayıs ayında Zichy, Andrassy ile yaptığı görüşmede işgalin İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından onaylandığını ve önerinin Besarabya'dan dolayı Rusya tarafından da kabul edileceğini vurgulamıştır.[287]

Ancak kongrenin başlangıcından önce Avrupa devletleri arasında birkaç anlaşma yapılmıştır. Londra-St. Petersburg rotasındaki gerilimler daha sakinleşti ve İngilizlerin Bulgaristan'ın Balkanlar Dağlara sınırlı kalması ve Doğu Rumeli'nin Osmanlı İmparatorluğu'na bırakması talebi doğrultusunda bir anlaşmaya varılmıştır. İngiltere, Batum ve Ermeni bölgelerinin Rusya'ya ait olduğunu[288] ve de Dobruca'nın Romanya'ya devredildiğini kabul etimştir.[289] İngiltere ve Avusturya arasındaki bir başka anlaşma ile İngiltere'nin Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgalini desteklemesine karar verilmiştir.[290] Üçüncü anlaşma, İngiltere'nin Asya'daki Osmanlı menfaatlerini ve topraklarını korumayı taahhüt ettiği bir İngiliz-Osmanlı anlaşmasıydı ve Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ın İngiltere tarafından işgal edilmesine izin vermiştir. Bu şekilde, kongrenin başlangıcına kadar Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan işgali tüm Avrupa büyük devletleri tarafından desteği kazanmıştır. Rus

[284] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 27.
[285] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 26.
[286] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 35-36.
[287] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 36.
[288] Bu terim Sırp ve Güney Slav literatüründe Doğu Anadolu toprakları kapsamaktadır.
[289] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 37.
[290] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 37-38.; s. 41.

diplomatik misyon temsilcileri arasında bir birlik olmamasına rağmen, Rus temsilcileri Andrassy'e işgalin teklifini yine de destekleyeceklerini iletmişlerdir. Gorchakov, Rusya'nın Bosna konusunda gerçek bir sorun olduğunu belli bir süre dile getirmiştir ancak yine de savuşturulmuştur.[291] Fransız ve İngiliz vekilleri, Osmanlının kontrolünün bulunmadığı vilayetleri terketmesi gerektiğine inancıdaydı.[292]

Berlin Kongresi resmi olarak 13 Haziran'da açıldı. İngiltere, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya'dan temsilciler, kendileri için olumsuz olan Ayastefanos Antlaşmasını tadil etmek için bir araya gelmişlerdi. Söz konusu ülkelerin temsilcilerinin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu temsilcileri de kongrede yer almıştır ve Sırbistan, Karadağ, Romanya Prensliklerinin yanında Yunanistan elçileri de gönderildi ancak bu son bahsedilen ülkelerin temsilcileri yok sayılmıştır. Almanya Şansölyesi Otto Von Bismarck kongre başkanlığına seçilmiştir. Zaten, üzerinde görüş birliğine varılan öneriler nedeniyle kongrenin kısa sürmesi düşünülüyordu ancak yine de bir ay kadar sürmüştür.

Osmanlı temsilcileri Berlin Kongresi başkanı von Bismarck'la yapılan ilk toplantıda[293] Berlin Kongresi'nin, Osmanlı çıkarlarından dolayı değil, büyük Avrupa güçlerinin çıkarlarından dolayı yapıldığı söylenmiştir.[294] 16 Haziran'da Osmanlı temsil yetkileri İstanbul'a Bosna sorununun zaten çözüldüğünü ve ayrıntılı talimatlar gerektirdiğini bildirmiştir.[295] 21 Haziran'da Andrassy, Osmanlı İmparatorluğu temsilcisi Karateodori Paşa ile yaptığı görüşmede[296] Selanik ve Edirne vilayetlerinin yabancılarla etkileşime girmeden Osmanlının denetiminde kalacağını ve Bosna-Hersek'in vilayetinin bitmiş bir mesele olduğunu vurgulamıştır.[297]

Bu Haziran günlerinde Andrassy, İstanbul'daki Büyükelçi Zichy'nin Bab-ı Ali'ye ve sultana işgalin kaçınılmaz olduğu ve kabul edilmesi gerektiği konusunda

---

[291] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 46.
[292] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 41.
[293] 1815 ve 1898 yıllar arasında yaşayan Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schonhausen birleşik çağdaş Almanya'nın ilk şansölyesiydi.
[294] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 41.
[295] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 41.
[296]Osmanlı Devleti'ni Aleksandr Karateodori Paşa, Mehmed Ali Paşa ve Sadullah Bey temsil etmişlerdir. Bkz: Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Atatürk kültür, dil ve tarih yüksek kurumu, Türk Tarih Kurumu yayınları XIV Dizi, , S: 12, Ankara 1992, s. 13.
[297] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 42.

anlaşmaya çalışırken, Berlin'deki Osmanlı temsilcilerini işgali kabul etmeye ikna etmeye çalışmıştır. Fakat Sultan II. Abdülhamid hem kendisi hem de kamuoyundaki sert tepkisinden dolayı İmparatorluğun en eski bölgelerinden birini terk etmek istememiştir.[298] Sultan, Avusturya-Macaristan tarafından kabul edilemez olan Avusturya-Macaristan'ın üç yıl sonra Bosna'yı terk edeceği bir anlaşma yapmak istemiştir.[299] Bosna konusunun çözüleceği oturum yaklaşmaktaydı, ancak İstanbul'dan Osmanlı temsilcilerine yönelik herhangi bir onay veya talimat yoktu. Nihayet oturumdan birkaç gün önce İstanbul, temsilcilerine bir telgraf gönderdi ve onlara önümüzdeki hafta Bosna ile ilgili oturumun ertelenmesini teklif etti ancak bu kongrenın yöneticiler tarafından reddedilmiştir.[300]

Karar günü 28 Haziran idi. Gündemde saat 14:30'da gerçekleşecek olan sekizinci oturumda, Bosna-Hersek ile bu eyalete ilişkin Ayastefanos Antlaşması'nın 14. maddesi sorusu gündeme gelmiştir. İlk önce, Andrassy tarafından bu topraklarda yaşanan durum ve sosyo-ekonomik sorunları hakkında özel bir sunum izlenmiştir. Vurgu, bu eyaletin Müslümanları ve Hıristiyanları arasındaki gerginliğe ve işgal gerekliliğine dayandı, bu da sürekli bir çözüm olacakmış.[301] Söz İngiliz temsilcisi Salisbury tarafından devralındı ve daha önce Andrassy tarafından işgal, iyi yönetimin getirilmesi ile hazırladığı argümanları sundu ve bu bölgenin Osmanlı İmparatorluğu için stratejik bir önemi olmadığını belirtmiştir.[302] Daha sonra, von Bismarck sözü aldı ve bir öncekinin sözlerini teyit etmiştir. Oylama sürecinde, Osmanlı'nın temsilcileri hariç herkes işgal yönünde oy kullanmıştır. Osmanlı temsilcilerinin neredeyse İstanbul'dan talimat almadıklarına dikkat edilmelidir. Oturumdan sadece birkaç dakika önce iki telgraf almışlardı. Birincisinde işgal önerisine direnmesi, ikincisinde Salisbury ile Osmanlı hükümetinin durumla ilgili ve Bosna Müslümanlarının olası ayaklanmaları olabileceği danışması önerilmekteydi.[303] Daha sonra Karateodori Paşa

[298] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 47.
[299] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 47.
[300] M. Imamović, *Historija...*, s. 351.; G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 48.
[301] B. S. Baykal, *a.g.e.*, s. 98.
[302] Kaçınılmaz ve Osmanlı devletine karşı olmayan bir hareketi olarak göstermek isteyen Avrupa devletler, Bosna-Hersek'in işgal önerisi İngliz temsilcilerden gelmiştir.
[303] B. S. Baykal, *a.g.e.,* s. 97-98.

liderliğindeki Osmanlı tarafı, bu eylemlerin bir sonraki adımına karşı çıkma konusundaki argümanlarını ve nedenlerini sunmuştur.

> *"Bab-ı Ali'nin amacı, Kongre çalışmalarını elinden geldiğince kolaylaştırmaktı. Ve Osmanlı delegeleri bugüne kadar kongrenin çalışmalarına bu konuyu çözmede büyük bir gayretle katkıda bulundular. Bu durum göz önüne alındığında, Osmanlı delegeleri Avusturya ordusunun Bosna-Hersek'e girmesine karşı oy kullanmaya zorlandıklarından üzüntü duyuyorlar. Kongrenin diğer delegelerinin aksine, Osmanlı delegeleri, öncelikle, Avusturya ordusunun giriş önerisine çok önem verilmesi gerektiğini düşünmüyorlar.. Burada sunulan argümanlara dayanarak, Osmanlı delegelerinin görüş ve düşünceleri farklıdır. Kuşkusuz, Avusturya-Macaristan ordusunun Bosna-Hersek'e girme hedefi, o bölgedeki güvenlik düzenini yeniden kurmak ve mültecilerin evlerine dönmesini sağlamaktır. Bununla birlikte, Bab-ı Ali bu fikri gerçekleştirebilecek araçlara sahiptir ve kendisine ait olduğunu düşündüğü bir yükümlülüğü yerine getirmek için başka herhangi bir devlete bırakmak istememesi gayet doğaldır. Hatta Bab-ı Ali, bu fikri gerçekleştirmek için inisiyatif aldı ve gerekli önlemleri almaya başladı."*[304]

***

Osmanlı temsilcilerinin işgal önerisini reddetmesinden sonra Andrassy, Salisbury ve von Bismarck tarafından üzerilerine büyük bir baskı yapılmıştır.[305] Fransız temsilci, Vadington, Osmanlı meslektaşının oturumunun hemen ardından, Bosna konusundaki görüşlerini aktarmış ve Bosna'nın uzun zaman önce kaybedildiğini vurgulamıştır.[306] İşgal üzerine verilen kararın üzerinden iki gün sonra Bab-ı Ali temsilcilerine, kongrenin kararını ciddi şekilde dikkate alan bir telgraf göndermiştir. İstanbul hükümeti 4 Temmuz'da yeni bir telgrafla, kongre kararını inceleyerek Viyana hükümeti ile bu konuda tam bir mutabakata varılacağını ilan etmiştir.[307] Andrassy esas olarak mali nedenlerle işgal için olabildiğince az sayıda askeri birlik ve işgalin fetih karakteri değil de birleştirme karakteri kazanması gerçeği nedeniyle istemiştir.[308] Bab-

[304] B. S. Baykal, *a.g.e.,* s. 99.
[305]B. S. Baykal, *a.g.e.*,s. 100.; G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 56.
[306] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 60
[307] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 57
[308] G. Jakšić, *a.g.e.,* s. 53

ı Ali'nin yeni talimatları, padişahın Bosna-Hersek'teki haklarını koruması yönündeydi ve bunları Andrassy uzun, zor görüşmeler ve kongrenin kabulünü sona erdirmesinden dolayı kabul etmiştir. Osmanlı Bakan Kurulu ortulu şekilde işgali onaylanmıştır.

Bu arada, Budapeşte hükümetinin başkanı Istvan Tisa (Tr. İştvan Tisa), monarşi çerçevesinde Avusturya ile Macaristan arasındaki karşılıklı ilişkiden endişe duyuymaktaydı.[309] Düzenlenen kongrede sırasında Andrassy ile yaptığı görüşmede Bosna-Hersek'in işgali hakkında endişelerini dile getirip işgalin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kendi içindeki dengesizliği ve Slav faktörünün güçlendirilmesi de dahil olmak üzere birçok sorun oluşturabileceğini söylemiştir. İşgalle ilgili sorunlar da kongrenin bitiminden önce meydana gelmiştir.

Zaten Temmuz başında Bosna'dan raporlar gelmeye başlamıştır. 5 Temmuz'da Saraybosna'daki bir Alman konsolosu Bosnalı Müslümanların ayaklanması ve öfkesini bildirmiştir.[310] Bosna Valisi ve Osmanlı yönetimi Bosnalı Müslümanlardan gerginliklerin hafifletilmesini talep etmesine rağmen bu gerçekleştirilememiştir. Öte yandan, Viyana işgale karşı Bosnalı Müslümanların büyük direnişine inanmamaktaydı ve bu sürecin başarılı ve çabucak bir şekilde tamamlanacağını düşünceye sahipti.

[309] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 58
[310] G. Jakšić, *a.g.e.*, s. 59

III. BÖLÜM: AVUSTURYA-MACARİSTAN TARAFINDAN BOSNA-HERSEK İŞGALİ VE İŞGAL SÜRECİ

3.1. İşgalin Başlaması (Temmuz 1878)

Avrupa güçleri arasındaki imzalanan birçok gizli anlaşma ve sözleşmelerden, Avusturya-Macaristan Monarşisinin Bosna-Hersek işgaliyle ilgili planlarından ve isteklerini yerine getirmek için onay aldığı Berlin Kongresi'nden sonra, işgal süreci Viyana kabinesi tarafından aktif hale getirilip başlatılabilirmiştir. Ancak Avusturya-Macaristanı bu Osmanlı bölgesini işgal etme yetkisini alabilmesi pek de kolay olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu sürekli diplomatik oyunlar oynamaya çalışmaktaydı ve ne Avusturya-Macaristan nihai işgali tanımak istemiyor, ne de Saraybosna'ya valisine düzgün bir direktif göndermekteydi.[311] Böylece, Osmanlı temsilcisi Karateodori Paşa tarafından Viyana'ya üç şart sunmuştur:

- *İşgalin sürecinin zamanı önceden belirlenmeli.*
- *İşgali gerçekleştirecek olan Avusturya Macaristan ordusunun birlik sayısının tespiti yapılmalı.*
- *Avusturya-Macaristan'ın ele geçireceği toprakların sınırları belirlenmeli.*

Ancak bu şartlar Avusturya-Macaristan tarafından reddedilmiştir. Osmanlı'nın işgale müdahalesi dışında, Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin kendi içinde de işgale karşı tutumlar ve problemler meydana gelmiştir. Bunlar, faydadan daha çok zarar getirecek kötü bir hamle olduğunu düşündüklerinden Bosna'nın işgaline karşı güçlü bir muhalefeti temsil etmekteydi. Viyana Parlamentosu'ndaki işgale karşı en büyük muhalefet Liberal Burjuvazi Partisi'nden gelmekteydi. Aynı zamanda Peşte'deki muhalefet *"Revolucionarne 1848"* programının temsilcilerinden oluşmaktaydı.

Ayrıca, Andassy ve bütün Avustuya-Macaristan hükümeti işgalin sorusunsuz geçeceğini ve de bu işgali ordu bandosunun ile birlikte çok az sayıdaki çete mensubu

[311] Božo Madžar, "Prikaz otpora Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u izvještajima njemačkog konzula", *Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini,* Saraybosna 23 ve 24 Ekim 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Saraybosna 1979. s. 124.

ile gerçekleştireceğini düşünmekteydi[312], bu da tahminlerin yanlış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Avustuya-Macaristan, Bosna Müslümanları da dahil bütün Bosna nüfusunun onların tarafını tutacağını ve onları kabul edip dostça karşılayacaklarını düşünmekteydi ancak Bosna Müslümanları işgalin başlamasından çok önce, Berlin Kongresi sürerken direniş hattı oluşturma kararı almışlar ve organize olmuşlardı. Şöyle de denilebilir ki, Boşnaklar padişaha ve Osmanlı Devleti'ne sadakatle bağlıymışlardı. Ancak işgalin gerçekleşmesiyle ilgili haberleri aldığı zaman sanki kendi hukuki ve hayati çıkarları Bab-ı Ali tarafından teslim edilmekteydi.[313] Bosna topraklarına Osmanlının gelişiyle Bosna Müslümanları yüzyıllar bu Osmanlı Eyaleti için bütün önemli süreçlerde yer aldıklarından bölgede yönetici konumuna gelmişlerdir. Yeni gelen Avrupalı güç onların gözünde hem onların hakimiyetlerinin sonlanıp bütün ayrıcalıklarını kaybetmesi hem de Avrupa-Hristiyanlık değerleri bazında yeni bir sistemde var olma mücadelesi verecekleri anlamına gelmekteydi. Böylece yalnızca iktidarın gücü değil o zamana kadar resmi ve dini temele dayanan ve yönetimde söz hakkı olan halkın dirençli kısmıyla da ele geçirilecektir.[314] Sayıları bakımında Bosna Vilayetindeki Müslüman ve Ortodoks nüfusundan sonra üçüncüsü olan Katolikler Bosna'da ikinci etken oluşturmaktaydı. Katolikler, Müslüman ve Ortodokslarla birlikte bazı yerlerde işgale karşı koymuş olsalar da, çoğunluğun Avusturya-Macaristan Monarşisiyle herşeyden önce dini ve gelenekle alakalı olan kültürel sebeplerden yakın bağlarından dolayı işgali coşkuyla karşıladılar. Bosna-Hersek'in işgali, Katoliklerin yoğun olduğu bölge ve şehirlerde hiçbir büyük olay yaşanmadan geçmiştir. Bu ayrıca, belirli dini cemaatlere yönelik tutumlar açısından, monarşinin amaçları doğrutusunda güvenilir ve dostça olduğunu ispatlayan Katolik nüfusa asıl dikkati gösterilmesi için

---

[312] Fuad Slipičević, *Bosna i Hercegovina od Berlinskog kongresa do kraja Prvog svjetkog rata (1878-1918)*, Školska knjiga, Zagreb 1954, s. 9.

[313] Viyana, Bosna-Hersek'in işgali sırasında büyük bir direniş olmauacağını inanmıştır. Bkz: F. Slipičević, *a.g.e*., s. 10.; Ayrıca Avusturya-Macaristan konsolosu Vasić (Alm. Wassitsch), büyük ihtimalle Boşnakların direnişten kısa zamanda vazgeçeceğini fakat küçük fanatik gruplar sorun yaratabileceğini raporlarda sunmuştur. Bkz: Robert Donia, "The battle for Bosnia: Habsburg military strategy in 1878.", *Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini,* Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Sarajevo 1979, s. 110.

[314] Ljubomir Zovko, *Studije iz pravne povijesti Bosne i Hercegovine 1878-1941*, Matice Hrvatske, Mostar 2007, s. 13.

Avusturya-Macaristan Çarlık Askeri Bürosu tarafından tutulan General Filipović'e verilen talimatlardan da kanıtlanmaktadır.[315]

Bosna-Hersek'teki üçüncü önemli faktör, 1875 senesinde Hersek'te meydana gelen ve daha sonraki dönemde Bosna'ya da yayılmış olan Hersek Ayaklanmasına büyük ölçüde destek veren Ortodoks nüfusuydu. Ortodokslar da Bosnalı Müslüman gibi bu işgale coşkuyla bakmamıştır, ancak Ortodoksların yoğun yaşadığı bölgelerde de büyük bir direniş görülmemiştir. Almanya ve Avusturya-Macaristan konsolosları Fromelt ve Vasiç'in verdiği raporlara göre, Saraybosna'daki Bosnalı Müslümanlarla birlikte direnişe öğretmen Stevo Petranoviç ve Başrahip Sava Kosanoviç'in liderliğinde yaklaşık 400 Saraybosnalı Ortodoks da yer aldığını belirtmek gerekmektedir.[316] Bazı Doğu Hersek bölgelerinde faaliyet göstermiş devam eden Hersekli direniçşilerle ilgili olarak, Avusturya-Macaristan'ın işgaline karşı desteklememeye karar verdiler ve onların ayaklanma hareketi Golub Babić'in (Tr. Babiç) ve direnişçi liderlerin büyük çoğunluğunun teslim edilmesiyle 18 Ağustos 1878'de sona ermiştir. Bu vesileyle direnişçilerin son arzularına gelinmiş oldu. Sipahi ve sipahiliklerin kaldırılması, yerel halk tarafından memurların seçimi ve mahkemelerde Kiril alfabesinin kullanımı istendi ancak Avusturya-Macaristan tarafı onların taleplerini görmezden gelmiştir.

Avusturya-Macaristan tarafından Bosna-Hersek topraklarını geçiş hareketi öncesinde lojistik hazırlıklar yapılmıştır. Bölgesiyle ilgili tanışmak ve bilgi almak için komutanlığı tarafından emredilmiştir. Ayrıca, üst düzey yetkililer yerel Bosna dilinin temel özelliklerini tanıtılmıştır. Bosna Valisi Topal Osman Paşa yönetimi döneminde Avusturya-Macaristan subayların gezilerine dayanılarak bir bölge haritası da hazırlanmıştır. Haritanın yanında Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin yetkililerle Bosna Katoliklerinin iş birliğiğini de vurgulamak gerekir, özellikle de Avusturya-Macaristan ajanı olarak çalışan, onlara bilgi toplayıp, haritalar hazırlayan ve de Bosna Hersekte'ki durum ve olaylarla ilgili raporlar ulaştıran Fransiskanlardır. İşgal planları

[315] B. Madžar, *a.g.e.,* s. 130.; Bosna-Hersek'in dini gruplar için detaylı bilgilere bkz: Monika Gletter, Bosnien-Herzegowina in der Habsburgmonarchie: Selbstregulierung oder Invervention?, *Ungarn-Jarbuch 22*, Freiburg 1995, s. 217.
[316] B. Madžar, *a.g.e.,* s. 131.

hazırlanırken bu raporlar şüphesiz çok büyük bir öneme sahiptiler. Yapılan lojistik hazırlıkların dayanarak Avusturya-Macaristan karargahı birkaç sonuca ulaşmıştır:

- *Bosna-Hersek'teki mevcut yol iletişimi ihmal edilmiş ve çok kötü durumda. Slavonski Brod-Bosanski Brod şehirler, Bosna nehrinin eteklerinde uzanan Saraybosna'dan 60 km olan Vranduk Kalesi'ne kadar, sonra da Busovača kasabası ve son noktası olan vilayetin merkezi Saraybosna'ya kadar en iyi yollardan sayılmaktadır. Diğer ayrılan yol, diğerlerine göre biraz daha iyi durumda olan Saraybosna-Doğu Bosna ile Višegrad şehri-Novipazar Sancağı (daha kesin bir ifadeyle Sjenica-Novi Pazar-Mitrovica şehirler) hattındaki "İstanbul Posta Yolu" adlandırılan posta yoludur.*
- *Bosna-Hersek'teki sokakların tipik bir oryantal tipte olduğu sonucuna varılmıştır. Dar, virajlı ve zayıf şekilde döşelidirler.*
- *Askeri surlar çok sayıdadır ve her yerde mevcut, ancak çoğunun durumu bakımsızdır. O sırada Bosna-Hersek'te bulunan Osmanlı asker sayısı da analiz edildi. Onların sayısı 40.000 (41 tabur, birkaç yüz araç ve 77 top) idi. Ayrıca ordunun tedariğinin düzenli olmadığını ve askerlerin bazen yiyeceksiz bile kaldığına dair bilgiye ulaşılmıştır.*[317]

Avusturya-Macaristan Monarşisi işgal için başlangıçta 82.119 asker temin etti (toplamda 65 piyade taburu, 14 süvari mangası, 19 teknik ekip, 112 top, 4 askeri köprü,

[317] Bosna-Hersek topraklarında Osmanlı İmparatorluğu'nun asker sayısı 41 taburdan oluşan toplam 40.000 idi. Bosna Vilayetinde 5 Nizami ordusu taburu (toplam asker sayısı 600 ve 800 arasında), 13 buçuk Redif taburu (asker sayısı 1100 ila 1200 arasında) ve 8 buçuk mustahfız taburu (asker sayısı 1400 ila 1800 arasında); Bosna'daki toplam tabur sayısı 27 idi. Hersek Vilayetinde Nizami ordusunun 3 taburu, 3 buçuk redif taburu ve 7 buçuk mustahfız taburu toplam 14 tabur bulunmaktaydı. Bkz: *Die occupation Bosniens und der Herzegovina Durch K.K Truppen im jahre 1878 (nach autentischen Quellen) dargestelt in der Abtheilung fur Kriegsgeschichte des K.K Kriegs-Archivs mit karten und planen*, Verlag des siedel und sohr, Wien 1879. s. 53-54.; M. Mandić *a.g.e.,* s. 31.; Hajrudin Ćurić, "Uloga Pljevaljskog muftije Šemsekadića u otporu protiv Austrougarskog okupatora 19. augusta 1878. godine", *Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini,* Saraybosna 23 ve 24 Ekim 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Saraybosna 1979. s. 328. Öte yandan, Avusturya-Macaristan konsolosu Vasic'in tahminlere göre, Osmanlı ordusunun askeri sayısı 25.000 idi. Ona göre Bosna-Hersek'te 19 tabur Boşnaklardan, Adana, Elbasan, Arnavutluk ve Suriye'den gelen askerlerden oluşan iki tabur ve de türk askerlerden oluşan iki tabur toplam 23 tabur bulunmaktaydı. Bkz: R. Petrović, *a.g.e.*, s. 24.

13.319 at).[318] Bu asker sayısının 9.000'i[319] Dalmaçya ve Dalmaçya kıyılarının korunması için görevlendirilmiştir. İmparator I. Joseph, 13. Ordu Birliğinin Başkomutanlığına Feldlzeugmeister (Topçu Generaliyle denk gelen rütbe) Josip Filipović 'i (Alm. Joseph Freihern Fhilippović von Fhillippsberg)[320] atamıştır ve en kısa sürede mümkün olduğunca çok yeri ele geçirmesi hedefiyle ona Hersek bölgesini ele geçirmek için 18. Piyade Birliğiyle Ferdmarschalleitnant (Korgeneral) Stevan Jovanović'i[321] (Alm. Stephan Freihern Jovanović) vermiştir.[322] Bosna Vilayetinegeçiş için gerekli bütün lojistik hazırlıklar kısa sürede sağlandı ve General Filipović de bölgeye Sava nehrinin kuzeyinden 21 Temmuz'da gelmiştir.[323]

Avusturya-Macaristan'ın askeri kuvvetlerinin Bosna vilayetine girişleri Sava nehri üzerinden birkaç yere planlanmıştır.[324] Avusturya-Macaristan Ordu Müfrezelerinin Başkumandanı işgal öncesi askeri güç dağıtımını gerçekleştirmiştir:

- *Ana komutanlık kuvvetlerin Brod'a,[325] 6. Piyade Birliği'nin ise Brod, Oriovac, Nova Gradiška, Vinkovac ve Garčina[326] arasındaki çeşitli yerlerde ve köylerdeki mezralarda mevzilenmesini emretti.*

---

[318] Bunun dışında bazı literatürde işgal operasyonlara katılan 72.000 asker olduğunu düşünülmektedir. Bkz: Haris Huremagić, "The South Slav Question Part I: The double eagle descends on Bosnia-Herzegovina", s. 2. *https://www.historycampus.org/wp-content/uploads/2014/10/THE-SOUTH-SLAV-QUESTION_k.pdf*

[319] Mehmedaliji Bojić' göre asker sayısı *10 000* idi. Bkz: M. Bojić, *a.g.e.*, s. 78.

[320] Josip Filipović 28 Nisan 1819 yılında Hırvatistan'daki Gospić kasabasında dünyaya gelmiştir. 1889 yılında ise Prag'da vefat etmiştir. Mezarı orada bulunmaktadır. Avusturya-Macaristan ordusunda uzun kariyerinde birçok görevi üstlenmiştir. Kariyerini yüzbaşı olarak başlayan Filipovic, binbaşı, yarbay, albay, Generala, General-yarbay ve topçu General olarak devam etmiştir. 1848 yılında meydana gelen devrimde ve 1859 yılındaki Solferino muharebesinde yer almıştır. Detaylar icin bkz: http://www.vojska.net/hrv/zivotopis/f/filipovic/josip/ (11.10.2017). Ayrıca bkz: *Die occupation Bosniens...*, s. 83.

[321] Stjepan Jovanović 5 Aralık 1828. yılında Gospić yakınlardaki Pazarište'de dünyaya gelmiştir. 1845 yılında Avusturya ordusuna katılıp ömrün boyunca kalmıştır. 1885 yılında Hırvatistan Zadar şehrinde vefat etmiştir. https://www.geni.com/people/Stjepan-Jovanovi%C4%87-Freiherr-Baron/ (11.10.2017). Ayrıca bkz: *Die occupation Bosniens...*, s. 84.

[322] H. Ćurić, *a.g.e.*, s. 330.; M. Bojić, *a.g.e.*, s. 78.

[323] Slavonski Brod bölgesi olduğunu düşünülmektedir..

[324] Hajrudin Ćurić, *a.g.e.*, s. 330.

[325] Sava nehrin kuzeyinde olan Slavonski Brod'dan bahsedilmektedir. Ordunun komutanlığı 26 Temmuzdan itibaren orada yer almıştır. Bkz: *Die occupation Bosniens...*, s. 95.

[326] Bütün bahsi geçen yerler Sava nehrin kuzeyinde bulunmaktadır,günümüzde Hırvatistan Cumhuriyeti sınırlarında olan Brodsko-posavska županija (vilayeti).

- *7. Piyade Birliği'nin önce Stara Gradiška'da sonra da Nova Gradiška, Okućani ve de Kostajnica ve Dvor civarında mevzilenmesini emretti.*[327]
- *20. Piyade Birliği'nin Šamac*[328]*, Vinkovci, Đakovo'nın Striživojne ve Mikanovac'ın etrafındaki bölgesinde mevzilenmesini emretti.*
- *18. Piyade Birliği'nin Vrgorav, Dragaljani, Imotski, Posušje bölgesinde ve Neretva Vadisi'nin bir kısmında mevzilenmesini emretti.*
- *Avusturya-Macaristan savaş gemilerinin Adriatik Denizi'nde demirlemesini emretti.*[329]

25 Temmuz'da, Avusturya-Macaristan ordusunun Bosanski Brod'daki genel merkezine Derventa kasabasının Beylerinin (toprak sahiplerinin) temsilcileri tarafından bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.[330] General Filipović ile yapılan kısa toplantıda, iyi karşılayıp Avusturya-Macaristan Monarşisi'ne törensel bir şekilde teslim olmuşlardır. Ancak, bununla birlikte Ordu karargahı ve General Filipović, bunların bireysel eylem olduklarının ve Bosna-Hersek'in her yerinde böyle sıcak bir karşılama ile karşılanmayacaklarının bilincindeymişlerdi. Sava'yı geçmelerinin hemen ardından bunun ne kadar doğru olduğu ortaya çıkmıştır. 27 Temmuz'da General Filipović 'e Viyana'dan emir ulaşmış ve o günün ertesinde Bosna-Hersek'in işgalinin resmi başlangıcı olarak kabul edilen 28 Temmuz'da Sava'dan geçiş planı gerçekleştirilmiştir.

General Filipović, 28 Temmuz'da Sava nehrini Bosanski Brod, Gradiška, Šamac civarından geçmelerini, Una nehrini ise Kostajnica yakınlarda, Vrgorac ve İmotski'de bulunan Hersek sınırı üzerinden geçmelerini emretmiştir. Sava nehri üzerindeki bir savaş köprüsü kurulduğunda Avusturya-Macaristan ordusunun ana kafilesi işgalin ilk günü yaklaşık 18.000 askerle Bosanski Brod'daki sınırı geçmiştir.[331]

---

[327] Tüm adı geçen yerler Sava nehrinin kuzeyinde bulunmaktadır. Kostajnica kasabasının günümüzdeki adı Hrvatska Kostajnica.

[328] *Die occupation Bosniens...*, s. 96.; Misli se na Slavonski Šamac. Zanimljivo je i to da se u austrijskim spisima Bosanski Brod, koji se nalazi s južne strane Save, spominje i kao Turski Šamac (Alm. *Türkisch Šamac)*. Bkz: *Die occupation Bosniens...*, s. 122.

[329] M. Mandić *a.g.e.,* s. 36.

[330] M. Mandić *a.g.e.,* s. 36.

[331] Eugen Muller önderliğinde 7. Tümen Sava nehrini Bosanski Brod yakınlarında geçmiştir. Bkz: *Erlebtes in Bosnien: Aus dem Tagenbuch eines k .k Officiers i.e. Prince Victor Odescalchi (July und August 1878.),* Viyena 1878, s. 4.; Ayrıca bkz: *Die occupation Bosniens...*, s. 107-108.

Ertesi gün, 29 Temmuz'da Albay Polz, Bosanski Brod'da bir telgraf ofisi ele geçirip 45 askerlik bir Osmanlı mürettebatını silahsızlandırmıştır.[332] Avusturya-Macaristan birliklerinin Bosanski Brod'a girmesiyle derhal idari bir makam kuruldu ve hazırlanmış İmparatorluk kararnamesi okunmuştur.[333] Aynı gün Gradiška'da Sava nehri geçildi ve Avusturya-Macaristan askeri güçleri, daha doğrusu Dük Wilhelm von Württemberg liderliğindeki 7. Tümen, Bosanska Gradiška'daki kaleyi ele geçirmiştir. İşgalci güçlerin gelişinden önce Osmanlı askerleri Banya Luka yönünde harekete geçerek kaleyi terk etmiştir. Ertesi gün, 30 Temmuz'da aynı tümen seferini Banya Luka'ya doğru devam ettirmiş ancak kötü hava şartlarından dolayı Avusturya-Macaristan birlikleri Temmuzun son gününde Banya Luka'ya girmiştir.[334] Bahsi geçen Banya Luka şehrinde büyük bir direniş görülmedi. Bosanski Brod ve Gradiška'dan geçiş sağlandığı aynı gün içinde Avusturya-Macaristan birlikleri, daha doğrusu 46. Piyade Alayı herhangi bir olay ve sorun olmadan Kostajnica (Tr. Kostaynitsa) yakınlarda Una nehri'ni geçerek Bosanska Kostaynitsa kasabasını ele geçirmiştir. Aynı askeri birim Bosanski Novi'ye doğru yoluna devam etmiş ancak Dvor'daki yıkılan köprü nedeniyle ilerlemede engellenmiş olmuştur. İki gün sonra, 31 Temmuz'da Avusturya-Macaristan kuvvetleri Bosanski Novi'yi ele geçirdi. Mürettebatın bir bölümünü bırakarak, aynı gün içerisinde kafile 1 Ağustos'ta ele geçirdiği Priyedor'a doğru yola koyulmuş ve Banya Luka'yı ele geçirmesinden bir önceki gün ana kafilesiyle birleşmiştir.

Ayrıca 20. Tümen 29 Temmuz'da Şamac'taki sınırı geçti ve aynı gün hiçbir problem yaşanmadan Bosanski Şamac'ı ele geçirmiştir. General Jovanović liderliğindeki 18. Tümen o tarihlerde Hersek bölgesinde bir askeri harekât başlatmıştır. Temmuz ayının son günü askeri kuvvetler Vrgorac'taki sınırı geçip kuvvetlerin bir kısmı da 1 Ağustos'ta İmotski'daki sınırını geçti ve önemli bir stratejik nokta olan Lyubuški'ye doğru yol almıştır. General Jovanović'in birliklerinin hepsi bir sonraki

---

[332] M. Mandić *a.g.e.,* s. 37-38.; Erlebtes in Bosnien..., s. 5.

[333] Bildiride Berlin Kongresi'nin kararı ile ilgili Bosna-Hersek'in işgali gerçekleşeceğini ve Avusturya-Macaristan devleti tarafından tüm vatandaşlarının hayatını, dinini, malı ve mülkünü ve de eşliğini, dini serbestliği ve dil kullanımı serbestliğini garanti etmektedir. Ayrıca, Bosna-Hersek vatandaşları çarlık ordusunun askerlerini arkadaşını olarak kabul etmesi ve onların emirlerini yerine getirilmesini arz eder. Bkz: M. Imamović, *Historija...*, s. 352.

[334] Kasim Hadžić, *Pljevaljski muftija Šemsekadić i borba protiv okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine,* Naklada knjižare H. Ahmed Kujundžić Tiskara Bosanska Pošta, Saraybosna 1944, s. 13.

gün, yerli halkın herhangi bir direniş göstermeden ele geçirdiği Lyubuşki'de mevzilenmiştir.

General Filipović öncülüğündeki Avusturya-Macaristan ordusunun ana kafilesi, Bosanski Brod'un işgalinden sonra 29 Temmuz'da Bosanski Brod'un[335], 20 km güneyinde Derventa'ya doğru yoluna devam etmiştir. Aynı gün birlikler yaklaşık on saat süren ilerleyişten sonra öğle saatlerinde Derventa'ya ulaşmıştır.[336] O günün akşam saatlerinde başlayan ve gece boyunca devam eden fırtına nedeniyle karargah, ertesi gün, 30 Temmuz'da birlikleri dinlendirme kararı aldı. Kötü hava ve sert yaz yağmurlarından daha da hasar gören geçilmez yollardan dolayı General Filipović, Derventa'ya 22 km uzaklıkta olan Kotorsko'ya kadar Bosna vadisi boyunca daha küçük birliklerle devam etme kararı almıştır.[337] Avusturya-Macaristan ordusu, Kotorsko'ya 2 Ağustos'ta vardı ve aynı gün Avusturya-Macaristan ordusunun bir sonraki stratejik noktası olan Doboj'un güneybatısında bulunan Tešanj (Tr. Teşany) ve Kotorsko'dan Bosnalı Müslümanların temsilciliğini kabul etmiştir. 6. Tümen birliğinin çeteleri ertesi gün Bosna nehri vadisinden Doboj şehrine kadar ilerlemeyi sürdürmüştür.

General Filipović ile ordunun ana kısmının Doboj'a varmalarından iki gün önce Yüzbaşı Milinković (Tr. Milinkoviç), Doboj'a ve bir gün sonra 2 Ağustos'ta da Maglaj (Tr. Maglay) kasabasına ulaşmıştır.[338]. Her iki şehirde de sıcak karşılandı ve hiçbir olay yaşanmamıştır. Ertesi gün Yüzbaşı Milinković komşu Žepče (Tr. Jepçe) kasabasına teftişe küçük bir birliğini göndermiştir. Bu küçük askeri grup bütün Lješnica (Tr. Lyeşnitsa) deresine kadar hiçbir direnişle karşılaşmazken civardaki tepelerden gruba ateş açılmıştır. Yüzbaşı Milinkoviç birliğiyle birlikte ateşe karşılık vermiş ancak bir süre sonra Maglaj'a geri çekilmeye karar vermiştir. Fakat Maglaj'a geri döndüğünde, o şehirde de beklenmedik bir saldırı gerçekleşmiştir.[339] Bu olaylar Avusturya-Macaristan işgaline karşı ilk direniş olarak nitelendirilmiştir. Direnişe nasıl

[335] Avusturya kaynaklarında Türk Brod olarak geçmektedir. (Alm. Türkish Brod) *Die occupation Bosniens...*, s. 114.
[336] *Erlebtes in Bosnien...*, s. 6.
[337] *Die occupation Bosniens...*, s. 122-123.
[338] *Die occupation Bosniens...*, s. 126.
[339] *Erlebtes in Bosnien...*, s. 7-8.

gelindiğini anlamak için, işgalin ilk günlerinde ve öncesinde onun Saraybosna'daki organize edilişini ve ortaya çıkışını analiz edilmek gerekmektedir.

3.2. İşgale Karşı Tepkiler ve Direnişin Organize Edilmesi

19. yüzyılın altmışlı yıllarındaki Vali Topal Osman Paşa zamanında Bosna Eyaletinde huzur ve barış dolu havanın geçmesinin ardından 1870'li yıllar kargaşa ve huzursuzlukla doluydu. O dönemdeki Bosna'nın durumu içler acısıydı. Yerli halkın icbar eden vergilerden memnuniyetsizliği, toprağın verimsizliği, Hristiyan nüfusun ayaklanmaları, ayrıca bazı bölgelerde Hristiyanlarla birlikte Müslümanlarında ayaklanma çıkarması, 1870'li yıllardaki Bosna-Hersek tarihi mozaiğinin bir kesitidir. Bosna Vilayetinde hakim olan anarşi, önce vilayetin güney bölümlerinde baş gösteren, sonra da kuzeye doğru kalan bölgelere de yayılarak 1875'lerde patlak veren ayaklanmaya sebebiyet verdi ve bu bölgeyi çekilmez ve zor bir duruma sokmuştur. Nüfusun komşu ülkelere, öncelikle ayaklanmaya maruz kalan bölgelerden Avusturya ve Sırbistan Knezliği topraklarına göç etmesi ve verimsiz yılları gibi[340] köyleri ve şehirleri talan eden çeşitli silahlı çeteler halkın memnuniyetsizliğini büyük ölçüde arttırmıştır. Bosna halkının memnuniyetsizliği aydan aya giderek artmaya devam etmiştir. Bosna'nın olası işgalinin ilk belirtileriyle birlikte ilk tepkiler de gelmiştir. Yerli halk, özellikle Müslüman kesim işgali kabullenmek istemiyorlarmış. Mandiç gibi bazı tarihçiler, bunun aslında alt sınıfın bir isyanı olduğunu ve burjuvazinin aslında işgale olumlu baktığını söylese de, çoğu tarihsel kaynaklar işgale karşı direnişin toplumun bütün kesimleri tarafından, Müslümanlar kadar kısmen Hristiyanlar tarafından da sürdürüldüğünü göstermektedir.

Temmuz ayının son günlerinde halk idaresini oluşturan hareketin önderliğinde olan şahıslar çoğunlukla Saraybosna'nın önde gelen isimleriydi. Onlar genellikle toprak sahipleri, dini-eğitim işlerinde çalışanlar ve tüccarlardı. Bosnalı Müslümanlar arasında, Muhamed Hadžijamaković (Tr. Hadzijamakoviç), Vehbi Šemsekadić (Tr. Şemsekadiç), Salih Vilajetović Hadži Lojo (Tr. Vilajetoviç Hacı Loyo), Abdulah

[340] 1875, 1876 ve 1877 yıllarındaki tarım meseleleri ve bu sebeplerden dolayı vatandaşlarının memnuniyetsizliği ile ilgili bkz G. Šljivo, *a.g.e.,* s. 401.

Kaukdžić (Tr. Kaukdziç) göze çarpmaktadır. Söz konusu olan ilk iki kişi, Bosna'nın merkezinde, kuzeyinde ve kuzeydoğusunda mücadelenin yanı sıra direnişin örgütlenmesinde de önemli bir rol oynamışlardır. Hadžijamaković Saraybosna direnişinin organizatörü ve Šemsekadić için de direnişin ''beyni ve güneşi'' olduğu söylenmektedir. Hristiyanlar arasında da Jovo Bakrač-Vasiljević, Risto Besarović, Risto Ćuković, Đorđo Hadžidamjanović göze çarpıyor. Hareketi daha iyi anlamak için, Saraybosna'da Temmuz ayında neler yaşandığını ortaya koymamız gerekir. Ancak Temmuz ayından önce, Bosna halkının tepkisi birkaç eylem ve kurul toplantısı yoluyla olmuştur.

1878 yılının Nisan ayında, Saraybosna Uleması, Hünkar Camiisinde görüşmek üzere Halk Komitesini toplantıya çağırmıştır. Bu durumdan kurtulmanın bir yolunu bulmak için, ilk önce bey ve tüccarlar, Saraybosna'nın önemli ve saygın Boşnakları, Mayıs ayı sonunda Bosna Valisi Mazhar Paşa'dan birkaç talepte bulunmak üzere bir ittifakname (akit)[341] hazırlamışlardı.[342] Öncelikle herhangi bir saldırı olduğunda vatanın ve onurlarının savunulmasında inanca bakılmaksızın birlik olarak bütün Bosnalıların ve Herseklilerin olacağı belirtilmiştir. İttifaknamenın ikinci vurgulanan noktası Bosna'ya özerkliğin getirilmesiydi. Grubun adına valiye talepleri Mehmed beg Kapetanović[343] iletti, ancak Osmanlı yetkili idareciler tarafından talepler ciddiye alınmamıştır.

Bu başarısız girişimin ardından Haziran ayının başlarında Saraybosna'daki Ulusal Meclis toplantıya çağırılmış ve yerel halk tarafından içinde hem Müslümanların hem de Hıristiyanların dahil olduğu bir toplantı düzenlenmiştir. [344] Daha sonra, Bab-ı

[341] Güney Slav dillerinde (Boşnak, Sırp ve Hırvat kaynaklarında) bu akit adres ve ittifakname adı altında bulunmak mümkündür; detayli bkz: Ibrahim Tepić, "Dokidanje osmanlijske vlasti i pokret otopra austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. godine.", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata,* editör: Ibrahim Tepić, Bosanski kulturni centar, Saraybosna 1998, s. 209.; Kasim Hadžić, *Pljevaljski muftija Šemsekadić i borba protiv okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine*, Naklada knjižare H. Ahmed Kujundžić, Tiskara Bosanska Pošta, Saraybosna 1944, s. 8.
[342] Mehmedalija Bojić, "Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv Austrougarske invazije 1878. godine", *Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini,* Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Saraybosna 1979. s. 73.; Puno ime Ahmed Mazhar paša.
[343] Boşnak yazarı ve siyasetçi olan Mehmed beg Kapetanović Ljubušak Bosna tarihinde önemli yer almaktadır. 1839 yılında Ljubuški kasabasına doğmuştur. Hayatının çoğunu Saraybosna geçirmiştir. 1902 yılında gözlerini yumdu.
[344] K. Hadžić, *a.g.e.,* s. 9-10.; M. Bojić, *a.g.e.,* s. 73.; R. Petrović, *a.g.e.,* s. 36-37.

Ali'ye teslim edilmesi gereken talepleri oluşturan bir meclis kurulu seçilmiştir. Kurul 32 üyeden oluşmaktaydı. Kurulun 20 üyesi 12'si Müslüman ve 5'i Ortodoks olmak üzere Saraybosnalıydı. Müslümanların yanı sıra kurulda 2 Katolik ve 1 Yahudi de yerini almıştır.

Geriye kalan üyeler, biri Müslüman ve biri Hıristiyan olmak üzere iki temsilcisinin seçilmesi gerektiğinden vilayetin her ilçesinden geldiler. [345] Kurulun en seçkin üyeleri Muhamed Efendi Hadžijamaković ve Abdulah Efendi Kaukdžić'ti. Haziran ayı başında toplanan kurul sonuçlarına göre, birçok askerin firar etmesinden dolayı ordunun zayıf ve güç durumda olduğu gibi devlet memurlarının rüşvetçiliği vurgulanmıştır. 8 Haziran'da, talepler Vali'ye iletilmiştir. İki gün sonra, 10 Haziran'da toplam sayısı 24 olan Vilayet Meclisi'ne (İdare-i Meclis)[346] meclis vekilleri de seçildi. Idare-i Meclis'teki Bosnalı Müslümanların baş vekilleri Mustaj Bey Fadilpaşiç, Mehmed Bey Kapetanoviç, Muhamed Efendi Hadžijamaković ve Abdulah Efendi Kaukdžić'ti.

Vilayet Meclisi'nde (İdare-i Meclis'te) Müslümanların yanında Hristiyan temsilciler de vardı. Katolik temsilcilerden Fransiskan (Tr. Papaz) Grga Martić (Tr. Martiç) göze çarparken, Ortodokslardan da Petraki Petrović (Tr. Petroviç) göze çarpmaktadır. Kurulun başkanı olarak Mustaj Bey Fadilpaşiç seçildi. Mustaj Bey Osmanlı idaresince ve valilerince yerel halkın çok etkili bir temsilciydi. O, Fadil Paşa Şerifoviç'in oğlu ve Saraybosnalı çok saygın ve çok zengin ailenin önemli bir üyesiydi. Din öğretmeni olarak görev yaptığı İstanbul'da eğitim gördü ve sonra aynı görevi Mısır'da da sürdürmüştür. 1860 yılında Saraybosna'ya döndü ve toplumda politik olarak aktif hale gelmiştir. Bosna-Hersek'in işgali tamamlandıktan sonra, Avusturya-Macaristan hükümeti onu Saraybosna belediye başkanı olarak atadı ve 1892'ye kadar bu konumda kalmıştır.

Vilayet Meclisi'nde (İdare-i Meclis) ikinci seçilen üye Mehmed Bey Kapetanoviç Ljubušak'tı (Tr. Lyubuşak). 1839 yılında Hersek'in küçük bir kasabası

[345] Bosna Vilayetinin Mostar, Travnik, Banja Luka, Bihac (Tr. Bihka), Zvornik (Tr. İzvornik) ve Novi Pazar (Tr. Yeni Pazar) Sancaklardn ikişer temsilcisi.
[346] İl meclisi yani Osmanlı vilayet idaresi. Ayrıca literatürde *İdare-i meclis* veya *İdari komite* olarak bilinir.

olan Ljubuški'de dünyaya gelmiştir. Gençliğinde ailesiyle beraber Saraybosna'ya taşındı. Bosnalı tarihçilerin notlarında zeki, iyi kalemli ve iyi bir konuşmacı olduğu kalmıştır. Siyasetin yanında edebiyatla da ilgilenmişti ve modern Boşnak edebiyatının öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kurulun üçüncü saygın üyesi Muhamed Efendi Hadžijamaković'ti. 1864'ten itibaren Gazi Hüsrev Bey Medrese'sinde şeyh ve öğretmen olarak görev yaptı. Saygın ve dürüst bir adam olarak tanımlanmaktadır. İdare-i Meclis'in bahsedilen vekilleri arasında Begova Camii'nin baş imamı Abdulah Efendi Kaukdžić de vardı. Saraybosna merkez camisinin baş imamı olarak, halk üzerinde büyük bir etkisi vardı. Çok fanatik ve dindar bir adam olarak tanımlanıyordu. Ortodoks temsilcilerden Dimitrije Jeftanoviç de dikkat çekmekteydi. Saygın bir Saraybosnalı tüccar aileden gelmekteydi. En seçkin Katolik temsilci Fra. Grga Martiç idi. Bosna Katolikleri'nin manevi gelişiminde önemli rolü olan bir Fransiskan ve edebiyatçıydı.

Haziran'ın son günlerinde, Avrupa güçleri Berlin Kongresi'nde, Bosna'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmesine karar vermişlerdi. Kararın hemen ardından Andrassy Saraybosna'daki Avusturya-Macaristan konsolosu Konrad Vasiç'e, olası işgal hakkında Boşnak halkının liderleriyle konuşup zemin hazırlaması emrini vermiştir.[347] Böylece, Avusturya-Macaristan yetkilileri yerli halkı ordunun girişine hazırlamak istemiştir. Bosnalı Müslüman liderlerle yapılan görüşme ve bildiriden sonra, yalnızca bazı daha az zengin toprak sahipler işgale olumlu bakıyordu, onlar bunu zenginliklerini artırma fırsatı olarak görürken toplumun diğer kesimleri bu seçeneği duymak dahi istememekteydi. Vasiç, o günlerde kongre kararları hakkında hem Bosna'daki ordu komutanı Veli Paşa'ya hem de vali Mazhar Paşa'ya bilgi verdi, ancak onlar şaşırmıştır. Bu konuda İstanbul'dan hiçbir talimat veya bilgi almadıklarını ve Avusturya-Macaristan askeri güçlerinin saldırısı durumunda bir savunma düzenleyeceklerini ona söylemişlerdir. [348] Saraybosna'dan işgal ile ilgili bilgi sorulması üzerine Babı-ı Ali telgrafla ülkenin barış içinde kalmasını emrederek yanıtlamıştır.

---

[347] B. Gavranović, *a.g.e.*, s. 21.; Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela IV*, Veselin Masleša, Saraybosna 1991, s. 79.
[348] I. Tepić, *a.g.e.,* s. 210.; H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 79-80.; B. Gavranović, *a.g.e.,* s. 22.

Temmuzun ilk günlerinde işgal haberi Saraybosna çarşısında diğer kadılıklarda ve yerlerde olduğu gibi hızla yayılmış, birçok Boşnak silahlandı ve Begova ve Hünkar Camiilerin bahçelerinde toplanmaya başlamışlardı. Silahlanmış halk daha sonra gayriresmi lideri olarak gayretli konuşmasıyla düşmana büyük bir direniş sergileyen ve Hadži Lojo olarak bilinen Salih Vilajetoviç'i seçmiştir.[349] Bu Saraybosna doğumlu kişi ayaklanmayı örgütlemek ve yerel halkı isyana teşvik etmede önemli rol oynamıştır. Salih Vilajetović adıyla 1834 yılında Saraybosna'nın Bardakčija Mahallesinde doğmuştur. Babası Abdullah'dan din dersleri aldı ve daha sonra amele işlerde çalıştı. Saraybosna'da birkaç tane bulunan yüksek İslami okulları bitirmedi, ama zaman içinde muallim ve Saraybosna'da caminin birinde de imam olmuştur. İri cüsseli görünümünden dolayı, halk arasında büyük, zalim ve güçlü manasına gelen Lojo lakabı verilmiştir. Hacca gittiğinden dolayı Lojo namına bir de Hacı eklenmiş ve Osmanlı idaresinde çarşıda kendi gerçek adıyla bilinmesinden çok bu namıyla bilinir olmuştur.[350] İşgal zamanlarında da, Avusturya-Macaristan yönetimi, onu kendi resmi kayıtlarında o adla (Alm. Hadschi Lojo) adlandırmıştır. Çok muhafazakâr ve fanatik bir Müslüman olduğunu 1871 yılında Saraybosna'da Ortodoks cemaatinin kilise inşaasına büyük tepki göstermesinden belli etmiştir. Tepki göstermesinin sebebi olarak da kilise çanının büyüklüğü ve kuvvetli ses çıkarması olduğu ileri sürülmektedir.[351] 1878 yazında işgal hakkındaki haberler giderek yayılmaya başladığı zaman hiçbir uzlaşmaya yanaşmamıştır. Yeni idarenin kurulmasına hemen şiddetle karşı çıkmıştır. Bu durum onun gözünde Bosna Müslümanları için düşmanlık ve tehlike arz etmekteydi. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarda direnişi örgütlerken onun Halk Meclisi'nin çalışmasına ve faaliyetlerine nasıl etki ettiğini de görmek mümkün olacaktır.

Hıristiyan nüfus söz konusu olduğunda, onların korku içerisinde olduğu düşünülebilir. Bu yüzden bazıları direnişe gönüllü olarak katılırken diğerleri de buna mecbur kaldı. 4 Temmuz Perşembe günü, Avusturya-Macaristan konsolosluk sekreteri Thomas Herkalović (Tr. Herlakoviç) Bosna-Hersek'in işgali üzerine Berlin Kongresi'nin sonuçları hakkında Andrassy'nin Konsolos Vasiç'i telgrafla

[349] B. Gavranović, *a.g.e.,* s. 22
[350] Hacı Lojo hakkındaki detayları içi bkz. E. Imamović, *Historija bosanske...*, s. 226-227.
[351] T. Herlaković, *a.g.e.,* s. 8.

bilgilendirdiğine dair merkezde bulunan önde gelen bazı Boşnak şahısları haberdar edilmiştir. Kalabalık daha sonra Begova Camii'nde toplandı. Asıl konuşmayı Hadžijamaković, cami imamı Kaukdžić ve Derviš efendija Goraždak (Tr. Derviş Efendi Gorajdak) yapmıştır.[352] Daha sonra 5 Temmuz'un ertesi günü Cuma namazından sonra Begova Camii'nin hareminde bir bayrak açılıp Hadži Lojo birkaç fanatik destekçi ile valinin bulunduğu konağa doğru hareket etmiştir. Kalabalık, sultanın Bosna'yı Avusturya'ya teslim ettiği söylentileri hakkında bir açıklama yapılmasını ve halk arasında çoktan sevilmeyen Veli Paşa'nın istifa etmesi istenmektedir. Vali Mazhar Paşa, baskı altında kalarak ordu komutanı Veli Paşa'nın görevden alınmasını kabul etmiştir.[353] 6 Temmuz'da, Hadži Lojo 300 silahlı adamla birlikte, Avustuya-Macaristan ordusuna karşı kullanılması planlanan, top, silah ve mühimmatı direnişte ihtiyaç duyulucağı için şehrin kalesinden çıkartmaya çalışmış ancak bu girişim nöbetçilerin yolu kapaması yüzünden başarısız olmuştur.[354] Bundan sonra, Hadži Lojo adamları ile birlikte, şehir idaresindeki valiyi ziyaret etmiş ve onunla uzun bir görüşme yapmıştır. Aynı gece halkın taşkınlık yapmamasına dair İstanbul'dan bir telgraf gelmiştir.[355]

O günlerde, Halk Meclis'i, vekil sayısını 30 Müslüman, 15 Ortodoks, 3 Yahudi ve 2 Katolik olmak üzere 50 üyeye yükseltmiştir. Meclisin liderleri arasında 3 Bosnalı Müslüman göze çarpar ve bunlar da Hadži Lojo, Efendi Hadžijamaković ve Rizvanbeg Halilbašić'ti (Tr. Halilbaşiç). Planın temelinde, meclisin çalışmasına büyük etkisi olan Hadži Lojo 'nun yeni vali, Efendi Hadžijamaković şeyh, Rizvanbeg'in de ordunun baş komutanı olması gerekiyordu.[356] Ertesi gün, 7 Temmuz'da Halk Komitesi, hangi dine mensup olursa olsun ülke çapında bütün savaş için yetenekli erkeklerin sayımının yapılması emrini verdi ve bu emir telgrafla civardaki bütün kadılıklara, özellikle de sınırda olanlara iletilmiştir.[357] Aynı gün halk toplanmış ve Veli Paşa'nın yerine geçici olarak gelen İsmet Paşa'nın ordu komutanlığı görevinden ayrılasını istemiş ancak aynı

[352] M. Bojić, *a.g.e.,* s. 73-74.; H. Krešević, *Izabrana...,* s. 80.
[353] I. Tepić, *a.g.e.,* s. 211.; B. Gavranović, *a.g.e.,* s. 22.; H. Krešević, *Izabrana...,* s. 81. ; M. Imamović, *Historija...,* s. 351.
[354] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 26.; Hamdiji Krešević'e göre bahsı geçen olay 10 temmuzda meydana geldi. bkz: H. Krešević, *Izabrana...,* s. 82.
[355] H. Krešević, *Izabrana...,* s. 81.
[356] H. Krešević, *Izabrana...,* s. 82.
[357] M. Bojić, *a.g.e.,* s.74.; H. Krešević, *Izabrana...,* s. 83.

zamanda bir Anadolu askeri taburunun Sarahbosna'ya ulaşması üzerine öfkesi gözlerinden okunan halkı bir nebze sakinleşmiştir.[358] 8 Temmuz'da, ordu komutanı Veli Paşa Saraybosna'yı ve ordu komutanlığı görevini terketmiş, ancak hem kamu düzeni ve huzuruna saygı gösterilmesi hem de Halk Komitesinin tasfiye edilmesi emredilmiştir. Bu olaydan önce Halk Komitesi liderleri diğer şehirlerde direniş düzenlemeye çalışmışlardı ve bu nedenle Hadži Lojo kardeşi İbrahim'i Vezir-i şehri olan Travnik'e orada ayaklanma organize etmesi için göndermiştir.[359] Ancak oradaki ordu garnizonu direnişe ve örgütlenmeye karşı çıkmıştır. Bir gün sonra İbrahim ordu birlikleriyle çıkan çatışmada hayatını kaybetmiştir.

11 Temmuz'da feodal beyler ve Saraybosnalı saygın kişiler, Bab-ı Ali'nin gelişen durumla ilgili fikrine başvurmuşlardı. İlk talep, Bab-ı Ali'nin işgale karşı direniş yapıp yapmayacağına dair onları bilgilendirmesiydi. Gelecek cevabın olumsuz olması durumunda Avusturya-Macaristan ordusunu karşılamak üzere bir heyet hazırlanacaktı. Bab-ı Ali'ye gönderilen mektupta bulunan üçüncü madde, eğer Sultan Bosna'yı koşulsuz olarak teslim etmeyi kabul ettiyse, o kararı kabul edeceklerini bildirmektedir.[360] 12 Temmuz'da, vazifeyi devrelmak üzere Hafız Paşa adlı yeni bir ordu komutanı gelmiştir.[361] Bu, Bab-ı Ali'nin Bosna'ya gönderdiği son paşaydı.[362] Hafız Paşa'yla birlikte halk tarafından çok değer verilen bir müftü olan Taşlıca Müftüsü Šemsekadić de gelmiştir. Hadžić'in (Tr. Hadziç) sözlerine göre Saraybosna ve Bosna halkı onu eyaletin başkentine gelmeden Vitez önlerinde karşılamıştır.[363]

Feodal beylerin ve bazı tanınmış vatandaşların anlaşmasına karşı, Vilayet Konseyi (Idare-i Meclis) 13 Temmuz'da tasfiye edilen Halk Komitesinin üyeleriyle

---

[358] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 26-27.; H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 84.
[359] H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 85.; M. Mandić, *a.g.e.,* s. 27.
[360] K. Hadžić, *a.g.e,* s. 7.
[361] Bu paşanın tam adı Ferik Hafiz Ahmed. Bkz: K. Hadžić, *a.g.e.,* s. 6.
[362] H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 86.
[363] Mehmed Vehbi Šemsekadić Taşlıcalı din adamıydı. Osmanlı devletine birçok devlet adamı veren köklü bir Taşlıca ailesinden gelmekteydi. Doğum yılı tarihi kaynaklarda bulunmamktadır lakin thminlere göre Vehbi Efendi 1829 yılında Hersek Sancağı'nın merkezi olan Taşlıca'da dünyaya gelmiştir. İlk okul eğitimi Saraybosna'da Tahir Efendi alimden almıştır. Sonra eğitimini İstanbuldaki Şehzade Medresesi'nde devam etmiştir. Mezun olmadan okulu bırakarak memleketine dönmüştür. 1866 yılında Taşlıca Müftüsü olarak atanmıştır. 1875 ve 1876 yıllarında Saraybosna'da aktif siyasi rolünün üstlenmiştir. Direniş sırasında özellikle Doğu ve Kuzedoğu Bosna'daki faaliyetlerden dolayı Vehbi Efendi büyük katkıda bulunmuştur. Başarısız Bosna-Hersek direnişinden sonra İstanbul'a geçip vefat etmiştir. Detayli bilgiler icin bkz: M. Bojić, *a.g.e.,* s. 4-6.

görüşmeye karar verilmiştir. O toplantıdaki asıl konuşmayı Pljevlja'lı (Taşlıcalı) Müftüsü Vehbi Efendi Šemsekadić yaptı. Müftü ateşli bir konuşmayla halkı, düşmana karşı direniş göstermenin her Müslüman'ın vazifesi olduğunu ve bunu yapmayanların en ağır cezalara çarptırılacağına inandırmıştır. Ayrıca düşmanla çarpışırken gelecek olan ölüm o kişiyi cennete götüreceğini sözlerine eklemiştir. Meclise katılan yeni ordu komutanı Hafız Paşa Taşlıca Müftüsünün konuşmasından sonra söz almıştır. Meclisin Avusturya-Macaristan askerleri hakkında yanlış bir görüşe sahip olduğuna işaret etmiştir. Birçok kişinin görüşlerinin aksine, İmparator Joseph'in ordusu sivil halka iyi davranacağını ve Savaş Bakanlığı'nın emirlerini yerine getireceğine de işaret etmekteydi.[364] Bakanlığın barışçıl bir tutum sergilemesi durumunda, ordu da onun yanında yer alacaktı. Buna rağmen, Vilayet Meclisi (İdare-i Meclis), Halk Komitesi temsilcileri ile birlikte, Bosna'da ayaklanma başlatacağı hakkında İstanbul'a telgraf gönderilmesini emretmiştir.[365]

15 Temmuz'a kadar, resmi olarak kapatılmış ve hizmet dışı kalmış olsa bile Halk Meclisi birçok eylemi yerine getirerek etkinliğine devam etmiştir. Bosna adlı Ulusal hükümetin gayri resmi gazetesi olan işgalle ilgili kongre kararları hakkında 20 Temmuz'da haber yayınlamasından sonra[366], yeniden büyük bir kalabalık toplanmıştır. Kalabalığa Bosna-Hersek'in diğer bölümlerinden gelen önemli kişiler de katılmıştır. Banya Luka'dan Fehim efendija Đumišić (Tr. Fehim Efendi Cumişiç), Travnik'ten Dervišbeg Kulenović (Tr. Derviş Kulenoviç), Livno'dan Muhamedbeg Bušatlija (Tr. Muhamedbeg Buşatliya) gelmiştir,[367] ama bu toplanmadan sonra bile ortalık yatışmadı. Bir gün sonra Hadži Lojo Begova Camii'nde bayrak açıp genel bir direnişe çağırmıştır. Halk Meclis'i, yeniden Bab-ı Ali'nin bildiri sunmasını istedi ancak cevabı bir öncekinden farklı olmamıştır. İstanbul'dan gelen cevapta, halkın sakinleşmesini ve yeni talimatları beklediklerini bildiriyordu. Ertesi gün, Halk Meclisi'nin emriyle halk harekete geçmeye başladı ve örgütlenme iki gruba ayrıldı. Bir bölüm, seferberliğin organize edilmesinden ve diğeri de para toplamaktan sorumluydu.[368]

---

[364] I. Tepić, *a.g.e.,* s. 211.
[365] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 28.; H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 87-88.
[366] H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 82.
[367] K. Hadžić, a.g.e., s. 11.
[368] B. Gavranović, *a.g.e.,* s. 23.; I. Tepić, *a.g.e.,* s. 212.; H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 89.

Avusturya-Macaristan ordusunun Sava nehrini geçmek ve Bosna bölgesine giriş yapmak için hazırlıklar yaptığıyla ilgili haberlerin gelmesinden sonra, 27 Temmuz'da Saraybosna'da bir ayaklanma gerçekleştirmiştir. Begova Camii'nde görüşmeden sonra halk direnişin liderleriyle birlikte Vali Konağına doğru yola çıkmışlardı. O zamana kadar, kışlalarda sayıları yaklaşık 650'yi bulan ve o zamana kadar hareket etmeyen Bosna kökenli Osmanlı askerleri de ayaklandı ve protestolara katılmıştır. Halk, valilik binasına, daha doğrusu o sırada içeride valinin, ordu komutanının ve diğer bütün Osmanlı idari memurlarının bulunduğu Vali Konağının avlusuna girerek memnuniyetsizliklerini göstermişlerdi. Tüm memurların derhal istifa etmelerini istediler ve o sırada bir idari memurun öldüğü bir silahlı çatışma meydana gelmiştir. Akşama doğru, durum sakinleşti, Vali Konağının avlusu ve konaktan Hünkar Camisine kadar olan sokaklar protestoculardan temizlenmiştir. Kalabalık, Saraybosna-Mostar hattında olduğu gibi Saraybosna-Bosanska Gradiška hattındaki telgraf tellerini kesmeyi başarmıştır. O gece, ordu komutanı Hafız Paşa, şehir kışlasının arka kapısından 100 atlıyla kaçarak şehirden çıkmayı başarmıştır. Koševo ve Bjelave (Tr. Byelave) üzerinden doğu Bosna'ya Višegrad'a doğru yola koyulmuş, ama oraya vardığında ona eşlik edenler de halka katılmış ve Hafız Paşa Mokro'ya doğru kaçmaya başlamıştır. Mokro yolu üzerinde daha doğrusu Hreši'deki Han'da tutuklandı ve derhal Saraybosna'ya geri gönderilmiştir.[369] Hafız Paşa'nın Saraybosna'dan kaçışını ve tutuklanmasını anlatan belgelerin yanında, Hamdija Kreševljaković de onun direniş harekatından sorumlu tutulup Bab-ı Ali'ye geri döndürülmemesi için, onun kaçışının ve hapsedilmesinin temelde bir uydurma olabileceğini düşünüyor ve bununla ilgili direnişin liderleri ve Hafız Paşa arasında gizli bir anlaşma yapıldığından da söz etmektedir.

Ertesi gün 28 Temmuz sabahı saatlerinde, Begova Camii'nin avlusunda, çok sayıda vatandaşın eşliğinde hareketin liderleri toplanmıştır. Hafız Paşa yaveriyle kalabalığın içinden götürülürdü ve medresedeki bir odada kilitlenmiştir.[370] Saat 9'da Mazhar Paşa ve yardımcısı Konstantin Paşa istifaya zorlanmıştır.[371] Öğleden sonra,

[369] M. Bojić, *a.g.e.,* s. 76.; B. Gavranović, *a.g.e.,* s. 34.; Vaso Čubrilović, *Bosanski ustanak 1875-1878.,* Belgrad 1930, s. 346-347.
[370] Gazi Husrev Bey Medresesi.
[371] I. Tepić, a.g.e., s. 212.; H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 92.

Halk Komitesi Halk idaresinin yeni gelişmeler hakkında karar alındığı Begova Camii'nde görüşme yapmıştır. Eski ordu komutanı Hafız Paşa, yönetim kurulu başkanı, Smail Haki beg Selmanović Taslidžak (Tr. Smail Bey Selmanoviç Taslıcak) ordu komutanı, Şeyh Muhamed Hadžijamaković de müftü olmuştur. Telgrafın idaresi *Šerif efendija Zildžić*'a emanet edilirken Polis İşleri Abidaga Gačanin (Tr. Gaçanin) ve Ahmed Efendi Nako'ya verilmiştir.[372] Yeni idarenin aldığı ilk kararlarından biri, konsoloslukların güvenliklerini sağlamak için asker ilavesi yapmak olmuştur. Her konsolosluğa 32'şer asker gönderildi. Meclis, bazı Osmanlı yetkililerini savaş ve savunma hazırlıklarına katılmaya da zorlamıştır. Aynı gün telgraf telleri onarılmış ve kalan yerlere de yeni seçilen yönetimle ilgili bilgilendirme yapılmıştır.[373] Saraybosna'nın yanında, Livno, Mostar gibi Doğu Hersek'teki Trebinje da direniş çağrısına karşılık vermiştir. Halk coşkuluydu ve ulusal giysileriyle Saraybosna sokaklarında yürüyüş yapmıştır. Müslüman toplumun yanında, direnişe dini liderleri Sava Kosanović (Tr. Kosanoviç) ile rahip Risto Novaković (Novakoviç) önderliğinde Saraybosnalı Ortodokslar da katılmıştır. Onların yanında yeni Halk Hükümetinin yönetim kurulunda Jovo Bakrač-Vasiljević (Tr. Yovo Bakraç-Vasilyeviç), Risto Besarović (Tr. Besaroviç), Risto Ćuković (Tr. Çukoviç), Đorđo Hadžidamjanović (Tr. Corco Hacıdamyanoviç), Dimitrije ve Gliša Jeftanović kardeşler (Tr. Yeftanoviç), Petraki Efendi, Jovo Petrović (Tr. Petroviç) ve Nikola Savić (Tr. Saviç) de vardı.[374] Göreve başlayan askerlere, kışladan alınan 4.000 silah dağıtılmıştır.

Saraybosna vatandaşlarının 28 Temmuz'daki genel ayaklanmasından sonra, sadece burada değil Bosna'da olduğu kadar Hersek'teki şehirlerde de Halk Komitesi'nin Halk Hükümeti'ni oluşturduğunda ve Saraybosna'da neredeyse bütün Bosna Vilayeti de ilgilendiren resmi olarak idareyi ele geçirdiği saptanabilir. Organizasyonda önemli göreüşlere sahip üç kişi oldu; Smail Bey Taslidzak, Muhamed Efendi Hadžijamaković ve Hadži Lojo. Tuzla'daki en önemli şahıs Mehmed beg Čemerlić (Tr. Çemerliç) olurken, Mostar'da gerçekleştirilen hareket, Arif Efendi Kajtaza'yı (Tr. Kaytaz) şehir yönetiminin lider pozisyonuna getirmiştir.[375] Hareketin

[372] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 93-35.
[373] I. Tepić, *a.g.e.*, s. 214.; H. Kreševljaković, *Izabrana....*, s. 96.
[374] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 76.; H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 97.
[375] Mostar olayları hakkında: E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 235-236.

problemi, yetersiz sayıda subayın olmasıydı. Osmanlı ordusu subaylarının ağırlıklı olarak Türklerden oluşması ve çoğunun direnişe katılmaması nedeniyle bu teknik sorun ortaya çıkmış oldu. Halk birlikleri, Bosna-Hersek Vilayetinin şehirlerine yayılarak her bir millete mensup kişilerden oluştu ve Müslüman, Ortodoks ve Katoliklerden oluşan bazı karışık birlikler de vardı. 30 Temmuz'da, Mazhar Paşa, Taslihan'da kısa bir açıklama yaptıktan sonra Saraybosna'yı Bosna'nın son valisi olarak terk etmiştir.[376]

3.3. Hadži Lojo Salih Vilajetović (Tr. Hacı Loyo Salih Vilayetoviç) ve Arkadaşları Önderliğinde Boşnaklar'ın İşgale Karşı Direnişi

Halk Hükümeti Saraybosna'da kontrolü ele geçirdikten sonra, 31 Temmuz'da Hadži Lojo askeri bir depoya girmiş ve Saraybosna vatandaşlarına büyük miktarda silah ve mühimmat dağıtmıştır. Bu vesileyle, direnişin düzenlenmesi için hem Müslümanların hem de Hıristiyanların silahı olmuş olmuştur. Yaklaşık 4.000 modern tüfek ve büyük miktarda cephane dağıtılmıştır.[377] O günlerde Halk Hükümeti direnişin örgütlenmesinde yorulmadan çalışmıştır. Saraybosnalı tüccar ve saygın bir Ortodoks olan Jova Vasiljević'in evinde toplantılar düzenlenmekteydi. Ayrıca hükümet, Bosna-Hersek'in diğer şehirlerine eli silah tutan bütün erkekleri Avusturya-Macaristan'a karşı silahlanmaya ve direnişe çağıran emir ve telgraflar göndermiştir.[378]

2 Ağustos Cuma günü, Bosnalı gönüllülerden oluşan ilk birlik bayraklarla cepheye doğru yola çıkmıştır. Bosna ordusunun küçük birliklerini yüzbaşılar komuta ederken büyük kısmının başında binbaşılar (Boş. Majori) durmaktaydı. Tarihçiler Kreševljaković ve Imamović, bu binbaşıların Atif efendija Uzunić (Tr. Efendi Uzuniç), Ahmed Efendi Svrzo, Rešidaga Majdanac (Boş. Reşidaga Maydanats) ve Junuz efendija Halačević (Boş. Yunuz Efendi Halaçeviç) olduğunu söylüyor.

---

[376] Osmanlı İmparatorluğunun son 11 yılında (1869-1878) 15 vali görev yapmıştır. Bunlar *Safet paša* 1869-1871, *Mehmed Akif paša* (1871), *Mehmed Asim paša* (1871), *Ibrahim Derviš paša* (1872), *Ibrahim Rašid paša* (1872), *Mustafa Asim paša* (1872), *Mustafa paša* (1872), *Mustafa Asim paša* (1872), *Akif Mehmed paša* (1873), *Ibrahim Derviš paša* (1874), *Ahmed Hamdi paša* (1875), *Reuf paša* (1875), *Ibrahim paša* (1876), *Nazif paša* (1876) ve *Mazhar paša'ydı.* (1877-1878). Bkz: T. Herlaković, *a.g.e.*, s. 32.

[377] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 76.; H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 99.

[378] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 99.

Bahsedilen Müslüman binbaşıların arasında Hristiyanları temsil eden binbaşı Risto Bujak (Tr. Risto Buyak) da vardı. Kaynaklarda tanınmış yüzbaşılar arasında Ahmed efendija Sočo (Efendi Soço), Mehmedaga Užičanin (Tr. Ujiçanin), Hadži Mehmed Gačanica (Tr. Hacı Mehmed Gaçanitsa), Muhamed efendija Sokolović (Tr. Efendi Sokoloviç), Hadži Avdaga Kujundžić (Tr. Hacı Avdaga Kuyunciç) ve Salih Vilajetović (Tr. Vilayetoviç) daha da tanınmışı Hadži Lojo vardı.[379]

3 Ağustos'tan bir gün sonra, Begova Camii'nin avlusunda çok sayıda Saraybosna vatandaşının katıldığı büyük bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda şu sonuçlara varılmış:

- *Eli silah tutan bütün yabancılar (Osmanlılar, Arnavutlar) Osmanlı askeri yetkilileriyle birlikte cepheye yollanmaları gerekiyor.*
- *Yahudiler, şeriat kanunlarına göre çarpışmalarda yer alamadıklarından bir milyon groş savaş tazminatı ödemeliler.*
- *Fadil beg Šerifović 150.000 groş savaş vergisi vermelidir.*[380]
- *Halk, Halk Hükümeti'ne tam destek verecek ve onun çalışmasına destek olacak.*[381]

Aynı gün, İstanbul'dan Bosna-Hersek Vilayetinin halkına yönelik bir telgraf ulaştı ve telgrafta, Berlin Kongresi'nin sonuçlarına dayanarak Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan ordusu tarafından işgal edileceği ve bu işgalin geçici olduğu yazmaktaydı. Telgrafta, Türkiye[382] ve Avusturya-Macaristan hükümeti arasındaki müzakerelerin devam etmekte olduğu vurgulanmıştır. Caminin avlusunda telgrafın duyurulmasından sonra, vatandaşlar tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ordusuna karşı büyük bir direnişin sergileneceği duyurulmuştur. [383]

---

[379] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 239.; H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 100.
[380] Saygın Saraybosnalı bir tüccar. Birçok kaynağa göre Osmanlı idaresinin son dönemlerinde Saraybosnanın en zengin insanıydı.
[381] H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 101.
[382] Avrupa (Germen ve Anglosakson) ve Balkan (Slav dilleri) kaynaklarında Osmanlı Devleti yanı sıra Türkiye ismine yer verilmesi sebebiyle bu tezde zaman zaman Osmanlı Devleti ile Türkiye eş anlamlı kullanılmıştır.
[383] H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 101.; E. Imamović, *Historija Bosanske....,* s. 239.

4 Ağustos'ta yeni Bosna birlikleri Bosna'daki cephelere gönderilmiştir. O gün dikkatler Taşlıca Müftüsü Šemsekadić'in Saraybosna'ya dönüşüne çekilmiştir. Ertesi gün, cepheden de ilk olumsuz haberler gelmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Ordusunun Mostar'a girişi ve bu Hersek şehirlerinin işgal haberi Saraybosna'da büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Hersek'ten gelen haberlere ek olarak, çatışmaların gerçekleştiği Maglaj'dan Bosna ordusu hakkında daha iyi bir haber gelmiştir. O, 5 Ağustos'ta Žepče ve Usora istikametine doğru hareket eden müftü Hadžijamaković, Mustajbeg Fadilpaşiç ve müftü Omeroviç ve oraya Bosna'nın o kısmındaki direnişi organize etme ve Avusturya-Macaristan ordusunun Bosna nehri akışı yönünde Saraybosna'ya ilerleyişini engelleme vazifesiyle gittikler ile ilgili bir haberdi. Bu, aynı zamanda Bosna ordusunun merkezi bölümüydü. Bosna ordusunun ikinci grubunu, Bosna kuvvetlerinin yeni seçilen başkumandanı Smailhaki Selmanoviç ve Binbaşı Ahmed Efendi Svrzo yönetmiştir. Müftü Šemsekadić, yaklaşık 3 bin savaşçının savaşmaya hazır olduğu Donja (Tr. Aşağı) Tuzla'ya gitmiştir.[384] Çok sayıda savaşçı, Tuzla'ya Sancak (Yeni Pazar Sancağı) bölgesinden geldi. Hepsi de Taşlıca Müftüsü Šemsekadić 'in tertibindeydi. Salih Bey Šahinpaşiç, Ali Ağa Tahiroviç ve Esad Efendi Alikadiç de onlara katılmıştır. Onlar önce Bosna'nın kuzeydoğu ve doğusunu savunacak ve daha sonra da Hadžijamaković'in önderliğindeki merkez ordusuyla birleşmesi gereken Bosna ordusunun sağ kanadı olmuşlardı. Hersek istikametine İsmet Paşa Uzunoviç ve Hacı Asim Bey Muteveliç gönderilmiştir.[385] Bu grup, Bosna ordusunun sol kanadını temsil ediyordu ve Hersek'te işgali önleme görevi vardı.

Cepheden gelen pek çok olumsuz haberin gelmesi ardından Halk Hükümeti, 7 Ağustos'ta, Bosna ve Hersek'in bütün vatandaşlarını düşmana karşı direniş göstermeye davet eden bir bildiri yayınladı. Bildiri de şunlar yer almıştır:

- *Hemşehri kardeşler, uyanın, zaman geçiyor, düşman bizi her taraftan sardı!*
- *Herkes iyi bilir ki, sınırımızı aşarak ilerleyen düşman ebedi huzurumuzu ve refahımızı mahvetmeye geliyor. Askerlerimizin, memurlarımızın, toplumun farklı sınıflarının, düşmandan şiddet görmüş kadın ve çocuklarımızın Banja Luka'dan*

[384] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 102.; Mehmedalija Bojić'a göre Tuzla'da yaklaşık 3500 savaşçı mevcuttu. Bkz: M. Bojić, *a.g.e.*, s. 77.
[385] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 77.

Mostar'a gelen feryatları ve iç geçirmeleri buraya kadar duyuluyor. Böyle kara günleri görmemeliyiz, fethedip korumayı başaran babalarımız ve atalarımızın o kadar kan dökmüş için bizlere bırakan can vatanımızı onların çocukları olarak korumak bizlere de bir vazife olarak düşer. Vatanın evladları! Vatanımıza çevrilen gözlere ve de anne ve babalarımızın, dedelerimizin mezarlarını çiğnemeye kast etmiş düşmana yürüyelim ve canımızı feda edelim.

- *Ve bunu din, vatanin refahı için yapmalısınız, çok memnun kalan bizim İslami kardeşler ve Müslümanlarla beraber birleşen, sevinçle dolan sınırlarımıza doğru düşmana karşı koymak için giden Hristiyan komşular için de yapmalısınız.*
- *Ve Tanrıya şükürler olsun, bizim Krajina'daki kardeşlerimiz birkaç yerde sınırı geçip Avusturya'nın toprakların içine girmişler ve de Prijedor'u geri alarak Banja Luka'yı hızlıca hareket edip geri alma operasyonları başlatılmışlar. Vranduk tarafında vatanımızın evlatları toplayıp Maglaj'a kadar düşmanı kovmuşlardır ve bu bölgelerde Tanrının yardımıyla büyük galipleri bekliyoruz. Ancak büyük memnuniyetsizlikle öğrendiğiniz gibi, vatanımızın Jajce ve Konjic kanyonlarımız ve güvencimiz de düşmana karşı koyabilecek güce sahip olmadı ve oradaki din kardeşlerimiz, Hristiyan ve Latin kardeşlerimiz de ve onların çocukları, kadınları da tehlike altındadır. Bütün bu gözümüze önüne koyan olaylarla birlikte, duyuluyor ki bazı cahil ve alçaklar evinden çıkmamakta ve de bazılar ise cephelerden kaçmakta.*
- *Şeriyat ve insanlık açısından bu şeyler ne kadar çirkin olduğunu ve ne kadar büyük ceza gerektiğini açıklamaya yapmaya gerek yok. Bu arada, savaşa hazır ve şeriata göre mecburi çok sayıda kişi olduğunu söylememek mümkün değil. Bizim düşman, korkusuyla meşhur olan Avusturyalılar, tarihi her okuyana eski zamanlarda ne kadar atalarımız galip geldiğini bildiği bir şey. Biz, o gazi atalarımızın torunları değil miyiz? Bosna'da birlik içinde yaşayan Müslüman, Hristiyan, Latinler düşmana karşı koymaya hazırız.*
- *Eğer birliğimiz ve heyecanımız konusunda istekli olursak ve fedakarlıkla düşmana karşı dik durursak, düşman Tanrının yardımıyla yok olacaktır. Gaziliğimiz en parlak tarih sayfalarında yer alıp vatan sevgisiyle daima göklere çıkartılacaktır. Doğuda ve Batıda, İslam dünyasındaki ulusların ve diğer dünya milletlerinin övgülerine mazhar olarak yaşamaya devam edeceğiz. Ancak gazilik şanlı ismni elde*

etmek için, silahları taşiyabiler bütün din, Hristiyan ve Latin kardeşlerimiz çoşkuyla mücadelemizde yer almalıdır ve düşmanı, bütün sorunmalırmız ve anlaşmasızlıklarımızı bir yana bırakıp cesurca düşmanı cephelerde karşılamalı ve fedakarlıkla karşı çıkmalı ve birlik içerisinde düşmanımızın silahları önünde bulunan silah arkadaşlarımıza düşman geri çekilmesine ve yok olmasına kadar koşmalıyız. Çoşku ve ihmal olmadıklar her tehlikenin sebebi olur. Bu cezbetmemesinin sebebi Tanrı korusun, vatanımız, şerefimiz ve namusumuz, çocuklarımız ve kadınlarımız düşmanımızın pis ayaklarla basılabir. Yüce Allah ve onun şanlı Peygamberin adına din kardeşlerim, gidin ve düşmanı kovun. Siz de Hristiyan ve Latin hemşehirlerimiz, yüzyıllarca huzurlu gölgesinde yaşadığınız vatanın şerefine. Müslüman hemşehirlerinizle koşarak savaşa gidin ve birlik içinde Tanrının yardımıyla vatanımızın topraklarımızın, hayatlarımızın, çocuklar ve kadınlarımızın durumu ve huzuru, yerinde olasına kadar düşmanı kovun.

- *Vatanı korumak, bütün yaşadığı vatandaşların görevidir. Tanrının teşebbüs edenlere yardım ettiğ gibi biz de daha çok çalışıp düşmanı yenerek istedğimiz hedefe ulaşacağız. Dolaysıyla, çaba gösterelim, dini kardeşlerimize ve hemşehirlerimize düşmanın sınır ötesinde kovmasına ve yenmesine yardım etmesine koşalım çünkü durduğumuz her dakika bizim için büyük sorun yaratabilir ve şeriat söz konusu olduğunda o, silahı taşıyabilen her biri düşmana karşı savaşmak zorunda olduğunu emreder.*
- *Bu konuda başka uyarılara gerek kalmadı, ancak cephelere gitmeyenler yola çıkmalı ve şeriat kanunlar, sebepsizce düşmana karşı savaşa katılmayanlar ve saklananlara uygulamaktadır. Herkesin buna göre hareket etmesi bekleniyor.*

Bosna ordusu komutanı Smailhaki

26. Temmuz 1294 (7 Ağustos 1878).[386]

General Filipović'in emrine uyararak Avusturya-Macaristan ordusu, Bosna ve Hersek'in çeşitli bölgelerinde askeri harekat ve işgali gerçekleştiren birkaç gruba ayrılmıştır. General Filipović liderliğinde olan 6. Tümen'in ana karargah 29 Temmuz'da yaklaşık 25.000 askerle Brod'daki sınırı geçti ve sınırdan Bosna nehri

[386] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 243-245.

boyunca, Derventa üzerinden Doboj'a ve Maglaj'a doğru ilerlemiştir. Dük Würtemberg öncülüğünde 7. Tümen 17.224 askerle[387] birlikte Gradiška'daki sınırı geçti ve Banya Luka-Varcar Vakuf[388]- Jajce -Travnik istikametinde Kuzeybatı ve Batı Bosna'da ilerlemekteydi. 20. Tümen Šamats'taki Bosna Vilayetinin sınırını geçti ve Gradaçac-Graçanica-Tuzla-Zvornik istikametindeki kuzeydoğu ve Doğu Bosna'nın işgalini gerçekleştirmeye hazırmış. General Jovanović'in öncülüğündeki 28. Tümen 17.080 askerle[389] İmotski'deki sınırını geçip birliklerini toplayıp ve Hersek topraklarına girmiştir. Bu çarlık birliklerinin görevi Mostar ve diğer Hersek bölgesinin topraklarının ele geçirmesiydi. İşgalin süreci ve gerçekleştirilen muharebeler Avusturya-Macaristan ordusu birliklernin istikametlerine göre gösterilecektir.

Avusturya-Macaristan ordusunun Şamac'dan Doboj'a hızlı bir şekide istiladan sonra, 3 Ağustos'ta General Filipović 'in önderliğinde ana karargahının keşif grubu Doboj'un 30 kilometre güneyinde bulunan Maglaj kasabasında saldırıya uğramıştır. Keşif grubuna etrafındaki evlerden her türlü silahtan ateş açılmıştır.[390] Beklenmediği sokak çatışmalarda Avusturya-Macaristan birlikler büyük insan kayıpları yaşamıştır. Bunlardan iki subay dahil olmak üzere 45 asker yaşamını yitirmiştir yahut kaybolmuştur. Avusturya literatüründe saldırı gerçekleştiren direnişçilerin[391] sayısı çocuklar ve kadınlar dahilinde 500 civarindaydı.[392] Aynı gün içerisinde Doboj'da bulunan General Filipović Maglaj'daki olaylardan haberdar olup derhal her ele geçirdiği yerde bir Savaş Mahkemesinin kurulmasını emretmiştir.[393] Bir gün sonra, 4 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan ordusunun ana karargahının sağ kanadı Trebačko (Tr. Trebaçko) Tepesinin yamaçlarına doğru hareket etmeye başlamıştır ve aynı zamanda sol kanadı ise Doboj şehri yakınlarında Bosna nehri'nin sağ kıyısına geçmiştir. Saat 16:30'da sağ kanadı Maglaj kasabasından 15 kilometre uzaklığında bulunan Kosova köyünün yakınlarında direnşçilerle rastlamıştır. Belçika Kralı'nın 2.

---

[387] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 79.
[388] Mrkonjić Grad şehrinin eski adı.
[389] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 79.
[390] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 41.
[391] Asiler veya *insogenti* terimi Avusturya kaynaklar tarafından Bosna-Hersek direnişinde yer alanveAvusturya-Macar ordusuna karşı savaşan Bosnalılar için kullanılan bir terim.
[392] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 42.
[393] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 43.

Taburun 28. Yedek Alayı ikiye ayrılıp ateşlendiği Trebaçko Tepesine doğru tırmanmaya başlamıştır.

27. Av Alayı Bosna ordusunun sol kanadının kuşatmaya çalışırken Bosna ordusuna mensup askerler Trebaçko Tepesinin zirvelerine doğru[394] çekilmeye başlamıştır. [395] Yarbay Pittel önderliğinde Bosna nehrinin sağ kıyısında hareket eden Avusturya-Macaristan ordusunun sol kanadı Paklenica'da kendilerine iki toptan ateş açılarak Bosna birliklerinin savaşçılarla karşılaşmıştır.[396] Akşam saatlerinde Maglaj kasabasından uzak olmayan bahsi geçen Bosna vadisinde olan Kosova köyünde Avusturya-Macaristan ordu birliklerinin birleştirmesi gerçekleştirilmiştir.[397] O günkü çatışmaların sonucu 2 ölü ve 10 yaralı asker, Bosna kuvvetlerinin tarafı ise bir ölü 5 asker ise esir olarak düşmüştür. Avusturya kaynaklarına göre, o günkü çatışmalarda Bosna kuvvetlerinde yer alan kişinin sayısı yaklaşık 1.500 idi.*[398]*

5 Ağustos Avusturya-Macaristan ordusunun ana karargahı Kosova köyünden Maglaj şehrine doğru hareketlenmiştir.*[399]* Maglaj yakınlarda ilk çatışma Moševac (Tr-Moşevats) köyünde yaşanmıştır lakin Bosna kuvvetlerinin askeri sayısı az olduğundan dolayı Maglaj kasabası tarafına çekilmek zorunda kalmışlardı. Maglaj kasabasının önüne ilk çarlık birlikler saat 16:30'da gelmiştir. Maglaj muharebesi sadece 30 dakika sürmüştür. Çatışmanın sonucunda Bosnalıların ölü ve yaralı asker sayısı oldukça büyüktü ve yaklaşık 20 Bosna kuvvetlerinin mensubu Bosna nehrine girerek boğulmuştur.[400] Avusturya-Macaristan ordusunun kayıpları 1 ölü, 1 kayıp ve 14 yaralı asker idi. Öte yandan, Bosna kaynaklarında çarlık ordusunu[401] durdurmak için Saraybosna'dan gönderilen Müftü Hadžijamaković önderliğinde Avusturya-Macaristan ordusuna karşı savaşan Bosna silahlı birlikler Kosova ve Maglaj yakınlardaki muharebelerde büyük direniş gösterip çarlık ordusuna büyük askeri ve insan zararı vermişlerdir. Maglaj kasabası ve civarındaki yerlerin sakinler dışında

[394] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 43.
[395] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 43.
[396] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 43-44.
[397] Bosna-Hersek'in Maglaj şehrinde bir ilçe.
[398] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 44.
[399] *Die occupation Bosniens...*, s. 138.
[400] *Erlebtes in Bosnien* ..., s. 9.; M. Mandić, *a.g.e.,* s. 45.
[401] Çarlık ordusu (Boş. Carska vojska) veya Çarlık birlikler (Boş. Carski ordredi) Bosna ve diğer Güney Slav literatüründe Avusturya-Macaristan ordusu için kullanılan bir terimdir.

muharebelerde Osmanlı ordusunda yer alan Bosnalı askerler de yer almıştır ve tahminimizce onların sayısı 2 ve 3 bin arasındaydı. Ayrıca, aynı kaynaklara göre, 3 ve 5 Ağustos 1878 yılında Maglaj yakınlardaki çatışmalarda Avusturya-Macaristan ordusunun hayatını kaybeden askerlerin sayısı yaklaşık 400 idi.[402]

7 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan ordusunun ana karargahı Maglaj'ı bırakarak Bosna vadisin istikametinde güneye doğru hareket etmeye devam etmiştir. Yakındaki Žepče kasabasında Bosna birliklerle bir çatışmanın yaşanma olasılığı büyüktü, bundan dolayı General Filipović tekrardan ordusuna yeni düzenlemesi emretti. Albay Kinnart önderliğindeki sağ kanadı Ljubatovići (Tr. Lyubatoviçi) köyü, Novi Šeher (Tr. Novi Şeher) ve Ponjevo (Ponyevo) üzerinde iki topla beraber harekete geçerek Žepče Tepesine ulaşmaya çalıştı. Avusturya-Macaristan ordusunun ana birlikler ana yolunda hareket ederken onun sol tarafını Brankovci (Tr. Brankovtsi) üzerinde geçen Albay Pittal önderliğinde konvoy temin etmekteydi.[403] Saat 9 gelince iki taraftan da ateş açılmıştır. Bosna kuvvetleri Ponjevo-Zimnica (Tr. Ponyevo-Zimnitsa) karargâhında ordugâhını kurmuşlardı. Çatışma hemen başlamıştır ve Bosna kuvvetleri kendisini iki gruba ayrılarak arazi şartlarından faydalanmıştır. Böylece, Bosna güçlerinin ön kısmı Velja Dağı'ndayken ana birlikler ise Žepče Dağı'nda konuşlandırılmıştır.[404] Saat 15:00'te Çarlık birlikler taarruza geçip Bosna birliklerinin ön kısmını çekilmeyi zorlamıştır. Sonra Avusturya-Macaristan üç ordu kolonu birlikte hareket ederek Žepče Dağı'na taarruza geçmiştir.[405] Bu taarruzdan sonra Bosna güçleri tamamen çekilmeyi zorunda kalmıştır. Bosna kuvvetlerinin askeri kayıpları oldukça büyüktü. Çok sayıda ölü ve yaralıların yanı sıra yaklaşık 200 esir alınmıştır. Avusturya-Macaristan ordu birlikleri söz konusu olduğunda 5 ölü, 1 kayıp ve 32 yaralı asker bulunmaktaydı.[406]

9 Ağustos'ta General Filipović, 52. Piyade Alayı'nın 2. Taburu ve Dağ Bataryası, Žepče yakınlarda Bosna nehrinin sağ kıyısına geçirmesini ve Vepar Dağı'na çıkıp Orta Bosna bölgesinin büyük stratejik önemi taşıyan Vranduk Kalesini teslim

---

[402] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 246.
[403] *Erlebtes in Bosnien ...*, s. 11.; M. Mandić, *a.g.e.*, s. 48.
[404] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 250.; M. Mandić, *a.g.e.*, s. 48.
[405] *Die occupation Bosniens...*, s. 147., s. 153.
[406] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 49.; M. Bojić, *a.g.e.*, s. 81.

etmeye zorlanmasını emretmiştir. 10 Ağustos'ta General Müller Av Müfreze ile Bistrica'ya (Tr. Bistritsa) doğru harekete geçmiştir. Oradan Doglod ve Gradişçe üzerinde geçerek Bosna kuvvetlerinin sol kanadını kuşatıp Vranduk Kalesi'nin arkasına çekilmeyi zorlamıştır. Avusturya-Macaristan ordusunun ana birlikler saat 9'da Žepče'den ayrılıp Vranduk Kalesi'ne doğru hareketlenmiştir.[407] Yolda yerli Hristiyanlarla[408], karşılaşarak direnişçilerin Vranduk Kale'sinin arka bölgesine çekilmesini öğrenmişlerdi. Fakat General Filipović bu söylentilere çok fazla inanmak istememiştir. Yerli Hristiyanların geldikten sonra Çarlık ordusunun kurmayına Osmanlı ordusunun iki subayı ziyaret edip[409] Hristiyanların ifadelerini doğrulamıştı. Aynı gün akşamı 28. Alayı tarafından Vranduk Kalesi işgal edilmiştir.[410]

11 Ağustos saat 9'da birliklerinin kumandanı General Filipović ve ana birlikler Bosna nehri üzerinde giderek Vranduk Kalesine ulaşmıştır. Öğleden sonra aynı gün içinde Vranduk Kalesinden 20 km uzaklıkta olan Zenica şehrine varmışlardı.[411] Bosna kuvvetlerinin yeniden örgütlenmemesi nedeniyle herhangi bir direniş bulmadıkları için şehri hemen ele geçirmişlerdir.[412] Aynı gün içinde Busovača kasabasından Avusturya-Macaristan ana birlikler merkezine gönderilen mektup ulaşmıştır. Mektup, General Filipović tarafından Hafız Paşa'nın kabul etmesiyle ilgiliydi. Kabulü hemen onaylanmıştır ve delege 12 Ağustos akşam saatlerinde kabul edilmiştir. Delegede Hafız Paşa ile birlikte bütün din grupların temsilciler bulunmaktaydı.[413] Müslüman temsilcilerden hadži Avdija Halačević (Tr. Hacı Avdiya Halaçeviç) ve Fehim efendija Alikadić (Tr. Fehim Efendi Alikadiç) zer almıştır. Ortodokslar Dimitrije Jeftanoviç ve Risto Besaroviç tarafından temsil etmekteydi. Katoliklerin temsilcisi Ivo Livajić (Tr.

---

[407] Vranduk kalesi Avusturya kaynaklarda Brandut kalesi adı altında yer almaktadır. Bkz: *Erlebtes in Bosnien...*, s. 12.

[408] Kaynaklarda sadece Hristiyanlar olarak geçmektedir ve Katolik (Hırvat) yahut Ortodoks (Sırp) Hristiyanlar olduklarını bilinmemektedir. İkisinin olma şansı var çünkü o dönemde bölgede hem Katolik hem de Ortodoks köyleri bulmak mümkün.

[409] Kaynaklarda Halil Vehbi adlı bir Osmanlı subayı geçmektedir.

[410] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 49-50.

[411] *Die occupation Bosniens...*, s. 167.

[412] Günümüzde Federasyon Bosna-Hersek Zenica-Doboj Kantonunun merkezi. Şehire herhangi bir silahlı çatışma olmadan gerçekleşmiştir Bkz: *Erlebtes in Bosnien...*, s. 14.

[413] Temsilci grubu 10 veya 11 Ağustos gününde Saraybosna'dan yola çıkmıştır. Temsilciler söz konusu olduğunda, Avusturya kaynaklarda Hafız Paşa Saraybosna valisi olarak geçmektedir. Ayrıca aynı kaynaklara göre temcilci grubunda 2 Muhamedanac (Bosna Müslümanları için kullanılan terim) 2 Hristiyan (Ortodokslar için kullanılan terim), 2 Katolik ve 2 Yahudi yer almaktaydı. Bkz: *Erlebtes in Bosnien...*, s. 16. Ayrıca bkz: *Die occupation Bosniens...*, s. 178.

İvo Livayiç), Yahudilerin ise Salomon Isaković (Tr. İsakoviç) idi.[414] General Filipović ile gerçekleştiği görüşmede Hafız Paşa işgalin durdurmasını ve Bab-ı Ali'nin halkı bilgilendirmesini rica etmiştir. General Filipović, Osmanlı Devleti da dahil olma üzere tüm Avrupa devletleri Avusturya-Macaristan mandayı onaylanmıştır ve İmparatorun emirlerini yerine getirdiğini cevap vermiştir. Ayrıca, Hafız Paşa'ya halkı sakinleştirme önerip Avusturya İmparatorunun bildirisinin birkaç örneği vermiştir. 13 Ağustos gününde Avusturya-Macaristan ordusunun ana birliği 7. Tümenle birleştirip Saraybosna istikametinde yola devam etmiştir.[415]

7. Tümen'in birlikleri aynı gün içerisinde Zenica-Kakanj istikametine yola çıkmışlar ve o gün herhangi Bosna kuvvetlerle karşılaşmadılar.[416] Ancak iki gün sonra Hadžijamaković önderliğindeki birlikler Zenica ve Kakanj arasında bulunan Pop köyünün yakınlardaki tepelerden Avusturya-Macaristan birliklerine saldırı düzenlemiştir.[417] Çatışmanın neticesinde Avusturya-Macaristan birliklerinin 4 ölü, 3 kayıp ve 27 yaralı asker vardı. Bir sonraki gün, 16 Ağustos sabahı, Visoko yakınlarda 6. Tümen'in birliklerinin tekrar yer aldığı çatışmalar gerçekleşmiştir. Bosna kuvvetleri Saraybosna istikametinde hareket eden Çarlık Ordusunu durdurmaya çalışmaktaydı ancak başarısız bir savunmadan sonra vilayetin başkent istikametinde geri çekilmeyi zorunda kalmışlardı.[418] Saraybosna yakınlarda son muharebeler Kiseljak (Tr. Kiselyak) kasabasından 7 kilometre uzaklıkta olan Klokoti ilçesinde yaşanmıştır. Bosna birliklerinin başında Vehbi Šemsekadić duruyordu, diğer tarafta Avusturya-Macaristan ordusunun kuvvetlerinin önderliğini Başkomutanı General Filipović yapmaktaydı. Büyük çabalara rağmen, Bosna güçleri Avusturya-Macaristan ordusunun vilayetin başkentine olan saldırıyı durduramamıştır.

Avusturya-Macaristan ordusunun ikinci grubu kuzeybatı ve Batı Bosna'da işgal operasyonları gerçekleştiren 7. Tümen'den oluşturmaktaydı. 7. Tümen 2 Ağustos'ta Banya Luka'dan yola çıkıp Sitnica (Tr. Sitnitsa) üzerinde Varcar Vakuf (Tr. Vartsar Vakuf) kasabasına ulaşmaya çalışmaktaydı. Yürüyüş ilk iki gün sakin

[414] *Die occupation Bosniens...*, s. 178.; H. Krešević, *Izabrana....*, s. 102.
[415] H. Krešević, *Izabrana...*, s. 105.; M. Mandić, *a.g.e.*, s. 55.
[416] *Die occupation Bosniens...*, s. 172.
[417] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 254.
[418] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 58-59.

geçmiştir fakat 5 Ağustos sabahı Varcar Vakuf önünde Bosna kuvvetlerinin hararetli direnişine karşı karşıya gelmişlerdir. Jajce kadı önderliğinde Jezero, Travnik ve Jajce'den gelen 1000 sayıda savaşçılar büyük direniş göstermişlerdi. Sabah saat 8:30'da Arşidük Leopold'un Taburun bir bölüm saldırıya geçerek üç saatlik bir çatışmadan sonra Bosna kuvvetlerini Jajce şehrine doğru geri çekilmeye zorlamıştır. Bosna güçlerinin asker ölü sayısı 100 ve Avusturya-Macaristan ordusu 2 bayrağına ele geçirmiştir. Avusturya-Macaristan ordusunda 12 ölü ve 32 yaralı bulunmaktaydı.[419] Varcar Vakuf'un tesliminden sonra, 7. Tümenin 2. ve 3. Tugayı Jajce şehrine ilerlemekteydi. 7 Ağustos günü Jezero yakınlardaki tepede Avusturya-Macaristan birlikler tarafından Bosna kuvvetler görülmüştür. Komutan İvan Salvator Lisina Dağı'ndan ateş açmayı emretmiştir.[420] Bosna kuvvetlerin önderliğinde Hamid beg Teskeredžić (Tr. Hamid Bey Teskereciç), beg Džabić (Tr. Bey Dzabiç) ve Derviš beg Kulenović (Tr. Derviş Bey Kulenoviç) durmaktaydı.

Ayrıca Bosna kuvvetlerde Saraybosna'dan gelen nizami Osmanlı ordusu askerleri ve 500 ila 600 civarında Hristiyanlar bulunmaktaydı. Bosna kuvvetlerinin toplam sayısı 5.000 civarındaydı.[421] Çetin bir muharebe yaşanıyordu fakat saat 14:00'te Albay Hostinek Bosna kuvvetlerinin sağ kanadı kuşatıp geri çekilmeyı zorlamıştır.[422] Hırvat tarihçisi Mandiç'in belirttiği gibi, çetin muharebede büyük cesaret Hırvatlar göstermiştir.[423] Aynı gün içinde Jajce şehri Avusturya-Macaristan ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Çarlık ordusunun kayıpları ise 21 asker, 1 subay yanı sıra 168 asker ve 6 subay olarak bildirilmiştir. Her ordunun bataryası 200 defa ateş açmıştır. Bosna kuvvetlerin tarafında ölü asker sayısı 70, yaralanan 300 idi, ayrıca 5 top ve 2 bayrak ele geçirilmiştir. Muharebede şehit düşen askerler arasında liderlerden biri olan Beg Kulenović (Tr. Kulenoviç Bey) de vardı. Jajce'nin işgaliyle birlikte bu bölgedeki Bosna kuvvetlerinin güçü kırılmıştır ve Çarlık Ordusu Travik şehri istikametinde yola devam etmiştir.[424] 7. Tümen Jajce'den sonra 11 Auğstos'ta

[419] Bojić' egöre Avusturya-Macaristan ordusunda 22 ölü ve 174 yaralı asker bulunmaktaydı. Öbür tarata Bosna ordusunda 620 kişi hayatını kaybetti. Bkz: M. Bojić, *a.g.e.,* s. 81.; M. Mandić, *a.g.e.,* s. 44.
[420] *Die occupation Bosniens...*, s. 204-205.
[421] *Die occupation Bosniens...*, s. 167.
[422] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 252.
[423] Dalmaçya'dan gelen yedek çeteleri söz konusuydu.
[424] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 46-47.

Travnik'e hareket etmeye başlamıştır. Şehrin tüm dini temsilciler Würtemberg'ı karşılaşmaya çıkmışlardı. Karakollar Vitez kasabasından Zenitsa'ya ulaşan 13. Tümen olan ana kuvvetlerle birleşmesine gönderilmiştir.[425]

Banja Luka şehri 31 Temmuz'da büyük direniş göstermeden işgal olmasına rağmen Ağustos ayında bir hamle meydana gelmiştir. Dük Würtemberg önderliğinde 7. Tümen'in Banya Luka'dan ayrılıp Jajce istikametinde yola çıktıktan sonra Vrbas şehri olan Banya Luka'da General Sametz komutanlığında 4 bölüklü bir garnizon bırakılmıştır. Mürettebat şehrin kale ve yol onarını yapmaktaydı. Ancak, Hasan Beg Čekić (Tr. Çekiç) liderliğinde kuzeybatı Bosna'daki direnişe katılan Bosnalılar 14 Ağustos gününde saldırıyı düzenlenmişlerdi.[426] Muharebe, sabah saatlerinde kale ve hastane etrafında gerçekleşmiştir. Öğlen saatlerinde Bosna kuvvetlerinin çetin taarruza geçmesine rağmen şehrin kuzey tarafından top sesleri duyulmaya başlanmıştır. Bu, Çarlık Ordusuna Zagreb'ten gelen Teğmen Rohn komutasında yardımın bir işaretiydi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun askeri kayıpları oldukça büyüktü. 2 subay dahil olmak üzere 45 asker ve bir doktor hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, 117 yaralanan ve 8 esir de mevcuttu. Bosna kuvvetler söz konusu olunca 3.000 kişinin yer aldığı çatışmada yaklaşık 100 kişi hayatını kaybetmiştir.[427]

Avusturya-Macaristan ordusunun 20. Tümen, ordunun üçüncü grup olarak Kuzeydoğu ve Doğu Bosna'da faaliyet göstermekteydi. 4 Ağustos gününde Šemsekadić liderliğinde Bosna kuvvetlerine karşı Gračanica muharebesi gerçekleştirilmiştir. Üç saat süren çatışmada Bosna kuvvetlerinde birkaç askeri kaybı yaşamının yanı sıra 13 yaralanan ve birkaç esir alınan asker mevcuttu. Avusturya-Macaristan askerlerden biri hayatını kaybetmiştir, yaralan bir subay ve 3 asker vardı.[428] Çarlık ordusunu şaşırtan Bosna güçlerinin cesareti planlanandan daha yavaş bir şehir ele geçirmesine yol açmıştır. Graçanica şehrinin işgalinden sonra, 20. Tümen Tuzla ve Zvornik'e harekete geçerken fakat Han Pirkovac (Tr. Han Pirkovats) yakınlarda 8 Ağustos'ta büyük bir ayaklanmaya karşı karşıya gelmiştir.[429] Ancak, Avusturya-

[425] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 51.
[426] *Die occupation Bosniens...,* s. 226.
[427] H. Krešević, *Izabrana...,* s. 99.; M. Mandić, a.g.e., s. 56.; E. Imamović, *Historija Bosanske....,* s. 253.
[428] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 43.
[429] M. Bojić, *a.g.e.,* s. 80.; *Die occupation Bosniens...,* s. 242-245.

Macaristan ordusu Bosnalıların verdiği büyük direnişe rağmen, Tuzla istikametinde ilerlemişlerdi. Çarlık ordusunun bir sonraki hedef olan Tuzla şehrinin savunmasını Taşlıca Müftüsü Šemsekadić önderliğinde beş ila altı bin arasında savaşçı yapmaktaydı. Šemsekadić, Ağustos ayı başında Saraybosna'dan Glasinac'a geçip 7 Ağustos'ta Vlasenica'ya vardı ve bir gün sonra Osmaci yerleşkesine geçmiştir. Bir gün sonra 9 Ağustos'ta Tuzla'ya gelip şehrin savunmasını komuta etmekteydi.[430] Yerli savaşçılar dışında, Bosna kuvvetlerinde Yeni Pazar Sancağı ve Taşlıca Müftüsü ile gelen ve Avusturya-Macaristan ordusuna karşı büyük direniş gösteren Kosovalı Arnavutlar da gönüllü olarak katılmıştır.[431] 9 ve 10 Ağustos'ta Tuzla şehri yakınlarda, daha doğrusu Kozlovac, Ravna Trešnja (Tr. Treşnya) ve Mosnik yerlerinde Çarlık ordusu Bosna kuvvetleriyle karşı karşıya gelmiştir.[432] O günler içinde Bosna kuvvetler tarafınca büyük başarı elde edildi ve Avusturya-Macaristan ordusu Graçanica'ya çekilmesi zorunda kalmıştır. Ancak, 12 Ağustos gününde Gračanica'ya geldiklerinde Çarlık ordusu tekrar saldırıya uğramıştır ve Doboj'a geri çekilmeye zorlanmıştır.[433] O gün, Çarlık ordusunda 6 asker hayatını kaybettiği yanı sıra 2 kayıp ve 69 yaralanan asker vardı.[434] Bosna kuvvetlerinin karşı saldırısının nedeniyle Šamac'taki buharlı vapurların trafiği durdurulmuştur.[435] Bosna güçlerinin yapıldığı saldırı durmadı ve 16 Ağustos Bosna ordusunun sağ kanadı Doboj'daki Çarlık ordusunun çetelere saldırı gerçekleşmiştir. Ancak büyük kayıplara rağmen Avusturya-Macaristan ordusu savunmayı başarmıştır. General Filipović Viyana'dan askeri takviyesi almak zorunda kalmıştır. Kısa bir süre içinde 20.000 askerin takviyesi gelmiştir. 20. Tümeni kuşatıp yok etmeyi planlanan Šemsekadić Avusturya-Macaristan ordusuna büyük bir darbe indirmiş ve bu olay Viyana kabinesinin planları üzerinde büyük yansımalara neden olmuştur.[436]

---

[430] K. Hadžić, *a.g.e.,* s. 15.
[431] K. Hadžić, *a.g.e.,* s. 8.
[432] Azem Kožar, "Boj kod Gračanice-doprinos otporu austrougarskoj okupaciji BiH 1878. godine", *Gračanički Glasnik,* S: 3 1997, s. 22.
[433] 12 Ağustos gününde Gračanica yakınlardaki Bosna ordusunun 20. Tümene gerçekleştiği saldırı ile ilgili detaylara bkz: A. Kožar, *a.g.e.,* s. 23., 25.
[434] A. Kožar, *a.g.e.,* s. 26.
[435] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 247.; M. Bojić, *a.g.e.,* s. 80.
[436] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 51.

Hersek Vilayeti söz konusu olduğunda General Jovanović liderliğindeki 27. Tümen askeri harekâtı devam etmekteydi. 31 Temmuz'da meydana gelen Mostar ayaklanması birkaç Osmanlı subayın ölümüne sebep ve vilayetin bu bölgesinde büyük dönüm noktası olmuştur.[437] Paşa Uzunović önderliğinde Bosna ordusunun sol kanadı İsmet Paşa Saraybosna'dan gönderilmič ve direnişe katıldığı yerel savaşçılarla olay büyük bir direnişe dönüşmüştür. Bu vesileyle Mostar şehrinde bulunan kışlalardan büyük miktarda mühimmat ve silah ele geçirilmiştir. Şehirde bulunan Nizami Osmanlı ordusunun yarısı direnişte yer almak istemediğinden dolayı çekilmiştir yarısı ise direnişe katılmıştır.[438] Hersek Vilayetinin toprakların General Jovanović liderliğindeki Çarlık ordusunu girdikten sonra 4 Ağustos gününde Čitluk köyünün yakınlarında Albay Klimburg'un tugayı ve Bosna birlikler arasında çatışma yaşanmıştır. Fakat Bosna kuvvetlerinin geri çekilmesinden dolayı çatışma uzun sürmemičtćr. Çatışmada Avusturya-Macaristan ordusu bir askerini kaybettiği yanı sıra Bosna kuvvetlerinin kaybı birkaç ölen asker, 33 esir alınmıştır ve bir bayrak, üç at ve 100 tüfek Çarlık ordusunun eline geçmiştir.[439] 5 Ağustos günün öğlen saatlerinde General Teodoroviç'in tugayı herhangi bir direniş olmaksızın Mostar'a girmiştir. Ertesi gün her üç dinin temsil heyeti orduyu karşılaşmıştır. Ardından şehrin düzenin sağlaması için emir verilmiştir. Avusturya-Macaristan hükümeti Bosnalıların çetin direnişten dolayı iki tugaydan oluşturan 1. 2. 4. ve 36. Tümeni göndererek asker sayısını artmaya karar vermiştir.[440]

Mostar'ın işgalinden sonra, Dalmaçya ile tam bağlantıyı korumak isteyen 27. Tümen daha ilerlemeye devam etmiştir. 11 Ağustos'ta Osmanlı ordusunun kısa bir direnişten sonra Albay Schlüderer Stolac'ı kontrol altına almıştır.[441] Ancak Hersek'te sakin bir durum değiştirerek 13 Ağustos gününde Ravnitsa'da Bosna kuvvetler taarruza geçerek Çarlık ordusunun pozisyonlara saldırı gerçekleşmiştir. Yüzbaşı Medvedev ve askerlerinin çoğu hayatını kaybederken garnizonun bir kısmı kaçmaya

---

[437] O olayda Mostar Kadısı *Mehmed Said efendija Ergli, Mustafa Paşa Hususi, Rifat beg, Mustafa Karabeg ve* Yarbay *Murat beg* hayatını kaybetmiştir. Bkz: E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 235.
[438] H. Kreševljaković, *Izabrana...,* s. 100.; M. Mandić, a.g.e., s. 42.
[439] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 249.; M. Mandić, *a.g.e.,* s. 42.; M. Bojić, *a.g.e.,* s. 80.
[440] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 45-46.
[441] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 51.; E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 249.

başarmıştır.[442] Bu olaylardan dolayı General Jovanović Stolac'taki garnizonu güçlendirdi ancak Bosna ordusunun askerlerin sayısı artıkça garnizon çekilmek zorunda kalmıştır. Albay Sclüderer Mostar yakınlardaki taburundan Stolac'a harekete geçmiş fakat 17 Ağustos gününde Crnići (Tr. Crniçi) yakınlarda Bosnalılar tarafından saldırıya uğramıştır. Kısa bir çatışmadan sonra direnişçiler çekilmiştir.[443] General Jovanović Stolac'a giden ve saldırıya uğrayan garnizona yardım etmek için Domanoviçi'ye doğru hareketlendi lakin Paşiça Han yakınlarda onlar da taarruza uğramıştır. Kısa bir çatışmadan sonra Avusturya-Macaristan çeteleri savunmayı başarmışlardı.[444] Bosnalı kuvvetlerinin büyük direnişe rağmen Avusturya-Macaristan ordusunun askeri ve sayısının üstünlüğü belirleyici rol oynayıp Crniçi'deki muharebesinden sonra Avusturya-Macaristan ordusunun Hersek Vilayetinin çoğu yerlerde güçlendi ve askeri takviyesinden sonra Hersek bölgesinin çoğunu kontrol altına almaya başarmıştır.

Bosna-Hersek'in 3 ve 16 Ağustos tarihler arasındaki Avusturya-Macaristan ordusunun Saraybosna'ya girişine kadar işgali sırasındaki muharebelerin bilançosu: Çarlık ordusu ve Bosna kuvvetler arasında birkaç muharebe yaşanmıştır ve bunların içinde 3 ve 5 Ağustos arasında gerçekleşen Maglaj muharebesi (kasabanın içinde ve çevresinde daha yakın ifadesiyle Kosova köyünün yakınlarında). Bosna kuvvetlerinin başında Hadžijamaković duruyordu. Maglaj'dan sonra Bosna güçlerinin çetin direniş gösterdiği büyük çatışma 7 Ağustos gününde Žepče yakınlarda yaşanmıştır lakin askeri gücü, yüksek kalitede askeri personeli ve modern donanımlı olan Avusturya-Macaristan ordusunun galibiyetinde büyük katkıda bulunmuştur. Aynı gün, Bosna'nın batı kesiminde Krajišnici (Tr. serhat boyu sakinleri) kararlı şekilde savunduğu ancak Avusturyalıların 7. Tümenin ele geçirdiği Jajce şehri için önemli muharebe yaşanmıştır. Bosnalılar, Avusturya-Macaristan ordusunun Sava nehrin geçişi ile Saraybosna'ya varana kadar ve Çarlık ordusunu durdurup geri çekilmeye zorladığı 9 ve 16 Ağustos arasındaki döneminde Kuzeydoğu ve Doğu Bosna'da en büyük başarılarına ulaşmıştır. Bütün Tuzla ve Graçanica muharebelerinde Doğu Bosnalıların yanı sıra direnişi organize eden ve Yeni Pazar Sancağı Boşnakları ve Kosova'dan

[442] E. Imamović, *Historija Bosanske....*, s. 250.; M. Mandić, *a.g.e.,* s. 52.
[443] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 52.
[444] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 53.

Arnavut gönülleri getiren Taşlıca Müftüsü Šemsekadić'in rolü oldukça büyüktü. Avusturya-Macaristan ordusunun oldukça mütehassıs ve kaliteli subay kadrosu ve de iyi eğitimli askerler Ağustos günlerinde meydana gelen çatışmaların gidişatını çevirme potansiyele sahip olan unsurdu.

IV. BÖLÜM: ŞEHİRLERİN İŞGALİ

4.1. Saraybosna'nın İşgal süreci (17-19 Ağustos 1878)

15 ve 16 Agustos günlerde Kakanj ve Visoko şehirlerindeki Bosna kuvvetlerinin yenilgiden sonra, Avusutrya-Macar ordusunun yakında Saraybosna'da olacağı açıkca belli olmuştur. Hadžijamaković *ve* Šemsedakić'in önderliğinde olan Bosna çeteleri İmparatorluk ordusunun Bosna Vilayetinin başkentine girmesini durdurmaya çalışmasına rağmen, modern, daha donanımlı ve daha güçlu ordu durduralamamıştır.[445] 17 Ağustos sabahı, Halk Hükümeti toplantısında Hafız Paşa katılanlara herhangi bir direnişin boşuna olduğunu ve şehrin Avusturyalılara teslim edilmesini istediğini açıklamıştı. Katılımcılardan bir çoğunun Hafız Paşa'ya destek vermesine rağmen, mücadelelerinin devam edeceğine dair bir karar tutumları galip gelmesini sağlamıştır.

General Filipović Avusturya-Macar 13. Taburunun ana birliklerle beraber Saraybosna yakınlardaki Blažuj'da (Tr. Blajuy) olduğundan dolayı, aynı gün akşam saatlerinde Halk Hükümeti toplantısını gerçekleşmiştir. Bu sefer Saraybosna şehrinin teslimi ve direnişi sonra erdirmeye karar verilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra, cepheden geri dönen ve Halk Hükümetinin kararının öğrenen Hadžijamaković, Vali konağına aceleyle gelerek utanç verici, uygunsuz ve yanlış kararın verilmesini ve uygulanmasını durumunda karar verenlere tasfiye etmesiyle tehdit etmiştir. Hadžijamaković, bütün gece kalan silahlı güçleri yeniden düzenmiştir ve ertesi sabah saat 9'a kadar birkaç silah arkadaşıyla beraber Saraybosna savunmasını hazırlamıştır.[446] Aynı gün içinde Hafız Paşa Blajuy'a gidip General Filipović'e teslim olmuştur.[447] Böylece, Temmuz ayının sonundan itibaren 18 Auğstos'a kadar, üç hafta süren, Bosna'nın ana siyasi varlığı olan Ulusal Hükümet'in çalışmaları sona ermiştir.

---

[445] Vojislav Bogićević, "Kako je branjeno Sarajevo od austrougarskog okupatora 19. augusta 1878. godine", *Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Saraybosna 23 ve 24 Ekim 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje za društvene nauke Knjiga 8., Saraybosna 1979, s. 349.
[446] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 109.
[447] M. Boji, *a.g.e.*, s. 84.

Mevcut olan kaynaklara dayanarak, Saraybosna savunmasında Osmanlı nizami birlikler de dâhil olmak üzere, tahminimizce 5.000 Saraybosnalıların yer aldığını sonucuna varılmıştır. Ayrıca, mühimmat, yiyecek ve su taşıyarak Saraybosna cephelerinde ve sonraki sokak çatışmalarda erkeklerin yanı sıra, kadınlar ve çocuklar da savunmaya katılmışlardır.[448] Bosna güçleri Miljacka nehrin sol yakasında kalan mahalelerin üstündeki tepeler boyunda konuşlandırılmış, nehrin sağ kıyısında Gorica, Solak, Humki ve Bakije yerleşmeler üzerine yerleştirilmiştir.[449] Son sözü edilen yerleşme, şehrin savunması bizzat Hadžijamaković tarafından yönetilmiştir. Aynı gün iki top taşıyan iki Husar süvarı birliği[450], Blajuy istikametinden devriyeye çıkıp şehrindeki ilk evlere kadar ulaşmıştır lakin Debelo Brdo ve Žuta tabija yerleşkelerden top ateşle karşılanmıştır ve Avusturya-Macar süvarı birlikler Blajuy'a doğru geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Avusturya-Macaristan ordusu söz konusu olduğunda, Saraybosna kuşatmasınnda yer alan asker sayısı 14.000 idi[451], ve asker yerleştirilmesi aşağada verildiği gibi yapılmıştır:

- *19 Ağustos gününde saat 4'te Tümgeneral Emerik Kaifel birliklerle beraber Blažuj'dan ana yol üzerine Ilidža'ya, ordan Lukavica'ya sonra da Debelo Brdo Tepesi üzerinden geçip şehire saldırı yapacaklardı.*
- *Albay Frederick Villenz'in görevi, saat 5:00'te şehri top ateşine tutmaktı.*
- *Üçüncü sütun saat 7'de Blajuy'dan bir yedek birlik şehire doğru hareket etmesi gerekmeteydi.*
- *6. Tümenin komutanı olan General Tagelthoff Pašino Brdo Tepesi zaptetmekle görevliydi. Ayrıca Bosna birliklerinin kaçması engellemek için Saraybosna kalesini ve Mokro'ya giden yolu almakla görevlendirdi.*

---

[448] H. Ćurić, *a.g.e*., s. 335; E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 258.
[449] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 64.
[450] Alm. Huszaren, Macar süvarı için kullanılan terim.
[451] Ibrahim Tepić, "Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća pa do Austrougarske okupacije 1878. godine", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata*, editör: Ibrahim Tepić, Bosanski kulturni centar, Saraybosna 1998, s. 216.

- *Saat 4'te Eugen Muller Kobilja glava noktasında bulunmuştur ve Pofalići mahallesine nüfuz etme görevi görmekteydi.*
- *52. Alayın 3. taburu ana sütunun yolunu korumak için Hum Tepesi almakla görevlendirildi.*[452]

Saraybosna'nın kuşatması 19 Auğstos saat 5:30'da Avustruya-Macaristan ordusunun Barice tarafından top ateş edildiğinde ve Bosnalıların Vratnik kalesinden geri verilen top ateşle başlamıştır.[453] Bosna güçlerle İmparatorluk birliklerin ilk çatışması Pašino Brdo Tepesinde gerçekleşmiştir. Hadžijamaković tarafından yönetildiği Bosna silahlı grubunun olduğu yer olan Bakije mahallesinde, şehrinin savunmasında yer alan 500 ila 600 arasında Saraybosnalıların ve Avusturya-Macaristan ordusunun askerler arasında 3 saatlik (daha doğru ifadeyle saat 6'dan saat 9'a kadar) göğüs göğüse çatışma olmuştur.[454] Ancak kuşatmanın bu cephenin bölümünde Avusturya-Macar kuvvetlerının güçlü bir hücumun ortasında, Bosna tarafları eski kent surlarının arkasına çekilmeye başlamıştır. Hadži Edhem Ćesrija ve Muzaferija kardeşleri bu çarpışmada şehit duşmüşlerdir.[455] Saat 9'dan sonra Bosna birlikler Gorica ve Koševsko brdo tepelerden Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin güçlü saldırı nedeniyle çekilmiştir. Bosna çeteleri iki saat boyunca savunuldu ancak İmaparatorluk güçleri durdurmak için yeterli güçe sahip olmadıklarından dolayı çekilmek zorunda kalmışlardır. Müller'in bu cephedeki başarısını belirtmek gerekir.

Miljacka'nın sağ tarafındaki dört buçuk saat süren büyük mücadele sonrasında Bosna silahlı güçleri geri çeklmek zorunda kalmıştır ve Avusturya-Macaristan ordusu Debelo brdo tepesini ele geçirmeyi başarmıştır.[456] Daha sonra şehirdeki ana hedef olan kaleyi top ateşi tuttular. Avusturya-Macaristan askerlerinin hücum gücü top ateşinin korunması altında gerçekleşmekteydi. O sırada kanlı sokak çatışmaları başlamıştır. Çetin direniş nedeniyle, Çarlık ordusu evden eve kontrol sağlıyordu.[457] Schegerz, saat 13:30'da merkez tarafını geçerek konağa kadar ilerlemeyi başarıp Vali konağını

[452] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 110-111.
[453] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 259.
[454] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 64; Po Enveru Imamoviću borba je trajala 5 sati. Bkz: E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 260.
[455] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 111.
[456] I. Tepić, *a.g.e.*, s. 217.; E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 261.
[457] *Erlebtes in Bosnien...*, s. 23-24.

kuşatmıştır. En çetin çatışmalar Ali Paşa Camisi ve Magribija Camiisi'nde yakın olan askeri hastanenin etrafında gerçekleşmiştir.[458] Ayrıca Koševo ve Budakovići mahallelerinde ve bugünkü Marindvor ve Skenderija arasındaki alanda büyük direnç gösterilmiştir.[459] İşgal sırasında bazı şehirdeki semtlerde ve mahallelerde birçok ev yanmış, ayrıca Budakovići yerleşimde mahallenin camii ile birlikte yok olmuşlardır. Bjelave Mahallesi içindeki yaşlılar, çocuklar ve kadınlarla beraber birkaç ev ve mahallenin mektebi yanmıştır.[460] Çatışmada birçok sivil kayıp verilmiş ve aynı zamanda Avusturya-Macaristan askerleri tarafından yapılan katliam yaşanmıştır.[461] Altı saatlık bir çatışmadan sonra, saat 14:00'te bütün çatışmalar sona ermiştir.[462] Daha saat 13:30'da şehrin kalelerin birisinde bir tane bayrak dalganmaktaydı. Dalgalanan bayrak 38. Piyade Alayı'nın bayrağıydı ve üç saat sonra Žuta tabija kalesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun siyah-sarı bayrağı diktirmiştir. Ayrıca, şehrin başarılı alması nedeniyle 101 toptan ateş edilmiştir.[463] Şehrin her evinde teslim olma işareti olarak beyaz bez asılıydı ve General Filipović'in şehre girişi yaklaşık saat 17:00'de gerçekleşmiştir. General Filipović, saat 18:30'da Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya konsoloslarını resmi törenle kabul etmiştir.

Ayrıca bu kabul, Bosna-Hersek'te 40 yıl hükmünü sürecek olan Avusturya-Macaristan'nın ilk resmi töreniydi. General Filipović'in Saraybosna ve Bosna-Hersek'ten ayrıldığı tarih olan 2 Aralık 1878'e kadar Vali konağında kaldığını belirtmek gerekmektedir.[464] Saraybosna müdafaasında yaklaşık 5.000 Saraybosnalıların katıldığı ve Müslüman Boşnakların çoğunlukta olduğu, yaklaşık 400 kişinin hayatını kaybetiğini belirtmeliyiz.[465] Carl Braum'un raporuna göre, hayatını

---

[458] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 65.; H. Krešević, *Izabrana...*, s. 112.
[459] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 263.
[460] Krešević, Halep Mustafa adlı bir ihtiyarın bahçesinde öldürdüğünü ve *Handžić Melća* ve de *Hrasnica Atifa* adlı iki kadının kendi evlerinde öldürdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca *Jusufspahicler'den Ahmed* ve *Suljo (Sulejman)* Soukbunar Mahallesinde evlerlerinde yandığını da kaydetmiştir. H. Krešević, *Izabrana...*, s. 160-161.
[461] Saraybosna kuşatması sırasında Saraybosnalılarından hayatını kaybeden kişiler arasında Cicin Han Mahallesinden Lulo Mula Hasan ve Budakovici'nden Hrustic Avdo'nun kafalarını kesilerek oldürdüğünü yazmaktadır. Bkz: H. Krešević, *Izabrana...*, s. 160-161. O günkü direniş sırasında sivillerin katledildiğinden Kemal Karpat da bahsemektedir. Bkz. Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirasi ve Ulusçuluk,* Imge Kitabevi, cev: Recep Boztemur, Ankara 2004, s. 175.
[462] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 85.
[463] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 65.
[464] H. Krešević, *Izabrana...*, s. 116.
[465] I. Tepić, *a.g.e.*, s. 217.

kaybeden Saraybosnalıların sayısı 1500 idi, ancak birçok araştırmacı tarafından abartılı bir sayı verildiği düşünmektedir.[466] Avusturya-Macar ordusunun Genelkurmayının resmi raporuna göre, 370 ölü ve bazı yaralı ve kayıp askerler kaydedilmektedir.[467] Saraybosnalıların söyleyişine göre, Saraybosna'nın kuşatmasında yer alan toplam 14.000 askerden 1300'ünün çatışmalarda hayatını kaybettiği söylenmektedir ancak bu rakamlar pek doğru sayılmaz.

1878'deki yaz aylarında direnişte bizzat yer alanlarla ve mücadelelerde yer alanlarının yakınlar ve akrabalarla konuşma ve tanışma fırsatı bulan araştırmacı ve tarihçi olan Hamdija Kreševljaković tarafından toplanan tarih materyali temelinde, Saraybosna müdafaasında hayatını kaybeden Saraybosnalıların listesi oluşturulmuştur. Oluşturan listede çocuklar, kadınlar ve ihtıyarlar dahil olmak üzere 220 kişi hayatını kaybetmiştir:

Aganović Alija, Aganovic Mustafa, Ahmetaš Mula Salih, Alajbeg Alija, Ališah Avdaga, Altuka Nezir, Arnaut Suljo, Arnaut Sabit, Bakalović Salko, Bećir (Tarahije'de kölelik yapmaktaydı), Beča Ahmed, Begimam Mehmed, Bendžo Mehmed, Berberović Husnija, Berberović Salihaga, Bičakčić Mehmed, Bjelopoljac Suljo, Bostandžić Mustafa, Bravo Mehaga, Brkanić Muhamedaga, Bućo Salih, Buljugija Mustafa, Crnčević Junuz, Ćajo Mustafa, Čamdžić Husein, Čeligija Mustafa ***(üç yaşındaki çocuk)****, Čeligija Salih, Čibukčić Hamid, Čibukčić Salih, Ćato (ime nepoznato), Ćato Avdija, Ćesrija Edhemaga, Delić (isim bilinmemektedir), Demirdžija Mustafa, Dokara Avdija, Dreka (isim bilinmemektedir), Dreka Mujaga, Duzović Halilaga, Džipa Husein, Ekmić Junuz, Eskidžić Bajro, Šehović sin Mehagin (isim bilinmemektedir), Šehović Osman, Festa Ibrahim, Fetahović Meho, Hafizović Avdo, Gondžo Muhamed, Goraždak Hasan, Goraždak kći Mejre (isim bilinmemektedir), Grabčijan Mustafa, Gutić Alija, Hadžić Mula Abdija, Hadžić Salih, Hadžihalilović Muhamedaga, Hadžiomerović Muhamedaga, Halapa Ahmed, Halep Salih, Handžić Ibrahim, Handžić Melća, Harba Mula Salih, Hasan čauš, Hasećija Muhamedaga, Hiroš Ibrahim, Hota Pašan, Hrasnica Atifa, Hrustić Avdo, Hunić Salih, Imamović Mehmed,*

[466] H. Kreševljaković, *Izabrana...,*, s. 114.
[467] *Die occupation Bosniens...*, s. 415-451.; Mandić'e göre Çarlık ordusunda 57 ölen asker yanı sıra 2 kayıp ve 305 yaralı mevcuttu. Ayrıca 9 subay yaralanmıştır. Bkz: M. Mandić, *a.g.e.*, s. 66.

Imamović Ibrahimaga, Isaković Muhamed, Jabučar Avdaga, Jamakosmanović Mula Ibrahim, Jusić Mehmed, Jusufspahić Ahmed, Jusufspahić Mešan, Jusufspahić Suljo, Jusufspahić Pašana, Kabodaja Salihaga, Kadić (isim bilinmemektedir), Kahvedžić Muhamedaga, Kahvedžija Redžo, Kalajdžić Avdija, Kamenica Mušan, Kapidžić Selim, Kazazović Salko, Kećo Salko, Kestendžić Ahmedaga, Kestendžić Muhamedaga, Kešo (ime nepoznato), Kološ Ahmed, Konco Mujo, Kotlar Hamid, Kovačević Alija, Kovačević Mujo, Krajisnik Osmanaga, Kreho Osman, Krko Salihaga, Krmdžić Ahmed, Kupusović (isim bilinmemektedir), Kurto Avdija, Leka Ibrahim, Lukavac Ibrahim Lulo Mula Hasan, Mačkar Mehaga, Mandžo Ahmed, Mašić Husein, Meco Bajro, Meco Muhamedaga, Mećava Ibrahim, Medan Mula Abdija, Merdan Alija, Merdžanović Ramo, Mešić Ahmedaga, Misirlija Sulejmanaga, Mravović Avdo, Mravović Hasan, Mravović Zumreta, Muhar (isim bilinmemektedir), Mulić Ibrahim, Mulić Nezir, Mulić Vejsil, Mulić (ime nepoznato), Mulić Omer, Mumić (isim bilinmemektedir), Mustafa (köle, isim bilinmemektedir), Muzur Salihaga, Nalo Ahmed, Nalo Salih, Nišić Alija, Nišić Suljo, Novalija Mehaga, Osmanbajraktarević Ibrahim, Osmanbajraktarević Osman, Palica Avdija, Pandur Avdaga, Pandur Mehaga, Potogija Husein, Pita Daut, Pliska Nurija, Podžepac Avdija, Podžepac Hašim, Pribulja Mehmed, Puhovic Širo, Pulić Mujo, Rakar Mehaga, Rizvić Fatuša, Rizvić Nesiba,Samedović Suljaga, Sandal (isim bilinmemektedir), Saračević Safet, Sarić Salih, Selim Avdija, Sirćo Salih, Skopljanka (isim bilinmemektedir), Sloboda Mujaga, Smajkan (isim bilinmemektedir), Smajlefić Muhamed, Smajiš Mujo, Sprećo Ibrahimaga, Softić Derviša, Softić Salih, Sokolija Mehmed, Sudžuka Alija, Sudžuka Vejsil, Sulejman (isim bilinmemektedir), Suljić Hasan, Suljić Ibrahim, Šabanović Suljo, Šakić Ahmed, Šakić Ahmed (Hrnjo), Šakić Mehmed, Šakić Mustafa, Šebić Mehmed, Šehić Ata, Šehić (ime nepoznato), Šogolj Muhamedaga, Šuglija Mustafa, Tabak Ferhat, Tabaković Fezija, Tain Mehmed Tajindžić Ahmedaga, Tajindžić Mujaga, Tale (isim bilinmemektedir), Tarakčija Mula Salih, Teligrafčija Ahmed, Teligrafčija Osman, Terzimujić Avdija, Tokalija Salih, Tokmo Mula Osman, Tuka Salihaga, Tuka Suljo, Tukić Mušan, Tulić Mehmed, Vatrenjak Mujo, Zec Mujaga,

Zeherović Husein, Zelić Abdulah Zelić Mehaga, Zildžo Muhamed, Zildžo Salihaga, Žerava Mula Salih, Žilo Hadžija.[468]

4.2. Bosna-Hersek'in Diğer Şehirlerinin İşgal Süreci

Bosna Vilayetinin merkezi olan Saraybosna'nın ele geçirmesi Avusturya-Macaristan devleti genelinde büyük bir gelişme ve Bosna-Hersek'in işgal harekatının sona ermesi olarak kutlamalarına rağmen, bu son çatışma ve Bosna silah güçlerinin nihai çöküşü anlamında gelmemekteydi. Hersek'te, Kuzeydoğu Bosna (Posavina), Doğu ve Batı Bosna'daki Bosna çetelerinin işgale karşı büyük direnme çabaları azalmamıştır. 19 Auğstos ile 20 Ekim tarihleri arasında, iki aydan fazla bir süre boyunca, bir taraftan kalan Osmanlı nizami ordusunun dâhilinde Bosna silahlı güçleri, öbür taraftan da Avusturya-Macaristan çarlık birlikleriyle birkçok büyük ve birkaç küçük çaplı çatışma yaşanmıştır. Avusturya-Macaristan ordusunun Genelkurmayı, işgal sürecinin ek ordu birimleri göndermeden işgal harekâtı bitirilmeyeceğini farkına varmıştı. Böylece, 21 Auğstos gibi erken bir tarihte, 3., 4. ve 5. Kolordunun üsü ve 13., 14., 31. ve 33. Tümen ve de 14. süvarı Tugayı seferber edilmiştir, bu nedenle de işgal operasyonlarına katılan Avusturya-Macaristan İmparatorluk askerlerinin sayısı 300.000'e ulaşmıştır.[469]

Saraybosna'nın çevresindeki bölge halen Bosna çetelerinin bulunduğu bölgeydi ve bu nedenle Saraybosna kuşatmasının sonraki ilk günlerden, Auğstos ayının sonuna kadar, Avusturya-Macar ordusu komutanlığı son sığınakların etkisiz hale getirmesi amaçlanarak şehrin civarindaki bölgelere saldırma emri vermiştir. Bu bağlamda, 23 Auğstos'ta Albay Villecz'in Tugayı Bosna nehri vadisindeki son sığınak bölgeleri ele geçirmek amacıyla Saraybosna'dan Visoko şehrine gönderilmiştir. Bir gün sonra da General Kopfinger başkanlığındaki büyük bir grup Romanija dağına[470] doğru gönderilmiştir ve akşam saatlerinde gönderilen grup Han yerleşimine ulaşmıştır. Geri kalan Bosna çetelerinin Glasinac'ta[471] toplandığını öğrendikten sonra, General

[468] Hamdija Kreševljaković'in kaydettiği direnişte yer alan ve hayatını kaybeden Saraybosnalıların listesi , *Izabrana...*, s. 160-165.
[469] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 86.
[470] Saraybosna'nın doğu tarafında ve 20 km uzaklıkta yer almaktadır.
[471] Romanija dağında 1000 m rakımında bir ova.

Kopfinger grubu adı geçen yerleşime göndermiştir ancak Avusturya-Macar askerleri, daha önce Bosna güçleri geri çekildiğinden dolayı boş bir yerleşimi bulmuşlardır. Fakat, birkaç gün sonra, Eylül'ün başında, Avusutrya-Macaristan birlikleri Bosna çetelerinin Romanija dağında tekrar geldiğini öğrenmişlerdir. 2 Eylül'de General Filipović, 6. Tümenin dağa doğru hareket geçmesine emir vermiştir. Ertesi gün, Çarlık kuvvetleri Mokro'ya[472] ulaşınca orada bulunduğu Bosna güçlerini fark edip çatışmaya yol açılmıştır. Birkaç saatlik çatışmadan sonra mücadele sonucunda, Bosna çeteleri Zvornik şehrine geri çekilmek zorunda kalmışlardır.[473]

Hersek bölgesi söz konusu olduğunda, Ağustos sonundan Eylül sonuna kadar birçok muharebe yaşanmıştır. İlk önce, Stolac şehri işgal edildi sonra da Nevesinje mücadele etmeden teslim olmuştur. Ayrıca, bu dönemde Trebinje de kuşatma altına alınıp işgal edilmiştir. Son çatışmalar Grančarevo ve Klobuk tarafında gerçekleştirildi.[474] *21* Ağustos Stolac şehri yakınlarda olan Kremenac'ta muharebe olmuştur. Avusturya-Macaristan ordusunun 3. Tugayı orada konuşlandırılan Bosna birliklere saldırmak için *5* top kullanmıştır. Bundan sonra 2. Tugayı da savaş alanına 4 top çıkarmıştır ama Bosna birliklerinin direnişlerini kırmak için yeterli olmamıştır. Silah ateşi sonrasında, Bosnalıların konuşlandırıldığı evlere hareket başlanmıştır. İmparatorluk birliklerine karşı koyamadıklarını ve güçsüz kaldığını fark eden Bosna kuvvetleri, Kremenac bölgesinin köylerdeki konumlarını bırakmıştır ancak geri çekilmeleri durumunda Don Ivan Musić[475] komutasındaki haydut çeteler arkasından saldırmış ve böylece Bosna kuvvetlerinin askerinin çoğusu öldürülmüştür.[476] Aynı gün içinde General Schlüderer Tugayını Stolac'a girmiştir. Ertesi gün, General Jovanović da bu Hersek kasabasına gelmiştir. Kasabaya vardığında bütün itiraflardan oluşan bir temsilci grubu kabul edip resmi olarak şehrin anahtarlarını almıştır.

---

[472] Mjesto koje se nalazi na obroncima Romanija dağının eteklerinde bulunan bir yerleşke. Saraybosnanın doğu tarafında 18 km uzaklıkta bulunuyor.
[473] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 82.
[474] *Grančarevo,* güneydoğu Hersek'teki *Trebinje* yakınlarda bulunan bir yerleşke, *Klobuk* ise güneybatı Hersek'teki *Ljubuški* yakınlarda yer alıyor.
[475] Batı Hersek bölgesinden gelen 1000 kişilik bir çetesiyle Don Ivan Music 1875 ve 1878 yıllar arasındameydana gelen Hersek Ayaklanmasında yer aldıktan sonra Avusturya-Macaristan ordusu yanında Bosna-Hersek'in işgal operasyonlarda savaşmıştır. Bkz: M. Mandić, *a.g.e.,* s. 66-67.
[476] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 66.

O günlerde Avusturya-Macaristan ordusunun Hersek'teki ilerlemesi devam etmiştir. 1875 yılından 1878 ilkbaharına kadar süren Hersek Ayaklanmasında büyük bir odak noktası olan Nevesinye şehri[477], 28 Auğstos'ta direniş olmaksızın teslim edilmiştir. Karadağ Dükü Nikola, para karşılığında Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'e Hersek (Ortodoks) direnişcilerin Avusturya-Macar ordusuna karşı yapılan silahlı direnişte yer almayacağına dair söz vermiştir ve bu şekilde çok kısa bir sürede bu Doğu Hersek bölgesinde bulunan yerleri işgal etmek mümkün olmuştur.[478] O zamandan beri, direnişle devam eden Bosna çeteleri, Hersek'in güneydoğu kesiminde, Trebinje ve Korjenići çevresindeki bölgede yoğunlaşmıştır.[479] Eylül ayının başında, ayının ikinci günü, Dubrovnik ve Trebinje arasında kalan Drijem'deki kale teslim olmuştur. Teslimat, Osmanlı nizami ordusunda yer alan Arnavut taburu tarafından gerçekleştirmiştir. Bundan sonra General Nagy, 6 Eylül sabahı, Drijem'den ayrılarak işgal etme amacıyla Hersek'in güneydoğusundaki küçük bir kasaba olan Trebinje'ye gitmiştir. Bosna çeteleriyle ilk çatışma Duži manastırının yakınında olmuştur, ancak kısa bir çatışma ardından Bosnalılar çekilmek zorunda kalmıştır. Bir sonraki çatışma Zasad köyünde rastlanmıştır. Sonraki gün, General Nagy birliklerıyle birlikte Trebinje'ye girmeyi başarmıştır ve direnç olmadan şehri işgal etmiştir.[480] Trebinje kentinin etrafındaki Osmanlı ordusunun çekilmesiyle birlikte boşaltılan gözetleme kuleleri şimdi direnişi bırakmayı düşünmeyen Bosnalı kuvvetlerinin elindeydi. Söz konusu olan gözetleme kulelerden Trebinje şehrine saldırı tehlikesi nedeniyle General Nagy aynı gün içinde kendilerine saldırı emri vermiştir lakin Avusturya-Macaristan birlikleri Bosnalıların çekilme konusunda başarısız olmuştur. Ancak, uzunca bir süre daha güçlü orduya direnemeyeceğini gören Bosna birlikleri o gece geri çekilmiştir. O gün yapılan muharebede, Avusturya-Macaristan tarafında 9 ölü, 12 yaralı ve 4 kaybolan asker mevcuttu.[481] Bosnalıların tarafında hayatını kaybeden ve yaralanan askerlerin tam sayısı bilinmemektedir. Trebinje civarındaki gözetleme kulelerindeki çarpışmadan sonra, Gorica adlı yerinde çatışmalar

[477] H. Ćurić, *a.g.e.*, s. 338.
[478] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 90.
[479] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 273; M. Mandić, *a.g.e.*, s. 67.
[480] K. Hadžić, *a.g.e.*, s. 25.
[481] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 68.

yaşanmıştır.[482] General Nagy, yol onarımı emrettiğinden dolayı işi sağlamak için 15 Eylül'de 74. Piyade Alayının bir taburu Gorice üzerindeki tepeye çıkarmıştır. Sabah saat 9'da, Bosna çetelerinin yaptığı ani bir saldırından dolayı, Avusturya-Macaristan birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Trebinje'ye geri dönerken de adı geçen Gorica yerinde Avusturya-Macaristan taburuna yönelik saldırı tekrarlanmıştır. General Nagy, taburun yardımına geldikten sonra, Bosnalı kuvvetler Grančarevo'ya geri çekilmişler. Avusturya-Macar ordusunda epeyce kayıp vardı. 2 subay dahilinde muharebede hayatını kaybeden asker sayısı 53 idi, yaralanan asker sayısı ise 23 idi. Bosnalların hayatı kaybeden ve yaralanan askeri sayısı 300 kişiyi geçmekteydi.[483]

Hersek'teki geride kalan Boşnak çetelerinin Grančarevo yerleşiminde ve Klobuk kalesinde bulunması nedeniyle, Avusturya-Macaristan ordusu bu iki bölgeye saldırmaya karar vermiştir. Saldırı yönetemesi için, Albaylar Klimburg ve Schrüderer, ve de General Nagy belirlenmiştir. 20 Eylül gününde, Albay Klimburg Trebinje'den Glumina ve Rikalo tepeler üzerinde, Albay Schlüderer Jasen'den ayrılırken General Nagy ise Trebišnjica nehri sahirleri üzerinde Grančevo'ya yola çıkmışlardır. Aynı gün top atışları başlamış ve ertesi gün, Avusturya-Macaristan ordusu Bosna birlikleri geri çekildiğinden dolayı boş yerleşime girmişlerdir. 24 Eylül'de Klobuk harekatı başlatılmıştır. Stratejik anlamda önemli olan Klobuk kalesi, Bosna birliklerinin kontrol ettiği bir noktaydı ve spesifik bir doğal şemaya sahip olduğudan dolayı fethedilmesi oldukça zordu. Muharebe üç gün sürmüştür. 27 Eylül gününde Avusturya-Macar ordusunun bir birimi keşif için yola çıkmıştır, ancak hızlı bir şekilde top ateşi başladı ve birkaç asker hayatını kaybetmiştir. Kışın yaklaşmasından ve savaşmak daha zor şartlar altında olacağını farkında oldukları için, Avusturya-Macar birlikleri operasyonu ertlemek istememiştir ve kaleye hücuma geçildi. Ancak, 28 Eylül'de izci birimleri kalenin boş odluğunu fark etmişlerdir. Bosna kuvvetleri daha önceki gece çekilmeye karar vermişlerdir. Böylece, 28 Auğstos'ta, Hersek'teki Boşnak güçlerinin son yeri olan Klobuk kalesi işgal altına alınmıştır. O Ağustos'un gününde Bosna-Hersek'in güney bölgedeki askeri operasyonları sona ermiştir.[484]

---

[482] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 89.
[483] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 68-69.
[484] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 273.; M. Mandić, *a.g.e.*, s. 70-71.; M. Bojić, *a.g.e.*, s. 89-90.

Kuzeydoğu Bosna (Posavina bölgesi) ve Doğu Bosna bölgeleri hala Bosna kuvvetlerinin büyük direniş alanıydı. Bosna'nın bu bölgesinde, Bosna çetelerinin önderliğinde, Saraybosna'nın kuşatmasından sonra enerjik biçimde savaşı devam eden Müftü Vehbi Šemsekadić durmaktaydı. Çetesiyle beraber Doboj-Maglaj yolunu kotröl etmekteydi.[485] 23 Ağustos'ta, Avusturya-Macaristan ordusu tarafında yapılan Saraybosna kuşatmasından dört gün sonra, Bosna ordusunun sağ kanadı ile Avusturya-Macaristan ordusunun 20. Tümen arasında büyük çatışma yaşanmıştır. Çatışma, Tuzla'daki başarısız harekatların ardından 20. Tümenin geri çekildiği Doboj şehrinin yakınlarda gerçekleşti. Bosna ordusunun amacı, 20. Tümenin sol kanadını kuşatma altına alması ve Bosna nehrinin üzerindeki yol geçişini kontröl etmesiydi. Şiddetli bir çatışmanın sonucunda her iki tarafın kayıpları oldukça fazlaydı. Ancak, Bosna ordusunun sağ kanadı ve 78. Yedek Piyade Alayı arasındaki birkaç saatlık çatışmasından sonra, Boşnak kuvvetlerinin Grapska'ya geri çekilmesini sağlanmıştır. Bosna birlklerinin Avusturya-Macaristan ordusunun merkezi birliklerine de saldırı başarısız sonuçlanmıştır. Bahsı geçen bölgede, çatışmalar bir daha 26 ve 30 Auğstos'ta yaşanmıştır.[486]

İşgaldeki karışıklılıklar ve beklenenden daha fazla oratya çıkan direniş hareketleri Avusturya-Macaristan ordusu Genelkurmay Başkanlığının yeni takviye birlikler göndermesine sebep olmuştur. Öyleyse, 3 ve 4 Eylül'de, 4. tabur Sava nehrini geçip Doboj'daki 20. Tümene katılmıştır. 4 Eylül'de, 20. Tümen, Bosna güçlerinin o bölgede toplanmasını ve sırtından saldırı yapılmasını önlemek için Teşany kasabasına 2 top dâhil olmak üzere, toplam 4 taburu göndermiştir. Teşany kasabası, direniş göstermeden aynı gün teslim olmuştur.[487] Doboj şehri için son çatışmalar 4 ve 5 Eylül'de, 20. Tümen 4. Tümenin takviyesiyle, Bosna birliklerinin Spreča nehri üzerinden Karanovac Han ve Gračanica şehrine doğru geri çekilmelerinde yaşanmıştır. Bu çatışmada her iki tarafın ciddi kayıpları mevcuttu. Avusturya-Macaristan ordusunun Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi verilerine göre, kendi birliklerinin

[485] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 273
[486] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 75.
[487] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 273.

110'un üzerinde ölü ve yaralı asker sayısı bulunmaktadır,[488] Bosna kuvvetlerin kayıpları söz konusu ise, yaklaşık 600 savaşcı öldüğü bildirilmektedir. Öte yandan, Bosna kaynakları, Ağustos ayının ve Eylül ayının başından itibaren, Doboj şehirdeki çatışmalarda 2000 Çarlık ordusunun mensuplarının öldürüldüğünü göstermektedir.[489]

General Filipović, diğer askeri harekatlardan önce, Kuzeydoğu ve Doğu Bosna'da operasyonlarda yer alacak olan güçlerinin yeniden düzenleme yapmıştır. Yeni talimatlara dayanarak, Baron Bienerth komutasındaki 4. Tümen, Şamac'ta Sava'yı geçtikten sonra sağ kıyısından devam ederek, Posavina bölgesindeki Brčko şehrine gelip onu işgal edecekti. Bundan başka, Sapary komutusundaki 3. Tümen, Doboj ve Gračanica üzerinde, Majevica Dağınından Tuzla'ya doğru harekete geçecekti. Böylece, 4 Eylül'de, 4. Tümen Sava nehrini Šamac yakınlarda geçip Gradačac'a doğru ilerledi ve kısa bir çatışmadan sonra şehri işgal etmiştir. Aynı gün 13. Tümenin 4. taburu Dubrave'ye kadar gelmiştir ve 25. Piyade Tugayı gecede Lončari ve Krepšić köylerinde çatışmalar yaşanmıştır. Ertesi gün, Avusturya-Macaristan silahlı kuvvetleri ortaklaşa, Mehmed Bey Ćemerlić önderliğinde büyük çabalarla şehri müdafaa eden Bosna güçlerine saldırı gerçekleşmişler. Büyük direnişi göstermesine rağmen, Bosna güçleri saldırıya tahammül edemedi ve Çarlık ordusu Brčko'ya girdi.[490] 17 Eylül'deki Brčko muharebesinde Avusturya-Macaristan ordusunun kayıplarının sayısı ise 200 ölü, yaralanan ve kaybolan asker olmuştur.

Bosna kuvvetlerinin savaşçılar, 6 Eylül'de, Doboj yakınlardaki mevzilerini terk edip Spreča nehrine doğru geri çekilmek zorunda kaldıktan sonra, onları takip eden Sapary'nin birliklerle çatışmaları yaşamışlardır. Dolaysıyla, 15 Ağustos'taki iki gün süren Trebovac ve Ozren dağlarının eteğinde çatışmalar olmuştur. Muharebeden sonra, 16 Ağustos'ta akşam saatlerinde Bosnalı kuvvetler Graçanica'ya geri çekilmeye başlamıştır. Ardından, peşinde giden 45. Piyade Alayı aynı gece şehire gelip ele geçirmeyı başarmıştır. 20 Eylül'de, 24. Piyade Alayı Brezovo Polje'den ayrılarak öğlen saatlerinde Bijeljina şehrini işgal etmiştir.[491] 22 Eyülde'ki Tuzla şehrinin işgalin

[488] 5 ve 6 Eylül günlerinde meydana gelen çatışmalarda 5 subay dahilinde hayatını 69 asker kaybederken 357 kişi yaralanmıştır ve 50 kişi esir düşmüştür. M. Mandić, *a.g.e.*, s. 75.
[489] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 274.
[490] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 274.
[491] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 80.

tarihine kadar, Bosna'nın bu bölgede işgal operasyonalarının ilerleyişi kaydedilmiştir ve yeni gelen takviyelerle beraber Miričina, Dobošnica, Husino, Ljubače, Modrac, Šikulje yerleşmelerinin dahihilinde Gračanica ve Tuzla arasındaki bölgeyı işgal etmeyi başarmışlardır.[492] Müftü Šemsekadić liderliğindeki Bosna kuvvetlerinin, biri Graçanica digeri Brçko tarafından toplam iki Tümen Tuzla'ya doğru harekete geçtiğini bilgisi aldığında, yeterli direniş gücüne sahip olmadığını ve bu nedenle Zvornik'e çekilmeye karar vermişlerdir.[493] 20 Eylül'de, Sapary, Tuzla sahasının keşifmeye karar vermiştir. Avusturya-Macar birliklerinin, daha doğrusu Baron Waldstatten'ın Tugayı, Spreča vadısındeki birkaç yerleşimi ele geçirdikten sonra, Avusturya-Macaristan ordusunun ordugaha iki Tuzla sakini gelip Bosna birliklerinin şehrinden çekildiğini bildirdi. Bosna birliklerinin Tuzla'yı savunmayacağını malum olsa da, Sapary şehre dikkatlı bir şekilde girilmesini emretti.[494] İki gün sonra, 22 Eylül'de, 70. Yedek Piyade Alayı Tuzla şehire girmiş ve "Tuz kentinde" Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun bayrağı dalgalandı. Eylül ayının sonuna kadar, 27 ve 29'a kadar, Avusturya-Macar birlikleri, direniş olmaksızın Zvornik ve Srebrenica'yı işgal etmeyi başarmıştır.[495] İlk önce 27 Eylül sabahı, 31. Tümen Zvornik şehrine girip, öğlendeki saatlerinde Drina nehrinin kıyısında bulunan şehri ele geçirmiştir. İki gün sonra, adı geçen Tümenin Srebrenica sakinlerinden oluşturan bir heyet önüne gelip şehrini direnmeksizin teslim etme isteklerini sunmuşlar ve böylece Spreča vadisinin kuzeyindeki bulunan Kuzeydoğu Bosna bölgesinin işgal operasyonları sona ermiştir.[496]

21 Eylül'de Šenkovići ve Bandin Odžak yerler arasında gerçekleşen Doğu Bosna'daki son büyük çatışmada çok sayıda Boşnak katılmıştır. Böylece Avusturya-Macaristan ordusunun 1. Tümen ve Bosna ordusunun sağ kanadından geri kalan birlikler arasında çatışma başlamıştır. Üç top ile birlikte, Bosna kuvvetlerinin sayısı yaklaşık 7.000 asker idi. Bosna birlikler tarafından kurulan kaleler üzerine yapılan taaruzundan sonra, çatışma öğleden sonra sona ermiştir. Avusturya-Macar ordusunun öldürülen asker sayısı oldukça büyüktü, 87 ölü ve 375 yaralanan subay ve asker

[492] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 76-77.
[493] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 275.
[494] K. Hadžić, *a.g.e.*, s. 25.; M. Mandić, *a.g.e.*, s. 78.
[495] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 275.
[496] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 80.

varmış.[497] Boşnak kaynaklarına göre, öldürülen ve yaralı Avusturya-Macar ordusunun askerin sayısı 500 idi. Šenkovići ve Bandin Odžak yerleşimlerdeki çatışmalardan sonra, Boşnakların Doğu Bosna'daki direniş neredeyse sona ermiştir.[498] Böylelikle, 3 Ekim'de Goražde şehri, bir gün sonra, 4 Ekim'de Višegrad ve Čajniče, Foča şehri ise 5 Ekim'de hiçbir direnişle karşılamadan işgal edilmiştir.[499] Foča şehrinin işgaliyle birlikte, 5 Ekim 1878'de Avusturya-Macar ordusunun Doğu Bosna'daki işgal operasyonları sona ermiştir ve Avusturya-Macaristan ordusunun Genelkurmayı, Boşnakların direnişin son kalesi olan Batı Bosna'nın işgal operasyonlar üzerine yoğunlaştırmıştır.

Kuzeydoğu ve Doğu Bosna'daki askeri operasyonların tamamlasının ardından, Avusturya-Macaristan ordusu, Batı Bosna'daki Bosna kuvvetleriyle savaşmak için daha büyük askeri kapasitesi yönledirebilirmiştir. Bosna-Hersek topraklarının çoğunun işgali tamamlanmış olmasına rağmen, Avusturya-Macaristan işgaline karşı büyük direnişin son kalesi olan Batı Bosna bölgesinde geride kalan Osmanlı nizami ordusunun birliklerle beraber 40.000 aşkın Boşnak bulunmaktaydı. Batı Bosna'daki Boşnak güçlerinin başında Sanski Most'tan Hasan Bey Čekić, Cazin'den Hadži Ahmed Pozderac, Pećigrad'dan Hasan Ağa Pećki, Krupa'dan Ali Bey Krupić, ve birliklerinin ana komutanı olan Husein Bey Karabegović vardı.[500] Avusturya-Macar birliklerin başında General Zach bulunmaktaydı.

Eylül ayının başında, Avusturya-Macar ordusu Krajina bölgesinde askeri harekatı başlatmıştır.[501] 4 Eyül'de General Sametz, Ključ kasabasının yakınlarda çok sayıda Bosna birliklerinin bir araya geldiğini ihbar aldığında, kuvvetlerinin o yönde gitmesini emretmiştir. Şehire yaklaşırken, Çarlık ordusu bir takım Bosna askerlerini gözlemledi ve akşam saatlerine kadar süren çatışma açılmıştır. Avusturya-Macaristan askerlerinin şiddetli bir hücumdan sonra, Bosna birlikleri Sava'nın sol yakasına geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ertesi gün, General Sametz askerlerine izin günü verdi,

---

[497] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 83.
[498] H. Ćurić, *a.g.e.,* s. 338.
[499] I. Tepić, *a.g.e.,* s. 218.; K. Hadžić, *a.g.e.,* s. 25.
[500] E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 275.
[501] *Krajina* (*Serhad*) veya Bosanska Krajina Batı Bosnabölgesi için kullanılan terimdir. Tokom Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu Bosna'nın bölgesi Avusturya (sonra da Avusturya-Macaristan) devletiyle uzun zaman sınır olmuştur.

ayrıca Bosna güçlerinin tarafında herhangi saldırış yaşanmamıştı. 8 Eylül'de Avusturya-Macar birlikleri, Ključ yakınlarındaki konuşladığı Bosna kuvvetlerinin sağ kanadına taaruza geçti ve geri çekilmelerine zorlamıştır. Bu iki günlük çatışmanın sonucu 12 subay dahilinde 313 ölen ve yaralanan kişi olmuştur.[502] Aynı gün Sanski Most, Skender Vakuf, Stari Mejdan, Kotor Varoš ve Kamengrad yerlerin teslimi gerçekleştirilmiştir. Çarlık ordusu, Bosna güçlerinin direnişi olmaksızın bu yerlere girip kontrol sağlanmıştır. Avusturya-Macar ordusunun Ključ'a saldırdığı gün General Zach Bihać şehri abluka altına alınmıştır. General Zach'ın komutasında olan 23. ve 27. Piyade Alayı ve de üç Honved Macar taburu bulundurmaktaydı.[503] Öte yandan, Batı Bosna'daki bütün Boşnak çetelerinin başında kalan Husein Bey Karabegović liderliğindeki Bosna birliklerinin, komşu Boşanklarla beraber Bosna silahlı kuvvetlerinin saflarında yer alan Žegara köyünden 300 katolikle dahil olmak üzere, toplam sayısı 15.000 olmuştur. Avusturya-Macar ordusunun bütün gün içinde saldırmasına rağmen, Bosna birlikler zafer kazanmışlardır. Her iki tarafta çok sayıda ölen ve yaralanan olduğunu çok şiddetli bir çatışmanın yaşadığını anlaşılmaktadır. Öldürülen ve yaralanan Avusturya-Macaristan birliklerinin askeri sayısı fazla olmuştur. Enver Imamović'in araştırmalarına göre, Çarlık ordusunun 98 ölü, 406 yaralı ve 35 kayıp asker varmıştır.[504] Öte yandan, Hırvat tarihçi Mihovil Mandić'e göre 98 ölü, 418 yaralanan ve 35 kayıp asker söz konusu olduğunundan bahsedilmektedir.[505] Avusturya-Macaristan ordusu, çatışmadan sonra sınır bölgesindeki başlangıç pozisyonlarına geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Bahsi geçen Bosna birliklerinin zaferi ardından, 8 Eylül'de Bihać kuzeyindeki Hırvatistan ile sınırında olan Leskovac yakınlardaki Čarkanje ve Prosičeni Kamen yerleşmelerinde, 600 kişilik Bosna kuvvetleri Avusturya-Macar ordusunun 12. Av taburuna saldırı düzenlenmiştir. Çatışmada Çarlık ordusunun üç askeri ölürken bir subay dahil olmak üzere üç asker de yaralanmıştır.[506] Lakin birkaç gün sonra, Avusturya-Macaristan ordusu Genelkurmay Başkanlığı, Batı Bosna'nın bölgelerinin

---

[502] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 85.
[503] Macar ordusunun nizami çeteleri. Macar dilinde vatan savunmaları anlamına gelmektedir. 1867 yılından olan anlaşmasına göre Avusturya-Macaristan ordusunun nizami ordu birlikler oluyor.
[504] E. Imamović, *Historija Bosanske...,* s. 276.
[505] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 86.
[506] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 87.

işgalinin sonra erdirilmesi için ek askeri destekler göndermiştir. Böylece, General Zach ve Rheindlender'in ortak güçleri ile birlikte, 15 Eylül'de Bihać şehrine yeni bir taaruz başlamıştır. Çatışmalar dört gün sürmüştür. 19 Eylül'de, çatışmalarının dördüncü günü, şehri savunmanın imkansız olduğunu fark eden Bihać kalesini savunan birlikler şehri teslim etti ve üç haftalık çatışmanın ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun silahlı kuvvetleri Bihać'a girmiştir.

Bosna güçlerinin son büyük direniş kalesi olan Bihać'in yıkılmasından sonra, 28 Eylül'de kısa bir mücadele sonrasında Avusturya-Macar ordusu Livno'yu, 7 Ekim'de Peć'i ve üç gün sonra, 10 Ekim'de Bužim'i işgal etti. Sonunda henüz işgal edilmemiş yer olarak Kladuša kalmıştır. General Rheinlender komutasındaki 1. Av Taburu, 20 Ekim'de Bosna güçlerinin direnişi olmadan burayı işgal etmesiyi başarmıştır. Bu şekilde, Avusturya-Macaristan ordusu Bosna-Hersek'teki işgalin ilk üç aylık operasyonunu tamamlamıştır.[507]

Bosna ordusu söz konusu olduğunda, Avusturya-Macaristan ordusunun Genelkurmay Başkanlığı'nın verdiği bilgilerine göre, direnişte 93.000 Bosnalı yer aldığını tespit edilmiştir.[508] Bosna güçlerin kullandığı topların sayısı 75 idi.[509] Doğu Bosna bölgesinde direnişe katılan Boşnak sayısı 12.700 ve Osmanlı nizami ordusu mensupları 1300 iken, Bosna nehri vadisinde direnişte bulunan 10.500 Boşnak ve 3500 Osmanlı nizamı ordu askerleri, Güneydoğu Bosna'da 8700 Boşnak ve 3000 Osmanlı nizamı askeri, Batı Bosna'da (Krajina'da) 33.000 Boşnak ve 8000 Osmanlı nizamı askeri yer almaktaydı. Hersek'teki direnişçilerin sayısı 14.300, direnişe katılan Osmanlı nizami ordusunun askerinin sayısı 700 idi. Temmuz 1878'de, Bosna-Hersek'te 41 taburda bulunan toplam Osmanlı askerinin sayısı 40.000 idi. Bosna'da 27 tabur, Hersek bölgesinde ise 14 tabur bulunmaktaydı. 30 tabur yerli Boşnaklardan, 6 tabur Asyalılardan [510] ve 5 tabur Arnavutlardan oluşmaktaydı.[511] Avusturya

[507] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 90.
[508] M. Bojiić, *a.g.e.*, s. 77.; M. Mandić, a.g.e., s. 100.
[509] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 100.
[510] *Anadolu'dan* gelen askeri birliklerden söz edilmektedir.
[511] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 78.

kaynaklara göre, Bosna ve Hersek'teki direnişte yer alan Osmanlı nizami ordusunun askerinin sayısı 13.800 idi.[512]

Diğer taraftan, Avusturya-Macaristan ordusu Bosna-Hersek'in işgali esnasında gerçekleştirilen operasyonlar için 80.000 asker göndermişti. Üç Kolordu sonradan katılmıştır (3., 4. ve 13. Kolordu). Nihai askeri operasyonlarda toplam Avusturya-Macaristan'ın işgal güçü, 141 Piyade taburu, 13 Av taburu, 24 Süvari taburu, 5 Üs çeteleri taburu, 1/2 Atlı okçu kara taburu, 5 Üs çete eskadronu, 24 Büyük çaplı bataryası, 2 Küçük çaplı bataryası, 17 Dağ bataryası, 2 Kale topçu çetesi, 17 Mühendis çetesi, 10 İzci çetesi ve 20 Nehir köprü mühendisi ekibi.[513] Kaynaklar, Ekim ayındaki tüm askeri harekatlarının sona ermesine kadar görev yapan Avusturya-Macaristan ordusunun asker sayısının 300.000 olduğunu göstermektedir. Ağustos ayından itibaren Ekim'in sonuna kadar zaman içerisinde büyük ve küçük çatışmaların sayısı 76 idi. Avusturya-Macar ordusunda yer alan hayatını kaybeden asker ve subayın sayısı 5.100 idi.[514]

Kronolojik sırayla mücadeleler ve çatışmalar: *Maglaj muharebesi* (*3* Ağustos), *Hersek bölgesindeki Čitluk muharebesi* (*4* Ağustos), *Gračanica muharebesi* (*4* Ağustos), *Maglaj* yakındaki *Kosova* yerleşimdeki muharebe (*5* Ağustos), *Rogolj muharebesi* (*5* Ağustos), *Jajce muharebesi* (*7* Ağustos), *Žepče'deki muharebe* (*7* Ağustos), *Tuzla* şehri ve civarindaki çatışmalar (*8-12* Ağustos), *Ravnica muharebesi* (*13* Ağustos), *Gračanica'da* ikinci muharebesi (*13* Ağustos), *Banja Luka muharebesi* (*14* Ağustos), *Gradačac muharebesi* (*14-15* Ağustos), *Bosanski Šamac muharebesi* (*15* Ağustos), *Hersek'teki Guber çatışması* (*15* Ağustos), *Kakanj muharebesi* (*15-16* Ağustos), *Doboj'daki mıharebe* (*15-16* Ağustos), *Bilalevac muharebesi* (*16* Ağustos), *Visoko muharebesi* (*17* Ağustos), *Kremenac'taki çatışması* (*17* Ağustos), *Sarajevo kuşatması* (*19* Ağustos), *Doboj yakınlardaki ikinci çatışması* (*19* Ağustos), *Hersek'teki Pašić Han muharebesi* (*19* Ağustos), *Stolac muharebesi* (*16-21* Ağustos), *Crnić* i *Kremen'deki çatışmalar* (*19-21* Ağustos), *Doboj civarındaki Grapska*

[512] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 100.
[513] E. Imamović, *Historija Bosanske...,* s. 277.
[514] Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine,* ANUBiH (Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi), Knjiga 18, Odjeljenje društvenih nauka, Saraybosna 1973, s. 9.

muharebesi (*26* Ağustos), *Grapsa* yakınlarda ikinci muharebe (*30* Ağustos), *Saraybosna* yakınlarda *Mokro muharebesi* (*3* Eylül), *Doboj muharebesi* (4-6 Eylül), *Bihać* yakınlarda *Žegare'deki muharebe* (*7* Eylül), *Ključ muharebesi* (*6-8* Eylül), *Trebinje muharebesi* (*7-8* Eylül), *Ljeskovac* i *Prosičin Han'daki* çatışmalar (*8* Eylül), *Brčko* şehrindeki çatışmalar (12-14 Eylül), *Bosanski Šamac muharebesi* (*14* Eylül), *Bihać* yakınlardaki *Izačić muharebesi* (*15* Eylül), *Gradačac muharebesi* (*15* Eylül), *Brčko muharebesi* (*16* Eylül), *Krepšić'taki muharebe* (*16* Eylül), *Doboj* yakınlarda *Svjetlica muharebesi* (*15* Eylül), *Trebinje yakınlardaki Gorice muharebesi* (*15* Eylül), *Brčko kuşatması* (*18* Eylül), *Dobošnica* yakınlardaki çatışma (*18* Eylül), *Majevica* dağında çatışmalar (*21* Eylül), Hersek'teki *Šenković* ve *Bandin Odžak muharebeler* (*21* Eylül), *Klobuk muharebesi* (*24-28* Eylül), *Livno muharebesi* (*26-28* Eylül) ve *Peć* yakınlardaki *muharebe* (*6-7* Ekim).[515]

[515] M. Mandić, *a.g.e.*, s. 97-99.

V. BÖLÜM: İŞGALİN TAMAMLANMASI

5.1. Direnşçilerin Yargılanması

18 Ağustos sabahı, Bosna Vilayetinin merkezi olan Saraybosna'ya yapılan saldırı sonrasında şehrin kuşatma operasyonları başlatılmıştır. Öğlen saatlerinde artık şehrin büyük bir kısmı Avusturya-Macaristan ordusunun kontröl altındaydı ve birkaç saat sonra, General Filipović, subaylarınla birlikte, Saraybosna'ya resmi girişini gerçekleştirdi. Böylece, Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun 40 yıllık dönemi başlatılmıştır. Çarlık birliklerinin başında bulunan General Filipović, Saraybosna kuşatmasının harekatında yer alan askerlere ve şehrin sakinlere yaptığı kısa bir konuşmadan hemen sonra, Aralık ayına kadar kaldığı Valı Konağına [516] geçmiştir. 1878 senesinin Ağustos ayı itibaren Aralık ayına kadar Saraybosna şehrinin sivil yöneticisi görevi üstlenen General Filipović 'in aldığı ilk kararlardan biri direnişin örgütlemesinde sorumlu olanların yargılanmasıydı. Doboj'daki izcilik görevini üstlenen Çarlık ordusuna yönelik saldırılardan sonra, Ağustos ayının başında Maglaj kasabasında Askeri Mahkemesi'nin (Alm. Standgericht) kurulmasının karar alınmıştır.

Bu mahkemenin görevi, Avusturya-Macaristan ordusuna herhangi bir zarar verenlerin yarglınması ve cezalandırılmasıydı. Böylece, 3 Ağustos ve 9 Aralık 1878 tarihleri arasında, genel bir af uyglunmaya vermesine kadar, Bosna-Hersek'te yaklaşık 100 kişi yargılanmıştır ve ölüm cezasına çaptırılmıştır. Bahsi geçen dönem içinde Bihać, Mostar, Livno, Banja Luka, Brčko, Maglaj, Žepče ve Travnik şehirlerde Askeri Mahkemeleri kurulmuştur. Krajina bölgesinde, daha doğru ifadeyle Bihać şehrinde Ahmed Musić, Ibrahim Medenelija, Hasan Salkić ve Hasan Bey Biščević ölüm cezasına çarptılırdı. Livno'da Derviš Bey Bušatlija, Osman Gačić, Salih Čizmić ve Agan Čizmić hakkında idam kararı alınmıştır.[517] Saraybosna'da Askeri mahkmesi 23 Ağustos 1878 yılında çalışmaya başlamış ve mahkemenin verildiği kararlarına göre Muhamed Efendi Hadžijamaković, Abdulah Efendi Kaukdžić, Avdo Jabučica, Hacı Avdaga Halačević, Suljo Kahvić, Hacı Mehaga Gačanica, Mehmedaga Dalagija,

[516] Miljacka nehrinin sol kıyısında Hunkar Camii yakınlarında bulunan Osmanlı valilerin merkeziydi.
[517] E. Imamović, **Historija bosanske...**, s. 276.

Ibrahimaga Hrga, ve Mešo Odobaša ölüm cezasına çarptırılmıştır.[518] Saraybosna şehrinde hüküm giyen ve idam cezasına çarptırılan ilk kişi, önde gelen ve tanınmış Saraybosnalılardan olan Muhamed Efendi Hadžijamaković'ti.

Memletinde mekteb ve medrese eğitimini tamamlayıp eğitimin devamı için İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da uzun süre kalmayan Muhamed Efendi, 9 ay sonra Bosna'ya dönmüştür. Bundan sonra, birkaç yıl Vareš kasabasında imam ve muallim (öğretmen) olarak görevde bulunmuştur,[519] daha sonra da 1864'te Saraybosna'ya tayin edilmiştir. Şeyh Sirri'nin murdi olarak Nakşibendi[520] tarikatında yer alıyordu.[521] 1864 senesinde Gazi Hüsrev Bey Medresesinde mualim görevini başlamıştır. Muhafazakar, bilgili ve iyi vaiz veren bir şahıstı. Hersek Ayaklanması'nda Hristiyan isyancılarla silahlı mücadele sırasında Zvornik şehirde askeri imam olarak yer almıştır. 1878 senesi Nisan ayından itibaren Bosna'nın sosyal-politik hayatına dair daha fazla dahil olmuştur. 1878'deki Nisan günlerinden itibaren Bosna topluluğun gündem sorunlarında daha aktif bir rol almıştır ve Boşnakların direniş günlerinde Ulusal Komite tarafından Bosna kuvvetlerinin ana komutanı olarak atanmıştır.

Direnişi organize etmesinin ardından, Bosna ordusunun merkez çetelerinin komutanı olarak Žepče, Kakanj ve Visoko muharebelerinde savaşmıştır. 18 ve 19 Ağustos tarihlerinde Saraybosna savunmasının ana organizatörüydü. Şehrin işgalinden ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yetkililer tarafından yönetiminin kurulmasından sonra, 22 Ağustos gününde Avusturya-Macaristan ordusunun bir birliği, Arebi Atık Mahallesinde[522] bulunan Muhamed Efendi'nin evine gelerek kendisini tutuklanmayı amaçlanıyordu. Fakat, Muhamed Efendi, askerler gelmeden kaçmayı başarmıştır. Ertesi gün, 23 Ağustos'ta teslim olma kararı vermiştir. Teslim alınmasının ardından, aynı gün içinde 26 Ağustos'a kadar sürecek olan bir mahkeme başlamıştır. Çarlık birliklere yönelik direncini örgütlemesinden ve direnişte bizzat

[518] H. Kreševljković, **Izabrana....**, s. 129.
[519] Grad Vareš kasabası Saraybosna'nın kuzeyinde 50 km uzaklıkta bulunmaktadır.
[520] Bosna'da 15 yüzyıldan itibaren var olan Nakšibendijski sufi tarikatı 18 ve 19 yüzyıllarda zirveye ulaşmıştır. Bkz: Ćehajić Džemal, *Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama,* Sarajevo 1986.; Nakşıbendi tarikatının yanı sıra 15. yüzyıldan itibaren Bosna topraklarında Mevlevi, Bektaşi, Rifai, Kadiri, Bayram, Gülşeni, Halveti, Melami, Sadi, Sinani, Şazeli, Hamzevi.; C. Sancaktar, *a.g.e.*, s. 26.
[521] H. Kreševljaković, *Izabrana*..., s. 131.
[522] Miljacka nehrin sağ kıyısında Baščaršije ve Vratnika Mahalleler arasında Arebi Atik Mahallesinde bulunan Kovači Sokağında bulunuyordu.

katılmaktan suçlu bulunmuştur. Muhamed Efendi suçlu bulunup asılarak idama mahkum edilmiştir. Aynı gün içinde saat 16'da infaz edilmek üzere Gorica'ya[523] götürülmüştür. Fakat cezanın infazından önce, askerlerinin ellerinden kaçırılmış ve tufeklerini almay başaran Muhamed Efendi iki askeri yaralamıştır.[524] Ancak askerler süngülerle saplayıp onu durdurnaya başarmışlardır. Böylece yarı ölü Muhamed Efendi 26 Ağustos'ta idam edilmiştir. Günümüzde Saraybosna'daki Hrid Mahalesinde bulunan bir ilk okul ismini taşımaktadır.

İkinci şüpheli ve idam kararına çarptırılan kişi Abdulah Efendi Kaukčija idi. 1820 yılın civarında dünyaya gelmiştir. Ailesi Saraybosna kökenlidir ve Abdulah Efendi ilk eğitimi şehrinde almıştır. İstanbul'da eğitimi alıp almadığını bilinmemektedir. 1864 senesinde Gazi Hüsrev Bey Camiisinde imam görevine başlamıştır. Aynı zamanda Gazi Hüsrev Bey Medresesinde muallim (öğretmen) görevini de devam ettirmekteydi. Onun dışında 30 sene boyunca Gazi Hüsrev Bey Camiisindeki mektebinde öğretmenlik yapmaktaydı. Muhafazakar ve fanatik bir şahıstı. 1878 baharın başında Saraybosna'daki siyasi gelişmelerde yer almıştır. Ulusal Komite üyesiydi ve Hadžijamaković ile birlikte Saraybosna'nın savunmasını organize etmekteydi. Askeri Mahkemesinin kurulmasının ardından oluşturan yargılanma listesinde yer almıştır. 29 Ağustos gününde gözaltına alınmıştır ve bir gün sonra idam edilmiştir.[525] Günümüzde Saraybosna'daki Hrastovi Mahallesinde bulunan bir sokak ismini taşımaktadır.

Suçlanan kişiler arasında yer alan Avdo (Abdulah) Jabučica da idam edilmiştir. Saraybosnalı olan Avdo, yaklaşık 1835 senesinde Jahja Paša Mahallesinde doğmuştur.[526] Tüfek zanaatı geliştiren Saraybosnalı Avdo, yaklaşık 1866'da dükkanını açmıştır. Bir dönem İtalya'da yaşamıştır ve oradayken İtalyanca öğrenmiştir. 1873 yılında memleketine dönen Avdo tekrar dükkanı açmıştır ve 1878 senesindeki Bosna-Hersek'in işgaline kadar orada çalışmıştır. Ağustos ayının direniş günlerinde ona Ahmed Efendi Nako tarafından toplar için iğnelerin üretmesi emredilmiştir. Saraybosna'nın işgali sona ermesinin ardından Barica Mahallesindeki arkadaşının

[523] Miljacka nehrinin sağ kıyısında, bugünkü Alipašino Mahallesinde bulunmaktaydı.
[524] K. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı....*, s. 176.
[525] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 138.
[526] Bu mahalle Miljacka'nın sağ kıyısında bulunuyordu.

evinde saklanmaktaydı..[527] Eylül ayının ilk günlerinde, arkadaşının ihanetinden sonra tutuklanıp idam cezası kararı alınmıştır. Günümüzde, Saraybosna'nın caddelerinden biri ismini taşımaktadır.[528] Zengin bir tüccar ailesinin mensubu olan Hacı Abdija Halačević de ölüme mahkum edilmiştir. Kendisi de tüccar olan Abdija, 1830 yılın civarında dünyaya gelmiştir. Tutuklamanın ve suçlamasının sebebi bilinmemektedir.

Sanıklar arasında, fakir bir Saraybosna ailesinden gelen boyacı Suljo (Süleyman) Kahvić de yer almıştır. Suljo, 1840 senesinin civarında doğmuştur. 19 Ağustos'taki Saraybosna'nın savunmasına ve direnişe katılmıştır. Aynı gün içinde ise yaralanmıştır. Eylül ayının ilk günlerinde direnişe katılmakla suçlanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Ayrıca, yargılanma listesinde yüzbaşı tellal olan Hacı Mehmed Gačaninca yer almaktaydı. Jajce şehrindeki direnişte binbaşı Rašidaga ile beraber katılmıştır. Saraybosna'nın kuşatmasının ardından direnişte katılmakla suçlanarak ölüm mahkum edildi. Diğer mahkum kişi ise 70 yaşlarındaki Mehmed Ağa Dalagija idi. Kökeni eski Saraybosna ailelere dayanmaktadır. Hayatını arsalar geliriyle ve Saraybosna'nın çarşısındaki dükkanından geçirmekteydi. İşgal sırasında ailesiyle beraber Ilidža'ya sığınmıştır.[529] Direnişte yer almamasına rağmen, Ulusal Hükümet dönemindeki olduğu mitinglerde halka direnişe çağırmakla suçlamaktaydı.

İbrahim Hrga, toprak sahibi bir ailenin mensubuydu. Kalıcı bir mesleği sahip olmayan İbrahim arsalarının gelirlerden geçiriyormuş. Zamanının coğusu arsalarda ve avcılıkta geçirmekteydi. Halk Hükümetinin döneminde İbrahim Hrga, direnişin taraftarı olduğunu ve direnişte kendisi yer aldığından dolayı Askeri Mahkemesinin idam cezası verilmesinin sebeplerindendi. Mešo (Mehmed) Odobaša, ölüm cezasına çarptırılan son mahkumu olmuştur. Saraybosna'da zengin olan Odobaša ailesinin mensubuydu. Çoçukluktan itibaren kötü davranışlara sahip olan Mešo, şehrinde kötü imajına rağmen Bosna-Hersek'in işgal sırasında Jajce'deki savaşan çetelere katılmıştır. Eylül günlerinde Gorica'da infaz edilmiştir.

---

[527] Bu mahalle Saraybosna'nın çarşı tarafında yer alıyordu.
[528] Saraybosna'daki Avdo Jabucica Sokağı Dr. Abdulah Nakaš Hastanesinin yakınlarında bulunmaktadır.
[529] H. Kreševljaković, *Izabrana...*, s. 145.

Ağustos ayının sonlarında yönetiminin oluşturulmasından sonraki ilk günlerde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun hükümeti direnişin nihai çözümü için direnişte yer alanları ve Halk Hükümeti'nin önemli üyelerini idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak, direnişe katkıda bulunanların hepsi cezalandırılmış değilmiştir. Bunların arasında en önemli isimler Taslıca Müftüsü Vehbi Šemsekadić ve Salih Vilajetović Hadži Lojo idi. İlk bahsedilen şahıslardan olan Müftü Šemsekadić, direnişin büyük savuncusuydu ve şüphesiz Avusturya-Macaristan ordusuna üç ay boyunca gösterilen direnişte büyük rol oynamıştır. Bosna birliklerinin sağ kanadının önderliğini yürüten Šemsekadić, Tuzla ve Gračanica'daki muharebelerde Avusturya-Macaristan birlikleri yenmiştir ve Doboj'a çekilmelerinin sebebi olmuştur. Daha sonra, 20. Tümen'e karşı taaruza geçerek, Tümenin diğer çetelerle hatını kesme ve Doboj-Saraybosna yolunda kontrol sağlamak planları yapmıştır. Belirli bir süre boyunca bahsi geçen yolu kontrol altına almıştır, ancak daha büyük ve modern olan Çarlık ordusu galip olarak çıkıp Eylül ayının sonuna kadar Kuzeydoğu Bosna'da olan Brčko, Gradačac, Gračanica, Tuzla, Doğu Bosna'da ise Zvornik, Srebrenica ve Višegrad kentlerini ele geçirerek Bosna'nın bu bölgesinde işgal operasyonlarını tamamlanmıştır. Dolayısıla, Avusturya-Macaristan ordusu ve Müftü Šemsekadić'in birlikleri arasındaki çatışmalar Saraybosna'nın işgalinden bir ay sonraya kadar devam etmiştir. 17 Eylül'de Brčko kentin Avusturya-Macaristan birliklerinin eline düşmesinden sonra Šemsekadić Tuzla yönünde geri çekilmiştir.

Tuzla şehrinin savunmasını organize etmesinde çalışmalar başlattırdı lakin yakın silah arkadaşlarıyla danıştıktan sonra Zvornik'e çekilmeye karar vermiştir.[530] Zvornik'te uzun süre bulunmadı ve 27 Eylül'de Višegrad'a geçmiştir.[531] Oradan Uvac (Uvatz) nehrini geçerek Priboj'a, sonra Taşlıca'ya gelmiştir.[532] Memleketine döndükten sonra, yeniden direnişi organize etmesi için Kosova'da birlikleri örgütlemeyi çalışmıştır ve 1878 sonbaharında sık sık Bijelo Polje'ye (Tr. Akova) ve Priştine'ye giderek, orada askeri müfrezeleri toplamayı amaçlamaktaydı. Avusturya-Macaristan hükümeti onun Bosna konusunda aktif rol üslenmesinden ve faaliyetlerinden endişe etmekteydi ve 1879'daki Pazar (Yeni Pazari, Boş. Novi Pazar)

[530] H. Ćurić, *a.g.e.*, s. 337.
[531] K. Hadžić, *a.g.e.*, s. 23.
[532] K. Hadžić, *a.g.e.*, s. 24.

Antlaşmasında Šemsekadić'in Sandžak'tan (tür. Yeni Pazar Sancağı) ayrılması talep edilmiştir. Böylece, müftü Šemsekadić İstanbul'a taşındı ve Sultan Abdülhamid tarafından kendisine özel bir konukevi ve maaş verilmiştir.[533]

Başka bir şahıs, Šemsekadić 'ten farklı olarak, Hadžijamaković, Kaukdžić ve diğerler gibi direnişi örgütlemek ve direnişe katılmakla suçlanan lakin ölüm cezasına çarptırılmayan kişi Salih Vilajetović Hadži Lojo idi. Şühesiz ki, direnişin önde gelen kişilerdendi. Ulusal Komite ve daha sonra da Halk Hükümeti organizasyonunun başlangıcından itibaren Hadži Lojo, direnişin sadece Saraybosna'da değil, Bosna-Hersek'in diğer şehirlerde de yayılmasına büyük ölçüde katkıda bulunan çok etkili bir kişilliğe sahipti. Hadži Lojo, Temmuz ayının başında Gazi Hüsrev Bey Camiisinde bayrak açarak aynı görüşü paylaşan fanatik birileriyle Vali Konağı'na doğru harekete geçip oradaki toplanan şikayetçi halk ile Osmanlı ordusunun komutanı Veli Paşa'yı istifa zorlamıştır. Ayrıca, 27 Temmuz'da resmi olarak Halk Komitesi'nin iktidara gelmesiyle Saraybosna'da meydana gelen kalkışmada yer almıştır. Avusturya-Macaristan ordusunun Bosna-Hersek topraklarına girdiği Ağustos ayının ilk günlerinde, Hadži Lojo yüzbaşı sıfatıyla Kiseljak'taki cepheye gitmiştir. Gerçek şu ki, kısa zamanda Saraybosna'ya, verdiği ifadesinde, daha fazla kişiyi cepheye götürmek amacıyla döndüğünü söylemiştir. Hadži Lojo, özellikle Boşnak alt sınıfı halk üzerindeki büyük etkisi ve aynı zamanda sağlam direniş tutumu nedeniyle, Milli Komite üyelerinin bazırları tarafından cezbedildi; bu sebepten dolayı aralarında Hadži Lojo'nun idam kararı getirilmiştir.[534] Böylece, Ağustos ayı ortasında, Avusturya-Macaristan yetkililer tarafından tutuklanması ve hapsedilmesi emri verildi, ancak evinde, tesadüfen veya değil, bacağına yaralanmıştır. Bu olaydan sonra, 18 Ağustos, Saraybosna'nın işgalinden önce, Romanija yönünde Saraybosna'dan yaralı halinde çıkartılmıştır.[535]

---

[533] K. Hadžić, *a.g.e.*, s. 29.

[534] Hadži Lojo direnişin büyük destekçisi olarak tarihi kitaplarda yer almıştır. Ayrıca toprak sahiplerine Halk Hükümeti'nin direnişine katılma ve parasal destek sağlama konusunda büyük baskı yapmaktaydı. Bazılarının direnişe destek vermesinden çekinmekteydi, bundan dolayı Hadži Lojo'nun yandaşları, Saraybosna'nın en zengini olan Fadil Paşa'nın evi de dahil olmak üzere, birçok Saraybosnalı toprak sahiplerinin evlerini ateşe vermişlerdi. Bkz: B. Madžar, *a.g.e.*, s. 128.; Şüphesiz ki Fadil Paşa da dahil olmak üzere diğer toprak sahipleri ve Hafız Paşa'ya Hadži Lojo'nun bu tutuculuğundan rahatsız oluyordu; bu sebepten dolayı onu bir sivili öldürmekten suçlayıp ölüm cezasına çarptırmışlardır.

[535] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 82-83.

Romanija dağında kaldıktan sonra, Hadži Lojo Goražde'ye kaçmıştır. Ekim ayında Doğu Bosna'nın işgalinden sonra, Živojevići köyünde[536] yakalanmıştır ve enfekte yaralanma nedeniyle Saraybosna'daki hastaneye nakledilmiştir. Bundan kısa bir süre sonra, yaralı olan bacağı ampute edilmiştir, ancak buna rağmen birkaç gün sonra hastaneden kaçıp Švrakino Selo Mahallesinde saklanmaktaydı.[537] Hadži Lojo, direniş örgütlenmesine katılmakla suçlanmıştır ve ölüm cezasına çarptırıldı ancak Avusturya-Macaristan İmparatoru Joseph'in müdahalesi sonucunda 5 yıl müebbet cezasına çarptırılıp günümüzde Çek Cumhuriyeti'nde bulunan Terezienstadt şehrinde yatmıştır. Avusturya-Macaristan yetkilileri, Osmanlı yetkililerle anlaşarak Bosna halkı üzerindeki etkisi ve yeni isyan olasılığı korkusuyla onu son yıllarını ailesiyle geçirdiği Arabistan'a göndermiştir. Hadži Lojo, 1887 yılında Tayf şehirde vefat etmiştir. Avusturya-Macaristan hükümeti ve yetkililer tarafından, 1878 yılın yazındaki Boşnakların ve yanı sıra diğer Bosna halklarının Avusturya-Macaristan'ın işgale karşı direnişinin boyutunu azaltmak, küçültemek ve aşağılamask amacıyla direnişe "Hadži Loyo isyanı" adı verilmesi ve Lojo'yu ön plana çıkarılması belirtmek önemlidir.[538]

5.2. Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan Monarşi Sisteminin Yerleştirmesi ve Kurulması

Bosanska Krajina (Batı Bosna) bölgesindeki askeri işgal operasyonlarından bitirmeden önce bile, Avusturya-Macaristan Monarşisi yönetim sistemi kurulmasıyla başlamıştır. Böylece, ilk önce yönetim oluşturması için Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı'nda Bosna Komisyonu oluşturarak 16 Eylül ve 29 Ekim tarihlerde alınan kararıyla, Bosna ve Hersek vilayetlerinin idaresi Müşterek Bakanlık Konseyine verilmiştir.[539] Bosna Komisyonu'nda İki başlı Monarşisinin üç ortak bakanlığının birer temsilcilerinden ve Macar hükümetinin bir temsilcisinden oluşmaktaydı. Fakat, 26

[536] H. Ćurić, *a.g.e.*, s. 335.
[537] M. Bojić, *a.g.e.*, s. 82-83.
[538] Avsturya basın ve kamuoyu Hadzi Lojo olay ile ilgili olmuşlardır ve o sırada onunla ilgili birkaç haber ve roman yazılmıştır. Bkz: Irene Komposch-Ortner, Die kulturelle begegnung von Orinet und Okzident in Bosnen-Herzegovina, *The Journal of Ottoman Studies IV*, Enderun, İstanbul 1984, s. 288.
[539] Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan Monarşisinin sivil ve askeri yetkilileri ayrılmış değildi, bu yüzden 28 Ekim 1878 tarihli kararname ile devlet idareci eş zamanlı işgal kuvvetlerinin komutanı da olduğu kararlaştırılmıştır. Bkz: E. Imamović, *Historija Bosanske...*, s. 284.

Şubat 1879 yılında, Bosna-Hersek'in yönetimi Ortak Maliye Bakanlığı'na teslim edilmesi için bir karar alınmıştır ve bir ay sonra, 9 Mart'ta bir Bosna Bürosu kurulmuştur.[540] Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan yetkililerinin ilk sivil yöneticisi (Boş. Zemaljski poglavar) General Filipović olmuştur ve bu görevi Aralık ayına kadar üstlenmiştir. Filipović, Bosnalı müslümanlara, Boşnaklara karşı açık bir husumetten dolayı ve de Slav kökenli olduğundan dolayı Bosna-Hersek'teki vali görevinden hızlı bir şekilde çekilmiştir.[541] Yeni bir Bosna valisi Herzog Willhelm von Würtemberg seçilmiştir.[542] Willhelm von Würtemberg'in bu yeni göreve getirilmesinin nedenlerden biri Bosna Müslümanlarıyla iyi münasebbete olması ve bu Bakan Andrassy'nın Avusturya-Macaristan İstanbul Büyükelçisi Zichy'ye gönderiği raporda "yerel Türkler'in" sempatisini kazandığını kanıtlamaktadır.[543]

Nisan ayının 21. gününde, Bosna-Hersek'in işgali bağlamında Berlin Kongresi'nin 25. maddesinin ayrıntıları ile ilgili "İstanbul Sözleşmesi" adlı bir toplantı gerçekleştirilmiştir.[544] İstanbul Sözleşmesi'nin giriş bölümünde, Bosna-Hersek'te Osmanlı Sultanın haklarının kaldırılmayacağı, ülkede kalan Osmanlı memurlarının resmi devlet dairelerinde çalışabilecekleri ve memurların vasfı olmadığı taktirde Bosna-Hersek'ten çekilecekleri sonucuna varılmıştır. Sözleşmenin 2. maddesine göre, tüm dini grupların, özellikle Müslüman Boşnaklara dini özgürlük verileceğini ve cuma namazında Sultanın, ki aynı zamanda tüm Müslümanların lideri Halifenin adına değinileceği hususunda anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca, tüm gelirlerin ülkede kullanılacağı ve Osmanlı parasının daha önce olduğu gibi piyasada kalacağına sözleşmenin 3. maddesinde yer verilmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nde daha önce

---

[540] M. Mandić, *a.g.e.,* s. 91.

[541] Resmi Avusturya-Macaristan yetkilileri, kendi yetkililerinin yeni tebaalara kötü tutumunu tavsip etmemekteydi. Yeni hükümetin amacı Bosna Müslümanları, özellikle asil sınıfı kendi tarafına çekmeye çalışmaktaydı ve böylece General Filipović'in davranışının kabul edilmez olmasıydı. Ayrıca, General Filipović, slav kökenli bir askeri yetkili olarak, yerli Bosna Müslüman nüfusa sempati duymamıştır, hatta davranışları anomoz olarak da adlandırabilir. Nefretin temel nedenlerden biri Bosna'nın işgal sürecinde Boşnakların büyük direnç olmasıydı. General Filipović'in Viyana'ya sunduğu raporlarda Bosna Müslümanları "hayvan kalabalığı" olarak adlandırılıyor. Bkz: E. Imamović, *Historija Bosanske...,* s. 281-282.; Josip Mihaljević, *Odnos Stranke prava prema okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. i 1879. u listu ''Sloboda",* Franjevačka teologija Sarajevo, S: 28, Saraybosna 2008, s. 128.

[542] M. Imamović, *Historija...,* s. 364.

[543] B. Gavranović, *a.g.e.,* s. 49.

[544] Iljas Hadžibegović, Mustafa Imamović, Bosna i Hercegovina u vrijeme Austrougarske vladavine, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata*, editör: Ibrahim Tepić, Bosanski kulturni centar, Saraybosna 1998, s. 22.

geçen konular ise Osmanlı devletinin Bosna-Hersek'teki gayrimenkulun tazmini ve Novipazar Sancağı'ndaki Avustruya-Macaristan ordusunun garnizonlarının statüsüne 7., 8., 9. ve 10. maddelerinde değinilmişti.[545] Sözleşmede tüm maddeler arasında, yalnızca 2. madde dini grupların haklarının, özellikle Müslüman Boşnakların cuma namazındaki dualarda Sultanın adının değinmesini yerine getirmeleri sağlanmıştır.[546]

Bosna-Hersek'in işgali ve yeni, Avrupa yönetiminin gelişi, Boşnaklar için bir kültürden ve yaşam tarzından başka bir kültüre ve yaşam tarzına geçmesi anlamına gelmekteydi ve bu geçiş süreci kolay, acısız ve hızlı olmamıştır.[547] Bu meselede, ya Bosna-Hersek anayurt topraklarına uyum sağlayacak ya da ortadan kalkacakmışti. Bosna ve Boşnaklar bin yıllık tarihi boyunca zor zamanlar geçirmişti ancak 1878'deki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından yapılan işgal dönüm noktasıydı. Bosna'nın eski sakinleri olan Boşnaklara bir tercih hakkı sunulmadı. Anayurtta kalıp hayatta kalma ve haklarını savunma mücadelesi ya da vatanını terk edip yabancı ülkelere göç etmek ve orada yeni bir başlangıç yapıp yeni çevreye uyum sağlamak seçenekler arasındaydı. Atalarının topraklarında kalanların yeni yönetimin sisteminde toplumsal ve siyasal örgütleme mücadelesi göstermeleri gerekmekteydi. Ancak, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan Monarşisi'ndeki yeni statüsü basit bir statü değilmişti.[548] Viyana ve Budapeşte arasındaki gerginlik azalmıyordu. Bahsedilen iki devletten hiçbiri, Bosna'dan vazgeçmek istememekle birlikte, Monarşi dahil olan Bosna topraklarını da kapsayacak şekilde bir Slav devleti oluşturulmasını da istememekteydi.[549] Bir yandan Avusturya-Macaristan'ın işgalı ve bir yandan da Sultanın geçerli olan hakları, Bosna-Hersek'i yasal anlamda ilginç ve zor bir duruma

[545]Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, Magistrat, Saraybosna 2007, s. 19.; Iljas Hadžibegović-Mustafa Imamović, *a.g.e.*, s. 229-230.

[546] N. Malcom, *a.g.e.*, s. 103.

[547] M. Imamović, *Historija...*, s. 361.

[548] Avusturya-Macaristan Monarşisi devletlerinin hukuki sistemi ve ilişkileriyle ilgili bkz: M. M. Čupić-Amrein, *a.g.e.*, Verlag Peter Lang un Cie AG, Bern 1987, s. 33-34.

[549] Uygulamada bazı Hırvat siyasetçilerin de temsil ettiği bu yöntem "trialism" anlamına gelmekteydi. Güçlü Slav unsuruna karşı çıkan Avusturya ve Macaristan devletleri için, Avusturya-Macaristan Monarşisi içinde üçüncü bir kol olarak Slav Devletinin kurulması sorun teşkil edebilirdi. Bkz. N. Malcom, *a.g.e.*, s. 103.; Macaristan'nin Basbakanı, Banja Luka ve Bihać Macaristan'a, Travnik, Saraybosna, Donja Tuzla ve Mostar şehirler ise Avusturya'ya birleştirme planı memorandumla ortaya çıkarmıştır ama plan gerçekleştirmemiştir. Bkz: Szilard Szabo, Ungars Politik gegenüber Bosnien und Herzegowina 1878-1908, *Ungarn Jahrbuch* S: 32, 2014/2015, Debrecen 2015, s. 160.

düşürmüştür. Bosna-Hersek Avustruya-Macaristan dönemi sırasında üç statüye sahip olmuştur. İlki işgalinden itibaren 1908 yılındaki ilhakına kadar, ikincisi ilhakından 1910 yılındaki Ulusal Anayasası'nın ilanına kadar ve üçünüsü de 1910 yılından 1918 yılındaki Avusturya-Macaristan'nın Avrupa tarihi sahnesinden silinişine kadar sürmüştür.[550] Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan egemenliğinin ilk döneminde Bosna-Hersek'in yürütme organının en üst organı olan Ulusal Hükümetin kurulması kararlaştırılmıştır.[551] Böylece, 22 Şubat 1880 yılında Avusturya ve Macar Parlamentoları *Bosna-Hersek Yönetim Kanunu'nu* kabul etmişlerdir. Bu kanuna göre, idarenin ortak hükümete ait olduğu ve her iki parlamentonun da rızası olmadan idare yönergeleri ve kanun değişikliği yapılamayacağı kabul edilmiştir.[552]

Avusturya-Macaristan devleti Bosna-Hersek'teki Osmanlı idari teşkilatını, ülkenin hukuk düzenini, vergi sistemini ve mevcut tarımsal ilişkilerini değiştirmemiştir.[553] Böylelikle, Bosna Vilayeti Rekhsland, Sancaklar Kreise (Boş. Okruzi), kaza veya kadıluk Bezirk (Boş. Kotari), Nahiyeler ise Kotarske Uprave olmuştur. Üst duzey mevki olan Vali mevkisi Landesschef (Boş. Zemaljski Poglavar) oldu, Sancağın başında olan Mutesarıf yerine Okružni Predstojnici, Kadılukların başında olan Kadıların yerine Bezirksvorsteher (Boş. kotarski predstojnici) getirilmiştir. Ayrıca, Belediye sistemi (köy, ilçe ve il teşkilatı) değiştirilmemiştir. Mahkeme işleri söz konusu olduğunda, Müslüman Boşnakların hukuki meselelerinde faaliyet gösteren Saraybosna'da bulunan Yüksek Şeriyat Mahkemesi (Alm. Scheriatsobergerich) ve diğer şeriyat Mahkemeleri dışında, 1879'da Nisan ayından itibaren Yüksek Vilayet Mahkemesi (Alm. Landesgericht) de faaliyete başlamıştır.[554]

---

[550] M. Imamović, *Pravni položaj...*, s. 21.; Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan kolonisi olup olmadığına yönelik olan tarışmalar hala varlığını sürdürmektedir. Detaylar için bkz: Karl Kaser, "Bosnien-Herzegowina unter Österrichisch-Ungarischer herrschaft eine zwischenbilanz", *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918 Zbornik radova,* Saraybosna 2011, s. 27-29.

[551] Martha M Čupić-Amrein, *a.g.e.*, s. 37-38.

[552] I. Hadžibegović, M. Imamović, *a.g.e.*, s. 230-231.

[553] Haris Zaimović, "Arhivska građa Austro-Ugarske admisnistracije u bh. Arhivima", *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918 Zbornik radova,* Saraybosna 2011, s. s. 575-577.

[554] I. Hadžibegović, M. Imamović, *a.g.e.*, s. 231.

Yeni yönetiminin kurulması ve 1908'daki[555] ilhak tarihine kadar olan ilk dönemde Bosna-Hersek'in statüsüne dair iki önemli olay vardır; 1881 yılında Askeri Kanunu'nun uygulanması ve bir yıl sonra Bosna-Hersek'te İslam Birliği'nin kurulma faaliyetleri. Avusturya-Macaristan her bakımdan Bosna'yı İstanbul'dan ayırmada teşebbüs etmekteydi ve en kısa zamanda geçici işgali ihlaka dönüşürmeyi ve hukuki ve de siyasi anlamında Bosna'yı tamamen kendi sınırlarına katmaya çalışmaktaydı. Bu amaca göre, Avustruya-Macaristan devletinin yetkilileri, Bosna-Hersek'in sakinler için askerlik hizmeti başlatılması çalışmaşarını sürmekteydi. İstanbul Sözleşmesine aykırı olmasına rağmen, Askeri Kanunu 4 Kasım 1881 yılında onaylanmıştır.[556] Bu kanuna göre, tüm askerlik yapabilen erkekler Avusturya-Macaristan ordusunda hizmet etmekle yükümlü idiler. Ama bu olay, Doğu Hersek'te memnuniyetsizliğe ve ayaklanmaya sebep olmuştur. 1870'lerin ikinci yarısında olduğu gibi, Doğu Hersek bölgesi yeni ayaklanmanın odak noktası olmuştur ve bu kez Avusturya-Macaristan hükümentine karşıydı. 10 Ocak gecesi 1882 yılında, yaklaşık 100 silahlı asinin Ulog'taki Jandarma Karakoluna meydana gelen saldırından sonra memnuniyetsizlik hızla bir ayaklanmaya haline dönüşmüştür.[557] Ocak ve Nisan ayları arasında resmen devam eden ancak bazı çetelerin Kasım ayına kadar faaliyette bulunmuş olan isyan, Pero Tunguz, Stojan Kovačević ve Salihaga Forto tarafından yönetilmiştir.[558] Birkaç ay boyunca Avustruya-Macaristan birliklerine karşı savaşmaya Foča, Gacko ve Nevesinje şehirlerden gelen birkaç bin asi çatışmada yer almıştır.[559] İsyanın ve memnuniyetsizliğinin asıl nedeni Askeri Kanunu olmasına rağmen, asiller köylü, orta ve alt sınıfa mensup kişilerden oluşturduğundan dolayı, bu ayaklanma tarih kaynaklarda Bosna-Hersek'teki 19. yüzyılın son köy ayaklanması olarak geçmektedir.

İşgalinden sonraki dönemde Boşnakların dini statüsü söz konusu olduğunda, Bonaklar Müslümanların en üst lideri Halife olan Padişaha doğrudan doğruya bağlıydı ve ayrıca İstanbul Sözleşmesi'nin 2. Maddesi'ne göre, Avusturya-Macaristan devleti içinde garanti edilen dinsel haklara sahiplerdi. Fakat, Avusturya-Macaristan

---

[555] Bosna-Hersek ilhakı ile sonuçlanan kriz ile ilgili bkz: Dimitrije Popović, *Izvoljski i Erental*, Knjižarnica Gece Kona, Belgrad 1927, s. 15-18.
[556] Mehmet Yılmazata, *a.g.e.*, s. 91.
[557] I. Hadžibegović, M. Imamović, *a.g.e.*, s. 234.
[558] N. Malcom, *a.g.e.*, s. 104.
[559] Tahminlere göre 2 ve 3 bin isyancı söz konusu olduğunu duşünülmektedir.

hükümetinin amacı, dini işleri dahil her anlamında Boşnakları Osmanlı devletinden ayırmaktı.[560] Boşnakların İstanbul'dan dini ayırma projesinde, Avusturya yetkililer tarafından yönetiminin organize edilmesinin işgalinin ilk günlerden itibaren çalışmalar yürütmüştür. Bu proje üzerinde ilk olarak Bosna-Hersek'teki ilk sivil yöneticisi olan General Filipović çalışmaktaydı ve misyonunu, General Filipović'in aksine, Boşnaklar tarafından sevilen Wilhelm von Würtemberg, sonra da Bosna Valisi (Boş. Vrhovni upravitelj) ve Avusturya-Macaristan'ın Ortak Maliye Bakanı olan Benjamin Kallay devam ettirmiştir.[561] İlk adım, Ekim 1878'de Mustaj Bey Fadilpašić, Muhamed Bey Kapetanović ve Mustafa Hilmi Hadžiomerović önderliğinde toplam 58 Boşnak temsilcisi tarafından General Filipović 'e mektubun göndermesiyle atılmıştır.[562] Mektupta, Bosnalı Müslümanların bağımsız bir dini organizasyonun arzusu içindeydiler. Bir ay sonra, 5 tanınmış temsilci General Filipović 'e mektubu teslim etmiştir. Boşnakların dinsel örgütlemesi sorusu, 18 Haziran 1880 yılındaki Bab-ı Ali'nin eski Rumeli Kazıasker Ahmed Şükrü Efendi'nin Bosna Müftüsü olarak atanmasına kadar aktif olmamıştır.[563] Ancak bunu, Avusturya-Macaristan hükümeti, Bab-ı Ali'nin kararı, yabancı güçlerin Bosna-Hersek'in iç işlerine doğrudan müdahalesini önleyeceğini ve izin verilmeyeceğini vurgulayarak reddetmiştir. Bu nedenle, Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin hükümeti Bosna-Hersek'in iç işlerine ve meselelerine müdahale etmeyeceğini aynı zamanda da başka güçlerinin müdahalesine izin vermeyeceğini ifade etmiştir.

Bu Osmanlı hükümetinin hareketinden sonra, Avusturya-Macaristan tekrardan Boşnakların İstanbul'dan ve Şeyh-ül İslam'dan ayrılması konusunda daha aktif çalışmalarını başlamıştır. Ayrıca Hadžiomerović'in Bosna Müftüsü olarak yetkilendirmesiyle Bab-ı Ali de katkıda bulunulmuştur. Hadžiomerović, Osmanlı tarafından dini ve şeriat kadıları atama yetkisini de kazanmıştır. Bu olaydan sonra

---

[560] M, Imamović, *Historija...*, s. 364-365.

[561] Onun döneminde Boşnaklık tezi ortaya çıkmıştır. Bosna-Hersek'e yönlendiren Sırp ve Hırvat etkisinin azaltmasında çalışmaktydı. Bkz: Robert Donia, Ann Arbor, "Bosnia and Herzegovina: The Proximate colony in the Twilight of Empire", *Godišnjak 2013*, 42: 197-202 DOI: 10.5644 CBI ANUBiH-40.30, ANUBiH (Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi), Saraybosna 20, s. 198. Ayrıca bkz: Monika Gletter, *a.g.e.*, s. 229.

[562] İmza atanlar arasında, Saraybosna beyleri (22 imza sahibi), bir başka değişle toprak sahipleri, dini yetkililer (15 imza sahibi) ve tüccarlar (13 imza sahibi) bulunmaktaydı. Bkz: I. Hadžibegović, M. Imamović, *a.g.e.*, s. 254-255.

[563] M, Imamović, *Historija...*, s. 365.

Boşnakların dini bağımsızlık süreci hızlandırılmıştır. 13 Ekim 1882'de Ortak Maliye Bakanı Benjamin Kallay[564] Çar Joseph'e Hadžiomerović'in Bosna-Hersek İslam Birliği'nin ilk Reis-ül Ulema olarak atanmasını bir öneri olarak sunmuştur. Saraybosna'da önde gelen beylerin (toprak sahibi) ve aynı zamanda imamların (ulemanın) fraksyonun kendi adayları vardı. Genel kapsamında beylerin fraksyondan gelen Mustafa Nuri Fadilpašić[565] daha fazla desteği görmüş olsa da, Avusturya-Macaristan hükümetinin çıkarları için daha uygun olduğundan dolayı, ulemanın fraksyonunun desteği alan ve önderliğini eden Mustafa Hilmi Hadžiomerović[566], ilk Reis-ül Ulema olarak seçilmiştir.

17 Ekim'de Çar Joseph, 10 Şubat 1893 tarihe kadar bu mevkide kalan Hadžiomerović Reis-ül Ulema olarak atanmasına ilişkin bir karar yayımlanmıştır.[567] Kuruluşundan bugüne kadar İslam Birliği'nin Reis-ül Ulema görevi 13 kişi üstlenmiştir.[568] İlk Reis-ül Ulema olan Hadžiomerović mevkide 11 sene kalmıştır (1882 ve 1893 yıllar arasında), ikincisi, 1893 ve 1909 yıllar arasında Reis-ül Ulema görevi üstelenen Mehmed Teufik Azabagić olmuştur. Bosna-Hersek İslam Birliği'nin üçüncü başkanı Hadži Sulejman Šarac idi ve o görevde iki sene kalmıştır (1910 ve 1912 yıllar arasında). Sonraki Reis-ül Ulema Mehmed Džemaludin Čaušević idi (1913 ve 1930 yıllar arasında). Hafiz Ibrahim Maglajlić, 1930 ve 1936 yıllar arasında Reis-ül Ulema görevini üstlenmiştir. Altıncısı, 1936 ve 1942 yıllar arasında Fehim Spaho idi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ibrahim Fejić (1947 ve 1957 yıllar arasında),

---

564 Tarihçi, diplomat ve devlet adamı olan *Benjamin von Kallay*, Avusturya-Macaristan döneminin en önemli figürlerden biriydi. 1882 ve 1903 yıllar arasında Avusturya-Macaristan Ortak Maliye Bakanı ve Bosna Valisi görevlerini gerçekleşmiştir.

565 Mustafa Nuri Fadilpašić, en zengin Saraybosna tüccarı olan Mustaj beg Fadilpašić'in oğluydu.

566 Mustafa Hilmi Hadžiomerović, 1816 senesinde Kulen Vakuf'ta doğmuştur. Kendi şehrinde ilk okulu bitirdikten sonra eğitimini ilk önce Prijedor'da, sonra 1833 yılında Gazi Husref Begov hanikah okulunda devam etmiştir. Dört yıl sonra İstanbul'daki Hekim Çelebi medresesinde eğitimine devam etmiştir. İstanbul'da 15 yıllık eğitim sonrasında memleketi Bosna'ya geri dönmüştür. Memleketine döndüğünde Bosanski Novi'deki müderis (öğretmen) görevini üstlenmiştir. 1852 yılında Saraybosna'ya gelip Kuršumlija medresesindeki müderis (öğretmen) görevine getirilmiştir. 1856'da Saraybosna Müftüsü olmuştur, 1882 yılında ise yeni kurulan Bosna-Hersek İslam Birliği'nin ilk reis-ül ülema görevine getirilmiştir. Bkz: *https://akos.ba/godisnjica-osnivanja-funkcije-reis-ul-uleme-mustafa-hilmi-ef-omerovic-prvi-reis/* (15.12.2017. 14:49)

567 *http://www.islamskazajednica.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=78* (15.12.2017. 14:37)

568 *http://www.islamskazajednica.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=78* 15.12.2017. (15:04)

Sulejman Kemura (1957 ve 1975 yıllar arasında), Naim Hadžiabdić (1975 ve 1987 yıllar arsaında), Husein Mujić (1987 ve 1989 yıllar arasında) ve Jakub Selimoski (1989 ve 1993 seneler arasında) Reis-ül Ulema görevini üstlenmişler. Bağımsız Bosna-Hersek devleti döneminde, ilk Reis-ül Ulema olan Mustafa Ceric bu görevde 1993 yılından itibaren 2012 senesine kadar kalmıştır. Günümüzde Reis-ül Ulema mevkisinde, 2012 yılından beri bu pozisyonda olan eski Tuzla Müftüsü Husein Kavazović bulunmaktadır.[569]

5.3. İşgale Karşı Tepkilerden Biri Olarak Boşnakların Göç Hareketi

XIX. yüzyıldaki Balkanlar'da göçler, çoğu durumda siyasi olaylardan kaynaklanmaktaydı. Balkanların etnografik yapısı söz konusu olduğunda, büyük göç ve tektonik değişimlere yol açan süreçlerden biri ise, Osmanlı devletinin zayıflaması, Balkanlar'daki toprak kaybı ve bölgedeki ulusal devletlerin ortaya çıkmasıdır. Rusların desteğini alan Ortodoks nüfus büyüyen milliyetçilik akımı ve ulus-devlet prensibiyle yönetmekteydi.[570] Gelecek olan ve bu şekilde planlanan ulusal devletlerde kültürel, dinsel ve dilbilimsel açıdan farklı şahsiyetler için yer bulunmamaktaydı.

19. yüzyıldaki Balkan nüfusunun göçü, Osmanlı devletinin kaybettiği topraklardan Müslümanların göçünü de ifade etmektedir. Bu zulüm süreci, Avrupa'daki mevcut olan uygulama ile uyumluydu. 1878 yılındaki Berlin Kongres'ine kadar, Hristiyan bir devlet içinde Müslüman bir azınlığa tolerans gösterilmemekteydi. Böylece, 1854 ve 1856 yıllar arasındaki Kırım Savaşı sırası ve tamamlanmasından sonraki dönemde Tatarların Kırım'dan göçü başlamıştır. Ayrıca, 1860'lar Çerkezlerin Kafkas sahalarda zulüm ve göçler tarih sayfalarına girmiştir. 1864 yılına kadar bu bölgedeki Çerkezlerin direnişi kırılmıştır ve Rus Büyük Prensi Mihailo aynı yılın Nisan ayında bir ültimatom sunmuştur. Çerkezlerin iki seçeneği vardı; bir ay içinde

---

[569] Bosna-Hersek İslam Birliği Başkanları (reis-ül ulema) listesi, bkz: *https://hamdocamo.wordpress.com/2017/10/08/ulema-bosne-i-hercegovine-1878-1941/* (15.12.2017. 15:03)

[570] Safet Bandžović, "Demografska deosmanizacija Balkana i kretanje bosanskohercegovačkih muhadžira (1878-1914)", *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austrougarske 1878-1914.,* 30. i 31. mart 2009, editor: Zihad Šehić Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2011, s. 209.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç etmeleri veya savaş esirleri statüsüne düşmeleri. Bu Kafkas halkının büyük çoğunluğu Anadolu topraklarına (ve birçok durumda Balkanlar'a da) göç etmeyi seçmiştir, bu nedenle Kafkasya bölgesinden göç eden Çerkezlerin sayısı 430.000 civarında olduğunu düşünülmektedir.

19. yüzyılın büyük göç dalgası nüfüs yapısı önemli ölçüde değişen Bosna-Hersek'i de etkilemiştir. 1851/1852 yıllara ait olan Osmanlı devletinin nüfus sayımı, Bosna-Hersek'te yaklaşık bir milyon kişinin yaşadığı bir istatistiğiyle sonuçlanmıştır. Bunlardan 400.000 Ortodoks, 328.000 Müslüman, 178.000 Katolik, diğerler ise yaklaşık 10.000 nüfusa sahipti. Nüfus sayımın istatistiğe dayanarak, Bosna vilayetin nüfusunun ağırlıklı olarak köyde yaşadığı sonucuna varılmıştır. Nüfusun beşte üçü köylü çiftçi, çoğunlukla Müslüman olan serbest köylülerin sayı ise beşte ikiyi geçmemekteydi.[571] Tarımsal nüfusun toplumsal yapısında en çok sayıda köylüler, sonra da serbest köylüler ve arazi sahiplerdi.[572] Öte yandan, 1870 yılındaki Bosna araştırmaları sırasında yazılan Ahmet Cevdet Paşa'nın raporuna göre, Bosna'da 534.000 Ortodoks ve 209.000 Katolik yaşadığı sonucuna varılmıştır.[573] 1880 yılındaki Avusturya-Macaristan devletinin istatistiklere göre *(Bosna-Hersek Yerleşim ve Nüfus İstatistiği; Alm. Ortschafts und Bevölkerung-Statistik von Bosnien und der Hercegovina. Sarajevo; Boş. 1880. godina-Statistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine. Sarajevo 1880.),* Bosna-Hersek 1.158.164 nüfusa sahip olduklarını tespit edilmiştir; Bunlardan 1.023.005 köylerde, 125.159 ise kentlerde yaşamaktaydı.[574] Ayrıca, 19. yüzyılın son çeyreğinde yeni yönetimin gelmesiyle birlikte, etnik ve dini anlamında Bosna'da değişiklikler yaşanmıştır. Avusturya-Macaristan hükümeti kırk yıllık Bosna-Hersek yönetimi döneminde 1879, 1885, 1895 ve 1910 yıllarında toplam dört nüfus sayımı gerçekleşmiştir. 1879-1910 yıllar arasındaki döneminde Bosna-Hersek'teki nüfus 1.158.164'ten 1.808.044[575], yükselerek 739.880 kişinin veya yılda %2,06, toplam %63,88'lik bir artış söz konusuydu. Nüfus yoğunluğu kişi başına

[571] M. Imamović, *Historija...*, s. 223.
[572] M. Imamović, *Historija...*, s. 225
[573] Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş, İstanbul 2010, s. 267.
[574] Željka Poloni, *Česi u Sarajevu 1878-1918*, Katedra historie Filozoficke fakulty Univerzity Palackeho, Olomuc 2009, s. 57.; Josif Holeček, *Босния и Херцеговина эа время окупаџйи*, V. Rihter, Moskova 1902, s. 13-16.
[575] Diğer istatistkiğe göre 1910 yılında Bosna-Hersek'in nüfüsü 1.898.044 idi. Bkz: Ž. Poloni, *a.g.e*, s. 51.

kilometrekareye 22'den 37'ye çıkmıştır. Bu dönemde nüfus yoğunluğu konusunda artmış olsa da, Bosna-Hersek Avrupa'nın en az nüfuslu bölgeler arasında kalmıştır.

Avusturya-Macaristan devletinin *1879* yılındaki ilk nüfus sayımına göre, *Ortodoks* nüfusu *496.485* veya toplam nüfusundan *%42,88, Müslüman* nüfusu *448.613* veya toplam nüfusundan *%38,73, Katolik* nüfusu *209.391* veya toplam nüfusundan *%18,08, Yahudi* nüfusu *3426* veya toplam nüfusundan *%0,29* iken *1910* yılındaki Avusturya-Macaristan'ın son nüfus sayımına göre, Bosna-Hersek'te *825.418* veya *%43,49 Ortodoks, 612.137 veya %32,25 Müslüman, 434.061 veya %*22,87 *Katolik, 11 868* ya da *%0,62 Yahudi*, diğerleri ise *14.560* veya *%0,77* bulunmaktaydı. Yukardaki verilen istastiğine dayanarak, otuz yıllık dönemde Ortodoks nüfusun oranı %0,61, Katolik %4,79 yükseldiğini ve de Müslümanın %6,48 azaldığını sonucuna varabiliriz ve bu da Boşnakların göçünün doğrudan bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. 1879-1910 yıllar arasındaki döneminde nüfusun doğal artışı Ortodokslarda *%66*, Müslümanlarda *%36*, Katoliklerde ise ***%107*** oranında artmaktaydı.

Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan hükümetinin ilk ve son nüfus sayımının karşılaştırması ve toplumun demografik değişmelerinin endeksleri.[576]

Nüfus sayımının senesi	*Müslümanlar (Boşnaklar)*	*Ortodosklar*	*Katolikler*	*Diğerler*	*Toplam*
1879	448.613	496.485	209.391	3675	1.158.164
1910	612.137	825.418	434.061	26.428	1.898.044
Doğal nüfüs artışı	163.524 veya 36%	328.933 veya 66%	224.670 veya 107%	22.573 veya 160%	793.880 veya 63,88%

1879-1910 döneminde Saraybosna'daki Katolik nüfusun artmasına bir örnek.[577] *10 Ekim 1910 yılında Bosna-Hersek'teki nüfus sayımının sonuçları. 1912*

[576] Azem Kožar, "Austro-Ugarska kolonizacija granice na Drini", *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918.,* 30. i 31. mart 2009, editör: Zijad Šehić, Filozofski Fakultet, Saraybosna 2011, s. 268.
[577] Ž. Poloni, *a.g.e.*, s. 39.

senesinde Saraybosna'daki Ulusal Hükümetinin İstatistik Departmanı tarafından hazırlanan istatistikler.

Halk (din)	*1879*	*1885*	*1889*	*1910*	*Artış*	*%*
Müslümanlar	14.848	15.787	17.158	18.603	3755	25
Ortodokslar	3747	4431	5858	8450	4703	126
Katolikler	698	3326	10.672	17.922	17.224	2468
Yahudiler (Sefardlar)	2077	2618	3159	4985	2908	140
Yahudiler (Diğer)	-	-	899	1412	-	-
Evangelistler	-	-	377	547	-	--
Diğerler	7	106	-	-	-	-
Toplam	21.377	26.268	30.083	51.919	30.524	143

Avusturya-Macaristan Monarşisi ve Bosna-Hersek nüfusunun 1910 yılındaki yapısı.[578]

Millet	***Bosna-Hersek***	***Avusturya-Macaristan***
Almanlar	22.968	12.010.669
Macarlar	6443	10.067.992
Çekler ve Slovaklar	7527	8.475.292
Lehler	10.975	5.019.496
Ukranyalılar	7431	3.998.872
Slovenyalılar	3108	1.349.222
Hırvatlar	*390.009*	2.900.945
Müslümanlar (Boşnaklar)	***612.137***	**612.137**
Sırplar	*820.418*	2.032.449
Romenler	608	3.224.755
İtaliyanlar	2462	804.271
Diğer	13.958	860.365
Toplam	*1.898.044*	*51.356.465*

[578] Ž. Poloni, *a.g.e.*, s. 51.; Jovan Cvijić, *Aneksija Bosne i Hercegovine i Srpski problem*, državna štamparija Kraljevine Srbije, Belgrad 1908, s. 34.

Böyle istastiksel verilerin nedeni, yeni yönetiminin *Ortodoks* nüfusun daha büyük göçünü etkilememesi gerçeğidir; Tam aksine, Bosna'daki diğer iki din grup için bunlar geçerli değildir. Katolik sayısının artması, *Alman, Macar, Çek, Slovak* ve *Hrvat Katolik* (ve de *Evangelist*) nüfusunun Bosna'ya göç etmesinin bir sonucudur.[579] Bu durumun aksine, Bosna-Hersek'teki *Müslüman Boşnak* nüfusunun sayısı, *Anadolu'nun* yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan Balkan topraklarına (*Kosova, Arnavutluk, Sırbıstan, Rumeli-Makedonya*) göç ettiklerinden dolayı önemli ölçüde azalmıştır.[580] Göç ve nüfus uzmanı Justin McCarthy'nın araştırmasına dayanarak, 19. yüzyılda Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnak-Müslümanların toplam nüfusundan *%50'si* veya *870.128* kişilik nüfus söz konusuydu. Aynı zamanda *Katoliklerin* sayısı *220.353* iken, *Ortodoks* sayısı ise *636.208* idi.[581] Bosna-Hersek'teki Katolik nüfusunun anı ve çok hızlı bir şekilde artişi üzerinde *Sırp* kaynaklarda da bulunmaktadır. Sırp akademik ve tarihçi Jovan Cvijić, Avusturya-Macaristan'ın döneminde Katoliklerin sayısının hızla arttığını belirtmiştir. Böylece, *1879* yılında *Katoliklerin* sayısı *%18.08* iken, *1895* yılında *%21,31'e* yükselmiştir, ayrıca Katoliklerin sayısı artıkça Muslümanların sayısı düştüğünü kaydetmektedir.[582]

On sene sürecinde (1885-1895 yıllar arasında) Bosna illerdeki Katolik nüfusunun sayısı.[583]

Şehir	***1885 yılında***	***1895 yılında***
Sarajevo (Saraybosna)	**12,66%**	**28,02%**
Mostar	**18,63%**	**23,33%**
Trebinje (Trebinye)	**29,05%**	**37,31%**
Bijeljina (Bijelyina)	**3,05%**	**11,55%**
Konjic (Konyits)	**13,16%**	**22,48%**

1878'deki Avustrurya-Macaristan tarafından Bosna-Hersek'in işgali pek çok sorunun kaynağı olmuştur. Viyana, İstanbul'dan Bosna'yı din anlamda ayırmanın

[579] Kolonistlerin göçüyle ilgili detaylı bkz: Ž. Poloni, *a.g.e.*, s. 62-66.
[580] M. Imamović, *Historija...*, s. 224.
[581] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 267.
[582] J. Cvijić, *a.g.e.*, s. 31.
[583] J. Cvijić, *a.g.e.*, s. 31-32.

Müslümanların Boşnak sorunu çözeceğini ve böylece Boşnakları kendi tarafına çekip Porta'nın etkisini daha çok azaltacağını düşünse de neticede böyle bir şey yaşanmamıştır. 1881'den olan Askeri Kanunu (Alm. *Wehrgesetz*) durumu karmaşık hale getirmiştir. Bunlar, Avustra-Macaristan hükümetinin hamleleri Boşnakların vatanın terk etmeye yöneltmiştir. Viyana hükümeti, hareketin psikolojik nedenleri, dini fanatizminden, Hristiyan otoriteye karşı antipatinden oluşturduğu ve Türkiye için özlemi resmi sebepleri olarak açıklamaktaydı. Bu sebepler dışında, Boşnakların bulundukları yoksulluk ve zor sosyal durumu da gözden kaçırmamak gerekmektedir.

İşgaliden sonraki Boşnakların göç etmesi 1878'de başlayıp 1912 yılına kadar birçok büyük göç dalgası ile sürmüştür. 1878 yazındaki olaylardan sonra, bazı saygın Boşnak-Müslümanlar tarafından toplu göçü ve Bosna'nın terk edilmesiyle ilgili Bab-ı Âli'ye dilekçe gönderilmiştir. Bu nedenle sultan Abdülhamit konuyla ilgili detaylı bir şekilde problemi işlemi Konseye talimatını vermiştir.[584] Boşnakların göçü büyük ve tek bir göç dalgası ile gerçekleşmemiştir. İlk göç dalgasında verimsiz topraklarda, uzak kırsal bölgelerde yaşayanlar yanı sıra topraksız kalan Boşnaklar göç etmişler.[585] İşgalinden sonraki ilk ayda göç edenlerin sayısı fazla değildi ve o dönemdeki göç edenler kademli Osmanlı memurları ve saygın, önde gelen Boşnaklar olmuştur. Fakat, bir yıl sonra 1881 yılına kadar göç büyük ölçüde gerçekleştirildi ve çok sayıda Boşnak nüfusu göç etmiş olmuştur. Göç hareket Sancak, sonra da Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Epir üzerinde Yanya'ya ve çeşitli Anadolu yerlerine kadar söz konusu olmuştur. 4 Ekim 1878'de İngiliz konsolosunun hükümetine yazılan raporuna göre, Bosnalı muhacirlerin geniş koloniler hakkında bilgi vermiştir. Konsolusun yazdığı raporda, yaklaşık 50.000 mültecinin İstanbul'a doğru hareket ettiğini belirtmiştir. 1879 yılının başlarında Makedonya'da Bosna-Hersek'ten ve Bulgaristan'dan gelen 50.000 ve 60.000 arasında muhacir ailesi olduğunu düşünülmekteydi. Roman yerleşiminin arkasındaki Üsküp şehrinin çevresinde Boşnak mahalleleri kurulmuştur. Üsküp ovasında, *Sinđelić, Kadino Selo*, *Mađarima*, *Ognjanac* semtlerinde Bosnalı muhacirlerin büyük yerleşimler inşa edilmiştir. Üsküp vadisinde Boşnaklar, *Mršević*, *Džidimirci*, *Vetersko, Katlanovo* ve *Deljadrovce* köylerinde yerleştirilmişler.[586]

[584] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 266.
[585] K, Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 267.
[586] S. Bandžović, *a.g.e.*, s. 225.

Osmanlı İmparatorluğunun Balkan topraklarına yerleşmenin yanı sıra yerleştirme Andadolu'da da gerçekleştirildi.[587] İstanbulda'ki 1880'li ve 1890'li yıılarda yapılan istatistiklere göre, Bosna'dan gelen Boşnak muhacirler İstanbula'a geldikten sonra Bursa, Aydın, Trabzon ve Biga gibi çeşitli Anadolu kentlerine devredilmiştir. Hersekli Boşnakların küçük bir kısmı *Şam*, *Kudüs*, *Hayfa* gibi Arap illerde ikamet edilmiştir. Bunun dışında, pek çok Boşnak Kosova'nın Ferizaj ve Mitrovica bölgesinde yerleşmiştir. Balkan'daki Osmanlı vilayetlerine yerleşmenin yanı sıra, bazı Boşnak, çoğunlukla Stolac, Livanj, Travnik, Mostar ve Trebinje böglelerinden gelen aileler Arnavutluk'a, İşkodra'ya göç etmişlerdir.[588]

Avusturya-Macaristan ve Osmanlı yetkililier tarafından herhangi bir istatistik yapılmaması nedeniyle toplam göçmen sayısı 1878 ve 1883 yıllar arasındaki dönemde bilinmemektedir. İlk genel istatistikler Avusturya-Macaristan hükümeti tarafından 1883 yılından itibaren yapılmaktadır. Avusturya-Macaristan hükümetine göre, beş yıllık dönemde göç edenlerin sayısı yaklaşık 8000 kişiydi.[589] 1881'de Bosna-Hersek'te Vıyana (ve Budapeşte) tarafından askeri kanunu getirerek Boşnak göçmen sayısı önemli ölçüde artmıştır. Askeri Kanun Boşnaklarda göç etmelerin ani ilginin sebebi olmuştur ve birçok Bosnalı Müslüman göç için izin istemiştir lakin Avusturya-Macaristan devleti göç dalgasının büyük olduğunu düşünerek 15 yaş üstü savaş yeteneklerinden dolayı göçünü yasaklanmıştır.[590] Toplu göçü ve çok sayıda göç edildikten sonra, Bosna-Hersek İslam Birliği'nin Reis-ül ülema *Hadžiomerović* 1884 yılında *Vatan* gazetesinde Boşnakların göç etmesine karşı bir dizi makale yayımlanmıştır. *Hadžiomerović* liderliğindeki dini yetkilileri, Peygamberin sünnetten gelen vatanında kalması gerektiğini ve müslümanların yükümlüğü olarak görülen devletinin savunmak olduğunu belirtilmiştir.[591] Ancak 1908'deki ilhaktan sonraki dönemi de Bosnalı müslümanların göçüyle işaretlenmiştir. 1909 ve 1911 yıllar arasındaki döneminde *30.341* Müslüman göç etmiştir ve en büyük göç *1910* yılında *17.044* kişinin göçüyle gerçekleştirildi; bunların çoğu *Bosanska Gradiška* (*1685* kişi),

---

[587] Çoğrafi anlamında Bosna'ya benzeyen bazı Anadolu bölgelere yerleşmişlerdi. Bkz: Mehmet Yılmazata, *a.g.e.*, s. 92.
[588] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 268.
[589] M. Imamović, *Historija*, s. 367.
[590] Azem Kožar, *a.g.e.*, s. 270.
[591] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 272.

Prnjavor (*1838* kişi), *Bihać* (*1322* kişi), *Cazin* (*4093* kişi), *Ključ* (*1180* kişi) illerden; *Fojnica, Rogatica, Kladanj, Prozor, Varcar Vakuf, Zenica, Ljubinje* ve *Stolac* iler söz konusu ise daha az göç edenler olmuştur.[592]

Göç etmeye karar veren Boşnakların topraklarına *Avusturya-Macaristan,* devletin çeşitli yerlerinden kolonistleri yerleştirmiştir. Kolonistlerin yerleşmesinin sebepleri ise durumun istikrarı kazanması ve devlet için istikrarsız Bosnalı Müslülümanların yerine *Alman, Macar* ve diğer devlete sadık olan Monarşi milletlerinin yerleşmesi gerçekleştirmekteydi.[593] Avusturya-Macaristan devleti, *Boşnak Müslümanların* göç etmesi ve politikalarının temel amaçlarının peşinde olması sebebiyle yetkilileri, askerleri, ekonomi faaliyetleri artırma uzmanları ve kolonistleri Bosna-Hersek'e yerleştirerek bu bölgeyi sömürgeleştirmeye çalışmıştır.[594] Kolonistlerin sayısı yaklaşık 30.000 kişi olduğunu düşünülmektedir[595], lakin bu sayı muhtemelen daha çok yüksek olduğuna inanılıyor.

Bosna-Hersek'in işgalinden hemen sonrasında, monarşinin her yerinden nüfusunun göç edilmesi bu bölgeye başlamıştır. En çok kolonistlerin sayısı *1890'dan 1905* yıllar arasındaki döneminde yerleşmiştir.[596] Nüfus sayımına göre, *1910'daki* kolonistlerin sayısı *114.591* kişi veya Bosna-Hersek'in toplam nüfusunun *%6,04'ü.*[597] Böylece *Doğu Bosna, Kuzey Bosna, Krajina* ve *Posavina* bölgelerine *Çek, Slovakya, Polonya* ve Macaristan'dan gelen çok sayıda kolonist yerleştirilmişti.[598] Ayrica yeni gelen kolonistler arasında *Hırvatistan* bölgelerinden *Hırvat kolonistler* de mevcuttur. Bosna'ya monarşinin diğer bölgelerden nüfusunun akını *1908* yılındaki ilhakı zamanı sırasında kaydedilmiştir. Bu göç dalgası, *1914* yılına yahut *Birinci Dünya Savaşı'nın* başlangıcına kadar sürmekteydi. Böylece *on binlerce* Avrupa kolonist yahut çok

---

[592] A. Kožar, *a.g.e.*, s. 269.
[593] A. Kožar, *a.g.e.*, s. 272.
[594] A. Kožar, *a.g.e.*, s. 267-268.
[595] Ž. Poloni, *a.g.e.*, s. 55.
[596] A. Kožar, *a.g.e.*, s. 273.
[597] A. Kožar, *a.g.e.*, s. 270.
[598] Drina bölgesine Kolonistlerin yerleşmesinin sebebi Sırbistan ve Karadağ'ın etkisi azaltmasından kaynaklanıyordu. Bkz: A. Kožar, *a.g.e.,* s. 275.; Öte yandan Belgrad buna sıcak bakmıyordu ve Viyana'nın antisırp bir hareket olarak algılamaktaydı. Bkz: Stijn Vervaet, "Some historians from former Yugoslavia on the Austro-Hungarian period in Bosnia and Herzegovina (1878-1918) A Reality of Imperialism versus the Golden Years of the Double Eagle?", *Kakanien,* Gent 2004, s. 2. htttp://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/SVervaet1.pdf

sayıda *Alman* (*22.968* kişi)[599], *Leh* (*10.975* kişi), *Çek* (*7095* kişi)[600], *Ukraynalı* (*7431* kişi), *Macar* (*6 443* kişi) yerleşmiştir.[601] Birçok gelen göçmen, Bosna'nın hem askeri hem de kültürel ve de kamu alanında önemli yer almaktaydılar.

Öbür tarafta, göçle ilgili Bosna-Hersek'teki Avusturya-Macaristan resmi dairelerinden elde edilen verilere dayanarak, 61.114 kişi Bosna'dan göç etmiştir. Avusturya-Macaristan verilen resmi sayıları oldukça az görünmektedir ve bununla birlikte bazı araştırmacılara göre 200.000 kişinin olduğunu göstermiştir. Ancak bu sayının da fazla olduğu söyleyebiliriz. *Enver Imamović'e* göre toplam muhacir sayısı yaklaşık 150.000 idi. Tarihçi *Azem Kožar'ın* da aralarında bulunduğu birçok tarihçinin görüşüne göre, müslüman muhacirlerin sayısı yaklaşık 140 000 idi.[602] *İstanbul komisyonu, 1900* ve *1905* yılları arasında Bosna-Hersek'ten muhacirlerin gelen sayısı yaklaşık *70.000* kişi olduğunu kaydetmiştir. *Benjamin Kallay'ın* araştırmasına dayanarak, 1882 ve 1903 yıllar arasında 6.692 kişi Bosna'dan göç etmiştir.[603] *Željka Poloni'nin* tahminlerine göre sadece *1883* yılında *8.000* Boşnak göç etmiştir.[604] *Kemalu Karpat'a* göre 1882 ve 1883 yıllar arasında 10.000 ila 12.000 kişi ve 1900 senesinde 20.000 kişiye denk gelen yaklaşık 4.000 Boşnak ailesi göç etmeye karar vermiştir.[605] Bazı aileler geri dönmüştür ancak geri dönen ailelerin sayısı giden ailelerin sayısı ile kıyastlamaz. 1908 yılında Bosna-Hersek'e geri dönen kişinin sayısı *117*, bir sene sonra 1909 yılında 133 kişi, 1910 yılında ise 1943 kişi olduğunu tespit edilmiştir.[606]

---

[599] Alman Kolonistlerinin toplam sayısından *6495 kişi* veya %*26'sı* Saraybosna'ya yerleşmiştir. Bunlardan *6342* kişi Evangelist idi. Saraybosna dışında Alman kolonistleri Banja Luka, Bijeljina ve Teslić şehrine yerleşmişlerdi. Bkz: Carl Bethe, "Deutsche „Kolonisten" in Bosnien (1878-1914), Vorstellungswelten, ideologie, und soziale praxis in quellen der Evangelischen kirche", *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918 Zbornik radova*, Sarajevo, s. 236.

[600] Merima Jašarević, *Česi u Bosni i Hercegovini 1945-1992.*, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozoficka fakulta katedra historie, Olomouc 2012, s. 13-14.

[601] 1910. yılında yapılan Avusturya-Macaristan en son nüfüs sayımından istatistiği.

[602] A. Kožar, *a.g.e.*, s. 269.

[603] K Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 268.

[604] Ž. Poloni, *a.g.e.*, s. 56.

[605] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 268.

[606] S. Bandžović, *a.g.e.*, s. 229.

Tablo 1: *13 mart 1899 ve 12 mart 1900 tarihleri arasındaki süre boyunca İstanbul'a gelen göçmenlerin sayısı ve bu dönemde yerleşen göçmen sayısı listesi belirtmektedir.*[607]

Gelen aile sayısı	*Gelen kişi sayısı*	*Nereden geldiğini*	*Yerleşen kişi sayısı*	*İskan yeri*
1920	9716	Bulgaristan	1798	İzmir Sancağı
13	64	Bulgaristan Yahudileri	94	Çatalca
251	11314	Doğu Rumeli	27	Biga
261	**1365**	**Bosna**	**161**	**Aydın (İzmir Vilayeti)**
1411	6539	Romanya	8840	Ankara Vilayeti
15	77	Romanyalı Kozaklar	170	Konya
1	7	Romanya Yahudileri	38	Trabzon
428	2128	Rusya	114	Kastamonu
35	124	Teselya	60	Adana
6	30	Karadağ	19	Suriye
Toplam: 4341	Toplam: 21.184		Toplam: 11.021	

[607] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 275.

Tablo 2: *1881 senesinde İstanbul'a gelen göçmen sayısı listesi.*[608]

Gelen aile sayısı	*Gelen kişi sayısı*	*Nereden geldiğini*	*Yerleşen kişi sayısı*	*İskan yeri*
466	2 201	Doğu Rumeli	10 419	Hüdvendigar (Bursa)
1 736	8 454	Bulgaristan	244	Karesi (Balıkesir)
226	**961**	**Bosna**	**37**	**Trabzon**
33	181	Tırhala (Yunanistan)	1 128	Aydın (İzmir)
346	1 880	Romanya	4	Adana
61	213	Batum	6	Kastamonu
2	15	Kafkaslar	316	Konza
Toplam: 2 864	Toplam: 13.725		Toplam: 12.154	

[608] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 276.

Tablo 3: *13 Mart ve 12 Mart 1886-1887 yıllar arasında İstanbul'a gelen göçmen sayısı.*[609]

Gelen aile sayısı	*Gelen kişi sayısı*	*Nereden geldiğini*	*Yerleşen kişi sayısı*	*İskan yeri*
1 897	8 972	Bulgaristan	9 112	Hüdvendigar (Bursa)
623	2 743	Doğu Rumeli	970	Karesi (Balıkesir)
120	830	Romanya	91	Trabzon
103	**553**	**Bosna**	**1 459**	**Aydın (İzmir)**
39	170	Tırhala	219	Adana
23	102	Batum	12	Kastamonu
2	12	Kafkaslar	57	-
Toplam: 2 807	Toplam: 13.365		Toplam: 11.920	

Tablo 4: *13 Mart 1905ve 12 Mart 1906 yıllar arasında İstanbul'a gelen göçmen sayısı.*[610]

Gelen aile sayısı	*Gelen kişi sayısı*	*Nereden geldiğini*	*Yerleşen kişi sayısı*	*İskan yeri*
1 492	6890	Bulgaristan	994	İzmit
190	853	Doğu Rumeli	-	-
46	**273**	**Bosna**	**434**	**Aydın (İzmir)**
44	206	Rusya	336	Adana
1 059	5685	Kafkaslar	126	Edirne
50	305	Romanya	2591	Konya
Toplam: 2 889	Toplam: 14.247		Toplam: 14.247	

[609] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 276.
[610] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 276.

Tablo 5: *13 Mart1906 ve 12 Mart 1907 yıllar arasında İstanbul'a gelen göçmen sayısı.*[611]

Gelen aile sayısı	*Gelen kişi sayısı*	*Nereden geldiğini*	*Yerleşen kişi sayısı*	*İskan yeri*
1 910	9312	Bulgaristan	6634	Hüdvendigar (Bursa)
159	775	Doğu Rumeli	775	İzmit
55	**347**	**Bosna**	**187**	**Çatalca (Biga)**
175	727	Rusya	145	Aydın (İzmir)
53	318	Romanya	1327	Ankara-Konya

Tablo 6: *Aylık ve haftalık olarak gelen ve yerleşim yerine gönderilen göçmen sayıları.*[612]

Tarih	*Toplam gelen*	*Bosna-Hersek'ten gelen*
Mart 1889	603	**28**
Nisan 1899	637	**79**
Mayıs 1899	943	**122**
Haziran 1899	1110	**20**
Aralık 1905	571	**58**
Ekim 1906	2394	**65**
Kasım 1906	1214	**7**
Aralık 1906	633	**5**
Ocak 1907	1116	**50**
Haziran 1907	1457	**87**
Ekim 1907	2647	**64**
Ocak 1908	531	**2**
Nisan 1908	7527	**27**
Mayıs 1908	1233	**54**

[611] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 277.
[612] K. Karpat, *Osmanlı'dan günümüze*, s. 277.

SONUÇ

Bosna nehri ve de *Saraybosna-Zenica-Visoko* vadisi Bosna devletinin jeopolitik merkezidir. Bosna, uzun tarihi boyunca çeşitli önemli aşamalardan geçmiş ve birkaç farklı sistemle yönetilmiştir. Ortaçağ'daki *Banlıktan*, sonra Krallıkla yönetilmiş, sonra da 415 yıl süren Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk önce sancak sonra eyalet olmuş, ardından *40* senelik *Avusturya-Macaristan* Monarşisi tarafından yönetilmiş ve çağdaş ve bağımsız Bosna Hersek devleti olana kadar *Sırp-Hırvat-Sloven* Krallığı, *Yugoslavya* Krallığı, Yugoslav *Sosyalist Federal Cumhuriyeti* tarafından idare edilmiştir. Siyasi ve hukuksal anlamda Bosna'nın adı ilk defa 10. asrın ortasında, Bizans İmparatoru ve tarihçisi *Konstantin Porfirogenet'in* yazılarında belirtilmektedir. Porfirogenet, Bosna nehrin üst akışında Bosna adlı küçük bir toprağa sahip olan devleti açıklamaktadır.

Bilinen ve bahsedilen ilk Bosna hükümdarı, Bizans kaynaklarına dayanılarak Bosna'yı bağımsız bir şekilde yöneten Ban *Borić* idi. Ortaçağda Bosna devletini 14. yüzyılın ikinci yarısında kadar Banlar yönetmiştir ve 14. yüzyılda Ban Tvrtko, *Mileševa* manastırında Bosna Kralı olarak taçlandırılmıştır. 14. asrın ikinci yarısından itibaren, 15. asrın ikinci yarısının başlangıcına kadar tarihi eserlerde Bosna, krallık olarak geçmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun doğudan hızla nüfuz etmesiyle birlikle, Bosna bu Türk İmparatorluğunun etkisi altına girmiştir. İstanbul'un fethinden on yıl sonra Fatih Sultan Mehmet, 1878 yılına kadar Osmanlı devletinin sınırlar içinde kalmış Bosna'yı fethetmiştir ve 415 yıllık Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bosna, bu İmparatoluğa birçok devlet adamı ve din yetkilileri kazandırmış önemli Rumeli topraklarındandı. 17. yüzyılın son döneminde gerçekleşen Karlofça Anlaşmasından sonra Osmanlı devletinin batı sınırı olan Bosna başta Avusturya olmak üzere çeşitli imparatorlukların orduları tarafından saldırı altına girmiş ve işgal edilmiştir.

Karlofça ve Küçük Kaynarca anlaşmalardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması, iç ve dış etkenlerin yol açtığı birçok sorunun sonucudur. *'Hasta Adam'* olarak görülen Osmanlı'nın artık sonunun geldiğini düşünen Avrupa devletleri, Osmanlı topraklarına göz dikmişlerdi. Bir başka deyişle, Avrupa güçlerinin hedeflerinden biri, Balkanlardaki Osmanlı topraklarını ele geçirmekti. Avusturya,

Balkanlar'daki Osmanlı topraklarına sahip olmak isteyen devletlerden birisiydi. Bu Orta Avrupa devletinin Bosna-Hersek topraklarını ele geçirme çabaları bizi 17. yüzyıla götürür. Bu asrın sonlarında, Avusturya ordusu Generali Eugen Savoy birlikleriyle beraber Bosna'ya girmiş ve birkaç günlük kuşatmanın sonrasında Saraybosna'ya kadar gelmiştir ve şehri ateşe vermiştir. Sonraki yüzyılda ise, Avusturya devletinin Bosna'yı ele geçirme girişimleri devam etmektedir. Bu asırda Avusturya-Bosna ilişkilerinin en önemli olayı ise, çoğunukla Boşnaklardan oluşan Osmanlı ordusunun Avusturyalıları durdurmayı başardığı 1737 yılındaki Banja Luka muharebesiydi. 19. yüzyılın ortalarında Avusturya, Batı Balkanlar bölgesi sorununun çözümü olarak Bosna'yı işgal etmeyi düşünmekteydi. 1857 yılındaki Mareşal *Radetzi* ve Amiral *Tesethof'un* raporları bu fikri destekler niteliktedir. Raporlar, Bosna işgalinin Dalmaçya hinterlantının korunmasında önem taşıdığını göstermektedir. Sırp milliyetçiliğinin artması ve Batı Balkanlar'da önemli bir Slav unsuru olacak olan büyük Sırp devletinin kurulması hedefleri gibi planlar Avusturya-Macaristan devletini oldukça rahatsız etmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun güney ve doğu sınırlarındaki güçlü ve büyük Slav devleti, doğrudan bir tehdit oluşturmuş ve monarşinin kendi içindeki Slav unsuru üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bundan dolayı Avusturya-Macaristan devleti, Sırbistan ve Karadağ'ın Bosna'yı kendi topraklarında istemeleri üzerine Bosna'nın işgal edilmesini önlemeye çalışmıştır.

Bosna, 19. yüzyıl boyunca çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Bosna tarihinin parçası olan önce sosyo-ekonomik sıkıntılar ve farklı ayaklanmalara baş etmek zorunda kalmıştır. Yeniçeri ve sipahi ocaklarının kaldırılması ve ayanların ve de kapudanların nüfus ve gücünün azaltılması birlikte 19. asrın yirmili, otuzlu ve kırklı yıllarında Bosnalı Müslümanlar bazı ayaklanmalar çıkarmışlardır. Öte yandan, *Katolik* ve *Ortodoks* nüfusu, *Sırp* ve *Hırvat* milliyetçiliğinin etkisi altına girerek birtakım ayaklanmalar yoluyla memnuniyetsizliklerini göstermişlerdir. En büyük ve en kapsamlı ayaklanma şüphesiz Bosna'nın işgaliyle sonuçlanan *1875* yılındaki *Hersek* ayaklanmasıydı. Bosna sorunu, Avrupalı devletler açısından 1878 yazında *Berlin Kongresi'nde* çözülmüştür. Berlin Anlaşmasının 25. maddesi uyarınca Avusturya-Macaristan, Bosna'yı işgal etme

hakkına sahip olmuştur. Büyük Avrupa devletleri ise Bosna'nın Avusturya-Macaristan monarşisine teslim edilmesine göz yummuşlardır.

Her ne kadar *Osmanlı* devleti Bosna'nın işgaline açıkça karşı çıksa da, tüm kongreye katılan ülkeleri bu karara olumlu bakmışlardır. Viyana, birkaç Husan süvari birliği ve askeri bir marş çalarak neşeli ve yavaş adımlarla Bosna'ya girip Bosna-Hersek kalelerinde siyah-sarı bayrağını dalgalandıracak güçteki bir askeri orkestra ekibiyle bir işgal gerçekleştireceği düşüncesinde kendinden oldukça emindi. Ancak, tarih farklı bir şekilde vuku buldu. *Boşnaklar,* Hristiyan ilkelerine dayanan yeni bir yönetimin gelmesini pek kabul etmek istememekteydiler. Bütün ayrıcalıkların yanı sıra zengin, büyük ve verimli topraklarının yeni yönetim döneminde kaybedebileceklerini kabullenemediler. Bosnalılara göre *Švabo* (Tr. *Şvabo*) olarak adlandırılmış olan Avusturyalılar Bosna-Hersek'te pek istenilmez ve iyi karşılanmazdı.

1878 Temmuz ayının son günlerinde Avusturya-Macaristan ordusu, Bosna vilayetinin sınırlarını birkaç yerde ihlal edince işgal süreci başlamış oldu. Bosna topraklarına, Çarlık ordusu General *Josip Filipović* önderliğinde girilmiş ve General *Stevan Jovanović* liderliğindeki ikinci grup da Hersek Sancağı topraklarına girmiştir. Bu zaman içerisinde Halk Komitesi ve Halk Hükümeti aracılığıyla örgütlenen Boşnakların direnişi Kuzey Bosna'da pek yoktu. Boşnakların ve bazı yerlerde Hristiyanların Boşnaklar ile birlikte ilk büyük ve önemli direnişi 2, 3 Ağustos tarihlerinde Maglaj kasabası ve civarında gerçekleşmiştir. Kısa süre sonra, *Varcar Vakuf*, *Jajce*, *Žepče*, *Tuzla*, *Brčko*, *Stolac*, *Mostar* şehirlerinde büyük direniş görülmüştür. Süphesiz en büyük direniş, Doğu Bosna'dan, Sancak'tan (Yeni Pazar Sancağı) Boşnaklardan ve de Kosova'dan gelen Arnavutlardan oluşan Boşnak ordusunun sağ kolu Taşlıca Müftüsü Vehbi Šemsekadić önderliğinde Tuzla'daki Avusturya-Macaristan ordusunu durdurmayı başarıp karşı saldırıya geçerek Doboj şehrine çekilmesiyle gerçekleşmiştir. Böyle bir olayın neticesinde, Avusturya-Macaristan ordusunun başkomutanı General Filipović ek birimler talep etmek zorunda kalmıştır. Büyük direniş gösterilmesine rağmen, Avusturya-Macaristanın modern ve donanımlı birlikleri *Doboj* ve *Maglaj*'dan başkent Saraybosna'ya ilerlemekteydi. *Kakanj* ve *Visoko* yakınlardaki muharebelerden sonra vilayetin başkenti

Saraybosna'nın kuşatılmaması için herhangi bir engel yoktu. Büyük direniş ve kayıplarla, Avusturya-Macaristan ordusu 19 Ağustos'ta Saraybosna'ya girmeyi ve şehri işgal etmeyi başarmıştır. Fakat Saraybosna'nın işgali, tüm operasyonların ve işgal sürecinin sonu anlamına gelmemekteydi. Hersek'te, Doğu Bosna'da ve Krajina'da mücadelelere devam edilmiştir. Eylül'deki işgallerle Avusturya-Macaristan ordusu, Hersek bölgesini tamemen ele geçirmeyi başarmıştır ve ardından Bosna ordusunun sağ kanadını yöneten Šemsekadić'in kontrolü altında olan Doğu Bosna üzerinde ordularını yönlendirmiştir. Mücadeleyi sürdürmenin imkansız olduğunu görünce Šemsekadić, Yeni Pazar Sancağı topraklarına çekilmiştir ve böylece Çarlık ordusu Doğu Bosna şehirlerini işgal altına alabilmiştir. Son askeri operasyonlar, çok sayıda Bosna ordusunun yoğunlaştığı Krajina bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen bölgede büyük bir direniş olmasına rağmen, modern Avrupa ordusuyla savaşmak için yeterli güç yoktu. 20 Ekim'de *Velika Kladuša'nın* alınmasıyla birlikte Bosna-Hersek'teki işgaller tamamlanmıştır.

Avusturya-Macaristan ordusu Genelkurmay Başkanlığı, Bosna-Hersek işgalinin bitmesinin ardından, işgal sırasında gerçekleştiren operasyonları analiz etmiştir ve 1879 yılında *Die Occupation Bosnien und der Herzegovina durch k.k. Truppen im Jahre 1878* başlıklı söz konusu çalışmayı yayımlanmıştır. Bahsi geçen çalışma Viyana Askeri Arşivinde bulunmaktadır. Bu çalışma ve diğer Avusturya kaynaklarına dayanarak, Avusturya-Macaristan ordusu Bosna-Hersek'in işgali için 80.000 askerin seferbirliğini emretmiştir. Akabinde üç kolordu gönderilmiştir (*3.*, *4.* ve *13.* Kolordu). Nihai operasyonlarındaki toplam Avusturya işgal kuvvetleri 141 piyade taburdan oluşmaktaydı. Kaynaklar, Ekim sonunda operasyonların tamamlanmasına kadar istihdam edilmiş olan Avusturya-Macaristan askerlerinin sayısı *300.000* idi. Avusturya-Macaristan ordusunun kaybettiği asker ve subay sayısı *5100* idi. Avusturya-Macaristan ordusu Genelkurmay Başkanlığı verilerine dayanarak, Boşnaklar ve bu direnişte Boşnaklara katılan nizami ve yedek Osmanlı askerleri, toplam *93.000* kişilik bir ordu oluşturmuşlardır. Avusturya kaynakları da, *13.800* nizami ve yedek Osmanlı askerinden söz etmektedir.

Direnişte yer alan Bosnalılar için Avusturya kaynakları '*İsyancılar*' terimini kullanmışlar, direnişi birkaç fanatik şahsın önderliğinde bazı grupların isyanı olarak

gösterme çabasındalardı. Hal böyleyken, mücadeleler ve katılan insan sayısı boyutunda bakıldığında, neredeyse üç ay süren gerçek bir savaş söz konusuydu; bundan dolayı *'Bosna ordusu*' olarak adlandırmak, Boşnaklar ve silahlı direniş veren diğer Bosnalılar için daha uygun bir terim olacaktır. Eğitimli askeri personelin yanı sıra güç ve kaynak yetersizliği, işgal sırasındaki mücadelelerin akışı ve hızı üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.

İşgal faaliyetlerinin tamamlanmasının ardından Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'teki yönetim sistemi kurma sürecini başlatmıştı. Bu iki vilayetin yasal ve siyasi düzenlenmesinden somut sonuçlar elde etmek kolay olmamıştı, çünkü Viyana ve Budapeşte'nin bu topraklardan vazgeçme niyeti yoktu; bu sebepten dolayı Bosna-Hersek'i Maliye Bakanlığı ile birlikte yönetme kararı verilmişti. Avusturya-Macaristan'ın bölge üzerinde tam yetkiye sahip olduğu Bosna-Hersek'in ihlakına kadar önemli herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

Avusturya-Macaristan tarafından yapılan işgalin sonuçlarından biri *Boşnak-Müslüman* nüfusunun göçü olmuştur. Neredeyse tüm Bosna-Hersek toprakları göç dalgasından etkilenmiştir. Bu özellikle *Hersek* ve *Krajina* bölgeleri için geçerlidir. Bosna-Hersek'in müslüman nüfusla kıyaslandığı zaman az sayıda da olsa, *Amerika Birleşik Devletleri'ne* kaçıp kurtulmaya çalışan birçok *Ortodoks* ailesi göç etmeye karar vermişlerdir. Öte yandan, *Viyana* hükümeti, Bosna-Hersek'e *Katoliklerin* getirilmesi ve göç ettirilmesi üzerine çalışmıştır. Böylece, *Çekya'dan*, *Slovakya'dan*, *Avusturya'dan*, *Macaristan'dan* gelen birçok *Katolik* ve *Evanjelik* ailesi Bosna-Hersek'e yerleştirilmiştir. *Katolik* nüfusu *Doğu Bosna'daki Drina* nehrinin sahili boyunca yerleştirilmesine dikkat çekmek gerekir ve bu da *Sırbistan'ın* nüfusunu azaltma planın bir kısmıydı.

VII. KAYNAKÇA

ALIČKOVIĆ, Sulejman V., **Sandžak u arhivskim dokumentima**, BKZ, Tutin 2012.

ALP, İlker, **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Edirne 2008.

ALP, İlker, **''1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek''**, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C:1, S:1 (Ocak 2011), Edirne 2011.

ANDERSON, Mathew Smith, **The Eastern Question 1774-1923**, Macmillan Press, Londra 1966.

ANĐELIĆ, Pavao, **Periodi u kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine**, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Saraybosna 1970.

ASLANTAŞ, Selim, **Osmanlıda Sırp İsyanları, 19. yüzyılın şafağında Balkanlar**, Kitap, İstanbul 2007.

AYDIN, Mahir, **Şarki Rumeli Vilayeti**, Atatürk kültürü, dil ve tarih yüksek kurumu Türk Tarih Kurumu yayınları XIV Dizi-Sa.12, Ankara 1992.

BABUNA, Aydın, **''Nationalism and Bosnian Muslims''**, East European Quarterly, University of Colorado Boulder, Boulder 1999.

BANDŽOVIĆ, Safet, **''Demografska deosmanizacija Balkana i kretanja bosansko-hercegovačkih muhadžira (1878-1914)'',** Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918., 30. i 31. mart 2009, editör: Zijad Šehić, Filozofski Fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2011.

BAŠAGIĆ, Safet, **Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine**, Bosanske Pošte, Saraybosna 1900.

BAYKAL, Bekir Sitki, **''Pitanje Bosne i Hercegovine i Osmanska država 1878. godine''**, Preveli: Jasna Šamić i Ekrem Čušević, Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Sarajevo 1979.

BETHE, Carl, **''Deutsche ''Kolonisten'' in Bosnien (1878-1914), Vorstellungswelten, ideologie, und soziale praxis in quellen der Evangelischen kirche''**, Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918., 30. i 31. mart 2009, editör: Zijad Šehić, Filozofski Fakultet, Sarajevo 2011.

BOGIĆEVIĆ, Vojislav, **''Kako je branjeno Sarajevo od Austrougarskog okupatora 19. augusta 1878. godine''**, Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Sarajevo 1979.

BOJIĆ, Mehmedalija, **''Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv Austrougarske invazije 1878. godine''**, Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Sarajevo 1979.

Bosna i Hercegovina, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Nacionalni sastav stanovništva, rezultati za republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, decembar 1993 Saraybosna.

BOUE, Ami, **La Turquie d' Europe,** Keesinger Legacy Reprints, Paris 2010.

CVIJIĆ, Jovan, **Aneksija Bosne i Hercegovine i Srpski problem**, državna štamparija Kraljevine Srbije, Belgrad 1908.

ČAR DRNDA, Hatidža, **Mostar, a legacy of islamic culture and civilization**, Proceedings of the second international symposium on islamic civilisation in the Balkans, 4-7 Aralık 2003, Tirana-Albania, IRCICA (Research center for islamic history, art and culture, İstanbul 2006.

ČUBRILOVIĆ, Vasa, **Bosanski Ustanak 1875-1878**, Srpska kraljevska akademija, Belgrad 1930.

ČULINOVIĆ, Ferdo, **''Raspad Austrougarske i postanak Jugoslavenske zajedničke države''**, Naučni skup u povodu 50-te godišnjice raspada Austro-Ugarske

monarhije i stvaranja Jugoslovenske drzave, Zagreb 27.-28. decembar 1968. godine, Zagreb 1969.

ČUPIĆ-AMREIN, Martha M., **Die Opposition gegen die Österreichisch-ungarische Herrschaft in Bosnien-Hercegovina 1878-1914**., Verlag Peter Lang un Cie AG, Bern 1987.

ĆIRKOVIĆ, Sima, **Istorija srednjovekovne bosanske države**, Srpska književna zadruga, Belgrad 1964.

ĆOROVIĆ, Vladimir, **Historija Bosne**, SKA (Sirp Kraliyet Akademisi), Belgrad 1940.

ĆURIĆ, Hajrudin, **''Uloga Pljevaljskog muftije Šemsekadića u otporu protiv Austrougarskog okupatora 19. augusta 1878. godine''**, Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Saraybosna 1979.

Die occupation Bosniens und der Herzegovina Durch K.K Truppen im jahre 1878 nach autentischen Quellen dargestelt in der Abtheilung fur Kriegsgeschichte des K.K Kriegs-Archivs mit karten und planen, Verlag des siedel und sohr, Viyana 1879.

DONIA, Robert, **''The battle for Bosnia: Habsburg military strategy in 1878.''**, Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Saraybosna 1979.

DONIA, Robert, **''Bosnia and Herzegovina: The Proximate colony in the Twilight of Empire''**, Godišnjak 2013, 42: 197-202 DOI: 10.5644 CBI ANUBiH-40.30 (Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi), Saraybosna 2013.

DRILAUT, Edouard, **Şark Mes'elesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar**, Berikan, Ankara 2005.

DŽAJA, Srećko Matko, **Die Bosnische Kirche und das Islamisierungs problem Bosniens und der Herzegowina in den Forschungen nach dem zweiten Weltkrieg**, Münih Trofenik 1978.

DŽAJA, Srećko Matko, **Konfesionalitat und Nationalitat Bosnien und der Herezegowina**, **Vorempanziopatorische Phase**, **1463-1804**, Münih Oldengorg 1984.

EFENDİ Ömer (Bosna kadısı), **Bosna Savaşları**, Ötüken, İstanbul 1977.

EKMEČIĆ, Milorad, **''Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875-1878''**, Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanaka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878. godine, Saraybosna - Ilidža 1-3 Oktobar 1975.

EKMEČIĆ, Milorad, **Ustanak u Bosni i Hercegovini 1875-1878,** Veseli Masleša, Saraybosna 1973.

Erlebtes in Bosnien Aus dem Tagebuch eines F.F Officiers, Viyana 1878.

FILIPOVIĆ, Muhamed, **Bosna i Hercegovina: Najvažnije geografske, demografske, histrorijske, kulturne i povijesne činjenice**, Compact, Saraybosna 1997.

GABRIEL, Martin, **''Bosnien und die Herzegovina in den militerstrategischen Planungen der Habsburgmonarchie (1700-1870) ''**, Kakanien, Klagenfurt 2011. http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/MGabriel2.pdf

GAVRANOVIĆ, Berislav, **Bosna i Hercegovina u doba Austro-Ugarske okupacije 1878. godine**, ANU BiH (Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi), Građa knjiga XVIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 14., Saraybosna 1973.

GLETTLER, Monika, **''Bosnien-Herzegowina in der Habsburgermonarchie: Selbstregulierung oder Intervention? ''**, Ungarn-Jarbuch 22, Freiburg 1995.

HADŽIJAHIĆ, Muhamed, Mahmud Traljić, Nijaz Šukrić, **Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini**, Starješinstvo Islamske zajednice BiH, Hrvatske i Slovenije, Saraybosna 1977.

HADŽIĆ, Kasim, **Pljevaljski muftija Šemsekadić i borba protiv okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine**, Naklada knjižare H. Ahmed Kujundžić Sarajevo, Bosanska Pošta, Saraybosna 1944. (arşiv belgesi Saraybosnada bulundu)

HADŽIBEGOVIĆ Iljas, Mustafa Imamović, **Bosna i Hercegovina u vrijeme Austro Ugarske vladavine**, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, editör: Ibrahim Tepić, BKC Bosanski kulturni centar (Bosna Kültür Merkezi), Saraybosna 1998.

HADŽIHUSEINOVIĆ, Salih Sidki Muvekkit, **Povijest Bosne**, El-Kalem, Saraybosna 1999.

HAMMER, Joseph, **Historija turskog /osmanskog/ carstva**, Štamparski zavod Ognjen Prica, Zagreb 1979.

HATHAWAY, Jane, **Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

HERKALOVIĆ, Thomas, **Vorgeschichte der Occupation Bosniens un der Herzegovina**, Druck von Milivoj Majcen, Zagreb 1906.

HOLEČEK, Josif, **Bosna i Ercegovina za vreme okupacije**, Štamparija Ace M. Stanojevića, Belgrad 1902.

HOLEČEK, Josif, **Босния и Херцеговина за время окупацйи** V. Rihter, Moskova 1902.

HUREMAGIĆ, Haris, **''The South Slav Question Part I: The double eagle descends on Bosnia-Herzegovina''**, https://www.historycampus.org/wp-content/uploads/2014/10/THE-SOUTH-SLAV-QUESTION_k.pdf

IBRAHIMAGIĆ, Omer, **Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine**, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Saraybosna 1998.

IMAMOVIĆ, Enver, **Historija Bosanske vojske**, Art 7 Edicija Bosanski Korijeni, Saraybosna 1999.

IMAMOVIĆ, Enver, **Bosanska dinastija Kotromanića,** Saraybosna 2008.

IMAMOVIĆ, Mustafa, **Historija Bošnjaka**, Bošnjačka zajednice kulture Preporod, Saraybosna 1997.

IMAMOVIĆ Mustafa, **Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.**, Magistrat, Saraybosna 2007.

IMAMOVIĆ, Mustafa, **''Bosna i Hercegovina između Osmanske i Habsburške carevine u Istočnoj krizi 1875-1878. '',** Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878., urednik: Rade Petrović, ANUBiH (Bosna-Hersek Bilim ve Sanat Akademisi) Saraybosna 1979.

JAHIĆ, Dževad, Senad Halilović, Ismail Palić, **Gramatika Bosanskoga jezika**, Dom štampe Zenica, Zenica 2000.

JAŠAREVIĆ, Merima, **Česi u Bosni i Hercegovini 1945-1992.**, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozoficka fakulta katedra historie, Olomouc 2012.

JELAVICH, Barbara, **Balkan Tarihi 18. ve 19. yuzyillar**, çev: İhsan Durdu ve Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

JELAVICH, Barbara, **History of the Balkans, Eighteenth and Nineteenth centuries,** Cambridge University Press, Cambridge 1983.

JOVIĆ, Dejan, **''Identitet Bošnjaka/Muslimana'',** Politička misao, Y:50 S:4, Zagreb 2013.

KARATAY, Osman, **Kulina Ban Zamanında (1180-1203) Bosna**, Birinci Uluslararası Balkan Dil, Kültür, Medeniyet Sempozyumu, Tiran 2010.

KASER, Karl, **''Bosnien-Herzegowina unter österrichisch-ungarischer herrschaft eine zwischenbilanz''**, Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918., 30. i 31. mart 2009, editör: Zijad Šehić, Filozofski Fakultet, Saraybosna 2011.

KARPAT, H. Kemal, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev: Recep Boztemur,İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

KARPAT, H. Kemal, **Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler**, Timaş, İstanbul 2010.

KINNAMOS, Ioannes, **Historia**, TTK, Ankara 2001.

KISS, Gergely Balint, **''Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije''**, Sveučilište u Pečuhu, Scrinia Slavonica, 9 UDK 262.3 (439) "10/12", Pecs 2009.

KLAIĆ, Vjekoslav, **Poviest Bosne (do propasti kraljevstva)**, Svjetlost, Saraybosna 1990.

KLAIĆ, Nada, **Srednjovjekovna Bosna**, Grafički Zavod Hrvatske, Zagreb 1989.

KLAIĆ, Nada, **Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvtrkove krunidve 1377. godine**, Eminex, Zagreb 1994.

KOETSCHET, Josef, **Osman Pascha, der letzte grosse wesier bosniens, und seine nachfolger,** Drug und verlag von Daniel. A Kajos, Saraybosna 1909.

KOMPOSCH-ORTNER, Irene, **Die kulturelle begegnung von Orinet und Okzident in Bosnen-Herzegovina,** The Journal of Ottoman Studies IV, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

KREŠEVLJAKOVIĆ, Hamdija, **Bosna i Hercegovina pod Austro-Ugarskom upravom**, Svjetlost, Saraybosna 1968.

KREŠEVLJAKOVIĆ, Hamdija, **Kapetanije u Bosni,** Veselin Masleša, Saraybosna 1991.

KOŽAR, Azem, **''Austro-Ugarska kolonizacija granice na Drini'',** Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918., 30. i 31. mart 2009, editör: Zijad Šehić, Filozofski Fakultet, Saraybosna 2011.

KOŽAR, Azem, **''Boj kod Gračanice-doprinos otporu Austrougarskoj okupaciji BiH 1878. godine''**, Gračanički Glasnik, Gradačac 1997.

LOVRENOVIĆ, Dubravko, **Stećci; Bosansko i Humsko mramorje srednje vijeka**, Rabic, Saraybosna 2009.

LJUCA, Adin, **''František Valoušek- Sudionik i svjedok zbivanja u Istočnoj Bosni u vrijeme Aneksione krize''**, Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918., 30. i 31. mart 2009, editör: Zijad Šehić, Filozofski Fakultet, Saraybosna 2011.

MADŽAR, Božo, **''Prikaz otpora Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u izvještajima njemačkog konzula''**, Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Saraybosna 1979.

MALCOLM, Noel, **Bosna; kratka povijest**, Dani, Saraybosna 1995.

MALCOLM, Noel, **Bosnia, a short history**, New York University Press, New York 1996.

MANTRAN, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu tarihi, XIX. Yüzyılın başlarından yıkılışa**, çev: Server Tanilli, Cem, İstanbul 1995.

MANDIĆ, Dominik, **Etnička povijest Bosne i Hercegovine**, Hrvatski povijesni institut, Roma 1967.

MANDIĆ, Mihovil, **Povijest okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine**, Matice Hrvatske, Zagreb 1910.

MARRIOTT, John Arthur Ransome, **The eastern question an historical study in European diplomacy**, Oxford at the Clarendon Press, Londra 1917.

MAŽURANIĆ, Vladimir, **Sudslaven im Dienste des Islams (vom X. Bis ins XVI. Jahrhundert)**, zusammengestellt, verdeutscht und herausgegeben von Camilla Lucerna, Zagreb 1928.

MIHALJEVIĆ, Josip, **''Odnos Stranke prava prema okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. i 1879. u listu ''Sloboda ''**, Franjevačka teologija Sarajevo S: 28, Saraybosna 2008.

MRDJEN, Snježana, **''Narodnost u popisima. Promjenjiva i nestalna kategorija''**, UDK 312.95(497), Sveučilište u Zadru, Zadar 2002.

NILEVIĆ, Boris, **''Bosanske Države'',** Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, editör: Ibrahim Tepić, BKC Bosanski kulturni centar, Saraybosna 1998.

PAŠIĆ, Ibrahim, **Od stećka do nišana u Bosni i Hercegovini**, Preporod, Saraybosna 2017.

PETRANOVIĆ, Branko, **Istorija Jugoslavije 1918-1978**, Nolit, Belgrad 1980.

PETROVIĆ, Rade, **''Pokret otpora protiv Austrougarske okupacije 1878. godine u Bosni i Hercegovini''**, Naučni skup Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 23. i 24. oktobar 1978., posebna izdanja knjiga XLIII, odjeljenje društvenih nauka Knjiga 8., Saraybosna 1979.

POLONI, Željka, **Česi u Sarajevu**, karedra Filozoficke fakulty, Univerzity Palackeho, Olomuc, Cek Cumhuriyeti (Yuksek lisans tezi)

POPOVIĆ, Alexandre, **L' islam Balkanique, Les Musulmans du Sud-Est europeen dans la period post-ottomane,** Osteuropa-Institut an der Freien Universitet Berlin. Balkanoligische Veröffentlichungen, Bd. 11, In komission bei Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1986.

POPOVIĆ, Dimitrije, **Izvoljski i Erental**, knjižarnica Gece Kona, Belgrad 1927.

POPOVIĆ, Vasilj, **Источно питање (Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине)**, Službeni list, Belgrad 1996.

RAČKI, Franjo, **Bogumili i Patareni,** Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1869.

ROTHENBERG, Gunther Erich, **Military border in Croatia 1740-1881**, University of Chicago Press, Chicago 1966.

SANCAKTAR, Caner, **''Osmanlı Hakimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu''**, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2 Yıl: 2015 (23-44), İstanbul 2015.

Savezni zavod za statistiku i evidenciju FNRJ i SFRJ, popis stanovništva 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991.

SETON-WATSON, Robert William, **Die Südslavische Frage im Habsburger Reiche**, Meyer und Jessen, Berlin 1913.

SHAW, Stanford, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye**, **Reform, devrim ve cumhuriyet: Modern Türkiye'nin doğuşu 1808-1875**, çev: Mehmet Harmancı, E yayınları, İstanbul 1983.

SLIPIČEVIĆ, Fuad, **Bosna i Hercegovina od Berlinskog kongresa do kraja Prvog svjetkog rata (1878-1918)**, Školska knjiga, Zagreb 1954.

SOLOVJEV, Aleksandar, **Nestanak Bogumilstva i islamizacija Bosne,** Godišnjak istorijskog društva Bosne i Hercegovine, Saraybosna 1949.

STAVRIANOS, Leften Stavros, **The Balkans since 1453.**, Hurst, Londra 2000.

SZABO, Szilard, **''Ungars Politik gegenüber Bosnien und Herzegowina 1878-1908''**, Ungarn Jahrbuch S: 32, 2014/2015, Debrecen 2015.

ŠAMIĆ, Midhat, **Les Voyageurs francais en Bosnie a ala fin du XVIII siecle et au debut du XIX et la pays tel qui'ls l'ont vu,** Coll. "Etudes de litterature etrangere et copmaree", M. Didier Paris 1960.

ŠERIĆ, Hašim, **Dubički rat**, Gajret, Saraybosna 1938.

ŠIDAK, Jaroslav, **Problem heretičke crkve bosanske u najnovijoj historiografiji (1962-1975)**, Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb 1975.

ŠIŠIĆ, Ferdo, **Kako je došlo do okupacije a onda do aneksije Bosne i Hercegovine (1878. odnosno 1908.)**, Matice Hrvatske, Zagreb 1938.

ŠLJIVO, Galib, **Bosna i Hercegovina 1869-1878**., Planjax group Tešanj, Tešanj 2013.

TAYLOR, Alan John Percivale, **The struggle for martery in Europe 1848-1918**, Oxford at the Claredon Press, Amen House, London E.C.4, Londra 1954.

VERVAET, Stijn, **''Some historians from former Yugoslavia on the Austro-Hungarian period in Bosnia and Herzegovina (1878-1918) A Reality of Imperialism versus the Golden Years of the Double Eagle? ''**, Kakanien, Gent 2004, http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/SVervaet1.pdf

YILMAZATA, Mehmet, **Savaşa Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İhlakı**, Doğu Kutuphanesi, İstanbul 2012.

ZAIMOVIĆ, Haris, **''Arhivska građa Austro-Ugarske admisnistracije u bh. Arhivima''**, Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918., 30. i 31. mart 2009, editör: Zijad Šehić, Filozofski Fakultet Univerziteta u Sarajevu, Saraybosna 2011.

ZLATAR, Behija, **''Bosna i Hercegovina u okviru Osmanskog carstva (1463-1593) ''**, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, editör: Ibrahim Tepić, BKC Bosanski kulturni centar, Saraybosna 1998.

ZOVKO, Ljubomir, **Studije iz pravne povijesti Bosne i Hercegovine 1878-1941**, Mostar 2007.

https://akos.ba/godisnjica-osnivanja-funkcije-reis-ul-uleme-mustafa-hilmi-ef-omerovic-prvi-reis/

https://hamdocamo.wordpress.com/2017/10/08/ulema-bosne-i-hercegovine-1878-1941/

http://www.islamskazajednica.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=78

VIII. EKLER

Ek-1: Roma İmparatorluğu zamanında Bosna-Hersek toprakları. Bosna, Roma'nin Ilirucum ve Dalmatia bölgelerde yer almaktaydı.

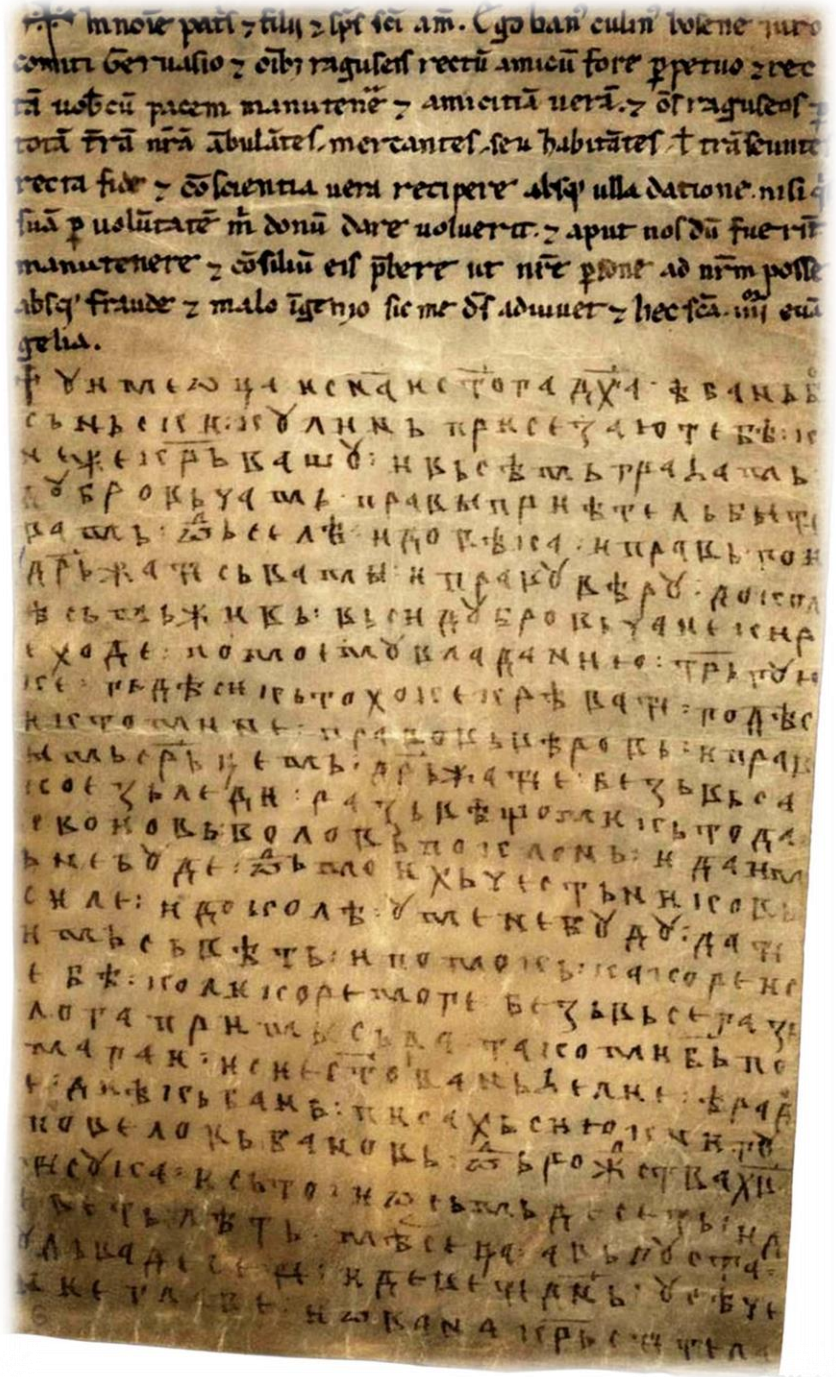
http://deacademic.com/pictures/dewiki/73/Illyricum.jpg

Ek-2: Ortaçağ Bosna (XII ve XIV asırlar arasındaki dönemi)

https://www.antenazadar.hr/wp-content/uploads/2016/03/srednjovjekovna-bosna.jpg

Ek-3: 1189 senesinden olan Kulin Ban beraatı. Bosna'nın kimliği olarak nitelendiren ve Slav dillerinden en eski yazılan belgelerden arasında yer alan beraat, XII. yüzyılda Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyetine Bosna banı Kulin tarafından yazılan ticari haklarına yönelik bir anlaşmadır.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/81/Povelja_Kulina_bana.jpg/1200px-Povelja_Kulina_bana.jpg

Ek-4: Bosna Banlığı ve sonrası da krallığı yöneten Kotromanić ailesinin sembolü.

http://srbiubih.com/wp-content/uploads/2016/06/grb_kotromanica.jpg

EK-5: X. ve XIX. asırlar arasında Bosna devetinin sınırları.

https://akos.ba/wp-content/uploads/2017/07/Srednjovjekovna-Bosna-karta.jpg

Ek-6: XVII yüzyılda Bosna (Osmanlı dönemi).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/26/Hrvatski_skolski_muzej_zemljovid_3_300109.jpg/767px-Hrvatski_skolski_muzej_zemljovid_3_300109.jpg

EK-7: XIX. yüzyılda Avusturyalılar tarafından hazırlanan Bosna-Hersek siyasi-topografik haritası.

https://sisiczijad.files.wordpress.com/2014/05/bosna_mapa_2.jpg

Ek-8: XIX. yüzyıldaki geleneksel kiyafetlerinde Boşnaklar (Avusturya kaynağı).http://images.zeno.org/Bildpostkarten/I/big/MPK04414.jpg

Ek-9: Don Ivan Musić, haydut ve Hersek isyanının liderlerinden biri.

http://www.don-ivanmusic.net/index.php?option=com_phocagallery&view=category&id=1:donivanmusic&Itemid=63

Ek-10: Don Ivan Musić isyanda yer alan haydutlarınla birikte.

http://www.don-ivanmusic.net/index.php?option=com_phocagallery&view=category&id=1:donivanmusic&Itemid=63

Ek-11: I Franjo Josip , Avusturya-Macaristan Monarşisinin hükümdarı.

http://vremeplov.ba/wp-content/gallery/franjo-josip-i/image-1.jpg

Ek-12: 13 Haziran ve 13 Temmuz 1878 arasında Berlin'de gerçekleştiren Berlin Kongresi.

http://static1.habsburger.net/files/styles/large/public/originale/lit_488_s136.jpg?itok=ByGzISl5

Ek-13: Aleksandros Karateodori Paşa, Osmanlı bürokratı ve Berlin Kongresi'inde Osmanlı devletinin temsilcisi.

http://www.tarihhaber.net/wp-content/uploads/2015/06/Aleksander-Karateodori-ic.jpg

Ek-14: Gyulla Andrassy, 1871-1879 yıllar arasında Avusturya-Macaristan'ın dışişleri bakan görevini üstlenmiştir.

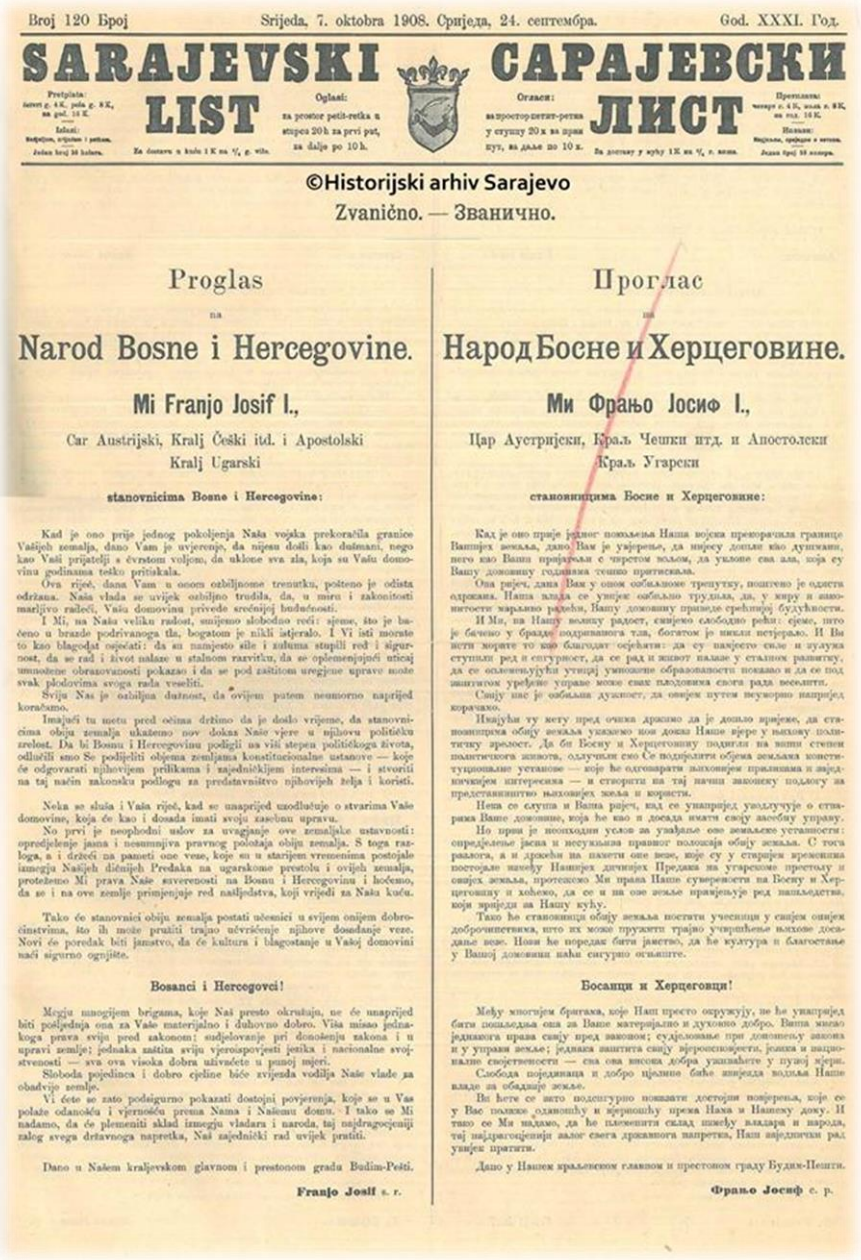
http://povijest.hr/wp-content/uploads/sites/2/2016/01/Benczur-andrassy_gyula.jpg

Ek-15: Nikolay Pavlovich Ignatyev, Rusya devlet adamı ve Berlin Kongresi'nde Rusya'nin temsilcilerden biri.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b1/Graf_Ignatiev_300x448.jpg

Ek-16: İşgal başlamasının ardından Bosna-Hersek sakinlere Çar Josiph'in bildirisi.

Broj 120 Број Srijeda, 7. oktobra 1908. Сриједа, 24. септембра. God. XXXI. Год.

SARAJEVSKI LIST — САРАЈЕВСКИ ЛИСТ

©Historijski arhiv Sarajevo

Zvanično. — Званично.

Proglas

na

Narod Bosne i Hercegovine.

Mi Franjo Josif I.,

Car Austrijski, Kralj Češki itd. i Apostolski Kralj Ugarski

stanovnicima Bosne i Hercegovine:

Kad je ono prije jednog pokoljenja Naša vojska prekoračila granice Vaših zemalja, dano Vam je uvjerenje, da nijesu došli kao dušmani, nego kao Vaši prijatelji s čvrstom voljom, da uklone sva zla, koja su Vašu domovinu godinama teško pritiskala.

Ova riječ, dana Vam u onom ozbiljnome trenutku, poštено je održana. Naša vlada se uvijek ozbiljno trudila, da, u miru i zakonitosti marljivo radeći, Vašu domovinu privede srećnijoj budućnosti.

I Mi, na Našu veliku radost, smijemo slobodno reći: sjeme, što je bačeno u brazde podrivanoga tla, bogatom je nikli žetjerašo. I Vi isti morate to kao blagodat osjećati: da su nasilje sile i zuluma stupili red i sigurnost, da se rad i život nalaze u stalnom razvitku, da se oplemenjujući uticaj umnožene obrazovanosti pokazao i da se pod zaštitom uređene uprave može svak plodovima svoga rada veseliti.

Sviju Nas je ozbiljna dužnost, da ovijem putem neumorno naprijed koračamo.

Imajući tu metu pred očima držimo da je došlo vrijeme, da stanovnicima obiju zemalja ukažemo nov dokaz Naše vjere u njihovu političku zrelost. Da bi Bosnu i Hercegovinu podigli na viši stepen političkoga života, odlučili smo Se podijeliti objema zemljama konstitucionalne ustanove — koje će odgovarati njihovijem prilikama i zajedničkijem interesima — i stvoriti na taj način zakonsku podlogu za predstavništvo njihovijeh želja i koristi.

Neka se sluša i Vaša riječ, kad se unaprijed uvodljučuje o stvarima Vaše domovine, koja će kao i dosada imati svoju zasebnu upravu.

No prvi je neophodni uslov za uvađanje ove zemaljske ustavnosti: opredjelenje jasna i nesumnjiva pravnog položaja obiju zemalja. S toga razloga, a i držeći na pameti one veze, koje su u starijem vremenima postojale između Naših dičnijeh Predaka na ugarskome prestolu i ovijeh zemalja, proteženo Mi prava Naše suverenosti na Bosnu i Hercegovinu i hoćemo, da se i na ove zemlje primjenjuje red nasljedstva, koji vrijedi za Naša kuću.

Tako će stanovnici obiju zemalja postati učesnici u svijem onijem dobročinstvima, što ih može pružiti trajno učvršćenje njihove dosadanje veze. Novi će poredak biti jamstvo, da će kultura i blagostanje u Vašoj domovini naći sigurno ognjište.

Bosanci i Hercegovci!

Među mnogijem brigama, koje Nas presto okružuju, ne će unaprijed biti posljednja ona za Vaše materijalno i duhovno dobro. Viša misao jednakoga prava sviju pred zakonom; sudjelovanje pri donošenju zakona i u upravi zemlje; jednaka zaštita svijuh vjeroispovjesti jezika i nacionalne svojstvenosti — sva ova visoka dobra uživaćete u punoj mjeri.

Sloboda pojedinca i dobro cijelne biće zvijezda vodilja Naše vlade za obadvije zemlje.

Vi ćete se zato podsigurno pokazati dostojni povjerenja, koje se u Vas polaže odanošću i vjernošću prema Nama i Našemu domu. I tako se Mi nadamo, da će plemeniti sklad između vladara i naroda, taj najdragocjeniji zalog svega državnoga napretka, Naš sadašnički rad uvijek pratiti.

Dano u Našem kraljevskom glavnom i prestonom gradu Budim-Pešti.

Franjo Josif s. r.

Проглас

на

Народ Босне и Херцеговине.

Ми Фрањо Јосиф I.,

Цар Аустријски, Краљ Чешки итд. и Апостолски Краљ Угарски

становницима Босне и Херцеговине:

Кад је оно прије једног покољења Наша војска преорачила границе Ваших земаља, дано Вам је уверење, да нијесу дошли као душмани, него као Ваши пријатељи с чврстом вољом, да уклоне сва зла, која су Вашу домовину годинама тешко притискала.

Ова ријеч, дана Вам у оном озбиљном тренутку, поштено је одиста одржана. Наша влада се увијек озбиљно трудила, да, у миру и законитости марљиво радећи, Вашу домовину приведе срећнијој будућности.

И Ми, на Нашу велику радост, смијемо слободно рећи: сјеме, што је бачено у бразде подривашога тла, богатом је никли жетјерашо. И Ви исти морате то као благодат осјећати: да су насиље силе и зулума ступили ред и сигурност, да се рад и живот налазе у сталном развитку, да се оплемењујући утицај умножене образованости показао и да се под заштитом уређене управе може свак плодовима свога рада веселити.

Свију нас је озбиљна дужност, да овијем путем неуморно напријед корачамо.

Имајући ту мету пред очима држимо да је дошло вријеме, да становницима обију земаља укажемо нов доказ Наше вјере у њихову политичку зрелост. Да би Босну и Херцеговину подигли на виши степен политичкога живота, одлучили смо Се подијелити објема земљама конституционалне установе — које ће одговарати њиховијем приликама и заједничкијем интересима — и створити на тај начин законску подлогу за представништво њихових жеља и користи.

Нека се слуша и Ваша ријеч, кад се унапријед уводључује о стварима Ваше домовине, која ће као и досада имати своју засебну управу.

Но први је неопходни услов за увађање ове земаљске установности: опредјељење јасна и несумњива правног положаја обију земаља. С тога разлога, а и држећи на памети оне везе, које су у старијем временима постојале између Наших дичнијех Предака на угарском престолу и ових земаља, протежемо Ми права Наше суверености на Босну и Херцеговину и хоћемо, да се и на ове земље примјењује ред насљедства, који вриједи за Нашу кућу.

Тако ће становници обију земаља постати учесници у свијем онијем добročинствима, што их може пружити трајно учвршћење њихове досадање везе. Нови ће поредак бити јамство, да ће култура и благостање у Вашој домовини наћи сигурно огњиште.

Босанци и Херцеговци!

Међу многијем бригама, које Наш престо окружују, не ће унапријед бити посљедња она за Ваше материјално и духовно добро. Виша мисао једнакога права свију пред законом; судјеловање при доношењу закона и у управи земље; једнака заштита свију вјероисповјести, језика и националне својствености — сва ова висока добра уживаћете у пуној мјери.

Слобода појединца и добро цијелне биће звијезда водиља Наше владе за обадвије земље.

Ви ћете се зато подсигурно показати достојни повјерења, које се у Вас полаже одањошћу и вјерношћу према Нама и Нашему дому. И тако се Ми надамо, да ће племенити склад између владара и народа, тај најдрагоцјенији залог свега државнога напретка, Наш садашњи рад увијек пратити.

Дано у Нашем краљевском главном и престоном граду Будим-Пешти.

Фрањо Јосиф с. р.

http://www.arhivsa.ba/wordpress/wp- content/uploads/2017/10/aneksija-sarajevski-list.jpg

Ek-17: General Josip Filipović, Avusturya-Macaristan ordusunun generali ve Bosna-Hersek işgali sırasında Avusturya-Macaristan ordusu birliklerinin başkomutanı.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Baron_Josif_Filipovi%C4%87.png

Ek-18: Salih Vilajetović Hadži Lojo (Haci Loyo), direnişçilerin liderlerinden biri.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/ee/Die_Gartenlaube_%281878%29_b_789.jpg/1200px-Die_Gartenlaube_%281878%29_b_789.jpg

Ek-19: Müftü Šemsekadić'in şehri olan Taslıca (Boş. Pljevlja)

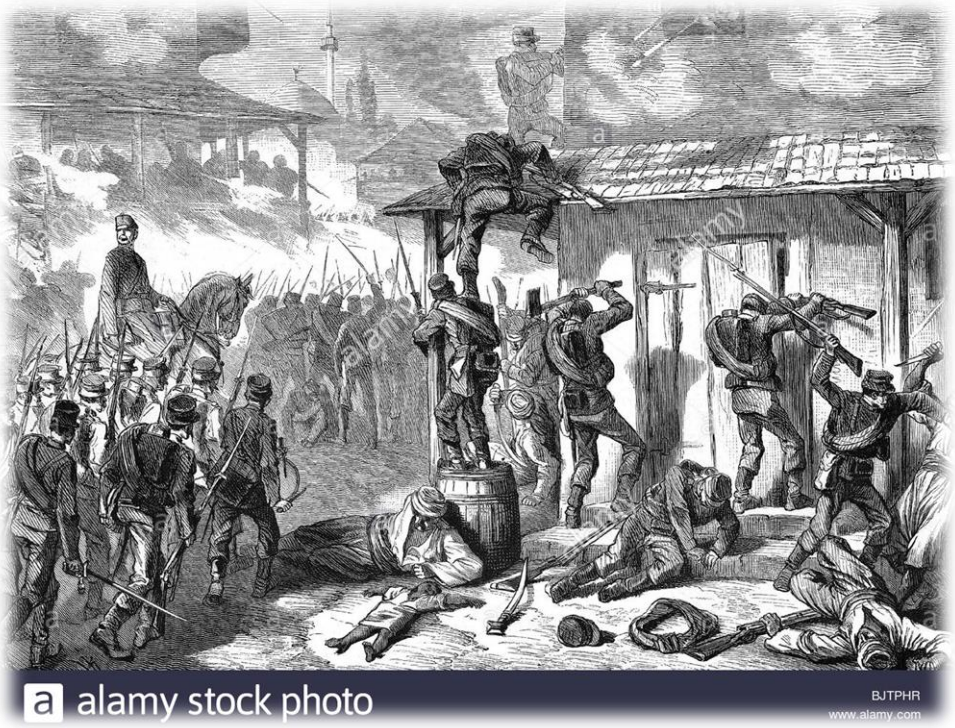
https://lejlahasanbegovic.files.wordpress.com/2013/05/pljevljejpg5623cjpg9f.jpg

Ek-20: Saraybosna'nın işgalinden kareler.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f8/Storming_of_the_castle_of_Sarajevo_1878.JPG/220px-Storming_of_the_castle_of_Sarajevo_1878.JPG

Ek-21: Saraybosna'nın işgalinden kareler II.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f8/Storming_of_the_castle_of_Sarajevo_1878.JPG

Ek-22: Saraybosna'nın işgalinden kareler III.

http://c7.alamy.com/comp/B8P2H7/street-battle-at-serajevo-1878-bosnia-herzegovina-B8P2H7.jpg

Ek-23: 1918 yılında Avusturya-Macaristan Monarşisi. Ayni sene içerisinde Birinci Dünya Savaşında yenilgiye uğrayan monarşi Avrupa siyasi sahnesinden yok olmuştur.

http://deacademic.com/pictures/dewiki/79/Osterreich-Ungarns_Ende.png

Ek-24: Çar Josiph tarafından Hilmi Efendi Hadžomerović'e verilen Reis-ül ülema görevi atanma bildirisi.

http://novi.ba/storage/2015/10/17/thumbs/56224fac-ec74-4b7b-89c8-21430a0a0a6c-mensura-hilmi-ef-690x480.jpg